

Ex Bibliotheca Canonice ad B. V. MARIAM
Assumptam in Gars Ord. Can. Reg. S. P.
Augustini ab anno 1769. in alium ordinem
redacta.

Titulus.

Series.

Numerus.

Histor. prof.

A.

VI.

20.

A. lat. b. 199

(Caesar)

Rhelicannus

*Quis sit possessor libri fortasse requiris?
Inspice subscriptionem meam, & inde scis.*

IN C. IVLII

CAESARIS DICTA-
TORIS VIRI DISERTISSIMI, ET
Auli Hirtij, seu Oppij, Commentaria
de bello Gallico, Civili Pompeia-
no, Alexandrino, Africano,
& Hispaniensi, Annota-

t. Rhellica

Figurini;

In quibus multa contextus loca mendosissima,
partim quidem uariorum exemplarium
collatione sedula, partim uerò
scrutinis nequaquam fri-
scenduntur.

in uerborum locupletissimo

I N D I C E.

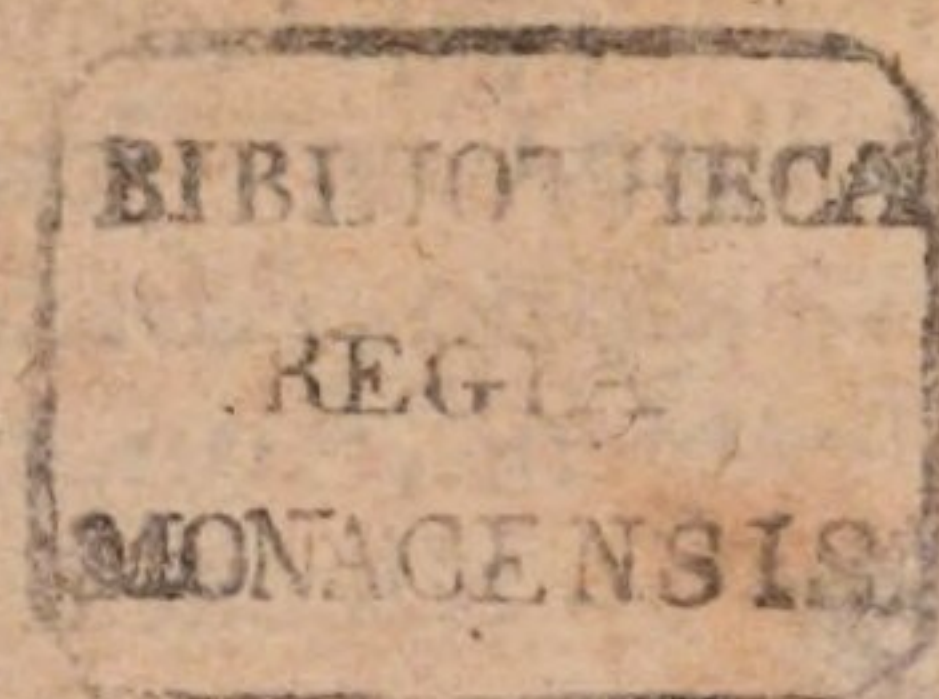
B A S I L E A E

M. D. XLI.

Bojstlin 11a Regi

Summ 4

657. P.

IO. RHELLICANVS

LAVRENTIO AGRICOLAE

Vitodurensi, & Leonardo Hospi-
niano Stammenio amicis

S. D.

V V M ante duodecim annos
Optimi amici, & fratres, Ber-
nae honestissimo stipendio con-
ductus, publicū bonarum litera-
rum professorē agerem, & in-
ter alia disertissimos Cæsaris cō-
mentarios studiosis prælegerem, pauculas quasdam
annotatiunculas tantummodo in discipulorū meorum
usum effudi potius quàm scripsi: easdē amici quidam
non plebei Ioan. Vuirsius Brugensis, & Nicolaus Ar-
topæus Balingius, nunc Curiensis, tunc uerò Dunensis
iuuentutis moderator, ut doctissimi, ita & pientissimi
uiri ut describerēt utendas accepere. Tandem Leonar-
de noster & tu iisdem nō tantum diu usus es: uerum-
etiam alijs eas cōmunicans, & tuo & aliorū nomine
multis à me contendisti, ut uulgarem. Ego autem tenui
tatis ingenij mei, & (ut Satyricus inquit) quàm mihi

A 2 curta

E P I S T O L A

curta domi supellex sit, probè conscius, non tam difficilem, quàm periculosam ædendi prouintiam diu, multumq; ut scis, detrectavi. Tacitè nanq; mecum reputabam, nihil ab hirtò, inculto, ac incircumspecto ingenio meo scribi posse, quod tam culto, & oculato seculo nostro, aliqua saltem ex parte responderet. Et ut maxime aliquid literis, memoria, & luce dignum à me prodiret: rursus morosulos, malignos, & rigidos seculi nostri censors, Criticos, Aristarchos, imò Zoilos etiam quosdam metuebam, quibus nihil placet, nisi quod ipsi faciunt. Quando autem de die in diem acrius instares, ac idem improbius à me pro antiqua nostra amicitia flagitares: demum flagitantis improbitate uictus manus dedi, ac eas adnotationibus in Cæsarem elimandis ac locupletandis adieci, quid enim quis, rei præsertim honestæ, amico tam ueteri, charo, sincero, constanti, ac erudito negauerit? Has igitur magno quidem sudore, & succiuis tantum horis elaboratas, & utcunq; absolutas, nemini iustius dedicandas censui quàm uobis: idq; multis nominibus. Vt enim taceam quod Leonardo impulsore, istæ elucubratae sunt, & non ita pridem Christianis poëtis ab eodem donatus, arctissima etiam cum utroq; amicitia mihi iam olim intercessit. Siquidem cum altero, hoc est Laurentio Cracouiæ in Sarmatis, sub eruditissimo uiro D. Rudolpho Agricola iunio-

N V N C V P A T O R I A

la iuniore Vuasserburgensi, Poëta & oratore clarissi-
mo, Præceptore cōmuni, politioribus literis, & studijs
Geographicis sub Annum domini M. D. XVII. ope-
ram dedimus. Cum altero circiter Vigessimū secundū
supra millesimū quingentesimū, Vuitenbergæ in Saxo-
nibus à D. D. Martino Luthero, & Philippo Melāch-
thone præceptoribus nostris doctissimis, fidis, semperq;
ob id nobis reuerendis, simul cum Græcis literis, arti-
bus differēdi, ac dicēdi, sacrosanctæ quoq; Theologiæ
rudimenta pro nostra uirili hausimus. Et quanquam
ista necessitudo iuuenilibus annis cōtracta, non tamen
(quod plerunq; fieri solet) nobis uiris iam factis solu-
ta est. Quinimo cū in Cœnobio Steinensi sub annū na-
talis Domini M. D. XXV. ductu Tigurini Senatus sa-
cras literas profiterer, cū utroq; simul non infeliciter
renouata est. Tum enim mutuis beneficijs, colloquijs et
conuiujs literatis, alij alios iuuabant, & oblectabant.
In quarū rerum perpetuam memoriam, & animi mei
erga uos gratitudinē, hasce lucubrationes, uobis nomi-
natim dedico: rogoq; ut à maleuolorum & uutiligato-
rum sannis, & ronchis eas tueamini. Non enim defutu-
ros sat scio, qui clamitent: Quis hic nouus & semido-
ctus scriptor, qui primus in Cæsaris cōmentaria enar-
rationes scribere ausus: quod hactenus ob negotij per-

E P I S T O L A

plexitatem in tanto eruditorū uirorū prouentu nemo aggressus est? Quos hoc unum rogatos uelim, ut scribentem non prius condemnent, quā scripta legerint eaq; diligenter, & absq; affectu perpenderint. Hoc enim si fecerint, dispeream si non æquiore de me sententiam tulerint. Tametsi nanq; non omnia ad amissim & perpendiculum quadrent, sed rudem ac indigestam alicubi rerū ac uerborū seriem, & lapsus quā plurimos depræhenderint: tamen dicent in magnis & uoluisse sat est. Et ut maximè tanquā malus, et imperitus gubernator tantū pelagus primus tētauerit, & nauim aliquoties in scopulum impegerit: tamen quia alijs minore cū periculo nauigaturis uiam mōstrauit non est uituperādus. Neq; enim turpe fuerit multos in eundem autorē cōmentari: dummodo unusquisq; sua candidè alijs impertiat, & argumētis non cōuitijs, ac contumelijs cum antecessore pugnet. Id quod à doctissimis simul, & laudatissimis Grammaticis Acrone, & Porphyryone in Horatium: Seruio, Donato, Landino, & Mācinello in Virgiliij opera factitatū uidemus. Quod utinā docti ac synceri uiri, quisq; in sua regione (quæ à Cæsare describitur) illustranda conarētur: in spē erigeret fore, ut multi loci in eo obscurissimi perquā lucidi redderentur. Quod & propediē futurū spero. Etenim audio apud D. Henrichū Glareanū poētā Heluetiū ac

uirum

N V N C V P A T O R I A.

uirū de meliorib. literis optime meritū cōmentationes
in eundē Cæsarē iam aliquot annos delitescere. Quas
si hisce meis quamlibet incōditis, ut publicentur extor
sero, an nō satis magnū studiosi hinc emolumentū ca
piēt? Sin uerò alicui magis placet couitiatorē quàm di
sputatorē mecū agere, per me quidē ei licet. Nec enim
Christo duce & auspice, criminatorem recriminabor:
sed hoc unum ei nunc occino, ut ipse aut meliora edat,
aut si nō potest, aliena suggillare desinat. Sufficit nāq;
mihi cum mea, tum uestra conscientia, quod non inanis
gloriæ studio, sed uestro impulsu, & iuuentutis iuuan
dæ gratia in legēdis historijs hunc laborē susceperim.
At nē ego ineptus sum, qui patrociniū uestrum aduer
sus momulos istos imploro, ac perinde causam meā uo
bis agendā propono, quasi indocti ac stupidi causidici
& rabulæ sitis, & uos nō multo meliora argumen
ta ad tuendā non tam meam quàm uestrā lucubratio
nem inueneritis, idq; procul dubio uobis curæ erit. Si
quis nanq; me temeritatis, ac inscitiae in commentando
accusauerit: nō tam ego quàm uos, in uitio eritis: quip
pe qui me renuentē ad edendū cōpuleritis, è contra si
quid cōmodi ad studiosos adolescentes (quibus potissi
mum isthæc elucubrauius) inde manauerit, qui ex eis
grati sunt, uobis quoq; gratias habebunt, & agent:
quippe quarum impulsu hæc qualiacunq; recognita,

EPISTOLA

aucta, & publicata sunt, unde ipsi profecerunt. Quo
circa non est quod multis uobiscum hac de re agam
quin potius rogē, ut animi mei erga uos beneuolentiā
& gratitudinem potius, quā tenue hoc, & charta-
ceum quidem munusculum respiciatis: & Rhetlicanū
uestri studiosissimum & amantissimum (ut
hactenus fecistis) pari studio & beneuo-
lētia foveatis, redametisq;. Valete

te feliciter, Tiguro, Pridie

Nonas Aprileis

Anno M.D.

XL.

AVTORVM QVI IN HISCE IO.

Rhellicani Annotationib. ci-
tantur nomenclatura.

Aegidius Tschudi

Agathus

Alexander Curtianus

And. Alciatus

Ammianus

Angelus Polit.

Antoninus

Beatus Rhenanus

Beda

Beroaldus

Budæus

Cælius lect. antiq.

Conradus Celtis

Cornelius Tacitus

Q. Curtius

Donatus Acciolus

Eratostenes

Eusebius

Eutropius

Flavius Vopiscus

L. Florus

A. Gellius

Glareanus

Hermolaus Barbarus

Herodianus

Holhardus

Hubertus Leodius

Ioachimus Vadianus

Iornandis

Iulius Capitolinus

Lucanus

Lucianus

Ludouicus Pius

Liuius

Laurentius Phrysius

Marcellinus

Marlianus

P. Orosius

Ouidius

Priscianus

Procopius

Ptolemæus

A 5

Pyrchei

NOMINA AVTORVM

Pyrcheimerus	Sabellicus
Io. Pollio Bitueldanus	Sisenna
Polybius	Strabo
Quintilianus	Tripartita historia
Raimundus Marlianus	Varro
Regino Abbas Prunien.	Vegetius
Rudolphus Agricola	Volateranus
	Vuitichindis

RERVM ET VERBORVM IN ANNOTATIONIBVS

hisce sequentibus memorabilium diligentissimus Index.

A

A bbatia Discern- tis 113 a	adiocere telum 95 b
abbatis cella 66 a	adrumentum 221 b
abduabis fluius 80 a	pag. 292 a
aborigenes 15 a	aduatici 97 b
acceptum ferre 282 a	adunantium 63 b
achilles contra Memnonem 326 b	adytum 262 b
achillis patria 253 b	eger 150 a (46 b
acronius lacus 78 b	eglisoniensis præfectura
acta Cotti 116 b	egrotus 150 a
	emus mons 232 a
	equinoctium autumnale 121 a
	erarium

I N D E X

erarium Romæ	190 b	alexandria potitur Cæ-	
etuatij	112 b	sar	182 b
africus uentus	240 a	alexandrini ingeniosissi-	
agar	310 a	mi	269 a
agendicum	153 b	alexia	16 a 163 b
ager	24 b	pag.	244 a
agros quidam tempore		allobroges	24 b
belli incenderūt	26 b	alpes	72 b
agger	94 a	alodienses	92 a
agrippinenses	110 b	alsatiæ nobilitas cum re-	
aha	43 b	liquis ciuitatibus con-	
ἄσπις	221 a	tra Tigurinos	45 b
alarij	85 b	alsatij	86 b
alauda	72 b	alsetum	163 b
alba Colonia	191 b	atlas	140 a
albici	200 b	altorff	50 b
albienses	200 a	altstetten	36 b
albis	153 a	ambactus	72 b &
albion	116 b	pag.	143 a
albesia scuta	299 b	ambarri	34 b
alcis figura	147 b	ambiani	90 b
aldenburg	98 a	ambianenses	ibidem
alduasdufius	80 a	ambibarij	166 b
alemanni	74 b	ambiliates	101 b
alerci	162 a	ambilates	102 a
			ambiorix

I N D E X

ambiorigis oratio	132 a	anticato	83 a
ambinarati	111 b	antiochenfes	261 a
ambratia	241 b.	antipater Iudæorum po-	
ambrones	18 a	tentiſſimus	275 a
ambruareti	161 a & 166 a	antoninus philoſ.	74 b
pag.		antuates	67 b. & 100 a
ambulatoriæ turres		apenninus	140 a
pag.	120 a	apollonia	236 a
amphilochicum	246 b	apollonius præceptor	
amhipolis	260 b	Cæſaris	2 a
ana	201 b	aponiana inſula	291 b
anartes	146 a	apparatio	217 b
anasus flumen	87 b	apparitores	302 b
andelfingensis præfectu-		apſum flumen	252 b
ra	46 b	aprouins	153 b
anglicanus fluuius	129 b	aquitania Gal.	14 b
angliſter	50 b	aranitium	146 b
angſter	50 b	aranifci	146 b
angloſaxones	119 a	arar	34 b
annaria lex	230 b	arberga	35 b
annonæ	205 b	arbores conſerere	94 b
annotinus	124 b	pag.	164 b
antepilani	203 b	arburgum	36 a
anteſignani	203 b	ardua ſylua	140 b
		arduenta	

I N D E X

arduenna sylua	148 a	ascolde	149
pag.	123 a	asciburgium	140 b
arelate	217 a	asculum Picenum	191 b
arelatum	201 b	asia	277 b
aremicci	163 a	asparagum	243 a 252 b
aremorica	135 a	assis	220 a
argaudia	48 b	asta 27 a & astenses	
Argentinenses	86 b	pag.	ibidem
aries	155 b	astigitanus	220 a
ariminum oppidum	189 b	atacinorū colonia	152 b
ariobarzanes	188 a	ategua	324 a
ariorica	64 a	atrebates	90 b
Cum Ariouisto ubi pu-		atribatij	90 b
gnatum	85 a	atuacum	133 b
aritia oppid.	190 b	aturi fluminis ostia	
armatura leuis	96 a	pag.	107 b
armigne	153 a	auaricum	154 a
armorica	135 a	auaritia multi ducti re-	
arogæa	64 b	giones suas mutarunt	
arouia	36 a	pag.	77 b
arræ	90 b	auaritia & crudelitas	
arretium	190 b	Scipionis	241 a
artonicci	153 a	andes	98 b
arula	35 b	in autoribus enarrandis	
aruuanguia	36 a	ordo	1 a
		auentic en	

I N D E X

auenticensis ager 65 b
 pag. 66 b
 auenticum 25 a 65 b
 auergue 77 b
 auerni 83 a 163 a
 auerto & auertor 238 b
 Augusta Rauracorum
 pag. 26 b
 augster 50 b
 augustabona 139 a
 auignon 153 a
 aulerci 98 b 161 a
 auliorci 162 a
 aurea Cherrhonesus
 pag. 270 a
 aurelia 151 b
 aurelia mater Cæsaris
 pag. 1 b
 D. Aurelianus Imp.
 pag. 74 b
 aurinia 85 b
 ausci 107 b
 auscitam 107 b
 autum 25 b
 axona flumen 92 b

B

B Accis lethale ue-
 nenum inesse
 pag. 148 b
 bacenis 139 b
 ad bacillum recipere
 pag. 57 b
 bactri 118 a
 badensis præfectura
 pag. 46 b
 bætij 51 b
 baleares insulæ 297 a
 baleares funditores 93 a
 balista 120 a
 barcenis 140 a
 bardi 141 b
 bardani 232 a
 barri 34 b
 bascon 208 b.
 Basilea 66 a
 basiliensis ager 26 b
 basilica 280 b
 bataui 112 a
 batzij 51 b
 bauari 87 b
 bayetur

I N D E X

bayetur	91 a	beneficiarij	211 a
Beati Rhenani laus		berlinum	79 b
pag.	19 b	berna	66 a
beauuois	90 b	bernardi mons minor	
becus	72 b	pag.	32 b
belgæ	22 a	berones	181 b
belgæ quam regionem in		Bertoldus dux à Zerín-	
uasferint	75 b	gen	53 b
belgi	123 b	besanson	80 a
belgica	14 b	belosa fluius	286 b
bellicenses	33 b	beſſi	232 a
bellocasses	91 a	bethica	321 b
bellocassij	91 a	bethuria	326 a
et bellocassium	Ibidem	biblis 243 a et byblon	
bellouaci	90 b	pag.	Ibidem
belluacenses	Ibidem	bibracte oppidum	60 b
bellum	9 a	bibracte Litauicum	
bellum facere	108 a	pag.	161 a
belli ciuilis initium		betis flumen	284 a
pag.	181 a	bibrax	92 b
belli ciuilis causa		breluenses	66 a
pag.	176 a et b	bigera castrum	107 b
bellica porta	227 b	bigerriones	107 b
benedictus Vinslerus		bigerrenses	107 b
pag.	308 b	bilappij	126
		bisantz	

I N D E X

bisantz	80	brandenburgum	79 b
bisontes	147 b	brannonij	161 a. 166 a
bituitus Auernorum rex		brannonices	161 a 166 a
pag.	82 b	bresse	162 b
bituricenses	34 b	brientiensis lacus	35 b
bituriges	152 a	briguicus	27 a
blicus	275 b	brigantinum nauigij ge-	
bœotij philosophi laus		nus	279 a
pag.	325 b	britannia	70 a
bogud rex	285 b	In Britannia mulieres nu-	
bogudiana Mauritania		das in sacris incedere	
pag.	298 b	pag.	128 b
bohemia sylua	140 b	britanniae circuitus	128 b
boij	27 b	britannii auxilia à Saxo-	
bonæ pino	35 b	nibus petunt	116 b
bos Indicus	147 a	britannicae naues	206 b
borbonius dux	77 b	britones	70 a
borbonienses	34 b	Βρόσκειν	71 b
bosleduc	97 b 134 a	brugæ	36 a
bosleducenses	97 b	brundusium	194 a
brabantini	111 b	brundusiorum perfidia	
barbantini	134 a	pag	197 b
brachata	14 a	bubali	147 b
brachia metaphorice		buchornum	78 b
pag.	176 a	bulachium	276 a
		bur uo/	

I N D E X

bur uocabulū unde	72 a	cæsar parum diligenter	
burgundiones	19 b	commētaria sua scrip-	
burgundia Cisiurana		psit	186 b
pag.	64 a	cæsar seipsum interficere	
burgundiæ comitatus		re uoluit	183 b
pag.	25 b	cæsaris nomen unde	8 a
burgundiæ partes duæ		cæsaris uita	1 b
pag.	34 b	cæsaris eloquentia	9 b
burgundiacæ terræ uber-		cæsaris statura & infor-	
tas	78 a	tunium	2 a
butrotum	234 b	cæsaris astus	88 b
byrena	35 b	cæsaris fortitudo in bello	
		pag.	3 b
C		cæsaris uitia	5 a &
C Abilonni	168 a	mors	7 b
C cabullinum	158 b	cæsaris dictum de militi-	
cadetes	166	bis territis	328 a
cadurci	163 a 166 a	cæsaris dictum de Pom-	
cæræsi	92 a	peio	181 a
cæsarea	285 b	cæsaris locus	107 a
cæsariensis Mauritania		cæsares unde dicti	8 b
pag.	298 b	calaris	318 a
cæsar sobrius ad euerten-		calabrum littus	238 a
dam rempublicam ac-		calaguritani	208 b
cessit	4 a		
		B	calcei

I N D E X

calcei lanati	312 b	caors	166 a
caledonia	125 a	cæcum	300 b
cales	91 a	coenobium S. Mauritiij	
caleti	91 a	pag.	100 a
camaldunum oppidum		capreoli	317 b
pag.	126 b	caput porcinum	150 a
cambray	130 b	caralitani	197 a
cameracum	130 b	caralis	197 a
camerinum	191 b	carmæ	196 b
cancelli	294 a	carnici	87 b.
canchi	113 b.	carnutes 98 b 131 b 135 b	
candauia	234 a	pag.	151 b
pag.	253 b	carnutum	131 b
cannenusatum	113 b	Carolus Crassus	42 b
canere classicum	159 a	carolus Burgundiae dux	
canetellum	157 a	ab Heluetijs occisus	
canonici ad prædicandũ		pag.	35 a
uerbum dei adstricti		caron	244 b
olim	53 b	caruancæ	87 b
canopicum ostium	268 a	Casspar Megander	55 b
canopus	274 b	L. Cassius Ro. Consul.	
cantabri	107 a	pag.	56 b
canthone	36 b	L. Cassius Conf. à Tigur-	
cantium	125 b	inis occisus	37 b
		castella	

I N D E X

castella	31 a 93 a	rum	39 b
casticus	25 b	cellensis lacus	144 b
castletenses	91 a	celtæ	17 b
castra quina	233 a	celtica Gal.	14 b
castra contrahere	158 b	cemmeni	89 b
catapulta	300 b	cemmenij montes	196 a
catilacus	40 b	cenabum	151 b
cato repulsam æquo ani-		cenomanni	89 b
mo tulit	186 b	centrones	134 a
catonis dictum de sua ta-		et centron	ibidem
citurnitate	198 a	pag.	32 b
catonis crudelitas in seip-		centuria	61 a
sum	316 b	centurio primarius	
cattus	156 a	pag.	204 b
catti	109 b	cerceti	241 b
caturiges	32 b	cercinna insula	293 b
catuaci	91 b	cetrati	202 b.
canarinus	135 b	chama Curtis	49 b
cauillonum	168 a	chamani	110 a
caurus	124 a	charades	78 b
causæ	93 b	charam	244 b
cautus et cautum		charties	98 b
pag.	138 a	chersonesus Cimbrica	
sella uinaria Ethnico-		pag.	79 a
		B 2	cherrho-

I N D E X

cherrhonesi quatuor		clupea	292 a
pag.	270 a	clypeæ	221 a
cherusci	92 a	coactu	132 b
cheruscorum sedes	141 a	cobolentz	114 b
chiallon	158 b	coheleariorum conspira-	
χιλίαρχος	80 b	tio	30 a
chnououiniensis præfe-		cohortes aliarij	210 a
ctura	46 b	collegij insignis descri-	
chorficæ	247 a	ptio	53 b
chyburgensis præfectu-		colonienfes	110 c
ra	46 b	colonarium	240 b 241 a
cicero à quo eloquentiæ		columnaria tributa	
primordia hausit	2 a	pag.	240 b
cinga	205 b	comata Gallia	14 a
cisalpina Gallia	13 b	comes	58 a
citra	36 a	comites de Flusso	107 b
ciuitas quid	23 b	commeatus uocabulum	
ciuitas Cæsaris	4 a	pag.	312 a
clam	330 a	commentarius & com-	
clepsydre	128 b	mentarium	8 c
cleues	91 a	committendus	239 a
clitellaria iumenta	212 a	committere prælium	
clusa	28 b	pag.	87 c
clupe	221 a	composita an geminan-	
		da	

I N D E X

da	171 b	coralli	232 b
conclamari	252 b	corauaide	166 b
condrotz	149 a 138 b	corcesi	92 a
condrusi	92 a 149 a	corcyra	234 b
condrusones	111 a	corduba	220 b 321 b
confluens	114 b	cordubensis	220 a
conijcere se in fugam		corfinium	191 b
pag.	96 b	cornelia Cinnae cōsulis fi	
Conradus Pellicanus		lia	1 b
pag.	55 b	Cor. Taciti locus	111 b
conradi Celtis locus resti		corneliana castra	222 a
tuitur	145 a	corui	51 b
confidius Longus	301 a	corus	124 a
consopitenses	166 a	coffutia	1 b
constabulum	45 a	cothon	308 b
constans Cōstantij filius		cracouiae nox et dies ho	
pag.	117 a	ram solidam superāt	
constantius Ro. Imp.		nostrates	126 a
pag.	74 b	crimen intentare	321 b
consultores temerarij ta		croaci	78 b
xantur	133 a	cuneus	150 a
copia	302 b 293 b	cuniculorum agēdorum	
copias pro diuitijs sumi		autor	106 a
pag.	78 a	Curier	58 b
		B 3	Currier

I N D E X

currier	58 b	defetiscor	170 a
curiosolites	98 b	Deiotarius rex Arme-	
et	166 a	niæ	231 b
cyreni	232 b	delta locus	275 b
cyrenaica	ibidem	denarius	206 a
cymbrica Cherrhonesus		denarij octo ualent aure-	
pag.	270 a	um rhenensem	206 a

D

D Ackenses duces		depositaria possessio	
pag.	144 b	detensus	256 a (219 b)
die uon Deck	144 b	detergere remos	208 b
dalmatæ	233 a et	detius præfectus	44 a
Dal-		dextræ famulæ	210 b
matia	ibidem	diablintres	101 b 102 a
dare fidem	25 b	dieros nauigij genus	
dare signum	209 b	pag.	279 b
dasburgum	115 b	dies longissimæ	127 a
decumani fluctus	300 b	dilemma	274 b
decumanorum colonia		dinocrates architectus	
pag.	152 b	pag.	268 a
decuria	60 b	discessionem fieri	179 b
decurio	61 a	disne	92 b
decuriones	190 b	doaci	91 b
decurrit	95 b	dog	72 b
defectus	170 b	doggenburgij	27 b
		domitum	

I N D E X

domitium uenenum hau

siffe 193 a

dorienses 15 a

dornachensium castra

qualia 259 a

drachma 206 a

drasida 15 a

drauranches 102 a

druide 141 b

ducenarius 204 b

dun 72 b

dunum oppidū 35 b 72 b

dura 49 a

durdorff 49 a

duregum 43 b

durgeus ager 66 b

durich 49 a

duumuii 193 b

dumnorix 25 b 60 b

dij Germanorum 85 b

dynastæ 287 b.

dyrrhachus ex Neptuno

natus 194 b

dyrrhachium 194 a

E

E broduensis lacus
pag. 65 a

eburonum rex 131 b

eburones 92 a

edures 87 a

eglissonia 47 a

Ey 31 b

Eidgnoschafft 23 b

elargiti 280 b

elauer 157 b

elcebum 86 b

elis 262 b

elisacensis pagus 64 b

eloquentiæ uis in Catone

pag. 197 b

elui 153 a

engistus dux 117 a

Ens 87 b

epibates 270 a

epibatæ 296 b

epidamnus urbs 194 a

epidamnus rex 194 b

epidaurus 279 a

B 4 670

I N D E X

ἐπιβατεύω	270 a	exemplū pro exemplari	
epodorix	158 a	pag.	264 a
equestres	67 b	exerceor	173 b
Eraſmi Roterod. patria		exisini	98 b
pag.	112 b	exploratoria nauigia	
Eraſmi Roterod. Vinum		pag.	120 b
pag.	78 a	exuperantius	44 a
eremitana in Heluetijs		F	
sylua opaca	145 b	F Acere bellum	108 a
ergastulus	237 b.	falx	104 a
eridanus 17 b	131 a	james insignis Gebennæ	
eritius	249 b	pag.	30 a
erudare	267 b	fascēs apud aliquem esse	
esquilia	196 b	pag.	167 a
Esß oppidum	131 a	fauces portus	238 b
esse	71 b	felix sub quo Cæsare	
essedum	72 b	passus	44 a
essui	130 b	ferentani	227 b
Et oppidum	131 a	ferrisodina	74 b
etesia uenti	263 a	fidem suam interponere	
eunoë Bogudis regis		pag.	285 a
Mauritaniæ uxor	7 a	fiduciarium regnum	
eunosti portus	265 b	pag.	274 a
euocati	192 a	fiduciaria possessio	219 b
		flagitane	

I N D E X

flagitare pro flagitabat

pag. 59 b

flagitor 213 b

flandria 21 b 91 a

fleuus 114 a

fluffates 107 b

flustates 107 b

flymß 113 a

franci 110 a

Franciscus Negelinus

pag. 28 b

friburgũ in Nwichtthoni

buc 66 a

frisiabones 113 b

frouuensfeldia 94 b

frugalitas Neruiorum

pag. 19 a

frugalitatis commoda

pag. 94 b

frumenta in subterraneas

os specus condere

pag. 309 b

fugam petere 96 b

fuscinus lacus 191 b

furier

58 b

G

G Abali 152 b 163 a

G gabillone 35 a

gabreta 140 a

gades 220 a

gaditanus 220 a

gaditani 219 b

gadol 71 b

gaienses 67 b

galatia 288 b

Galatæ 15 a

galio nauigij genus

pag. 279 a

galba 71 a

gallia descriptio 13 a

gallia longitudo et latitudo

tudo 14 b

gallus 18 a

galli 15 b 102 b

galli Rhenenses 102 a

galli mollissimi 105 b

galli linguae Graecae stu-

diosi 68 b

B 5 In Gal

I N D E X

In Galliam, loquendi mo-	Georgius Sophocardi
dus 131 b	Scotus 129 b
gallorum consuetudo cū	gergobia 152 a 153 a
rumorē aliquem per	gergouia 2 b 152 a
cipiunt 158 b	In Germania multa fera
gallorum origo 15 a	rum genera 147 b
gallorum idioma 69 b	germani 16 a
gallis omnibus olim an	germani frugiferam ter-
eadem lingua 71 a	ram quæsiuerūt 67 b
gallogræcia 288 b	germanorum deformia
ganzan 72 b	iumenta 163 a
garites 107 b	germanorum superstitio
garoceli 32 b	pag. 85 b
garumna 102 b	germanis magnitudo
gebenna 29 b 153 a	corporum 80 b
genabum 131 b	germanis mos promiscuē
pag. 151 b	in fluminibus perlui
genff & beneu 29 b	pag. 110 b
geneuenses per Bernates	gerseorum rex 117 a
obsidione liberantur	gerestum 251 b
pag. 30 a	gheler 91 a
geneuensium lingua	gladijs longis uti Helue-
pag. 76 b	tios 105 b
gelrhenses 102 a 114 b	glandes 167 a
	glarona

I N D E X

glarona 66 a
 glastum 128 b
 glessum 72 b
 gordunni 134 a
 goricensis Comitatus
 pag. 87 b
 gothi Vriam occuparūt
 pag. 75 b
 gothini 73 b
 guadachiber 322 b
 Guilhelmius Petersonius
 Anglus 117 b
 guinnen 22 b
 guardia 82 a
 De gradu dei cere 282 a
 grauenonia 74 a
 græca cherrhonesus
 pag. 270 a
 græci, qui Iudæis 16 b
 grub 113 a
 grudij 134 a
 gruninga 47 a
 gruningensis præfectura
 pag. 46 b.

grummus 324 a
 gryphilacus 46 b. 47 a
 gryphensis lacus 40 b
 gryphilacensis præfectura
 ra H 46 b

H Arpagones 167 a
 uff dem hartz
 pag. 140 b

harudes an sint Constan
 tienses 78 b

hastatus primus 204 b

hastati 204 b

hedui 82 b

hedui Burgundiæ ducatū
 inhabitarunt 25 b

hedui fratres à Romanis
 appellati 60 b

heduorum libertas 60 a

heduorum ditio ampla
 pag. 161 a

Heinrichus Bullingerus
 pag. 55 b

helinus 114 a

heluetica ciuitas 23 b

heluetia

I N D E X

beluetia ciuitas in qua-		hippotoxotæ	232 a 296 b
tuor pagos diuisa	36 a	hirtij mentio	169 a
heluetij olim Quadi dicti		hispalis	220 a
pag.	91 a	hispalensis conuentus	
heluetij an olim linguæ		pag.	326 a 220 a
Græcæ studiosi	68 b	historiæ usus	10 a
heluetij ad concordiam		hochrug	110 a
admonentur	79 a	hollandi	112 b
heluetiorum fines usq; ad		holsatia	79 a
Geneuam	27 a	Homnæ	149 a
heluetiorum luxus ex Ita-		hominum genera tria	
lia & Gallia	94 b	pag.	141 b
hercynia	140 a	horologia arenaria	
hercynia sylua	27 b	pag.	128 a
hercyniæ syluæ initium		hortatus	321 b
pag.	147 a	Hubertus Leodius	22 a
Herculis Aegyptij tem-		Huldrichus Zuinglius	
plum	220 a	pag.	54 b
hermannus Comes Neue		hunni	21 a
narius	115 b	hunni Vriam occuparunt	
bertum	73 a	pag.	75 b
hesi	109 b	hasliensis tractus	35 b
hibridæ	296 b	hyems pro tempestate	
hippo	260 b 317 b	pag.	233 b
		hyempsa-	

I N D E X

hyempsalis rex	306 a	instar	273 a
hypæ	208 b	instructorium	217 b
I		intercedere pro impedire	
I Berniæ latitudo	125 b	pag.	185 b
I ulantz	113 a	Interlacense oppidū	35 b
ilerda	208 b 236 a	interponere pro interpo	
ilerdæ descriptio	202 a	nebat	124 a
imagines sex lapideæ in		ioachimi Vadiani laus	
quodam Canobio		pag.	25 b
pag.	142 a	ioannes Theophilus	
imperatoris nomen		pag.	142 a
pag.	222 a	ioannes Burchairus An-	
imperatoris fortitudo		glus	69 b
multum prodest Si a		Ioannes Butlerus Anglus	
imperatoris boni offitiū		pag.	69 b
pag.	252 b	Ioannes Aescherns	47 a
indicus bos	147 a	ioscedum	162 a
indicare bellum	316 a	iosedum	162 a
inductionarius	135 b	issa	280 a
induciarum pactū	114 a	isthmus	246 b
infectatus	311 a	italica Hispaniæ oppidiū	
infensus	258 a	pag.	281 a
infestare	258 a	italiæ noua regio	131 a
infestus	258 a	Itiobriges	152 a
		itiū	

I N D E X

itius portus 119 b

iuba Mauritaniae rex

pag. 183 a

iubati 147 b

in Iudicijs ueterum mos

pag. 254 b

Sub iugum mittere

pag. 57 b

iulia filia Caesaris 1 b

iuliacenses 91 a

iulius à Iulio 8 a

iumenta sarcinaria

pag. 212 a

iura mons 24 b

iurassus 24 b

iurassi rupes 48 b

iurten 24 b

iusiurandum dare 25 b

iuerdunensis lacus 65 a

iusticia Caesaris 3 a

K

K Almuntz 74 b

Kam 74 b

Konigstein 110 a

L

L A Sene 34 b

labienus legatus

Caesaris 36 b

lacobrutinum promonto

rium 201 b

laminitanus ager 201 b

langies 63 a

langobardia 14 a

langones 63 b

lapsana 244 b

lapsus 218 b

larissa 253 b

larissæus Achilles

pag. 253 b

larma 58 b

latobrici 27 a

latobrig 27 a

latobrogij 17 a

latouici 27 a

lausanenses 27 a

lausanensis lacus

pag. 25 a

laussoys 163 b

leber-

I N D E X

leberberg	24 b	lexobij	101 b
lecki castrum	308	lexouij	123 b
lectorienſes	107 b	liberæ pro uincia præſe-	
ledoux fluuius	80 a	tura	46 b.
legio	30 b	libra	220 a
leidrachus	53 a	liburnæ	233 a
lemanus lacus	24 a	lictores	302 b
lemone	173 a	lictores duodecim	263 a
lemouices	173 a	liege	92 a
leo Iud	55 b	ligeris flumen	101 a
leodiensis ſylua	123 a	lieſieux	102 a
leopontij	27 b	lieutenier	58 b
lepontij	66 a	ligrarius Afranianus	
pag.	113 a	pag.	309 a
leptis	282 b	lignorum fabri multi	
lerman	58 b	apud Burgundiones	
leuaci	134 a	pag.	20 b
leuchtiger Vuald	122 a	lilybæum	291 a
leuca	72 b	limagus fluuius	40 b
leuci	63 a 81 b	lingones	63 a
leuga	72 b	lingula	103 a
leuis non ſemper in ma-		locarnenſes	47 a
lam partem	187 b	locum tenens	58 b
lex annaria	230 b	lodiennes	92 a
		loire	

I N D E X

loire	101 b	M	
loria	140 b	M	Acon 168 a
lotoringia	21 b		madiuallenses
lotharingi	26 b		pag 47 a
louanum	98 a		magistratus Tigurinus
lucani patria	220 b		pag. 44 b
lucerna	66 a		magistratibus Heduoꝝ
lucernani	46 a		finibus exire fas non
lucigaunenses	46 b		est 59 b
ludouicus rex orientalis			magius præfectus fa-
Franciæ	49 a		brũu Pompeij 196 a
luganenses	46 b		magus 72 b
lugdunensis Gal.	14 b		malaca 286 b
luginia uallis	113 a		μαλακία 101 b
lunati calcei	312 b		malatia 104 b
lupi	167 a		malleoli 27 a
lusitania	201 b		mandare se fugæ 96 b
lustrare	174 b		mandibuli 163 b
lutetia	138 b		mandubij 163 b
lutiner	58 b		mane 303 a
luxus malorum agmen			manipulus 61 a 96 b
secum fert	94 b.		manipulares 97 a
λυειν	71 b		mantinea 243 a
			manubaliæ 12 a
			manufata

I N D E X

manufata	243 b.	materia	164 b
marchia	79 b	materis	62 b
marcomana uallis	74 b	materiari	267 a
marcomanni	28 a	matifcones	35 a 168 a
mardi	94 b	matrona fluius	19 b
maræotis	264 b	pag.	102 b
mare mediterraneum in-		mauritania duplex	
terclusum	101 b	pag.	298 b
mare interclusum	122 b	maurusij	293 b
maria in plenilunio se		F. Maximus Allobrogi-	
purgare	103 a	cus	29 a
maria lacus	264 b	mazara	62 a
marga	71 a	medicus uenenum sopori	
marliani lapsus	87 a	ferum Domitio dat	
marrucini	227 b	pag.	193 a
marfi	227 b	mediterraneum mare	
martenacum	100 b	pag.	122 b
martialis Imperator in-		mediomatrices	139 a
terficitur	118 a	pag.	86 b
martiana	140 a	meldi	123 a
massilie situs graphice		mellon	162 a
describitur	214 b	melodunum	162 a
massilie oppugnatio		μηλος	71 b
pag.	208 b	menapij	91 a 101 b
		C	mendrisini

I N D E X.

mendrisini	47 a	agricolas	151 b
menradus insignis eremi ta	145 b	miser cordia prapostera quantum obsit	305 b
mercatores raro olim in Heluetia	19 a	misni	141 a
merker	86 a	missilia bina	62 b
merher	86 a	de Mithridatis ingressu in Aegyptum	275 a
mersburgium	78 b	mityleneorum fides erga Pompeium	261 a
mejjana	260 b	monasteria duo Tiguri pag.	51 b
mese	208 b	moneta Tigurina	48 a
metallum oppid.	281 b	montar	34 b
metina	206 b	montes alti	72 b
metiosedum	162 a	moravi	86 a
midda	71 b	morini	99 b 101 b
miggis	71 b	pag.	119 b
milhusani	66 a	morjatij	113 b
miles obsequens Cæsari pag.	81 a	mosa flumen	111 b
militaris rei diligentia pag.	105 a	mosella	26 b
militiam quo anno dese- rere licebat olim		pag.	139 b.
pag.	282 a	munda ciuitas	183 b
milo conduxit seruos &		pag.	329 a
		mundense prælium	328 a
		muralia	

I N D E X

muralia pila	134 a	narbo	283 b
muralis fax	194 a	natison fluuius	32 a
muretanus ager	66 b	naues ex salignis uimini-	
muretum	66 b	bus	207 b
murus	325 a	naues eijcere	239 b
murus solidus	134 a	nauculae Babylonicae	
musculus	217 b	pag.	207 b
musculi	167 b	naues Britannicae	206 b
Myconius praeceptor		naugia speculatoria	
Rhellicani	66 a	pag.	120 b
μύλη	71 b	naufragiū Caesaris	182 a
myoparo	279 a	neapolis	292 a
Mysitanus regulus	308 b	nechaonis regis Aegypti	
N		miles delitijs corrup-	
		tus	265 a
N Abatei	267 a	nemetes	87 a 90 a
namurra	149 b	nemetocenna	174 b
nannetes	101 b	nemosum	77 b
naniuates	100 a	neruij	90 b
nantes	102 a	neruij Ternacenses	90 b
nantuates	100 a	neruiorum frugalitas	91 a
nantuatum pagus	27 a	fortitudo	91 a
napium	245 a	neruiorum descriptio	
narbonensis prouincia		pag.	94 b
pag.	14 a	C 2	neruijs

I N D E X

neruijs quadringentos	nudæ mulieres Britanni-
patritij ordinis fuisse	cæ in sacris 128 b
pag. 97 b	nuichtlandia 75 b
nicolaus ad Pueros 31 a	nuichthones occupasse
nidonia 75 b	Bernensem & Fribur-
nigra sylua 146 a	genssem tractum 75 b
nitiobriges 152 b	numidæ 293 b
niuernenses 34 b	numismata uaria symbo-
noion 93 b 153 b	la habere 51 a
noreia 28 a	numus 220 a
noma 126 b	nuntius in masculino ge-
norba 285 b	nere 206 a
norici 28 a 87 b	narbazanis dictum ad
norica regio lata 192 b	Darium 219 b
nortmannia 21 b	nutantium 125 b
nouiluniū Germanos ex-	nymphæum promonto-
pectasse antequàm	rium 240 a
præliarentur 85 a	O
nouiodunum 93 b	Brincum 139 b
nouiodunum expugna-	occidentalis syl-
tur 131 b	ua 140 b
nox in quatuor uigilias	oceano totam terrā cir-
diuisa 36 b	cundari 122 b
noctes longissimæ 127 a	ocelum oppidum 32 b
	ostodurus

I N D E X

octodurus	100 b.	osifini	101 b
octogesa	236 a	ossa	241 b
offenderunt pro impege-		ossini	98 b
runt	232 b	ostiaria tributa	240 b
olibar	281 b	Othonis sylua	144
olla receptaculum nauium		othrijs Lapidarum sedes	
pag.	308 b	pag.	241 b
olympius	241 b	otium negotio bellico op-	
oppidi sectio uniuersa		ponitur	187 b
quid	98 b	onager	120 a
opptdo	304 a	ouiae prouincia	275 b
C. Oppius	3 b	Ouidij patria	192 a
orbucula	283 a	P	
orchades	125 b	P Aconia	291 b
orchomenum	147 a	padus	131 a
orcynia	140 a	pæmani	92 a
orgetorix	22 b	palæopharsalus	232 b
oricum	232 b	paludati	188 a
orleans	151 b	panis mirabili modo con-	
orosius Angustini syn-		fectus	245 b
chrones	20 b	parazonium	95 b
oscelum oppidum	33 a	in parentē impius phar-	
oscenses	208 b	naces	277 a
osi	73 b	pharhisij	139 a
		C 3	
		parisij	

I N D E X

parisi	89 b 139 a	filius	182 b 277
partonius portus	269 b	pharus	265 b
pecunias expensas ferri		Philippus Melanchthon	
pag.	282 a	Rhellicani præcep-	
pehiti	119 a	tor	287 a
peligni	227 b.	phrysi	113 b.
pelios	241 b.	platea	196 b
pelles	304 a	pleumosij	134 a
pelusium	261 b	Plinius in descriptione	
pentiremis	279 b	Alcis discrepat à Cæ	
pergamus	262 b	sare	147 a
pergamum	240 b	plumbatæ	96 a
periclis dictum	26 b	plumbum album & ni-	
persicum pomum	71 b	grum	124 b
petoritum	72 b	Plutarch. à Cæsare di-	
petra locus	246 b	scrapat	97 b
M. Petreius Varro	183 a	plutarchus à Cæsare dis-	
pscephicensis lacus	40 b	sentit	93 a
phalanx	61 b	plutarchi locus	109 b
phalanges	218 a	plutei	156 b
phalangy	218 a	picardia	21 b
phalius Corinth.	194 b	picardiæ partem qui po-	
pharitæ	272 b	puli inhabitent	90 b
pharnaces Mithridatis		picearia sylva	140 b
		picentes	

I N D E X

picentes	190 b	pag.	181 b
pictavienses	103 a	pompeij insolens animus	
picti	116 b.	pag.	187 a
pictones	103 a	pondo	220 a
pierus	241 b	pontificum officium	
pira muralia	134 a	pag.	254 a
pila præpilata	311 b	pontis descriptio	115 b
pindus	241 b	possessio fiduciaria	
pirusæ	122 b.	pag.	219 b
pirusæ	122 b	publicola uoluit publicā	
pirustæ	122 b	pecuniam in domum	
L. Pisonis mors	57 a	suam conferri	191 a
poitiers	103 a	L. Publij exilium uolun-	
pompeiana castra qua-		tarium	57 b
lia	259 a	pugnandi signum apud	
pompeij uox de Cæsarea		Romanos	95 a
nis militibus	245 b	præcipito & præcipitor	
pompeij uictoria aduer-		pag.	238 b
sus Cæsarem	181 a	prædones	262 a
pompeij filius occiditur		præfecturæ agri Tiguri-	
pag.	183 b	ni	46 b
pompeij pes luxatus		prælium	9 a
pag.	331 a	prælium committere	
pompeij exercitus fuga		pag.	87 a
		C 4	præsta/

I N D E X

præstare	235 b	πῆνεν	71 b
prætexta	284 a & præ	pyrenæi montes	107 a
textati	ibidem	& pagina	22 b
prætorialis cohors	82 a	Q	
prætores	300 a	Q	Vadi 74 a
prætorum dignitas &			quadi olim Hel
officia	236 b	uetij dicti	11 a
primipilus	204 b	quadrigarum falcatarum	
&	96 b.	forma	289 a
primipili officium	ibid.	quina castra	233 a
promontorium	103 a	quincunx ordo	164 b
princeps de Nauso	115 a	R	
princeps cohortis	249 a	R	Abbius & Cor
processus	311 b & pro-		uus 51 a
cedor	ibidem	rains	90 a
proconsules	301 b	rætzuns	113 a
proficisci ad Romam		rationum due partes	
pag.	209 b	pag.	282 a
proprætores	300 a	rauraci	26 b 139 a
prote	208 b	Re præpositio	164 a
prunum	71 b	recedentia	219 b.
psalterium uerbatim di-		receptui canere	195 a
scere	143 a	redones	166 b
ptolemais	262 b	Regisperga	47 a
		regisper	

I N D E X

regispergensis præfectu-		A Rhenano autor dissen-	
ra	46 b	tit	37 b
Regula sub quo Casare		rhenenses	90 a
passa	44 a	rhenenses Galli	102 a
reipublicæ perturbato-		rheti	87 b
res olim exusti	26 a	Rhinfeldia	26 b
republicam qui euer-		rhinualdenses	112 b
tant	321 a	rhodanus	30 b
S Remigij ampulla ubi		rhodanus unde dictus	
pag.	90 a	pag.	29 b
remulcare	221 b	rhodanus à Græcis dici-	
renes	166 b	tur Eridanus	16 b
rhedones	98 b.	rhodus	261 a
rheniuallensis præfectu-		rhuteni	152 b
ra	46 b	ripensia uina	66 b
rhellica uilla	46 b	roan	162 a
Rhellicani patria	46 b.	robur	103 b
Rhellicanum Cracouiæ		rodes	83 b
operum literis dedisse		rodolphus comes ab	
pag.	247 b	Habsburg	45 b
rheni	90 b	rodolphus Agricola iu-	
rheni duo fontes	112 b	nior	147 b
rhenum labi per multas		rodolphi Agricolæ laus	
regiones	113 b	pag.	23 b
		C 5	rogatio

I N D E X

rogationes	99 a	sabinus interficitur	
romandi	149 a	pag.	131 b
rostra	237 a	sabin flumen Galli uocāt	
rotuileses	27 b	sambre	94 b
rotunullani	66 a	sabis	149 b
rubicon fluuius	88 b	sabura	228 b
rudetum	267 b	sacramento rogare	
rudus uetus & nouum		pag.	137 b
pag.	267 b	ad sacramenti redemptio	
rumore uano Pompeius		nem uocare	282 a
deceptus	188 a	sacrilegium Cæsaris	
runtzeual	22 b	pag.	200 a
rura fluuius	115 b	sacrilegij pœna	59 a
rusa fons	35 b	sage multæ apud germa	
rustina oppid.	293 a	nos olim	85 b
ruteni	83 b 163 a	saguntini 324 a & sa	
rutenenses	83 b	guntina fames Ibid.	
S		sanitgonge	32 a
S Abaudi	25 a	Salduba	286 b
S sabaudi unde dicti		salinæ nobilissimæ in Bur	
pag.	29 b	gundionibus	20 b
sabaudorū perfidia	28 b	salinarum stagnum	
sabellici locus restituitur		pag.	312 b
pag.	153 a	salona	278 b
		salonæ	

I N D E X

salonæ	232 b	scheffhusia	66 a
salsum flumen	324 a	schlesnicensis regio	
salyes	200 a	pag.	79 b
samarobriga	130 a	schiltuacht	120 b
samarobrina	130 a	scipio Pompeij socer	
sambarei	130 b.	pag.	185 a 254 a
sambre	94 b	scipio prohibetur à spoli	
samnites	227 b	atione Ephesinae Dia	
sanconna	85 a	ne templi	262 a
sanctones	103 a	sclauonia	98 b
sangalenses	27 b 66 a	sclauonica gens	87 b
sangarus Israhelitarum		scorpiones	120 a
Iudex	43 b	scoti	116 b 119 a
santones	31 b 103 a	scutati	96 a 202 b
pag.	153 a	scutula	242 b
saon	332 a	scutulae	218 b
saonenses	327 b	schuitzerland	23 b
sardinia insula	293 a	sebusiani	33 a
sarus amnis	277 b	sectio oppidi uniuersa	
saferna	299 b	pag.	98 a
saxones	141 a	securibus subijci	167 a
scaphæ	120 a	seditio Tigurinae urbis	
scapula dux	329 a	pag.	44 b
schanferi	113 a	seditiosi exurendi	26 a
		in seditios	

I N D E X

In seditiosos animaduer-		pag.	102 b
sio	150 b	sequani	19 b. 86 b
Sedunum	100 b	sequani sibi ipsis malum	
Seduni	87 a	accerserunt	79 a
Seduni Vallesij superio-		Seruius grammaticus	1 a
res	100 b	Sesuini	98 b
Sedunenses	87 a	sestertius	171 a & sester
Segadunum	107 b	tia	Ibidem
Segni	138 b 144 a	si pro an	31 a 212 a
Segonia	284 b	pag.	227 b
Segusiaci	162 b	sicambri	114 b 149 b
Segusiani	161 a 162 b	sicambrorum sedes	110 a
Sedusij	87 a	sicoris	205 b
Selestadium	86 b	sidoaci	91 b
Semana	140 a	signacum	149 a
Semar	34 b	signorum bellicorum ua-	
Semisspathæ	203 b	ria genera	95 b
Sen	90 a	Sila fluuiolus	41 a
Senecæ patria	220 b	Silij poëtæ patria	220 b
Sonones	89 b 135 b	simultas inter Cæsarem	
in sententiam præstare		& Pompeium	
pag.	157 a	pag.	176 b
Seon	100 b	simul simul	114 b
Sequana	19 b 89 b	simul pro postquam	
			197 a

I N D E X

pag.	197 a	statiua castra facere	
sittius	298 a	pag.	242 b
sitten	100 b	statores	302 b
soborra Iuba praefectus		statumen	207 a
pag.	298 a	et statuminare	ibid.
soissons	90 b	steigerwald	140 b
sol ubi 40 dies non occi-		steinia	47 a
dat	127 b	stili cæci	165 b
solaturris	36 a	pag.	300 b
solodorum	66 a	stimuli	165 b
soldurij	72 b	stipendium flagitari	
sors	241 a	pag.	213 b
Sostrates Gnidius		stoechades	208 b
pag.	265 b	straobnis locus emenda-	
spartani dictum de Impe-		tus	38 b
ratore	81 a	sturij	113 b.
spathe	203 b	styria	87 b.
speculatoria nauigia		subcocta	243 b.
pag.	120 b	subsyluania	66 a
spiculum	61 b	subsyluani	46 a
spijßhartz	140 b	subterranei specus	309 b
spinetum	71 b	subura	196 b
spirenses	87 a	suessones	90 b
stationes	120 b	pag.	130 b
		sueuus	

I N D E X

suevus rex	43 b	supplicantium ritus	
sueui à Cæsare uicti		pag.	218 b
pag.	12 a	Suptarus Hunnorū rex	
sueui, qui Heluetijs		pag.	21 a
pag.	16 b	sycambri	115 b.
sueui Vbiorum hostes		sygenberger	115 b
pag.	88 a	sypetes	109 a
sueuorum centum pagi		T	
pag.	12 a & 79 b	T abula fluius	
sueuorum non unam esse		pag.	94 b
gentem	110 a	tabulae nouæ	230 b
sutensium nomen unde		talabi	152 a
pag.	75 a	tancheri	109 a
suiteri	46 a	tangrastel	117 b
suitia	23 b	tarbeli	152 a
pag.	66 a	tarbelli	107 b
sulchi	318 a	tarentasia	32 b
sulchos	197 a	tarienses	107 b
sulmo	192 a	tarsates	107 a
sungaui	19 b.	tarusates	207 a
superare	143 b	tasgetius rex	135 b
supercilium metaphori-		tauescheri	113 a
ce	306 b	taurica Cherrhonesus	
supplicationes	99 a	pag.	270 a
		taurus	

I N D E X

taurus	140 a	thamesis	129 b
taxus	145 b	tharsus	288 a
tectosages	144 a.	theatrum	302 b
teillus fluvius	65 a	thebæ	147 a
telum adijcere	95 b	thenis	129
tempestatis descriptio		theodorus episcopus Cō-	
pag.	204 b	stantiensis	53 a
templa spoliauit Cæsar		theodorus Bibliander	
pag.	5 b	pag.	55 b
tenceridæ	109 b	in thessalia triginta qua-	
tenchateri	109 a	tuor montes esse	
tenchteri	109 a	pag.	241 b
tengeri	110 a	thoncastell	117 b
tenteridæ	105 b	M. Therinus	1 b.
terentij locus	82 b	thurgæana præfectura	
tergesta Carnicorum pa-		pag.	46 b
gus	172 b	thuregum	40 a
tergesto	172 b	thuregum à thuro fluuiο	
terruana	91 a	pag.	49 a
testudo	215 b	thuregium oppidū	37 a
teutomalius rex saluiorū		thuregum Curtem ap-	
pag.	83 b	pellari	42 a
teutonus	79 b	Thuricus rex Arelatēsis	
teutonum domicilia	79 b	pag.	43 a
		thuricum	

I N D E X

thuricum	40 a	pag	55 a
thuringica sylva	140 b	tigurum	40 a
thuringi	141 a	tugurdorph	39 b
thyle	126 b	tugurdorff	49 a
thylenses	126 a	tigurich	40 a 49 a
tigurum seu thuregum		tilia mira arte consita	
pag.	66 a	pag.	41 b
tigurinus pagus	36 b	timagenes	15 a
pag.	40 a	titurius	133 a
tigurinus lacus	40 b	togata Gallia	14 a
tigurini	18 a	tolesani	153 a
tigurinis Cimbris adhæ-		tolesates	153 a
sisse	38 b	tormentorum species	
tigurini libertate donati		pag.	119 b
pag.	44 b	traducere	36 a
tigurinus exercitus	47	tragula	62 b
tigurini agri fertilitas		tragulam inijcere	ibid.
pag.	40 b	tralles	262 b
tigurinae urbis fundatio		trans	113 a
pag.	43 b	trebates	43 b
tigurini Heluetico foeder		treueri	139 a
ri quibus de causis se		treuirorum moenia à quo	
iunxerint	45 b	fundata	43 b
tigurinae Ecclesiae schola		triberi	122 b
		Triboces	

I N D E X

triboces	86 a 113 b.	turicina arx	52 a
tribochi	86 b	turinum oppidum	237 b
triboni	86 b	turma	61 a
tribuci	113 b	turones	98 b
tribunus militum	80 b	turris ambulatoria	
tribuni militum insigne		pag.	106 b
pag.	95 b	tursæ	107 a
tricusij	139 a	tusis	113 a
triccasij	89 b	tuticanus Gallus	250 b
triecasij	98 b	θύρα V	71 b
triremis	279 b	V Accenses	311 b
tritium	281 b	Vadiani laus	
tschudus taxatur	64 a	pag.	278 a
et b		uadimonium	280 b
à tschudi tabula autor		uadimonio obstricti	
uariat	27 b	pag.	280 b
tuba signum dare	95 b	uahalen	111 b
tugium	66 a	ualerius Leo	4 a
tugini	38 b	uallesiani	27 a 66 a
tulingi	26 b.	uallesij inferiores	100 b
tungri	133 b	uallesij in aliquo Heluetio	
tunica rubra vexilli uice		rum pago non recen-	
pag.	95 b	sentur	27 b
turduli	326 b	uallus	248 a
		D	uancio

I N D E X

uāngiones	87 a 90	ueneti	98 b
uaragri	100 a	uenetorum potentia	
uarra	281 b	pag.	102 b
uarranorum gens	161 b	de uentis Gellius	124 a
uæruca	149 b	ueragri	100 a
uas	71 b	ueragrorum uicus	101 a
uates	141 b	uergiliarum ortus	303 b
uatuca	149	uergobretum	157 a
uberlinga	78 b	uergobretus	59 b
ubij	88 a	uernandois	91 b
ucubenses 326 a & uce=		uerocasses	91 b
bis	Ibidem	ueromandui	91 b
uectigalia apud Hunga=		uerriculum	134 b
ros	98 a	uersaon	332 a
uectones	201 b	uersaonenses	327 a &
uedastus præsul sanctiss.		uersaon	Ibidem
pag.	90 b	uerson	332 a
uellani	166 a	uerutrum	134 b
uellaunodunum	153 b	uexillatio	86 a
uelleda numinis loco ha=		uexillum	257 b
bita	85 b	uessfones	130 b
uelites	84 b	uessfones	90 b
uēdere sub corona	104 b	uesfontio	80 a
uenetus lacus	145 a	uestini	227 b
		uiaron	

I N D E X

uiaron	154 a	uolci	152 b	et uol-
uiatores	302 b	ca		ibidem
uibo	260 b	uolocasses		91 b
ante uictoriam laudes		uolaterrani locus		130 a
canere stultum	251 a	uortigernus regulus An		
uienna	153 a	glorum		116 b
uindalium	83 b	urba oppidum		64 a
uindonissa	36 a	urba ubi sita		65 a
uindonissa à quibus de-		urbienus		64 a
structa	39 b	urbigenus pagus		56 b
uineæ	93 b	pag.		63 b
uinum	71 b	urbigenensis pagus		27 a
uinum Erasmicum	78 a	urbinus		64 a
uini parcissimus Cæsar		urdorphreuius		39 b
pag.	4 a	urdorphum		39 b
uiliburgum	25 a	uri		147 b
uilla noua	153 b.	uri gallica uox		148 a
uiriatus	308 b	uria		66 a
uitudurum	47 a	urienses		46 a
ulma Curtius	42 b	urienses à quibus origi-		
uocates	107 a	nem trahant		38 a
uocontij	200 a	urbs in uicos diuiditur		
uogesius mons	26 b.	pag.		196 b
uolcæ	163 a	urbem sacrare		251 a
		D 2		ursa

I N D E X

ursa fons	35 b	uzita	306 a
ursaon	332 a		
usipes	109 b		
usipetes	109 a		
usipij	109 a		
uuali	16 b 70 b		
uualis	111 b		
uuelhen et uuelgen	22 a		
uelli	98 b.		
uesteruuald	140 b		
uighardus	52 a.		
uiffenburgenses	87 a		
uulturnus	240 a		
uormatienses	87 a		
		uzita	306 a
		Z	
		Z Aliensis	87 b
		zela oppidum	
		pag.	299 a
		zimma	71 b
		Zurich	40 a 49 a
		zyrichina regio	49 b
		zurichinorum oppidum	
		pag.	40 a
		zurichinorum ditio	39 a

F I N I S.

E R R A T A.

Pagina 10. uersu 12 lege nutabunda. 13 . uersu ult.
expunge uoculam Cisalpina, 96 lege Socrates pro
Euseb.

IOANNIS RHELLICA-
NI TIGVRINI, IN CAE-
SARIS COMMENTA-
ria Praefatio.

VANDOQV IDEM in
omnibus rebus & dicendis & fa-
ciendis ordine rectè seruato nihil
melius, & luculentius est: ne ab
illo aberremus: uisum est eum ordi-
nem in hisce commentarijs enar-
randis seruare, quem Seruius in-
ter Latinos grammaticos celeberrimus praescribit: nem-
pe ut primum authoris uita, deinde operis titulus, tertio
scripti qualitas, quarto authoris intentio, quinto librorum
numerus (cui nos historiae fructum addemus) sexto author
ipse explicetur. Quod ad uitam Iulij Caesaris attinet, pau-
cula quaedam ex ijs praelibabimus, & congeremus, quae Plu-
tarchus, Suetonius Tranquillus, Eutropius, & Appianus
Alexandrinus de illo memoriae prodiderunt: potissimum
tamen Tranquilli uestigijs inherentes. Is itaque scribit, Iu-
lium Caesarem decimum sextum annum agentem amisisse
patrem, quem tamen non nominat: matrem autem ei Au-
reliam fuisse nomine. Et quum Flamē Dialis designatus
esset, dimissa Cossutia, Corneliam Cinnæ IIII. Consulis
filiam duxisse: ex qua Iuliam sustulerit filiam, quae postea
Pompeio Magno nupsit. Dum autem in Asia primum sub
Marco Thermo praetore militaret, ab eoq; in Bithyniam
missus

P R A E F A T I O.

missus esset: non nisi cum pudicitiae suae infamia à Nicome de rediisse fertur. In Rhodo usus est praeceptore Apollonio Molonis filio, clarissimo dicendi magistro: unde & Cicero diuinæ suae eloquentiae primordia (Plutarcho testante) hausit. Fuisse traditur excelsa statura, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris, uegetisque oculis, ualitudine prospera: nisi quod tempore extremo, repente animo linqui, atque etiam per somnium exterreri solebat. Comitibus ali quoque morbo bis inter gerendas res correptus est. Quod maximum fortunæ applausum habuerit, uel inde constat, quod ter, nec amplius aduersum casum expertus est: uidelicet in Britannia, classe ui tempestatis ferme absumpta, & in Gallijs ad Gergouiam legione fusa, & in Germanorum finibus, Titurio, & Arunculeio legatis per insidias obtruncatis. De bello ciuili, quod aduersus Pompeium, & alios gessit, ubi ad tres libros ab ipso Iulio conscriptos uentum fuerit, differemus. Nunc uero quorum ductu, & ope Gallijs praefectus sit, & quid in illis gesserit, prosequemur. Et generi sui Pompeij, & Soceri L. Pisonis auxilio primum Cisalpinæ, deinde etiam Comatae Galliae proconsulatum adeptus est. Gessit autem nouen annis (quibus in imperio fuit) hæc ferre. Omnem Galliam (quæ à Saltu Pyrenæo, alpibusque, & monte Gebenna, fluminibus Rheno, & Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis, & trities centum millia passuum) præter socias & bene meritas ciuitates, in prouintiae formam redegit, ei que in singulos annos stipendij nomen imposuit. Quantum ad mores eius speciatim considerandos pertinet, adeo mirabilem se in uitijs, & uirtutibus exhibuit, ut (quemadmodum Titus Liuius de Hannibale refert) haud immerito

P R A E F A T I O.

Immerito ex utrisq; monstrum quoddam conflatum uideri
 queat. In obeundis enim expeditionibus dubiū cautior ne,
 an audatior fuerit. Exercitū neq; per insidiosa itinera du-
 xit unquā, nisi perspeculatus locorū situs. Neq; enim in
 Britannia cum transuexit, nisi ante per se, portus, nauiga-
 tionē, & accessum ad insulam explorasset. Ad hæc obsessi-
 one castrorum apud Germanos nuntiata, per stationes ho-
 stium, Gallico habitu ad suos penetrauit. Iustitiam usq;
 adeo in puniendis sceleribus coluit, ut libertum amantissi-
 mum, ob cōstupratam equitis Rho. uxorem (quamuis nul-
 lo conquerente) capitali pœna affecerit. Præterea tam li-
 beralis fuisse traditur, ut pistorem alium quā sibi panem
 conuiujs subiicientem cōpeditibus uinxerit. Deniq; amicos
 tanta semper facilitate, indulgentiaq; tractauit, ut Caio
 Oppio comitāti se per syluestre iter, correptoq; subita uale-
 tudine, quū ex itinere ui tempestatis, cuiuspiā pauperis tui-
 guriū intrare cōpulsus esset, ibiq; unicū cubiculum unius
 uix capax reperisset, diceret: Ex honorifico quidem loco
 decedendum est potentibus, ex oportuno autem ijs, qui ad-
 uersa laborant ualetudine, simulq; ibi requiescere iussit
 Oppium: ipse uero unā cum cæteris in priore tuguriij parte
 apud fores recubuit. Quanta uero fortitudine in bello
 polluerit, Suetonius ita testatur. Quo sæpius uicisset, hoc
 minus experiendos casus opinans: nihilq; se tantum uictoria
 acquisiturum, quantum calamitas aufere posset. Nul-
 lum unquā hostem fudit, quem non castris quoq; exue-
 rit: ita nullum spatiū perterritis dabat. Vnde apparet cum
 ita fuisse strenuum, ut tamen in temeritatis uitium non
 caderet. Quod ad uictus temperantiā attinet, idem Tran-

quillus

P R A E F A T I O.

quillus affirmat, eum uini parcissimum fuisse : id quod ne inimici quidem eius negare potuerunt . Cato nanq; de eo dicere solitus est , solum Cæsarem sobrium ad remp. euer- tendam accessisse . Nam circa uictum eum adeò indifferen- tem . C . Oppius docet , ut Mediolani apud Valerium Leonem cænans , conditum oleum pro uiridi appositum , cæ- teris aspernantibus , solus largius commanducauerit : ne hospitem aut negligentiae , aut rusticitatis arguere uideretur . Id quod maximæ ciuilitatis , ac modestiæ fuisse , nemo (ut opinor) negauerit . Quàm misericordem , lenem ac clem- mentem se erga inimicos etiam prebuerit , præter Cicero- nem in oratione pro Marcello , Tranquillus in hæc uerba testatur . Simultates contra nullos tam graues excepit un- quàm ut non occasione oblata , libens deponeret . Sed & in ulciscendo natura lenissimus fuit . Piratas enim à quibus captus fuerat , quum in deditionem redeisset (quoniam suffixurum se cruci antea iurauerat) iugulari prius iussit , deinde suffigi . Moderationem uero clementiamq; , tum in administratione , tum in uictoria belli ciuilis admirabilem exhibuit . Denuntiante enim Pompeio , pro hostibus se ha- biturum , qui reip. defuissent , ipse medios , & neutrius par- tis , suorum sibi numero futuros pronunciauit . In acie phar- salica proclamauit , ut ciuib; parceretur : deincepsq; ne- mini non suorum , quem uellet unum partis aduersæ ser- uare concessit : nec ulli periisse , nisi in prælio reperiuntur , exceptis dūtaxat Afranio , Fausto , & L . Cæsare iuvene : ac ne hos quidem uoluntate ipsius interemptos putāt . Deniq; tempore extremo etiam quibus nōdum ignouerat , cunctis in Italiam reditū permisit , magistratusq; & imperia cape- re :

P R A E F A T I O.

re: quin & statuas L. Syllæ, atq; Pompeij à plæbe disiectas reposuit. Ac si qua posthac aut cogitarètur grauius aduersus se, aut dicerentur, inhibere maluit, quàm uindicare. Tantùm de heroicis planè Cæsaris uirtutibus. Restat ut alteram monstri partem, nempe insignia uitia, & facinora detestanda absoluamus. Primum ergo calliditate, uersutia & uasfricie usus est ad tyrannidē cum parandam, tum stabilendam. Eò namq; omnia eius consilia spectabant, ut suæ cupiditati, non reip. prospiceret. Idem de eius audacia & truculentia sentiendum est. Adeò enim prodigus animæ suæ, & alieni sanguinis effundendi appetens extitit, ut (Eutropio testante) eius ductu, undecies centum nonaginta, & duo millia hostium cæsa sint. Nam quantum bellicis ciuilibus fuderit, noluit annotare. Signis collatis quinquagies dimicauit. Deinde quando à plebe passim beneficus habebatur: prodigus, & iniquus largitor potius erat. Nam (ut Appianus testatur) ærarium publicum depeculatus est ut ea pecunia populi fauorem per sumptuosas epulas, & spectacula uenaretur. In summa tātæ iniustitiæ uir fuit (uti Tranquillus refert) ut abstinentiam neq; in imperijs, neq; in magistratibus præstiterit. Vt enim quidam monumentis suis testati sunt, in Hispania à proconsule, & à socijs pecunias accepit, emendicatas in auxilium æris alieni, & Lusitanorum quædam oppida (quanquam nec imperata detractarent, & aduenienti portas patefacerent diripuit hostiliter. In Gallijs fana templaq; deūm donis referta expilauit, urbes diruit sæpius ob prædam, quàm ob delictum, unde factum ut auro abundaret, ternisq; millibus numūm in libras promercale, per Italiam, pro-

uincis

uinciasq; diuenderet. In primo consulatu tria millia pondi auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris reposuit. Societates, ac regna prætio dedit, ut qui uni Ptolemæo propè sex millia talentorum suo, Pompeijq; nomine abstulerit: postea uero euidentissimis rapinis, sacrilegijs, & onera bellorum Ciuiliū, triumphorum, ac munerum sustinuit impendia. Atq; ita contra ueræ liberalitatis conditionem alijs rapuit, quod alijs largiretur. Adeò deinde ambitiosus fuit, ut omne ius, fasq; imperio posthaberet. Id quod ipsemet haud obscure præ se tulit, quando illos Euripidis Versus in Phœnissis semper in ore habuit:

ἔπειτα γὰρ ἀδίκηον ἔστι, τυραννίδος τε καὶ
 Κρίσεως ἀδίκηον, τ' ἄλλ' ὅσα σαρβείν χρεώον.

Quos Cicero sic Latinos fecit:

Nam si uiolandum est ius, imperij gratia

Violandum est: alijs rebus pietatem colas.

Huc etiam facit, quod quum in Hispaniam proficisceretur, ac in alpibus quoddam oppidulū præterueheretur, in-
 terrogatusq; à comitibus esset, num isthic quoq; putaret aliquas principatus ambitiones uigere, dignitatumq; certamina, respōdit: Mallem equidē inter ipsos primus, quàm inter Romanos secundus esse. Pronum, & sumptuosum in libidines fuisse, constans opinio est: plurimasq; & illustres fœminas corrupisse. Sed ante alias dilexit M. Bruti matrem. Ac ne prouintialibus quidem matrīmonijs abstinuisse, uel hoc disticho apparet iactato æque à militibus per Gallicum triumphum:

Urbani seruate uxores, mœchum caluum adducimus,
 Auro in Gallia stuprum emisti: hic sumpsisti mutuum.

Dilex

P R A E F A T I O.

Dilexit & reginas, Eunoen Bogudis regis Mauritionae uxorem, & maxime Cleopatram Aegypti reginam, cū qua luxuriosissimam uitam egit. Deniq; ne cui omnino dubiū sit, & impudicitiae eum, & adulteriorū flagrasse infamia: Curio pater, quadam eum oratione omnium mulierum uirum, & omnium uirorum mulierem appellat. Ex his (ut opinor) intelligi potest, quā monstrosam uitam duxerit. Super est, ut & de eius nece pauca subnectamus. Quū ergo dominandi libido eum usq; adeo dementasset, ut non solum malis artibus temp. opprimeret: uerum etiam contumeliosis dictis eam incesset, dictitans, nil nisi meram appellationem esse sine corpore, ac specie: Item Syllam nescisse literas, qui dictaturam deposuerit: debere homines iam consideratius secum loqui, ac pro legibus habere quae dicat: factum est, ut plusquam sexaginta in eius necem conspirauerint C. Cassio, Marcoq; & Detio Bruto principibus conspirationis. Qui nata occasione, in curia eum officij specie circumsteterunt: illicoq; Cimber Tullius, qui primas partes susceperat, quasi aliquid rogaturus propius accessit, renuentiq;, & gestu in aliud tempus differenti, ab utroq; humero togam apprehendit: deinde clamantem ista quidē uis est, alter Casca aduersum uulnerat paulū infra iugulū: Caesar Cascae brachiū graphio traiecit, conatusq; prosilire alio uulnere tardatus est. Vt aut animaduertit, undiq; se strictis pugionib; peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit: quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte uelata. Atq; ita uiginti tribus plagis confossus expirauit aetatis suae anno 56. Haec de uita authoris. Titulus sic habet: C. Iulij Caesaris

Coma

Cōmentaria de bello Gallico, & Ciuili. Caius prænomen Iulius cognomē ab Iulo Aeneæ filio, sic enim canit Virg. lib. 1. Aeneidos sub Iouis persona ad Venerem:

*Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris
Iulius, à magno demissum nomen Iulo.*

Quod multo adhuc clarius & maiori cū fide Velleius Paterculus, quippe historicus, hisce declarat uerbis: Hic nobilissima Iuliorū genitus familia, & quod inter omnis antiquissimos cōstabat, ab Anchise, ac Venere deducens genus. Cæsar agnomē ab euentu, qui alius ab alio authore traditur. Aelius namq; Spartianus in Aelij Veri imperatoris uita quadruplicē agnominis causam adducit, quippe Cæsarem uel ab elephanto (qui lingua Maurorū cæsa dicitur) in prælio cæso, eū, qui primus sic appellatus est, doctissimi uiri, & eruditissimi putant dictum, uel quia mortua matre uentre cæso sit natus, in qua sententia Seruius quoq; super primū lib. Aeneidos Vergilianæ, & Plinius lib. 7. naturalis historiæ cap. 9. est. Vel quod cū magnis crinibus sit uero parentis effusus. Cui opinioni Sextus Pompeius Festus subscribens, ait, Cæsarem à Cæsarie dictum, quia scilicet cum Cæsarie natus sit. Vel quod oculis cæsis, & ultra humanum morem uiguerit. Porro ut hoc ceu auctarij uice annectam, postea Cæsares dicti sunt, quasi quidam principū filij uiri, & designati Augustæ maiestatis hæredes, quos nunc Romanorum reges uulgus nostrate appellat. Commentarius, uel Commentarium Latine dici potest, quod (definitore Prisciano) plurimum studio, uel doctrina, mente habitorū in unum collectio est. Perotus eam uocem à com

P R A E F A T I O .

9

*à cōminiscor, id est recolo deductam existimat, eamq; hoc
 definit modo: Commentarius est liber, in quo rerum solum
 modo capita posita sunt, ita ut uideamur in illis ad exe-
 quendam historiam, alijs subiecisse materiam. Bellum di-
 citur totum tempus in quo belligeramur: praelium uerò in
 ipse confligendi actus. Quibus Galliae partibus bellum il-
 latum, & contra quos ciuilia arma mouerit: partim ab in-
 itio lib. 1. de bello Gallico, partim ex Eutropij argumento
 quod utriq; bello praefigemus, clarescet. Quod ad scripti
 qualitatem pertinet, Caesar in his libris historiam scribit:
 cuius stylus inter prosam, & ligatam orationem medium
 quiddam tenet. Quantum uerò Caesar noster in dicendi
 arte polluerit, uel unico Quintiliani testimonio patet. Is
 enim libro decimo oratoriarum institutionū sic de eo scri-
 ptum reliquit: C. uerò Caesar, si foro tantum uacasset, non
 alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in
 eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo
 dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tamen haec omnia
 mira sermonis (cuius propriè studiosus fuit) elegantia. Au-
 thoris scopus fuit, res in Gallia ac ciuili bello à se gestas
 memoriae prodere: num alius ansam caperet eas succinctè
 traditas, copiosius dilatandi. De librorum numero Sueto-
 nius sic scribit: Reliquit & rerum suarum commentarios
 Gallici, Ciuilisq; belli Pompeiani. Nam Alexandrini,
 Africiq;, & Hispaniensis incertus author est. Alij enim
 Oppium putant, alij Hirtium: qui etiam Gallici belli no-
 uissimum, imperfectumq; numerum compleuerit. Reliquit
 & de analogia libros duos, & Anticatones totidem. Ac
 praeterea poema, quod inscribitur Iter. Item alia ludicra
 scripta*

scripta, quibus in adolescentia lusit. Cæterum hoc fructus petendum est non tantum ex Cæsaris, sed omnium aliorum historijs, ut bene & dicere inde, ac facere discamus. Quorum prius probatione non indiget: posterius autem à Lissio in præfatione lib. 1. ab Vrbe condita ad hunc asseritur modum: Hoc illud est, præcipuè in cognitione rerum salubre, ac frugiferum: omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: unde tibi, tuæq; reipub. quod imitere capias: unde fœdum inceptu, fœdum exitu quod uites. Hæc ille. A quibus nō dissentanea Agathius in præfatione historiæ suæ ita memoriæ prodidit. Historia haud secus ac domina, nec minit abunda quidē, nec adulatrix iubet plerunq; & planè constituit, quibusnam sit inhærendum, quæue sint fugienda: & perinde necessitatem persuadendo immiscet in animos se, dum insinuat, uirtutemq; collocat, ubi plurimum allicibili utitur oratione, uel exemplorum uarietate, ueluti condimentis quæ narrantur excolit: ea dicendo confirmans, in quibus homines rectiore consilio usi, uel æquitate probatiores sint redditi, uel fortè pro cuiusquam sententia, siue fortuna duce, & hac aduersante falsi, quandoq; à recto, decoroq; aberrauerint. Ad authoris explanationem operæ pretiū mihi uidetur, totius belli Gallici argumentum ex sexto Eutropij libro huc transcribere: ut eius studiosi principium, medium, & finem ob oculos habeant, & rei capita quasi in tabula delineata contemplantur, & rectius inde omnia colorum genera, & ornamenta intelligant. Sic igitur Eutropius in iam citato libro ait.

BELLI

Argumentum.

ANNO Urbis conditæ sexcentesimo, nonagesimo octavo C. Iulius Cæsar, qui postea imperavit cum Bibulo, Consul est factus, decreta est ei Gallia. Trāsalpina, Cisalpina, & Comata: postea senatus addidit & Illyricum cum legionibus decem. Primò uicit Heluetios, qui nunc Quadi appellantur. Deinde uincendo bella grauiissima, usq; ad Oceanum Britannicum processit. Expugnauit nanq; in ea Heluetios, Tulingos, Latobriges, Rauracos, & Boios: ex quibus centum, quadraginta septem millia perempta sunt, cætera effugerunt. Deinde Ariouistum regem, cui auxiliabantur Arrudes, Marcomanni, Tribochi, Vangiones, Nemetes, Sedusi, & Sueui, fugere eos compulit, duasq; uxores eius, totidemq; filias cæpit: omnemq; exercitum per quinquaginta millia passuum insatiabiliter cecidit. Post hoc gentem Belgarū, cui adhæserant bello Vangij, cum sexaginta millibus armatorum: Sueffones cum quinquaginta millibus: Neruij præterea, quorum adeò indomita feritas erat, ut nunquam ad se mercatores accedere sinerent: hi nihilo minus quinquaginta millia armatorum habentes. Atrebates etiam, & Ambiani, Menapij, Caleti, Velocasses, Veromandui, Atuatici, Conduenses, Eburones, Cæresi, Pemani, qui uno nomine Germani uocantur: quorum omnium cū ijs, quos suprā diximus, ducenta, septuaginta duo millia fuisse referuntur. Hi quū repentiè ex syluis erumpentes exercitum Cæsaris perterritum in fugam uertissent, tandem hortatu Cæsaris, exercitus restitit, eosq; usq; ad internitionem penè deleuit. Dehinc Titurius, & Sabinus legatus Cæsaris

12 1/2 mill:
Germani

Cæsaris Aulercos, Eburones, Lexouiosq; incredibili cæ-
de deleuit. P. Crassus alter legatus, ex Aquitanis, & Can-
tabris triginta octo millia interfecit. Cæsar rursus Germa-
nos, qui Rhenum transierant, & totas Gallias sibi subiice-
re parabant, bello adortus, usq; ad internitionem cecidit:
quorum feruntur quadringenta, quadraginta millia fuisse.
Deinde facto ponte, Rhenum transgressus, Sueuos ma-
ximam & ferocissimam gentem superauit: quorū esse cen-
tum pagos multi prodidēre: totamq; Germaniam pertera-
ruit: mox in Galliam se recepit: Domuit autem annis no-
uem ferē omnē Galliam, quæ inter alpeis, & flumen Rho-
danum, Rhenum, & Oceanum est: & circuitu patet ad bis
tricies centena millia passuum. Britannis mox etiam bel-
lum intulit, quibus ante eum nec nomen quidem Rhoma-
num cognitum erat: eos quoq; uictos, obsidibus acceptis, sti-
pendiarios fecit. Galliae autem tributi nomine annum im-
perauit HS quadringenties: Germanosq; trans Rhenū
aggressus, maximis prælijs uicit.

ARGVMENTVM LIB. I. DE
BELLO GALLICO.

Duo bella à se confecta hoc libro complectitur, unum
aduersus Heluetios: alterum contra Ariouistum Germa-
norum regem.

.IN.

800 milia
Germani:

decies centena
milia
Coronator

IN C. IVLII CÆSARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM I.

Io. Rhellicani Annotationes.

GALLIA EST OMNIS DI-
uisa in parteis treis.) Quum bel-
lum à se cum Gallis gestum de-
scripturus esset Cæsar, haud abs-
re fuit, quod Galliam primum o-
mnium unà cum partibus ipsius
descripsit: iuxta illud Ciceronis in
officijs: Omnis institutio, quæ à ratione suscipitur, à defini-
tione proficisci debet, ut intelligatur id, de quo agitur. Por-
rò quemadmodum illic Cicero secundum Dialecticorum
traditionem, Officium, quod multiplex erat, prius diuidit,
postea definit: Sic hoc loci Cæsar primò Galliam in treis
parteis secat, deinde unamquamq; suis finibus describit.
Quia uerò Iulius hic in diuidendis Gallijs à probatissia-
mis Cosmographis, & Geographis Ptolemæo, Augusto
Cæsare, Plinio, Strabone, ac Mela dissentit, dum illi o-
mnes Galliam transalpinam quadruplicem, hic autem tri-
plicem facit: operæ pretium esse uidetur, plenam diuisionē
substituere, ac in ea ostendere, quod Cæsari cum alijs non
disconueniat. Deinde de Galliæ totius ambitu, Gallorum
origine, & nominis etymologia. Gallia igitur prima sua di-
uisione in Cisalpinam & Transalpinam diuiditur. Illa sic
appellata est, quod Romanis cis alpeis sita: Cisalpina quæ
nunc

Gallia diuisio.

nunc Langobardia à nouis incolis Langobardis appellatur. Eadem & Togata dicta, quod licet à Boijs Gallica gente originem duceret, tamen Romanorum uicina, ac commercio ita paulatim instituta est: ut ceu illorum nobiles, ita & horum in pace toga uterentur. De cuius limitibus, ac populis legitur Plinium lib. 3. Nat. histo. cap. 14. Hæc autem iisdem Romanis ideo sic dicta, quod ipsis trans alpes posita esset. Quæ rursus in duas secatur parteis, in Brachatam, & Comatam. Quarum una à brachis id est breuibus tunicis, quæ uix nates contegerent, appellata est. Atque hæc eadem Narbonensis prouincia Romanorum dicitur, quod ea deuicta, Coloniam in metropolim Narbonem iisdem deduxerant. Quam equidem Iulius hoc loci haud quaquàm propter rerum Gallicarum uel imperitiã, uel oscitantiam quandam in partiendo omisit: sed quod Romanis notior esset, quàm reliquæ partes tres, quas nondum penitus domuerant. Itaque contentus fuit in commentarijs scribendis (ubi studendum est breuitati) Galliam in eas partiiri parteis, cū quibus ipsi in belligerando res fuit. Altera communi nomine Comata dicitur, quod comis & cæsarie promissa uteretur: quæ non tantum iuxta Cæsaris, sed etiam aliorum sententiam in tres parteis diuiditur, Belgicam, Aquitanicam, & Celticam: nisi quod alij pro Celtica Lugdunensem ponunt, quod itidem cū Cæsare nihil pugnat. Celtica namque Lugdunensis nimirum à metropoli Lugduno uocatur, quæ in ea regione sita est. Galliae totius (cuius saltē Cæsar hic meminit) ambitus iuxta Agrippæ descriptionem longitudine CCCCXX milliū passuum, Latitudine uetò CCCXIII patet. De Gallorum primordijs

105 mil. Ger.

78 $\frac{1}{4}$ mil. Ger.

dijs & nominis argumēto Ammianus Marcellinus in hæc
 uerba scribit: Ambigentes super prima origine Gallorum
 scriptores ueteres, noticiā reliquēre negocij semiplenā: sed
 postea Timagenes & diligentia græcus & lingua, quæ diu
 sunt ignorata collegit ex multiplicibus libris: cuius fidem
 secuti, obscuritate dimota, eadem distinctè docebimus, &
 apertè. Aborigenes quidam in his regionibus uisos esse fir-
 mārūt, Celtas nomine regis amabilis, & matris eius uoca-
 bulo Galatas dictos: ita enim Gallos sermo Græcus appel-
 lat. Alij Dorienses antiquiorē secutos Hercule Oceani loca
 inhabitasse confines. Drasidæ memorant reuera fuisse
 populi partē indigenam. Sed alios quoq; ab insulis extimis
 confluisse ex tractibus transrhenanis crebritate bellorū,
 & alluione feruidi maris sedibus suis expulsos. Aiunt quī-
 dam paucos post excidiū Troiæ, & fugitantes Græcos ubi-
 q; dispersos loca hæc occupasse tunc uacua. Regionū au-
 tem incolæ id magis omnibus adseuerant, quod etiam nos
 legimus in monumentis eorū incisum, Amphitryonis filii-
 um Herculem ad Geryonis, & Taurisci seuorum tyran-
 norum perniciem festinasse: quorum alter Hispanias, alter
 Gallias infestabat, superatisq; ambobus, coisse cum gene-
 rosis foeminis, suscepisseq; liberos plures, & eas parteis, quā-
 bus imperitabant suis nominibus appellasse. Hactenus
 Marcellinus. Cæterum quia Cæsar in Galliarum diuisione
 subiungit, tertiam qui ipsorū lingua Celtæ, nostra Galli
 appellantur: unde Galli nomē sortiti sint, copiosius edocen-
 dū puto, Et quoniā Volaterranus de hoc haud indigna le-
 ctu tradit, eius uerba primū huc transcribere placitū est, ac
 postea examinare. Gallos, inquit, omneis, et Germanos uno
 uocabulo

*De Gallorum
origine*

*De nomine
Gallorum*

uocabulo ueteres Græci Celtas, Romani Gallos appellabant. Nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Postquàm uerò Rhenum transiêre, inq; Gallorum finibus constitêre, ab unita quodam modo affinitate, Latini Germanos uocauere. Gallos deinde Græci Galatas ab Herculis filio. Hercules enim (ut scribit Diodorus lib. 2.) deuictò Geryone, in Galliam ueniens, Alexiam condidit ciuitatē: ac è uirginis cuiusdam eius loci indigenæ complexu, Galaten genuit, qui regnum obtinens, incolis nomen dedit. Isidorus quoq; ἁπλῶς γάλακτος & dicit appellari, quod Gallorum corpora, ob immensa frigora lactis modo albescant. Quod sanè non discrepat à uersu Vergiliano:

Virgatis lucent sagulis tum lactea colla.

Hæc ille, quæ quamuis clariora sint ijs, quæ Ammianus tradit, tamen quæri adhuc, & dubitari posset, qua ratione Græci alioquin, proprietatis in dicendo studiosissimi duos tam diuersos populos una eademq; nomenclatura insigniuerint: ideoq; meum qualecunq; iudicium interponere non uerebor, ita tamen, ut certiora alijs afferentibus libens celsurus sim. Quemadmodum ergo ex sacris noui testamenti literis deprehendimus, Iudæis in more fuisse, præter se omnes populos uocare Græcos, (ut quando Paulus Rom. 1. inquit: Euangelium potentia Dei est ad salutem omni credenti Iudæo simul & Græco. Et Heluetiorum uulgus omnes Germanos ab Heluetica ciuitate, seu fœdere alienos Sueuos appellat: & è contra quotquot alius linguæ sunt, Vualos, hoc est uel Italos, uel Gallos nuncupat, etiamsi Scoti, Angli, Hyberni fuerint: Hungaricè, Sarmaticè, Bohemicè, Vuindicè, Hamoxobiticè, aut Scythicè loquantur:

quantur: quorum tamen sermo *ἡ δὲ παλαιὰ* ab Italicorum
 & Gallorum idiotismo abest: & quamuis Græci minima
 gentium pars essent, & Rheni accolæ, Franci, Mysii, Silesii,
 Saxones, & alij Germaniæ populi sint præter Sueuos,
 idq; dubio procul partim ob Hebraicæ linguæ idiotismū,
 quo partem sæpe *συνεξολογιζῶν* pro toto accipiunt, partim
 uerò quod ad uulgus nostrate pertinet, ob rerum ac ter-
 rarum imperitiā factum est: ita & Græcis quantumli-
 bet alioquin disertis accidit. Quū enim authore Polybio
 lib. 3. extremas orbis parteis incognitas haberent, adeoq;
 nec Gallias, nec Germaniam peragrassent: nomine Celta
 per rumorem duntaxat cognito utrunq; populum trans al-
 peis sibi incognitum appellabant. Siquidem Strabo lib. 4.
 refert, Narbonensis prouinciæ populos Celtas primitus de-
 nominatos: à quibus uniuersos Gallos postea à Græcis ho-
 minibus Celtas appellatos existimat: idq; partim ob eorum
 claritatem, partim quod id nominis à Massiliensibus homi-
 nibus Græcis, & doctis uicinioribus mutuati uideantur.
 Hinc quoq; factū crediderim, ut Rhodanus à Græcis etiā
 Eridanus uocaretur, sicut Oppianus lib. 3. *Ἐριδανὸν* os-
 tendit. Imò uerò (præter Volaterrani auctoritatem) non
 parua coniectura adducor, & priscos Romanos eadē, quā
 Græci causa motos, ut Germanos etiam Gallos uocarent.
 Seruū nanq; publicū ad Mariū in carcere Minturnano
 clausum ut occideret eum, missum cū Plinius, tum Florus
 Gallū fuisse scribunt: quē Velleius Paterculus, & Valeri-
 us Max. Germanū, ac in Cimbrico bello captū ferunt à Ma-
 rio: ideoq; à seruo dominū statim agnitū, & impunē dimis-
 sum. Quando igitur Celta & Germanum, & Gallū Græ-
 cis

cis significat: uerò non dissimile est, etiam uocem Gallus ueteribus Romanis ita usurpatam. Quin potius ex s. Eutropij de Cimbrico bello, & s. Orosij libro certum est ita se rem habere. Quum enim ex hoc constet Tigurinos, et Ambrones Gallorum gentes in Italiam cum Cimbris, ac Teutonibus minimè profectos, & tamen uterque Gallorum nomine Cimbros, ac Teutones notet, quando de illorum in Italia strage loquitur: nemo (ut opinor) negauerit, quin uox Gallus utranque gentem quamuis diuersam, promiscuè significauerit. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt.) Strabo ab initio libri 4. huic Caesaris sententiæ hoc modo subscribit. Aquitanos non modò lingua, sed etià corporibus immutatos, Hispanis magis quàm Gallis similes esse quidam authores sunt. Reliquos uerò Gallica sanè facie præditos: uerum eadem non usque quaque lingua omneis, sed plerisque paululum uariata uti. Rerum quoque publicarum moderationes, & uiuendi formulas etià paulisper immutatas esse. Hæc ille. Cæterum qua lingua ueteres Galli usi sint, infra in hoc eodem libro per occasionem differemus. Quibus autem institutis, & legibus iisdem polluerint infra Caesar ipse li. 6. De bel. Gal. ad longum tractat. Ammianus item in prædicto lib. 15. & Strabo lib. 4. Quocirca hic multa infercire non est opus. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen.) Hactenus Galliam diuisit in treis partibus, nunc unamquamque partem iuxta limites suos describit. Antequam uerò illud ordine, & ad plenum faciat, Belgas, & Heluetios per digressiunculam à bellica fortitudine commendat: & eiusdem causas assignat treis, primum quod illi à cultissima Romanorum prouincia Narbonensi longissimè absint; deinde quod

mercae

mercatores haud crebrò ipsos inuisant. Quade re Cæsar ipse infra statim à principio libri secundi De bello Gallico copiosius agit, ubi Neruiorum frugalitatis, ac fortitudinis mentionem facit. Postremò quòd illi Germanis ad inferiorem Rheni partem, hi uerò ad superiorem finitimi sint: quibus cum continentia gerant bella. Porro quando hic dicit Gallos non omneis Gallici nominis in genere, sed Celtas innuit: quos modo dixerat ipsorum Gallorum lingua Celtas uocari, Romanorum autem Gallos. Qua de causa & Heluetij quoque reliquos Gallos.)

Et hic Gallos Celtas intellige. Quum enim modo primas fortitudinis parteis Belgis inter omnes Gallos dederit: necesse est, ut Heluetij non nisi in sua, hoc est Celtica regione alios fortitudine antecellant. Alioquin Iulius sibi non constaret, quando ait: Belgas omnium Gallorum in belligerando præstantissimos esse. Porro eadem de causa dicit Heluetios reliquis Celtis antecellere, qua antea Belgas omnibus Gallis: quippe quòd sicuti hi ad inferiorem Rheni partem, ita illi ad superiorem, cum Germanis subinde confligant. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est.) Redit unde digressus erat, nempe ad Celtarum fines describendos, quos antea perstrinxerat. A finibus Belgarum.) supple quos Matrona, & Sequana fluij constituunt. De quibus omnibus picturam tertiæ Tabulæ Ptolemæicæ consulito. A Sequana autem fluuiio Sequani populi dicti sunt: in quorum montanis locis Burgundiones, & in campestribus Sungani hodie habitant, ut D. Beatus Rhennanus homo doctissimus, & acerrimo in pensitandis antiquitatibus iudicio præditus unà cum alijs eruditis sentit.

b z Cæterum

Burgundiones.

Cæterum quando Burgundiones Gallias inuaserint, quantagens eorum fuerit, & unde nomen sortita. Paulus Orosius lib. 7. cap. 32. & breuiter, & luculenter in hæc indicat uerba: Burgundionum quoque nouorum hostium nouum nomen Valentinianus oppressit, qui plusquam 80. millia ut ferunt armatorum, ripæ Rheni fluminis insederunt. Hos quondam subacta inferiore Germania à Druso, & Tiberio ad optiuus filijs Cæsaris, per castra dispositos aiunt in magnam coaluisse gentem: atque etiam ita nomen ex opere præsumpsisse, quia crebra per limitem habitacula constituta, burgos uulgo uocant: eorumque esse præualidam, & perniciosam manum, Galliæ hodieque testes sunt, in quibus præsumpta possessione consistunt: quauis prouidentia Dei omnes Christiani modo facti, catholica fide, nostrisque clericis, quibus obedirent, receptis, blandè, mansuetè, innocenterque uiuant, non quasi cum subiectis Gallis, sed uerè cum fratribus Christianis. Hæc Orosius Aurelij Augustini οὐρανός. Ammi-
anus uero Marcellinus lib. 28. Burgundios bellicosos, & turbæ immensæ uiribus affluentes uocat: ideoque metuen-
dos finitimus uniuersis. Et paulò post, eosdem sobolem Ro-
esse scribit, atque cum Alemannis de finibus, & Salinis sæpe iurgasse. Hactenus & ille. Porro salinæ nobilissimæ etiam
nū in Burgundionibus restant, unde toti quoque Nuichtho-
num terræ affatim salis suppeditatur. Cæterū si quis nosse
cupit, quando & quibus præditi moribus Burgundiones

*De Burgundionum con-
uersione
ad Christianismum.*

Christianismum receperint: id ex 12. lib. histo. ecclesiasticæ quam Tripartitam uocant, cap. 4. discere potest, ubi sic ait:
Quædam insula ultra Rhenū fluuium est Burgundionū.
Isti uitam quietam agunt, ac penè omnes fabri lignorum sunt,
ex qua

ex qua mercede pascuntur. Quorū regionē Hunni crebra
 inuasiōe uastabant, & plurimos occidebant. At illi licet
 anxietate constricti, ad nullum tamen se hominem contule
 runt: sed alicui deo se committere cogitabant. Tum audien
 tes quod Romanorum Deus fortiter adiuuat ipsum tim
 mentes, omnes communi consilio ad credulitatem Christi
 confugiunt: uenientesq; in unam ciuitatem Galliarum, ro
 gabant ut ab episcopo Christianorū baptisma mererentur.
 At ille eos septem diebus faciens ieiunare, ac imbuens fide
 baptizatos octauo die abire iussit. Qui sumpta fiducia cō
 tra tyrannos, alacriter festinabant, & spe sua frustrati non
 sunt. Nam quum rex Hunnorum nomine Suptarus per no
 ctem fuisset ciborum nimia uoracitate corruptus, Burgun
 diones gentem inimicam sine Duce reperientes, & pauci
 tate plurimis resistentes, facta congressione uicerunt. Nā
 quum essent istorum tria millia, circiter decem millia per
 emerūt: & ex illo tota gens feruentissimē in Christianismo
 permansit. Haecenus illa. Porro si quis *ῥενοδογία* requi
 rit, hoc sub Theodosio, & Valentiniano imperatoribus iu
 nioribus gestum est: qui sub annum Dominicum 420. impe
 rauerunt. Belgæ ab extremis Galliæ finibus &c.) Secun
 dam partitionis suæ partem adgreditur, quæ per se quidē
 satis plana est si (ut antea commonui) Ptolemæi tabulam
 in consiliū adhibeas. Cæterum haud iniucundum fortasse
 studiosis fuerit scire, quinam populi nostro seculo hanc Gal
 liæ portionem teneant. Quapropter illud huc ex Volater
 rano transcribere non piget. Sequitur, inquit, Belgica, in
 qua prouincia sunt, huiuscemodi nominibus hodie uocatæ
Picardia, Flandria, Lotoringia, Nortmannia. Cæterū si
 quis

*Belgæ quā
 sint hoc se
 lo.*

quis nominis huius rationem requirit, ex hisce Huberti
 Leodij uerbis fortasse inueniet. Opinatus sum semper Bel
 gas uocabulum esse Germanicum, ideo quia Germani
 Gallos, & Italos Vuæhen, & nonnulli Vuægen appella
 lant. &c. Quæ sanè *ετυμολογία* mihi eam ob causam non
 displicet, quòd in confesso sit, hunc Galliae tractum magna
 ex parte à Germanis occupatum. Quo fit ut & ego uerissi
 mile putem, aut ipsos sibi, aut alios transrhenanos hoc
 nominis indidisse, quòd Gallorum, hoc est, Vuælorum tera
 ram incolerent. Atq; hanc coniecturam tenebo, quatenus
 ex bonis authoribus edoctus fuero, huic Calliarum regio
 ni hoc fuisse uocabulum, antequàm Germani in eam mi
 grauerunt. Aquitania à Garumna flumine &c.) Ter
 tia, & ultima susceptæ diuisionis pars, quam Galli hodie
 (Iucundo homine eruditissimo, & antiquitatis studiosissi
 mo teste) Guiennen uocant. Pyrenæi autem montes, quì
 Gallias ab Hispanijs hic disternunt, à Germanorū pere
 grinatoribus, qui Compostellam inuisunt, der Runtzeual
 dicuntur. Apud Heluetios longè nobilissimus, & ditissi
 mus fuit Orgetorix &c.) Quæ hætenus dixit exordij lo
 co posita sunt, nunc ad narrationem accedit: quam ut ma
 gis perspicuam reddat, primum Heluetici belli occasione
 ac ueluti semina quædam recenset: Deinde Helueticæ ci
 uitatis terminos, & quantum spacij eiusdem ambitus con
 tineat. Postremò ubi cum Heluetijs conflixerit & quo pa
 cto eos superauerit. Atq; hæc prima huius lib. (ut in Argu
 mento diximus) pars est. Cæterum Orgetorigis potentia,
 ac opes hinc æstimari possunt, quòd Cæsar ipse paulò infe
 rius familiam eius circiter hominum millia decem fuisse
 ait

Orgetorigis
 potentia &
 opes.

ait, præter clienteis, ac ære alieno obstrictos. Vnde discimus tantam unius hominis potentiam, ac diuitias liberæ ciuitati nunquam, aut saltem rarer bene cedere. Quem admodum enim Orgetorix ille potentissimus, ac locupletissimus homo numerosa familia, clientela, ac perditissimorum quorumq; caterua stipatus, primum nobilitati, deinde toti ciuitati duobus argumentis persuasit, ut finibus suis exirent, Primum quòd inter Celtas omnium fortissimi, deinde quòd pro hominum multitudine, & uirtute nimium angustos haberent fines, & publicum quidem decus, ac còmodum prætendens suæ ambitioni, & lucro seruebat: ita pleriq; ignobiles nobiles, ac impotenter potentes, etiam nūc fastitant. Discendum est & hoc, quòd Cæsar Latinæ linguae studiosissimus ciuitatem Heluetiorum hic, & alibi Heduarum, Neruiorum &c. profædere, seu ut barbari quidam loquuntur, liga accipit. Proinde Heluetiorum còfæderationem propriè, signatè, ac Latinè locuturus Helueticam ciuitatem uocauerit, Germanicè die Eidgenosschaft, seu ut exteri Germani in more habent, das Schweiizerland, à parte totum denominantes. Suitia enim non nisi unus, & exiguus Heluetiorum pagus est. Siquidem ciuitas Rodolpho Agricola Phrysiò homine omnium consensu eruditissimo definitore, est multitudo hominum collecta ad statum rerum suarum tuendum per se sufficientem: quæ consensu sit legum uitæq; coniuncta. Et secundum Auli Gellij sententiam lib. 18. cap. 7. noctium Atticarum, quatuor significat, locum, oppidum, ius omnium, ac hominum multitudinem. Vna ex parte flumine Rheno latissimo &c.) Nūc per eā occasionē quā paulò

Ciuitas Helvetica

Suitia

Ciuitas quid.

Helvetiorum fines.
 antè attigimus, Helvetiorum fines à tribus mundi plagis
 describit. Rheno nanq; latissimo, & altissimo fluuio uersus
 Solem orientè Heluetij à Germanis disternantur. Versus
 occasum Iura monte, uersus meridiem lacu Lemano,
 & flumine Rhodano, qui prouinciam Romanorū Narbo-
 nensem ab Heluetijs seiungit. Qua de re uide D. Glareani
 doctissimi Heluetij descriptionem: & D. Aegidij Tschu-
 di Heluetiorū in prouincia Badena olim proconsulis, eru-
 ditissimi uiri tabulam. Cæterum tria adhuc elucidanda
 sunt, primò agrū hic non pro aruo, sed territorio, seu ditio-
 ne accipi, quemadmodum Varro de lingua Latina agrū
 Romanum, peregrinū, Campanum &c. uocat. Sic elegan-
 ter dicitur Latine, totus Tigurinorū, seu Bernatū ager in
 armis est, *die gantz Landschaft ist im harnist.* Deinde Iu-
 ram, seu Iurassum (ut Strabo uocat) iuxta Iucundi Vero-
 nensis sententiam Gallicè S. Claude, ab Allobrogibus au-
 tem, siue Sabaudis accolis semiRomana lingua utentibus,
 & qui nunc ditionis Bernatium sunt, Iurten ab ea parte
 appellari, quæ syluosissimus, & hætenus sub ducis Caroli
 imperio mercatoribus parum tutus, appellari nunc. Ab
 Heluetijs autem recentioribus ab hepatis cocti similitudi-
 ne *Leberberg* idem mons uocatur: eo quòd hepatis elixati
 colorem saxa (quorū magna in eo copia est) referant. Non
 enim eorū sententiæ astipulor, qui Germanicū *ἑρμον* à ca-
 stris deriuant, quasi dicas castrorum mons *Legerberg*: eo
 quòd uestigia & inscriptiones quædā testentur, Iuliū Cæ-
 sare isthic castrametatū esse. Ea nanq; ratione multi mon-
 tes id nominis assecuti essent. Dubio enim procul in multis
 ille castra sua per Gallias fixit. Huc accedit quòd Germa-
 nis

*Ager quid
 hoc loco?*

*Iura mos
 in Leber-
 berg.*

nis (unde maiores nostri trans Rhenum ortū habent) in more est, peregrinam uocem aut nonnihil decurtare, & ad Germanismi formam detorquere: aut prorsus nouam nomenclaturam à rei circumstantiis fingere: Etenim sic ab Alemannis Auenticum appellare nescientibus factum uideamus, ut illud à turrium frequentia Viliburgum uocarent. Qua de re inferius fusius disseremus. Postremo Leamanus lacus posterioribus sæculis à Lausanno oppido adiacente Lausannensis nuncupatur. Et à Senatu, populoq; Ro. amicus appellatus erat, &c.) Liuius lib. 1. de bello Macedonico refert, neminem solitum esse regem, sociū, & amicū à senatu, populoq; Ro. appellari: nisi quis optime de rep. Romana meritus esset. Inter se fidem, & ius iurandum dant.) Elegantiæ hic obseruandæ sunt, Dare fidē, pro fide interposita polliceri, & Dare iusiurandum, id est, iuramento se obstringere. Et regno occupato per treis potentissimos populos.) suple Sequanicū, Heduum, & Helueticū, ita ut Casticus Sequanorū, Dumnorix Heduatorum, ac Orgetorix Heluetiorum regnum obtineret. Cæterum (ut plerisq; Gallicarum rerū peritis placet) Sequani olim eum tractum incoluerūt, qui nunc Burgundiæ Comitatus nuncupatur: Hedui uero Burgundiæ ducatū inhabitabāt qui à longe celeberrima, ac opulētissima urbe Augustoduno etiamnū à Gallis Autū uocatur, ut D. Ioachimus Vadianus immortale Heluetiorū decus in suis super Melam scholijs annotauit, & Iucundus quoq; admonet. Ea res, ut est Heluetijs per inditiū enuntiata.) quo uidelicet pacto Orgetorix regnum in sua ciuitate affectaret. Vbi duo notanda sunt, unum quā obseruantes iustitiæ, æquitatis, &

Auenticum

*Leamanus
lacus.*

Sequani

b r quā

quā acres libertatis suæ uindices fuerint ueteres illi Hel-
 uetij. Alterū quā periculosum sit, reip. liberæ, unū aliquē
 ex ciuibus tā longè lateſq; potentē fieri. Nisi enim Orgeto-
 rix in uinculis mortuus eſſet, ciuile inter Heluetios bellū
 unius potentis, ac prædiuitis hominis cauſa conflatū eſſet.
Vt igni cremaretur.) Hunc morē exurendi reip. perturba-
 tores, ac ſeditioſos antiquiſſimū eſſe ſacræ quoq; literæ te-
 ſtatur. Ieremiæ namq; 29. & Dan. 3. legimus treis pseudo-
 prophetarū coryphæos, & turbulentos homines cōcrema-
 tos & Danielē cū ſocijs duobus in fornacē ardentē cōiectū
 quod publicū regis Nabuchodonosoris edictū neglexerat.
Vbi iam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt.) Qui
 primus hoc conſiliū in Heluetiorū cōuentu dedit, ut omnia
 præter cōmeatum ad iter neceſſarium domi incenderent,
 haud dubie aut ipſe Thucydidis historiā legit, aut rumore
 eam cognouit: uidelicet Atheniēſes in bello cum Pelopone-
 ſiacis geſto, ex Periclis hominis & eloquētis, & manu ſtre-
 nui ſuaſu terrā ſuam cum suburbanis pro derelictis habu-
 iſſe. Propterea quod non uillæ, & agri, qui amittuntur: ſed
 corpora deploranda ſint. Non enim ait Pericles, poſſeſſio-
 nes uiros, ſed uiri poſſeſſiones nanciſcuntur. Persuadent
Rauracis, & Tulingis, & Latobricis finitimis.) Baſilien-
 ſem agrū à Rauracis quondā in habitatū eſſe, argumēto eſt
 Auguſta Rauracorū: cuius ruinæ circiter mille paſſus ſu-
 pra Baſileā, quā Rhinſeldiam itur, etiam nū apparent. Tu-
 lingos Raimundus Marlianus rectè Lotharingos interpre-
 tari uidetur. Hi namq; Heluetijs uerſus Aquilonem inter
 Vogesum montē, & Moſellā fluuium uicini ſunt, ut Cæſar
 de Tulingis narrat. Cæterū an eiſdē Marliani, & Vola-
 terrani

*Athenienſium
 factum.*

Pericles.

*Rauraci,
 Aug: Raura-
 corum.
 Tulingi.*

terrani coniectura de Latobricis, seu Latobrogij Paulus Orosius habet, uel ut alia legunt exemplaria, Latouicis, aliqd ponderis habeat, non facile pronunciauerim. Dubiū enim adhuc apud me est, an Lausannēses (quorū sedes à Latobricis illi olim inhabitatas ferūt) Cæsaris tēporibus Heluetij nō fuerint, & uel in Urbigenensi, uel Nantuatū pago recensiti non sint: an Heluetiorū finitimi, & auxiliares. Sed quum Cæsar infra Heluetiorū fines usq; ad Geneuæ pontē pertinuisse, & supra, mōte Iura eos occasum uersus terminari affirmet, magis adducor, ut credā Lausanenses tunc Heluetios fuisse, & per Latobricos Vallesianos intelligēdos. Apud hos. n. adhuc uicus est Brig Germanico more pro Latobrig mutilatū uocabulū. Huc accedit, quod Vallesij ne nostro quidē sæculo in aliquo Heluetiorū pago recēseantur: sed quēadmodū Rotuileses, Sangalēses, Doggenburgij et Leopontij Helueticis pagis, fœdere iuncti sunt. Atq; hæc mea coniectura est, q̄ ita seruabo, & tenebo, dum certiorē didicero. Quod si quis interim legere uult diuersam sententiā cū de Tulingis, tū Latobricis, Heluetiorum tabulā Tschudi Proconsulis opera depictā uideat, & diligenti trutina utriusq; nostrū sensum expendat, ac dein utri uolet subscribat. Boiosq; qui trans Rhenum incoluerant.) Trans Rhenu Boios ideo incoluisse dicit, quod in hoc eodē li. ait, eos tandē in Heduarū finibus cōsedisse. Cæterū Strabo li. 7. asserit, Herciniā syluā prius ab eis inhabitatā, quæ eandē ob causam nostro adhuc æuo Boiohemica uocatur. Qua de re doctiss. uir B. Rhenanus sic scriptum reliquit. Boios illos priscos, qui in Italiam olim ex Gallia transcenderant cum alijs quibusdam nationibus, iam uictores.

Consule

Latobrici.

Boij.

consule Marcello oppresso, Fur ius alter Consul ad unum
 ferè occidit. Iterum à Scipione manus alia Boiorum de-
 letur. Eam uero Boiorum partem, quæ in Hercinio ne-
 more cōfederat (unde adhuc loco Boiohemi nomen) incly-
 tus ille Marcomannorum populus eiecit: qui trans Danu-
 bium pulsi, quum Noreiam frustra oppugnassent, errore
 uago tandem ad Heluetios delati sunt, excidium Gallia-
 rum meditantes. Hæc ille. Porro Plinius lib. 3. cap. 19. No-
 reiam Tauriscorū (quos Volaterranus li. 7. Geographiæ
 Noricos interpretatur) oppidum esse commemorat. Stra-
 bo autem lib. 8. non longe ab Aquileia ponit: ubi & Cn.
 Carbonem collatis signis aduersus Cimbros, re infecta di-
 scessisse refert. Vnum per Sequanos angustum, & diffici-
le &c.) Has angustias, & Galli, & Germani Clusam nūc
 uocant, in qua perquam munitum propugnaculum in præ-
 ruptis, & altis Rhodano imminentibus saxis positum
 Bernates solo æquauerunt, Anno Domini 1536. quan-
 do Sabaudorum perfidia, & iurisiurandi religione quod
 Geneuensibus ciuibus suis dederant, coacti sunt imperato-
 re & auspice prudentissimo simul ac fortissimo uiro D.
 Francisco Negelino expeditionem in Allobroges facere.
 In qua quicquid cis Rhodanū est, & paulò ultra Clusam
 in suam ditionem, fauente ipsis diuina clementia, redege-
 runt: idq; mense Ianuario cœptū, & in Februarij exitu fi-
 nitum est. Alterū per prouintiam nostram &c.) Supra di-
 xit Cæsar, Heluetios tertia sui parte lacu Lemano, & flu-
 mine Rhodano contineri: qui Narbonensem Romanorū
 prouinciam ab eis diuidat. Ex quo loco, & tertia Europæ
 apud Ptolemæum pictura cognoscitur, facilius, ac expedi-
 tius

Noreia.

Clusa.

tius Heluetijs iter in Gallias fuisse per prouintiam. Quē
 nuper populo Romano pacati erant.) M. C. in Oratione
 de prouintijs consularibus refert, ante Iulij Cæsaris bellū
 cum Gallis gestum, semitam tantum Galliae à Romanis
 obtentam: C. enim Pontinum fortissimum uirum, ortum
 repente bellum Allobrogum, atq; scelerata coniuratione
 excitatum praelijs fregisse, eosq; domuisse, qui lace ssierant,
 & ea uictoria contentū, rep. metu liberata, quieuisse. Ama-
 mianus autem Marcellinus Fabium Maximum à deuicta
 & prorsus domita Allobrogum gente, Allobrogicum co-
 gnominatū asseuerat. Quorum posterius Cæsar haud du-
 biè hic innuit, quando ait, Allobroges paulò ante à Roma-
 nis pacatos esse. Porro ueterum Allobrogum sedeis nunc
 Sabaudi tenent, quos Volaterranus lib. 3. Geographiæ à
 Sabatijs uadis, & populis, Ptolemæo, cæterisq; inter al-
 peis positis, dictos esse autumat. Isq; nonnullis locis uado
 transitur &c.) Strabo lib. 4. accipit, inquit, Rhodanus &
 Ararim, & Dubim: inde usq; ad Sequanā fluuiū uadatur.
 Dictus est autem Rhodanus à Rhodo oppido Rhodiorum
 colonia, assertore Plinio lib. 3. cap. 4. Extremum oppidum
Allobrogum est, proximumq; Heluetiorum finibus Gene-
ua.) Hanc urbem pleriq; docti in Gallijs, & Germania,
 Gebennas nimirum à Gebennicis montibus illi tamen nō
 uicinis (nescio qua authoritate freti) uocant: quum tamen
 in promptu sit Cæsaris nomenclatura, quæ & Gallicam,
 & Germanicam syncopam, & crasum Geneu, & Genff
 pulchrè refert. Quæ sanè non solum antiquitate, & empo-
 rio clarissimo (quod inde Lugdunum translatus est) de-
 rantata iam olim fuit: uerum etiam recens propter grauis-
 simam

Allobroges.

Rhodanus.

Geneua.

nam obsessionem, & sui liberationem celebrior facta est.

Quum enim Geneuenses Cochleariorum (nobilium Allobrogum conspiratio erat, qui argentea Cochlearia in pileis gestabant) manu undique obsidione cincti essent, ac tanta fame laborarent, ut lactentes infantes pro lacte sanguinem ex matrum & nutricum uberibus sugerent: iusto exercitu per praedictos Bernates ciues suos obsidione liberati, ac in libertatem ita vindicati sunt, quicquid iuris in Geneuenses aut Episcopus, aut Dux habuit, eis remissum sit per iudices. Adhuc iurisdictionis pomeria dilatata sunt adeo, ut quum antea nihil iuris extra moenia haberent, nunc aliquousque imperent. Pro qua vindicatione Bernates nihil aliud postulaverunt, quam ut militibus stipendia numerarent, & ne cui aut Principi, nationi, aut urbi se coniungant praeter ipsorum voluntatem. Quod beneficium (si modo sapit, & pia est) Geneva perpetuo agnoscat: & vicissim de suis benefactoribus, ac vindicibus bene mereri studebit. Is dies.) scilicet dictus, id est, constitutus erat ad quintum Calendas Aprilis, hoc est 28. Martij. Erat omnino in Gallia ulteriore Legio una.) Legio a legendo, id est eligendo nomen habet, continetque (Vegetio lib. 2. cap. 6. testante) pedum sex millia centum: equites septingentos, & 30. Ad idus Aprileis reverterentur. id est ad 13. diem Aprilis.

Qui in flumen Rhodanum influit &c.) Quo pacto lacus Lemanus se ad Genevam in Rhodanum effundat, uide nouam Galliae tabulam apud Ptolemaeum. Caeterum de ortu & exitu Rhodani Pomponius Mela ita sentit lib. 2. Non longe ab Istri, Rhenique fontibus Rhodanus surgit, deinde lacu Lemano acceptus, tenet impetum: & quum se per medium

Legio.

Lacus Lemanus

Rhodanus.

medium lacum egerit, tantus egreditur, quantus uenit. Hæc ille. Quàm longè aut à Danubij, & Rheni fontibus Rhodanus oriatur: certiora lege in Vadiani nostri super Melam scholijs, & apud Proconsulem Tschudum in Rhetia descriptione. Murum in altitudinem pedum sexdecim.) Huius muri ruinas, & uestigia quædã etiamnũ exstare ij asserunt, qui istius tractus loca perspexerũt. Id quod mihi fide dignissimus D. Nicolaus ad Pueros Bernas, ac uir non tantum eruditione, uerumetiam pietate sincera clarissimus, Bernæ recensuit. Castella communit.) Vegetius lib. 3. cap. 8. Castella diminutuum à castris esse dicit: intra quæ in angarijs aliquãti pedites, equitesq; degenerantes, tutum iter commeatibus præstarent. Si perumpere possent.) Si pro an, Græca dicendi forma. Græci nanq; Ei pro cõditionali, dubitandi, & interrogandi particula usurpant. Relinquebatur una per Sequanos uia.) Supra Cæsar ait, non nisi duo itinera fuisse, quibus domo in reliquas Gallias Heluetij exire possent: unum per prouintiam Romanam, alterum angustum, & difficile inter Iuram, & Rhodanum fluuium. Quum ergo per planius, Cæsaris molestatione impediti ire non possent, supererat, ut (si modo institutum iter absolvere uellent) per angustias illis eundum esset. Iter in Santonum fines facere, qui non longe.) Sanctones, inquit Volaterranus nomen suum seruant, quorũ urbem Mediolanum Strabo, & Ptolomæus ponũt. Hæc ille. At si quis, Europæ tabulã rimetur, uidebit Santones longiusculo spatio à Tolosatibus distare. Horũ enim Colonia in extremis prouintia finibus: illorum uero regio fermè ab initio Aquitanicæ Galliæ est ad Oceanum porro

Castella.

particula Ei
qd significat.

Santonis.

porro Santones uernacula nunc Gallorum lingua Sain-
gonge nūcupantur, si lucundo credimus. Ei munitioni.)
id est, muro, quem aduersus Heluetiorum impetum duxe-
rat. Quæ circum Aquileiam hyemabant &c.) Strabo li.
8. ait, Aquileiam ad sinum Hadriaticum sitam, à Roma-
nis conditam, & incumbentibus barbaris impositam esse.
Ad eamq; flumine onerarijs nauibus nauigari per Nati-
sonem fluuium plus stadijs 80 &c. Liuius uero li. 10. belli
Macedonici refert Coloniam Latinam eo anno Aquile-
iam quo Manlius Prætor secunda aliquot prælia cū Lu-
sitans in ulteriore Hispania fecit, in Gallorum agro de-
ductam esse. Vide sextam Europe tabulam apud Clau-
Ptolemæum. Et qua proximum erat iter per alpeis &c.)
Quum ex Aquileia tres legiones ex Hybernīs eduxisset,
& inde in Galliam ulterioremquæ proximū erat iter, con-
tenderet Cæsar: Graia alpes superandæ erant, quæ nunc
minor Bernhardi mons uocantur. Hæc enim uia recta ad
Centrones ducit, quorum ciuitas in Sabaudia posita, nunc
Tarentasia uocatur. Vbi eidem Cæsari non tantum cum
Centronibus, uerum etiam cum Garocelis, & Caturigibus
hominibus feris in alpibus dimicandum erat. Porro de iti-
neribus ex Italia in ulteriorem Galliam legito Strabonē
sub ipsum finem li. 4. Ab Ocelo, quod est citerioris prouin-
tia extremum (sic enim distinguendus est contextus) in fi-
nes Vocontiorū ulterioris prouintia, &c.) Ab Ocelo, in-
quit Cæsar postremo Gallia citerioris, hoc est Togatae op-
pido septem dierum spatio se in fines Vocontiorū perue-
nisse, qui in Narbonensi Romanorum prouintia siti sunt.
Cui rei mi; & 6. Ptolemæi Tabulā adiungas, & locorū
situm

Aquileia

Graia Alpes

Centrones

Ocelum finis
Vocontiorū, op-
pido.

Vocontij

situm consideres: isthæc omnia tibi obscura manebunt, & uti Cæcus de coloribus disputabis. Multum etiam te ad hunc locum planius intelligendum iuuerint cum Marliani, tum Proconsulis nostri de Ocelo, siue Oscelo cōmentationes. Ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. Hi sunt extra prouintiam trans Rhodanū primi.) Quandoquidem Allobroges Ro. cis Rhodanū habitant, & Rhodanus (testante Cæsare) Heluetiorum fines à Ro. prouintia diuidit, & idē hic ait se ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum duxisse, qui extra Narbonensem prouintiam trans Rhodanum primi populi sint, relinquitur eum post tergum relicta prouintia se in Celticam contulisse Galliam. Qui autem sint Sebusiani, & ubi nam siti, præter Cæsarem hoc in loco, & Marlianum, nullū nec ex priscis, nec ex neotericis Geographis deprehendere potui, qui negotiū explicaret. Quum ergo huius adnotatio ad præsentis loci claritatem multum faciat, eius uerba huc transcribenda esse duxi. Sebusiani, inquit, populi sunt inter Celtas extra Galliam prouintiam Romanorum trans Rhodanum (ita enim legendum est, non Rhenum, ut isthic apud Marlianum, & in multis commentariorum Cæsaris exemplaribus corruptè legitur, Neq̃ enim Cæsar Rhenum Galliae limitem tum transgressus est) primi: Allobrogibus, sequanisque, ac Heduis (quorum erant clientes) finitimi, inter Lausannensem, & Lugdunensem diocæsim siti: quos Bellienses esse coniectura est. Ciuitas est episcopalis in prouintia Bisutina, duci Sabaudiae subdita, siue eius antistiti. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum &c.) Redit ad Heluetios, docens quonam pacto per Clusam in Se-

Sebusiani.

quandos penetrauerint, quandoquidem per Cæsareanos milites eis per expeditius iter in prouintiam Romanorum proficisci non permittebatur. Quod autem Heduarum potius quàm Sequanorum agros deuastauerūt, hinc factum haud dubie est: quòd his, nō illis fidem, & obsides dederāt, se absq; ullo maleficio eorum fines pertransituros esse.

Ambarri. Ambarri quoq; necessarij, & consanguinei Heduarū.) Nec de his populis quicquàm uel apud priscos, uel recentes authores inuenio, nisi apud unum Marlianum, & Iucundum. Nam Lau. Phrysius eadem ijsdem uerbis in Ptolemæi iudicem transcripsit. Ille ergo de eis ita scriptum reliquit. Ambarri inquit, Celtas necessarij, & consanguinei erant Heduarum, quos quidam opinantur esse Borbonienses. Nonnulli autem quod fuerint Niuernenses Heduis finitimi: siue pro parte Bituricenses, allusione uocabuli, quo ætas nostra utitur, Ambarros nanq; dicimus ciuitatū cliētes, seu adhærētes. Oppidū aut Ambarrorū pagus semurius, siue mons Barri dicitur. Iucundo authore Ambarri populi sunt, qui Gallicè nunc Semar, & Montaruocantur. *Arar.* Flumem est Arar, quod per fines Heduarum.) De Araris origine, exitu, nominis mutatione, ac flexu nemo rectius scripsisse mihi uidetur, q̃ Marlianus, Rhenanus, & Marcellinus. Proinde priorum uerba huc ita substituere placet ut postremi sententia non omittatur. Arar (inquit ille) Celticæ fluius est, nunc La Sone uocatur. Oritur in Diocœsi Tullensi finibusq; Burgundiæ, & Lotharingiæ, non longè à monte Vosgo, ex quo & Mosa flumen profuit. Intersecat tum eam Burgundiæ partem, quæ imperatoria: tum eam, quæ Regia dicitur. Illi Comēs (ut hodie loquuntur) huic

huic dux à Francorum rege institutus præerat: qui tamen mortuo Carolo Philippi, ab Heluetijs occiso, ad supremū ius regiū adscriptus est, ut nullus adhuc Burgundiæ dux sit, sed comes tantū. Intersecat Gabillonē, ac Matisconē ciuitates tunc Heduarū oppida: prolapsus Lugdunū urbē, Rhodanū influit. Hactenus ille. Hic uero li. 1. rerū Germanicarū ita differit: Magnā Lotharingiæ partē Germania prima olim cōplectebatur. Vt minus mirandū sit, quod Ammianus fontem Araris Germaniæ primæ tribuit: sic lib. 15. scribens, ubi de Rhodano loquitur: Et emensus, inquit, spatio flexuoso Ararim (quē Sanconnā appellant) inter Germaniā primiam fluentem suū & nomē asciscit. Oritur autē Araris proxime Vosaginas alpeisin Colimitio Sequanorū & Germaniæ primæ. Proinde & Maro de hac Germania prima locutus uideri potest in Carmine Bucolico, quū inquit: Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim Hæc illi. Vnde satis cōstat, Arulā ditionis Bernatis fluuiū *Arula* olū non eundē esse cū Arare. Ille enim non in Burgundiæ, ac Lotharingiæ cōfinio, sed in Heluetiorū finibus ortū habet. Oritur nanq; ex summis alpibus ad uillā, cui Germanice Bonæ pino nomē est, non procul à Rhodani, & Rusæ, siue (ut Tschudo placet) Vrsæ fontibus. Deinde Hasliensem præterlabitur tractū, donec in Brientiensem illabitur lacū. Vnde se rursus effundens Cœnobiū, & oppidulū Interlacense alluit, & paulò inferius Dunensem ingreditur lacū: quē paulò supra Dunū oppidū deferens, Bernā petit, eamq; fibulæ in modū amplectēs, mira flexuositate sursum aliquousq; infra eā labitur, donec Arbergā attingat. Vbi maiore cū impetu deorsum fertur, præterfluens Byrenam,

Solaturrim, Aruuangiam, Arburgum, Arouiam, Brugas
 & Vindonissam: sub quibus Rusa, & Limago auctus prope
 Confluētiam Helueticam Rheno miscetur. Qua de re
 Proconsulis tabulam consulito. Vbi per exploratores cer-
 tior factus est, treis iam copiarum parteis Heluetios id flu-
 men trans duxisse.) Ex his, & sequentibus Cæsareanis
 uerbis (ubi ait Heluetiam ciuitatem in quatuor diuisam
 fuisse pagos) manifestum fit, Heluetios copias suas pro pa-
 gorū numero diuisisse: & aliū pagū post alium copias suas
 Ararim traduxisse. Quod uerbi cū Germanico uberfure
 pulchrè quadrat: quū alioqui Latini dicant transportare
 exercitum, & absolute transmittere, & traicere, uberfurn
 Quartam uero partē citra flumen Ararim reliquā esse.)
 Citra. i. cis fluuiū Ararim suple uersus Clusam, & Iuras-
 sum montem. Notandū etiā quod Romani noctem in qua-
 tuor uigilias diuiserunt, ita ut duæ ante: alteræ uero duæ
 post intempestā noctem haberentur, Vbi nos in duas dun-
 taxat uigilias noctē diuidere solemus. Quando igitur Cæ-
 sar ait se tertia uigilia cum tribus legionibus è castris pro-
 fectū, ante solis exortū id accidisse innuit. Porro ipse Cæ-
 sar Tigurinos (teste Plutarcho) non concidit: sed legatus
 eius Labienus. At quod ipsius ductu factum est, rectè sibi
 uendicat Cæsar. Is pagus appellabatur Tigurinus.) Pa-
 gū Cæsar id appellare uidetur, quod Itolorū, & Gallorū
 uulgus uoce parum Latina Canthonem uocāt, quoties de
 Heluetiorū pagis mentionem faciunt: metaphora nimirū
 à canthis. i. ferreis rotarum extremitatibus, seu oris sum-
 pta. Vnde autem pagus in hoc significatu, quo Cæsar hic
 utitur, dicatur: post Sextum Pompeium Festum D. Glare-
 anus

Ro: Vigiliae.

Labienus
 legatus Cæsaris.

pagus.

anus Heluetiae nostrae ciuitatis ornamentum perpetuum
hisce uersibus planum facit:

Et Græci *παγὺν*, pagum fortasse Latini

Totius fluuij sulcos dixere propinquos:

Et uillas iuxta positas, uicosq; casasq;.

Non etenim credo pro uico dicere pagum,

Scripta monent aliud, testisq; adducitur hostis.

Hæc ille. Cæterum quia pleriq; Gallicarum antiquitatū
expositores Tigurinum pagum eum tractum esse putant
in Heluetijs, quem Thuregium oppidum complectitur cū
suo agro, & unus Rhenanus aliam Tigurinorum ueterū
sedem statuit: principio huius argumenta pensitabimus, ac
deinde ne parum gratus alumnus censeriqueam, in patriæ
nostræ laudem ea subnectemus, quæ ad illius celebritatem
facere uidentur, nempe originem, progressum, & præsen-
tis reip. statum. Vt ergo pace tanti uiri, ac mihi ob eruditi-
onem, ac pietatē omnibus modis suspiciendi, dicam quæ sen-
tio, argumenta eius (quæ mihi saltē uidere licuit) inualida
esse uidentur. Nam quod primum existimat ueterū Tigur-
inorum sedes ibi fuisse, ubi nunc Vrienses habitant, & pa-
gum etiamnū ob id Vri mutilata uoce quasi Tiguri nomi-
nari: duplici ratione refelli potest, Vna quod ij, qui etymo-
logiam uocū quarumlibet uenantur, plerumq; & fallunt,
& falluntur, præsertim in longo usu antiquatis uocabulis,
& rerum, ac hominum mutationibus. Altera, quod Vria-
ni pagi situs ipse testatur, tam populosam nationem isthic
nunquam habitasse, qualem Tigurinorū fuisse ex rei cir-
cunstantijs apparet. Quum enim Cæsar paulò post scribat
patrū suorum memoriæ L. Cassium cōsulem à Tigurinis

c 3 occisum,

*Tigurinus
pagus.*

*DE TIGV
RINIS.*

*Refutatio ar-
gumentorum
B. Rhenani
de ueteri Tigu-
rinorum sedi.*

occisum, & eius exercitū sub iugū missum esse: non cōtem-
nendam hominū manū fuisse oportet, quippe quæ tam insi-
gnē consulari exercitui calamitatem inferret. Quæ sanè
multitudo in tantis angustijs (quantas Vrianorū esse me-
morant) locū habitandi idoneū non habuisset. Vt taceam
interim, quod uero simile est, tūc temporis meram isthic so-
litudinē fuisse: aut saltem perpaucos pastores, imò uiarum
trans alpeis ducentium grassatores ea loca inhabitasse.

Vrianorum origo.
Ad quam coniecturam stabiliendam Heluetiorū annales
faciunt: qui tradunt Vrienseis ab Hunis originē trahere,
qui illic confederint, quando Gothi, Huni, & Vandali in
Italiam irruerunt: atq; inibi terram incultam, & syluo-
sam colere cœpisse. Huc etiam facit quod cum Cæsar infra
Heluetios deuictos domū à se remissos propter agri bonita-
tem: tum Strabo lib. 7. eosdem in Campestribus non mon-
tanis locis habitasse narrat. Proinde quādo Vriana regio
& montuosa, & præter boum pascua, nec frumentū, nec
uinum ferat: uix adducar, ut credā adeò illustrē Heluetio-
rum pagū in tam sterili tractu egisse. Deinde nec hoc satis
firmū argumentū est eam ob causam Tigurinos in Vrien-
sium tractu habitasse, quod sedibus suis pulsī nouas quære-
rēt, dum se Cimbris coniungerent. Etenim Strabo li. 7. Ti-
gurinos, & Tuginos (sic. n. legendū æstimo) à Cimbris tan-
tū in belli societate sollicitatos esse scribit. Nec ipse tātūmo-
do uerum etiā Eutropius, & Orosius tradūt Tigurinos, &
Ambrones cis alpeis à Ro. ad internationē occisos. Vnde
duo colliguntur, unū quod uero simile sit, ultrò quosdam ex
Tigurinis se Cimbris sollicitantibus cōiunxisse, nec sedibus
suis pulsos: eò quod Strabo ait Cimbrose inter Eluetios
præcipue

præcipue ad Tigurinos, & Tuginos contulisse. Alterum quod nec postea nouas sedes inquisiuerint, quum ad unum omnes interierant, qui se Cimbris coniunxerant. Sed di- *Ubi fuit ob Tigurinos* ces nunc, plus ne ergo aliorum sententia tibi arridet, quæ opinantur, ueterum Tigurinorū sedeis ibi fuisse, ubi nunc Zurichinorum ditio est, & qui pagus etiamnum primas inter Heluetios tenet? maxime. Nam siue quis nominis ἑτυμολογίαν, loci, & tractus totius situm, & uetera urbis monu-
menta respiciat: nec nobis probabilia argumenta desunt. Principio enim duæ maioris oppidi partes à pago denomi-
nantur: nempe superior, & inferior pagus, Germanice uff
dorff, inn nider dorff. Quod si autē Tigurinarum rerum peritus quispiam contenderit, oppidum recentius uideri, quàm ut Iulij Cæsaris sæculo fuerit: illius sententiam non admodum improbauero. Est enim pagus paulò infra Thur
regum, cui prisco oppido Germanice Altstetten nomē: sub quo ad sinistram in montana eundo circiter dimidiū miare alius Pagus est nomine Vrdorph: cuius argumentū propius ad Latinā denominationē Tigurinus pagus accedit, quasi dicas, Tigurdorph, uoce ab initio truncata. Si cui ergo placet, aliā Tigurini pagi sedē fuisse, q̄ ubi nūc Tigurū urbs est: in iā dictis locis citius fuisse crediderim q̄ apud Vrios. Non enim longe à Thermis Heluetiorū, Vrdorphū distat: ubi ueterum Heluetiorum municipium (Rhenano authore) fuit. Adhæc præter alia uetustatis inditia præ-
grandis castri ruinæ illic uisuntur unā cum fornice, quam uulgus nostrate uinariam Ethnicorum cellam (Germanice den heidē Keller) nominat. Vnde uerisimile est Aleman-
nos ut Vindonissam, sic & illas structuras demolitos esse:

& Tigurinum pagum uel ex Gallicæ, uel Latinæ linguæ
 etymo in Germanicam linguam deflexum esse à nouis in-
 colis perinde ut Vindonissæ, & Augustæ Rauracorum eue-
 nit. Vtut autem coniecturæ istæ se habeant, dubium mihi
 non est: quin Tigurinus pagus in eo tractu fuerit, ubi nunc
 Zurichinorum ager est, & oppidum. Etenim Germano-
 rum nomenclatura à Latino uocabulo non multum ablu-
 dit. Siue enim Latinè Thuregum, siue Thuricum, siue Ti-
 gurinus appelletur pagus: certe uox Zurich illas nomen-
 claturas aliqua ex parte refert, quasi dicas Thurich, uel
 Tigurich. Nam quod Glareanus noster oppidum Tigurū
 uocat, terminatione analogica urbium, & metri causa po-
 tius quàm authoritate scriptoris alicuius Latini fecisse ui-
 detur. Vero enim simile, cum oppidum, tum populū eadem
 appellatione appellatos: quemadmodū & Parisij, & Me-
 diomatrices, ita ut si quid in oppido factum, Tigurinis ge-
 stū diceretur, sicuti Parisijs, & Mediomatricibus. Deinde
 si quis Zurichinæ ditionis situm, commoditatem, & amœ-
 nitatē consideret: hanc sedem priscis Tigurinis non indi-
 gnā fuisse affirmauerit. Præterq̃ enim quod frugū, pascu-
 orū, frumentorum, uini, & fructuū suauissimorū ferax est:
 quatuor piscosissimos lacus habet, Tigurinū, Gryphensem
 Psephicensem, & Catilacū. Zurichinus aut ut omniū ma-
 ximus, ita & cōmodissimus est: propter merces, quæ ex In-
 subribus, Suiteris, Vrijs & Glareanis importantur, & ui-
 cissim ex Tigurinis exportantur. Ad quam cōmoditatem
 Limagus fluuius (quē lacus in oppidi faucibus effundit, &
 qui eandem interfecat mediam) plurimū facit. Hinc enim
 fit, ut frumenta, uina, & aliæ merces rectā nauibus impo-
 ni que-

ni queant. Eiusdem præterea lacus, ac fluuij beneficio
 ciues Tigurini commodissimè & materiantur, & lignan-
 tur. Ad quam rem non parum facit etiam Sila fluuiolus
 qui ex mōtanis ortus sub ipso Tiguro minore se in Lima-
 gum effundens: materiæ ac lignorum omnis generis copi-
 am sub uer & autumnum ex niuibz montium liquefactis
 inundans, ciuibz ijsdem aduectat. Quorum utrunq; ni fi-
 eret, Tigurini magna utriusq; rei penuria laborarent. Ne
 dicam interim quòd Limagus fluuius limpidissimus in ur-
 be duobus pontibus stratus, & prægrandibus duabus ro-
 tis ad aquandum instructus: præter aquæ usum uarium et
 pisces lacuinis meliores, oculos mirè pascit, & deambula-
 cra commodissima suppeditat. Nec is solum, uerumetiā
 area innumeris tilijs consita, & in ædito minoris oppidi lo-
 co sita omnis generis ludorum materiam præbet. Isthic e-
 nim disco, cursu, lucta, & arcu certatur: & chorea in nu-
 ptialibus solennitatibus ducitur. Eadem amœnitas utro-
 que Tiguro & maiore, & minore exeuntibus occurrit.
 Ante illud enim fossa præalta & benè longa est: in qua cer-
 ui pascentes lusitant. In latere autem eius deambulandi
 locus est amœnissimus: siue arbores in eo uarias, siue è regi-
 one uineta, & syluosos spectes colles. Ante hoc autem fossa
 non feris cicuratis, sed aquis, & piscibus plena, ac itidē
 locus ad deambulandū & pascendum oculos idoneus est.
 Isthic enim carpiones & alios pisces lusitanteis: ex opposi-
 to prata uirentia, ac in suprema parte lacum Tigurinum
 uideas. Ad hæc aliæ duæ tiliæ extra idem oppidum in iac-
 ulatoria Bombardariorum area consitæ, miraq; arte in-
 flexæ, ac instructæ sunt: ut in æstate aliquot in mensis super

eas discumbere, & adeò tutè conuiuari liceat, ut flexuosi
 rami in cacumine colligati uel Sirij æstum arcere queant.
 Postremò ne quis rem solis coniecturalibus argumentis a-
 gi putet: age Chronicorum Tigurinæ urbis testimonia ad-
 ducamus. Ludouicus itaq; cognomine Pius in dotatione
 ecenobij Abbatissani in minore Tiguro, Thuregum Cur-
 tem (sic enim scribæ tunc temporis corruptè cortem, uillam
 seu castellum, ut ex alijs similibus diplomatis apparet, uo-
 cabant) suam, & pagum Zurichum unà cum omnibus ad-
 iacentibus, & ad illum pertinentibus in ducatu Allemani-
 co situm, uocat. Quod factum est à Christi natiuitate
 circiter annum 800. & 14. Rursus in alio instrumento con-
 firmationis donatiui, monasterium Abbatissanum dicitur
 à Carolo in pago Zurichgauense constructum: quod datū
 est 4. Calendas Martias, Anno incarnationis Dominicæ
 D CCCLXXXIII. indictione prima: anno autem im-
 perij pijsissimi imperatoris Caroli tertio. Actū uerò hoc est
 ad Vlmam Curtem imperialem in Dei nomine feliciter,
 Amen. Porro Carolum illum cognomento Crassum di-
 ctum fuisse ex temporum supputatione colligere licet. Is
 nanq; anno Domini D CCCLXXVII. regnare cœpit.
 Et quanquàm hæc testimonia apud pium, æquum, & can-
 didum lectore satis roboris habitura non diffidam, ut cre-
 dat pagum Tigurinum ibi olim fuisse, ubi nunc Zurich-
 na urbs, & ditio est: tamen maioris firmamenti, ac euiden-
 tiæ causa non pigebit nos plura addere.

DE FVNDATIONE VR-
 bis Tigurinæ.

PLAERI.

PL A E R I Q V E Tigurinorum omnes annales
(qui etiam fide digni apud eos habentur) perhibent
Iulij Cæsaris temporibus, prisca Chronica à quo-
dam equite aurato reperta esse: in quibus urbis Thuregij
uetustas, & prima fundatio contineretur: uidelicet quod
eius fundamenta Abrahamæ seculo iacta sint, trigesimo an-
no postquam à Trebeto Treuirorum mœnia fundari cœ-
pta sint. Tunc inquam minoris Tiguri fundamenta iacta
eo loci, ubi nunc S. Petri parochia est usq; ad Limagum,
quo etiamnum pertingit: uocatumq; esse Thuricū à Thu-
rico fundatore, qui rex Arelatensis erat. Maioris autem
Tiguri primordia cœpisse Sangaro Israhelitarum Iudi-
ce, ante C H R I S T V M natum 1374. anno: eaq; fun-
damenta per Sueuicum quendam regem nomine Sueuū
iacta esse. Quorum regum uterq; limites suos ad fluuium
Aha (sic enim Limagus ex Lint, & Aha compositum no-
men, ex lacu inter utrunq; oppidum profluens uocatur) po-
suisse fertur: atq; dein inter utrunq; conuenisse, ut ex dua-
bus una fieret ciuitas, ideoq; Duregum, quasi ciuitas duo-
rum regum nuncuparetur. Alij ferunt urbis Tigurinæ
foundationem sub Iulio Cæsare Dictatore factam: quod
tamen uerisimile non uidetur. Nisi fortè eam maioris Ti-
guri partem aliquis à Cæsare adiectam esse putet: quæ iā
noua ciuitas appellatur.

DE PRISCA TIGVRINAE

Vrbis Republica &

Magistratu.

QVO.

QUO NAM primitus usi sint magistratu, nesci-
 tur. Vbi uerò Romani fermè omnibus nationibus
 imperitabant, iudicem, siue præfectum Detium
 eo loci in castro quodam constituerunt: ubi nunc area illa
 amoenissima in minore Tiguro uisitur. Qui sanè sub Dio-
 cletiano, & Maximiano Felicem, Regulam, ac Exuperan-
 tium ob Christianam religionem capitis affecit supplicio.
 Quod factum est post Christi natiuitatem intra ducente-
 simum, octogesimum quintum, & trecentesium annum.
 Romani itaq; undecim annis post Christum natum urbi
 Tigurinæ per præfectum dominati sunt: ac dein eandem
 ob egregia sua facta libertate donauerunt, imperijq; sociam
 fecerunt, ita ut posthac ciues Tigurini aliquem ex sese eli-
 gerent procuratorem, qui rerum capitalium causis præses-
 set. Vnde etiamnum imperio præfecti & nomen, & digni-
 tas apud eos manet. Reliquis reipub. muneribus XII. uiri
 præerant: quorum alteri sex ex ordine equestri, alteri ex no-
 bili, & antiqua familia creabantur. Quorum posteri-
 quum non in commune reipub. sed quisq; sibi priuatim con-
 suleret: non sine magno & urbis, & suo detrimento, parti-
 bus, & factionibus studere cœperunt. In qua discordia præ-
 grandes, ac munitæ illæ turres hinc inde per urbem stru-
 ctæ feruntur. Quanquàm alij putent eas ante urbem con-
 ditam esse structas, quum uidelicet hic locus paulatim in-
 habitari cœpisset. Sunt & alij, qui existimant illas à nego-
 ciatoribus esse structas, quando Itali merces suas per la-
 cum Tigurinum huc portabant. Porro quum XII. illi ui-
 ri optimates nullum finem tyrannidis & fastus sui face-
 rent, tota ciuitatis multitudo contra eos conspirauit: eosq;
 rationem

rationem facti, & infecti, accepti, ac expensi reddere compulerunt. Quod quia illi (ut bonos viros decebat) facere nequibant: unusquisque pro delicti modo in exilium relegatus est. Nec inde (propter insidias, quas urbi cædibus, rapinis, & latrocinijis struxerant) unquam in urbem recepti sunt. Quo factum est, ut tota reipub. facies immutata sit. Quia enim ἀεισὸν πατρίᾳ ciuibus Tigurinis male cesserat, eam in δημοκρατίᾳ commutare placuit: quæ & hac nostra tempestate conseruatur. Totam namque ciuitatem in duodecim curias, seu tribus distinguebant, ac in communi symposiū, siue sodalitatem, quod constabulum uocant: ita ut singulæ Tribus bimos Tribunos plebis, unū senatorē, & duodecos in maiorem senatum eligerent. Reliqui uerò ex constabulo, & libera electione crearentur: ut in maiori senatu ducenti essent, qui numerus diacosiorum adhuc manet. Atque hæc reipub. mutatio facta est post CHRISTI Natalem, Anno 1336.

QVIBVS DE CAVSIS TI-

gurini se Heluetico fœderi
iunxerint.

TIGVRINI etiam non nisi certis, & maximis de causis Helueticæ ciuitati adiuncti sunt. Quum enim Rodulphum Comitem ab Habsburg ob insidias planè latronicas in uinculis aliquot annos haberent: tota Alsatiæ nobilitas unà cum Basiliensibus, Argentoratensibus, Friburgensibus Brisgoicis, Brisacensibus, Selestadiensibus, & Colmariensibus fautoribus, & auxiliariis

bus copijs bellum eis indixit, multisq; incommodis affecit. Quod ubi Tigurinus pagus Carolo eius nominis quarto sæpenumero essent conquesti, eiusq; opem frustra implorassent: sibi alijs modis consulere necessario coacti sunt. Cum enim uiderent urbem suam titulotenus Romani imperij sociam esse, nec quicquam auxiliij ab imperatore sperandū, alios sibi, & magis fidos socios Vrienses, Suiteros, Subsylvanos, ac Lucernanos, quærere uisum est. Qui (quoniam ipsis quoq; multum negocij præter meritum nobilitas facessebat, & Austriæ duci imprimis parum grati erant) gratanter eos in suum gregem receperunt: ac Heluetico foederi ita inaugurauerunt, ut Tigurinus pagus inter alios omnes primus esset & adhuc sit. Quod factum est post Domini incarnationem Anno 1351. Hactenus de primordijs, ac Reipub. statu in urbe. Consequens nunc est, ut & de præfecturis in agro Tigurino, & extra, item de terræ ambitu oppidorum, ac hominum frequentia dicam. Præter aliquot reipub. uicane administrationes, quorum administratores in urbe nihilominus resident, circiter septem in agro Præsides habent: utpote Chyburgensem, Gruningensem (sub quo & dulcissima patria mea Rhellica uilla ad caput Gryphilacus continetur, mille passus Germanicos ab urbe distans) Gryphilacensem, Aeglisouiensem, Andelfingensem, Regispergenssem, & Chnonouiensem. Communes cum alijs Heluetijs præfecturas has continent Tigurini, Thurgæanam, Badensem, Rheniuallensem, & Liberam prouinciã. Quæ sanè nobis cis alpeis sitæ sunt. Trans alpeis uerò in Gallia Togata simul cū alijs foederatis per uices præsidem mittunt Luganensibus, seu Lucigaunen-

sibus

sibus, Locarnensibus, Madiuallensibus, ac Mendrisinis quibus (dum hæc scriberem) D. Ioannes Aescherus à Tigurinis præfectus erat. Terra, ac ditio eorundem æquè lata propemodum ac longa est. Secundum longitudinis namque & latitudinis dimensionem, plus minus quinque Helvetica, hoc est bene longa milliaria patet: & in orbem ita posita est, ut si quando exercitus conscribendus sit, uno die omnes conscripti milites in metropolim conuenire queant, quod Tigurum est. Præter quod duo municipia Vitodurum, Steiniam trans Rhenum, ac quinque oppida minora Eglisouiam, Bulaehium, Regispergam, Gryphilacum, ac Gruningam complectitur. Porro in militum delectu habendo cum decem hominū millibus suis finibus exire possunt: & nihilominus domi iustam militum manum relinquere, quæ hostium irruptionem ac uim ab iisdem finibus propulsare par sit. Atque hæc amplitudo Tigurini agri hodie est. Cæterum urbem, ac eius ditionem olim ampliorem fuisse: partim inditijs minimè uulgaribus, partim literis demonstrari potest liquidò. Illius namque pomeria latiora fuisse, mœniorum ruinae, quæ ab inferiori urbis parte usque ad castellum quoddam Limago conterminum (quod circiter duos bombardici lapidis iactus, ab eadem nunc distat) & fossæ oppidanæ uestigia arguunt. Quanta uerò huius latitudo fuerit, tabulae Germanicæ cœnobij Abbatissani in

minore Tiguro in hæc declarant uerba: si quis forsan fidem meam in interpretando requirat.

DIS

DIS IST EIN COPI, VVIE VERR
die muntz Vnsers Gotzhus zum Frouuen-
munster gan sol.

ES ist zeuwissen, das unser muntz zu Zurich gan sol
in allem Zurichgeuu uff, durch Glarus, fur VVallistat
uff, untz an den grunen hag. Auch sol sy gan durch all
uualstet uff, untz an den Gothart. Aber durch als Aer-
geuu, untz an die uuaggenden studen. Aber nidsich ab,
untz an den Hauuenstein, und durch als Thurgeuu untz
an die Murggen, da zuuischen sol kein eigen muntz sin
dan allein Zofingen in der ringmur, und auch mit furbas.

Quod Latine ita reddidi:

IN HOC EXEMPLARI CON-

tinetur, quousq; monasterij nostri Abba-
tissani moneta accipienda sit.

NOTVM sit monetam nostram Thuregianam in to-
to agro Zurichgauensi, per Glaronam, ultra Vualstadi-
um, usq; ad sepem uirescentem accipi debere. Adhæc per
omneis syluestreis uicos, usq; ad Gothardi montem. Per
totam quoq; Argaudiam, usq; ad uirgultum nutans. Deor-
sum dein usq; ad excisam Iurassi rupem. Per totam deniq;
Thurgaudiam, usq; ad Murgam fluuium: interea loci nul-
la propria moneta esto, nisi intra Zofingæ mœnia, nec etiã
ultra. Hactenus Tabulæ. Vnde (ut hoc ceu auctarij loco
subdamus) certius iam constare potest id, quod supra ad-
struximus, Tigurinum pagum in Zyrichino tractu iam o-
lim fuisse: præsertim quum tam augusta eius ditio, etiam
deletis priscis illis Heluetijs Gallis, sub Francorum regia-
bus

bus fuerit. Neque uero huic sententiae nostrae quicquam obstat, quod incomparabilis uir D. Beatus Rhenanus Thuregum à Thuro fluuio denominatum, ac ex diplomate basilicae Tigurinae probat, idem à rege Ludouico orientalis Frantiae, pago Durgauensi ascriptum. Non enim negauerim fieri potuisse, ut Allemanni maiores nostri pagum Tigurinum à Dura fluuio (penes quem confederunt) Durich aut Durdorff, quasi Tigurich, aut Tigurdorff appellaerint: & posterius ex simpla litera D, duplam Z fecerint, hoc est pro Durich, Zurich pronunciauerint. Interim tamen ratio mea sibi adhuc pulchre constat, quod Tigurinus pagus ibi olim fuerit ubi nunc Zyrichina regio est. Ex superioribus namque Ludouici Pij, & Caroli Crassi instrumentis (quorum alterum antiquissimum, alterum recentissimum) ac ex eo quod Rhenanus (uti ego manuque scriptum uidi) adducit, apparet: Tigurinum pagum ab Allemannis nunc pagum Zyrichgauum, nunc Durgauum appellatum. Idque ex eo nimirum prouenit, quod Tigurinus pagus sub Francorum regibus, & Abbatissae monarchia Durgauiam quoque complecteretur. Siquidem modò allegatum diploma Germanicum docet, monetam Duregiensem per totam Durgauiam usque ad Murgam fluuiolum acceptam: qui Frouuensfeldiam praeterlabens Duram illabitur. Huc accedit quod in alio eiusdem monasterij Abbatissani diplomate Ludouici regis (qui Caroli nepos ex filio Ludouico fuit) Chama etiam Curtis ipsius in ducatu Allemannico, in pago Durgauensi sita appellatur: id quod factum est anno 26. regni Ludouici serenissimi regis in Frantia orientali, indictione 6. in uilla Franchod
d nofurt,

nosurt, in palatio regio. Haftenus diploma. Vnde patet, Duregum tunc temporis Durgauia angulum, seu extremitatem non fuisse: sed multo longius protentam, nimirum usque ad Argauiam. Etenim illud plusquam ad duos lapides à Chama distat: qui haud in elegans, nec ignobilis etiamnum uicus trans Tuginum lacum è regione Tugij (qui iam unus ex 13. Heluetiorum pagis recensetur) situs est. Tantum de coronide ista. Porro ne quis miretur, quo pacto limites agri Tigurini antiquitus usque ad S. Gothardi montem pertigerint, & cur Abbatissa monetam Duregiensem suam uocet: sciat Vriensium uicum primarium nomine Altorff, monasterio Abbatissano mancipatum fuisse, & intra plus minus ducetos annos magnis impensis manumissum. Deinde quod Abbatissa numisma sui imaginem gestans percusserit: unde & ex rei argumento Angster κατὰ συνηθίαν, quasi Anglister uocatur. Germani enim faciem antlit, seu anglit uocitant. Quo fit, ut etiamnum numulus duobus obolis ualens, ubique ferme in Heluetijs Angster uocetur: quem alij Teutones pfennig nuncupant. Atque ita sanè cum Tiguri, tum Bernæ, adde etiam Salodorum, dicitur: etiamsi illud monarchia Abbatissana abrogata, non amplius Abbatissæ faciem, sed urbis scutum numis suis imprimat: & hæc nullos prorsus cudant, sed duos obolos Angsterum nominent. Non tamen ignoro esse quosdam non à facie, sed ab Augusta Rauracorum appellari: eo quod Heluetiorum uulgus Augster pronuntient, non Angster. At illorum ratio duplici argumento dilui potest. Vno, quod illud pleraque alia uitiose enuntiet: ideoque illius enuntiationem non esse oraculum Delphicum. Altero quod Al
lemanni

lemanni, qui numero Augustæ Rauracorum, ac in eius circuitu habitant, numum non Angsterum, sed Rabbium seu Corium uocitant. Vnde nec uero simile est numum nostratem ab Augusta potius, quàm facie Abbatissana nomen sortitum propter rusticanam quorundam pronuntiationem. Nam urbani non Augster, sed Angster & pronuntiant, & scribunt. E contra etymologia nostra non uulgè nostratis pronuntiatione, sed cum ueterum, tum recentiorum (qui monetam cudunt) ratione fulta est. Siquidem Athenienses à noctuæ & bouis simulacro, & Romani à bigis sua numismata noctuas, boues, & bigatos. Bernates ab urso, Friburgenses Brisgoici à corui symbolo numos suos ursos, & coruos dictitant. Quos deinde non solum alij Heluetij, uerum etiam exteræ nationes imitæ, in eiusdem ualoris numismate percutiendo bætios, seu corrupte Batzios, & Coruos nuncupant: tamen si haud pari signo signata sint numismata. Qui sanè mos, & hæc nostra declaratione (nisi quædam amabilis insania me totum demens tauit) superiores tabulas magis & ratas, & dilucidas fecerint. Sed tempus iam est, ut à digressionem longiuscula ad institutum nostrum redeamus. Tantum de externa rep. & iurisdictione: par est iam ut & de interna, seu ecclesiastica aliquid dicamus.

DE DVOBVS MONASTERIIS

Tigurinæ Urbis.

DE ætate, ac fundatione Abbatiae, seu minoris monasterij in minore Tiguro præter tabulas duorum
d a principis

principum ex regia prosapia ortorum nihil fide dignum habetur, quæ sic habent:

Ego Vuighardus, & frater meus Rupertus omnia bona, quæ nobis paterna hæreditate obuenerāt, reliquimus. Frater autem meus suam partem istis conditionibus regi tradidit ut in arce Turicino (ita enim minus Tigurum, quod ante maius structū est, tunc temporis uocabatur) templum ædificaret: atq; in eo pietatis officia in perpetuum institueret. Quum uero Carolus Magnus post Christum natum 801. Imperator Romanorum electus, & à papa Leone tertio coronatus, ac confirmatus esset, quodam tempore Tigurum uenit: ubi in maiori monasterio septemdecim presbyteros reperit, quos hac lege confirmauit, ut ex decimis quidem, ac uillis parochiæ annexis, uictitarent: atq; uicissim ut non tantum ipsi, uerumetiam eorū posteri Deo seruirent, omnibusq; ad parochiam istam, pertinentibus siue in montibus, siue uallibus habitantibus religionis Christianæ officia (sicuti moris est) perpetuo præstaret. Actum Thuregi, 9 anno, Cæsareatus Caroli; Anno autem Domini 811.

DE MAIORI MONASTERIO, ET
 Canoniorum collegio seorsim cum copiosius, tum clarius.

IN uetustis maioris monasterij literis antiquius nihil inuenitur, quàm quod ante collegij institutionem ac instaurationem à Carolo factam, ibidem ingens parochia fuerit; cuius ministri ex decimis uixerint. Posteaquā
 enim

enim Carolus eò peruenit, XVII. presbyteros inibi reperit: inter quos senior Leidrachus, & secundus ab eo, Decanus uocabatur. Idem deinceps Carolus Theodori episcopi Constantiensis opera, præposituram isthic instituit, & uiginti quatur uiros ordinauit, qui in posterum sub canonicorum regula uiuerent: populisq; in montibus, & ualibus habitantibus, ibidem Catholicæ fidei, ac Christianitatis ministerium omni tempore quærere, ac habere iussit: atq; Deo, sanctisq; martiribus Felici ac Regulæ seruiendo permanere. Quam ob causam multis redditibus collegiū donabat: qui in eiusdem collegij instrumentis annotati sunt. Adhæc eiusmodi ordinem inter 24 illos uiros instituebat, ut octo seniores, octo diaconi, & octo subdiaconi, essent, quiq; ad pietatis munia obeunda educarēt. Atq; hī omnes literis, orationi, laudibus diuinis, & gratiarum actionibus intenti erant: aliosq; docebant, & Christum prædicabant. Idq; uel hinc probari potest, quod Bertoldi Ducis à Zeringen(qui se imperialis arcis apud Tigurinos comitem profitebatur) temporibus, omnes Canonici ad prædicandum Dei uerbū obstricti erant. Quandoquidem ciues Tigurini eidem supplicauerunt aliquando, ut Canonicis ediceret, quo unus ex eis parochum ageret. Quod & impetrauerūt. In huius nanq; rei testimonium prædicti Ducis Bertoldi instrumentum etiamnum in Canonicoꝝ collegio extat. Præterea dum prima sæpe iam dicti maioris monasterij fundamenta iacerentur, Carolus Magnus sua manu primum saxum in fundamēto posuisse fertur. Quod si ita est, ab anno 1539 nunc curren- te, anni septingenti, uiginti septem à iactis monasterij istius fundamentis elapsi
d sunt

sunt. Hæc de prisco ecclesiæ Tigurinæ ritu, & statu non equidem contemnendo. Verumenimvero sicuti à prauissimâ nostrâ natura cōparatum est, ut bona instituta in mala conuertamus: ita & in hoc factum est. Posteriores namq̃ Canonici nomine, & re ipsa irregulares, Canoni suo pristino uale dicentes: nouū socordiæ, ac luxui suo magis idoneum commenti sunt. Nam pro literarū studio, puris precibus, & cōcionibus ad populum habendis, in templo psalmos demurmurare, missare & boare cœperunt, & postea aleæ, uenationi, aucupio, comessationibus, ac scortis dediti fuerunt. Quæ intemperies, ac pestis quum non tantum hic uerumetiam alibi aliquot centum annos in Christi ecclesiâ grassata esset: Dominus Deus tandem ob electos suos, uices nostras miseratus, uerum ecclesiæ ministerium infucati locum restituit. Quod hic sanè anno à Christo nato 1519. restaurari cœptum est. Huldreichus namq̃ Zuinglius nunquam moriturum gentis suæ decus, primus huius urbis in restauratione Euangelij antistes, & totius Heluetiæ ciuitatis propheta à Domino Deo missus, Euangelium Matthæi eodem anno ordine, & non truncatim (ut ante hac mos fuit) pro suggesto enarrare cœpit. Quo circiter quadriennium fideliter, ac Christianè enarrato factum est tandem, ut senatus, populiq̃ Tigurini decreto, Dei, & Diuorum statuae, ac imagines unâ cum missa, papisticis abominationibus, ac cerimonijs omnibus è medio sublatae sint: & literarum studia, contiones, canæ Dominicæ usus germanus, & apostolicus, in earū locum successerint. Quæ omnia eo prorsus modo se habent, quo Zuinglius instituit: ac in epistola quadam adnotationibus

in Genesim præfixa descripsit: alijsq; æditis libris, ecclesiæ huius cōditio, ritus, ac ceremoniæ depinguntur. Nisi quod interim pluribus sacerdotibus, & monachis uita functis, plures etiam pueri, & adolescentes in literarum studio fouentur. Nam quum & ecclesiæ, & reip. præsides considerarent, sibi præter diaconos plus quàm centum parochis opus esse in sua ditione: (ueluti circumspectos, & Christianos patriæ parenteis decet) curant ut iuuenes senioribus, & uiui in bonis literis, ac pietate exercitati mortuis, in Euangelij ministerio subrogari queant. In quē usum præterito anno 1538. præter multos stipendiarios collegij maioris in minore quoq; monasterio, & nobiliū quondā Nonnarum collegio circiter octodecim alere cœperunt. Quibus me pædagogum præfecerunt, ut & bonas literas, & pietatem eos pro uirili mea doceam, ac magna uigilantia obseruem. Reliqua uero cœnobîa, ut Dominicanorum, Franciscanorum, & Augustinensium in ptochodochia, infirmorum, & aliorum pauperū usus conuersa sunt. Neq; uero est, quod inter res ecclesiasticas, ecclesiæ præsides hic multis cōmemorem, quando pleriq; omnes orbi notiores sint, quam ut eorū eruditio, ac dexteritas à me prædicetur. Quis enim quæso eruditorum est in toto Christianorū orbe, qui tres Tigurinæ ecclesiæ parochos D. Heinrichū Bullingerum (qui Zuinglianae curæ successit) Leonem, & Megandrum Dominos, ac patronos meos ex omnigenis scriptis suis ignoret? Cuinam uenerandus ille pater, Conradus Pellicanus, ac Theodorus Bibliander præceptores mei in literis arcanis obseruādi, lucubrationibus suis in lucem edititis ignoti fuerint? nemini. Proinde quemad-

d e modum

modum Sallustio de Carthagine, ita & mihi de illis silens
dum potius quàm pauca dicenda sunt. Sed heus tu dice-
ret aliquis, adeò ne instituti tui oblitus es Rhelicone, ut an-
notationes professus, historiam aut encomiũ scribere inci-
pias, & ἀπὸς δ' ἰόντο & tractes? bona uerba quæso. Non enim
aut in patriam meã amor, aut styli ardor me ita transuer-
sum rapuit: quin propositi mei pulchrè meminerim. Quũ
nanq̃ in quæstionem uentum sit, ubi nam Tigurinus pa-
gus (cuius Cæsar meminit) in Heluetijs situs fuerit, ac
ego Zurichinum tractum fuisse contendam: pluribus id
coniecturis, argumentis, & circumstantijs rei indicandũ
fuit. Proinde candidus, ac æquus lector ueniam mihi da-
bit, si annotandi limites egressus, cõmentaria scribere cœ-
pi. Siquidem (ni fallor) iam ex nominis argumento, ueterũ
annalibus, loci situ, ac ditionis latitudine cõstat: hunc eun-
dem Zurichinorum tractum Iulij Cæsaris tempestate pa-
gum Tigurinum appellatum esse. Hoc igitur quum pro
nostra uirili epichirematis quàm plurimis ostenderimus:
par est iam, ut post prælõgam digressionem ad institutum
reuertamur. Sic ergo sequitur in Cæsare: Nam omnis
ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est. De ueterũ,
ac recentiorum pagis infra commodior differendi locus
dabitur, ubi ad pagi Urbigenus mentionem Cæsar uenit.

Hic pagus unus quum domo exisset, patrum nostrorum
memoria L. Cassium consulem interfecit. L. Florus lib.
65. epitomes Liuianæ historiæ refert, L. Cassium Ro. con-
sulem à Tigurino pago (qui tum ab Heluetiorum ciuitate
forte fortuna secesserat) in Allobrogum finibus cum exer-
citu cæsum esse. Atq̃ milites, qui ex ea clade superfuerant,
obsidi-

L. Cassius
Cos. Ro. a
Tigurinis
cæsus.

obsidibus datis, dimidia rerum omniū parte, ut incolumes
dimitterententur, cum hostibus pactos esse. Hæc ille. Cæ-
terum Paulus Orosius lib. 5. cap. 17. historiam paulò ali-
ter commemorat, ubi ita scriptum reliquit. Iugurthini
belli temporibus L. Cassius consul in Gallia Tigurinos
usq; ad Oceanum persecutus, rursusq; ab iisdem insidijs
circumuētus, occisus est. L. quoq; Piso uir consularis, Le-
gatus Cassij cōsulis interfectus. C. Publius alter Legatus
ne residua exercitus portio, quæ in castra confugerat de-
beretur: obsides, & dimidiam partem rerum omniū Tigu-
rinis turpissimo fœdere dedit: qui Romā reuersus à Cælio
Tribuno plebis die dicta, eo quòd Tigurinis obsides dede-
rat in exilium profugit. Hactenus & Orosij uerba recen-
suimus. Porro quid sit sub iugū mittere, cum Sextus pom-
peius Festus hisce uerbis declarat: Iugū, sub quo uicti tran-
sibant, hoc modo fiebat, fixis duabus hastis super eas liga-
batur tertia, sub ijs uictos discinctos transire cogeant: tū
ex 9. Liuij lib. ab urbe condita statim ab initio discere li-
cet. Isthic nanq; describit quo nam pacto Romani à Sam-
nitibus ad furcas Candinas singulis cum uestimentis, ac
inermes sub iugum missi sint. Hanc ignominia notationē
nostri sæculi homines Germani aliter & instituunt, & uo-
cant. Non enim sub iugum mittunt, sed singulos uictos, sin-
gulis uestimentis inermes, & candido baculo in manus
tradito dimittunt: ideoq; uocant an den stab uffnemen,
hoc est ad bacillum recipere. Postremo cum in eadem pe-
ricopa inquit, quæ pars ciuitatis Heluetiæ insignem ca-
lamitatem populo Romano intulerat, ea princeps pœnas
persoluit: duo notanda sunt. Vnum, quòd partem Helue-
tia ciui-

*Sub iugum
mittere, qd
sit.*

*An den stab
uffnemen*

IN LIB. I. DE BEL. GAL.

tiā ciuitatis id uocat, quod paulò ante pagū Tigurinum appellauerat. Vnde colligimus Heluetiorum pagos rectius partes, quàm Canthones uocari. Alterum, partis orationis enallagen in uoce princeps, esse: q. d. præcipue poenas persoluit, uel (ut uulgo loquuntur) principaliter. Quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem legatū.) Suetonius in Iulio tradit, L. Pisonis (qui ei in consulatus successurus erat) filiam à Cæsare sub idem tempus in uxorem ductam esse, & Iuliam Cn. Pompeio collocatam: repudia to priore sponso Seruilio Cepione, cuius uel præcipua opera paulò antè Bibulum impugnauerat. Cæterum imperatoris, aut ducis alicuius legatus is apud priscos Romanos erat, qui Ammiani Marcellini temporibus Comes dicebatur: & nostra ætate ab Italis, Gallis, & Germanis locū tenens, lieutenant, & corruptè lutiner uocatur. Plurāq; enim militaria nomina apud nos Italica, & Gallica sunt, ut est lerman, quasi larma, hoc est classicum, seu ad arma: & furier corrupte pro currier, aut Curier à currendo haud dubie, seu curando: quod scilicet is, qui isthoc officio fungitur, exercitum præcurrat, & singulis legionibus, ac cohortibus de hospitio, & uictu prospiciat. Quod Helios, quod Ambarros, quod Allobroges uexa.) De his paulo superius egit Cæsar, & nos inibi ea, quæ potuimus super iisdem annotauimus. Consueſſe enim Deos immortales.) Sic & Homericus Agamemnon iλιάδ & Menelaum fratrem suum à Pandaro contra fœdus iaculo ictum consolatur, dicens:

αἰεὶ γὰρ τε καὶ ἀντίκ' ὀλοῦπιος οὐκ ἔτι λίσσῃ,
ἔκτε καὶ ὄψι τέλει: σὺν τε μέγαλον ἀπ' ἐτίσασθαι

Σὺν

Legatus
locus loci
huius uis
Lutiner

Currier
furier

Vindicta
diuina, vi,
filios iniqua,
cum patrum
in filios

ANNOTATIONES.

99.

Σὺν σφῦσιρ κεφαλῇσι, γυναιξίτε, καὶ τέκνοις
 Quos uersus nos utcumq; ita Latinos fecimus:
 Longanimis quamuis sit Iupiter, attamen istos
 Postea multabit magno cum fœnore Troas:
 Vt simul & uetuli, iuuenes periuria soluant.

In quam sententiam & Valerius Maximus lib. 1. cap. 2.
 scribit, quando ait: Dionysium patrem truculentissimum
 Syracusanorum tyrannum sacrilegij sui pœnas demum
 in filio suo dedisse: propterea quod is regno exactus, Co-
 rinthi præ egestate ludum aperire coactus sit. Lento enim
 inquit, gradu ad uindictam sui diuina procedit ira: tardi-
 tatemq; supplitij grauitate compensat. Alieno loco.
 Id est, iniquo. Quo prælio sublato. hoc est, elati, ac
 insolentiores facti sunt Heluetij.

Cæsar Heduos frumentum flagitare.) scilicet, cœ-
 pit, ut Priscianus exponit: uel flagitare pro flagitabat. Id
 quod Latini historici à Græcis mutuati sunt. Sicuti &
 illam superiorem flagitare Heduos frumentum, pro ab
 Heduis. Græci nanq; dicunt, αἰτοῦμαι σὺν βιβλίῳ, id est,
 postulo te librum pro abs te.

In his Diuitiaco, & Lisco, qui summo magistratu
præerāt.) Diuitiaco: & Lisco suple cōuocatis. Porro asu-
 tem de summo Heduorū magistratu, quem Vergobretum
 uocabant, ipse Cæsar infra lib. 7. de bello Gallico hæc ad-
 dit: primum quod duos ex una familia creare non liceret.
 Deinde quod iisdem magistratibus, Heduorum finibus
 exire fas non esset. Gallorum quàm Ro-
manorum imperia præferre. Quædam exemplaria per-
 ferre legunt, quæ si sequaris, se malle, subaudiendum est.
 Sin

*Heduiorum
 summi magi-
 stratus.*

Sin uero præferre legas, sensus est, factiosos illos Heduos Gallorū imperia Ro. imperijs anteferre: hoc est malle illis quàm his parere. Heduis libertatem sint erepturi.)

*Hedui
libertas &
prærogatiua.*

Quæ Heduorum libertas, ac prærogatiua præ alijs Gal-
lis fuerit, cum ex sequentibus huius libri dictis (ubi Cæsar
in Oratione ad Ariouistū, eos à senatu Romano fratres, &
consanguineos appellatos dicit) tum ex undecimo histori-
arum libro Cornelij Taciti patet, ubi sic ait: Primi He-
dui senatorū in urbe ius adepti sunt, datum id fœderi an-
tiquo, & quia soli Gallorum, fraternitatis nomen cum po-
pulo Romano usurpant. Quibus M. Cicero lib. 1. ad Atti-
cū in epistola, quæ incipit, Non modo, &c. hisce uerbis as-
sentitur: Nam Hedui fratres nostri pugnant. Cupidū
nouarum rerum, &c.) Hic locus planè Rhetoricus est.

Quemadmodum enim rhetores docent inuentionem ad
coniecturalem cōstitutionem accōmodare, ut primum an-
te acta hominis uita cōsideretur, deinde spes commodorū,
possibilitas aut impossibilitas: ita Cæsar hoc loco rem con-
siderat, quum Dumnorix regni affectati, ac proditionis
reus describitur. De quo uide 2. lib. Ci. ad Herennium sta-
tim ab initio. Largiter, id est, multum posse. Quiq; in
exercitu L. Syllæ, & postea.) De his omnibus uideto Ap-
pianum lib. 1. bellorum ciuiliū, & in Parthico. Deniq;
Plutarchum in Sylla, & Crasso. Considius equo admiss-
so. i. concitato. Quod à Bibracte oppido Heduorum.)

Bibracte.

Volaterranus li. 3. Geographiæ ait, Bibracte oppidū pro-
pe ciuitatem Heduesem ad exiguum uicum redactū esse.

Decuria.

Ea res per fugitiuos L. Aemylj decurio.) Decuria
(Auto Gellio lib. 18. ca. 7. attestante) tria denotat locum,
ius,

ius, & homines. Vnde Decurio denominatum deriuatur. De quo Vegetius lib. 2. de re militari, cap. 14. sic scribit. Quemadmodum, inquit, centuria, & manipulus peditum uocatur: ita inter equites turma. Et habet una turma equites 32, & qui huic præest decurio appellatur.

Phalange facta.) Q. Curtius lib. 3. de Alexandri Magni gestis, phalangem, inquit, Macedones uocant peditum stabile agmen: ita ut uir uiro, & armis arma conferta sint. Vegetius uero lib. 2. de re militari cap. 2. non tantum Macedones, uerumetiam Græcos, & Dardanos phalangibus usos esse testatur: & in una phalange octo armatorum milia censa esse. Quo autem pacto Germanorum istorum phalanx instituta fuerit ex 6 Orosij libro patet, ubi in hæc uerba scribit: Pugna maxime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam coacto in unum agmine, scutisq; supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorū aciem tuti undiq; præstruxerant. Sed postquam aliqui Ro. militum agilitate, audaciaq; insignes supra obductam saliēre testudinem, scutisq; singillatim, uelut squamis reuulsis de super nudos depræhensorū, detectorumq; humeros perfoderunt, territi hostes nouo mortis periculo, terribilem dissoluēre compagem. Scutis uno ictu pilorum transfixis, &c.)

Idem Vegetius eodem in lib. ca. 15. Bina, inquit, sunt missilia, unum maius ferro triangulo, untiarum nouem, hastili pedum quinq; & semis: quod pilum uocabant, nunc spiculum dicitur. Prima, ac secunda acies.) Supra meminit Cæsar se triplicem aciem in colle instruxisse. Quod pro uallo carros, id est carris, ac rotis ualli uice utterētur: Germanice sy machtend ein Vuagenburg. Cum ab hora septima

De curio

phalanx

pilum

Wagenburg

Septima diei.) Sabellicus à tertia diei hora legit. Quam
 lectionem si sequimur, apparet pugnam istam nouem solis
 das horas durasse. Nam Cæsar ipse subiūgit in multā usq[ue]
 noctem ad impedimenta pugnatum esse. Etenim solaria
 apud antiquos (testāte Cælio Lect. an. li. 7. ca. 9. (in horas
 tam diei, quam noctis temporales, seu naturales, non æquē
 noctiales, seu horologicas diuisa erant: ita ut singuli dies,
 noctesq[ue] horis continerentur duodecim. Mazaras, ac
 tragulas subiiciebant.) Quid Mazara sit me ignorare fa-
 teor, quia nusquam apud ullum Grammaticum ea uox ex-
 plicatur, nec apud Vegetium, aut alios bellicæ rei descrip-
 tores inuenitur. Nisi fortē pro mazaras materes, seu ma-
 teras legendum est. Siquidē materis authore Sisenna lon-
 gius telum est quam lancea. Gallia (inquit) materibus, scæ-
 ui lanceis configunt. Idem alij materibus, aut lanceis me-
 diam perturbant aciem. Hæc ille. Vnde, ac ex rei circum-
 stantijs, genus teli fuisse apparet. Statim enim subiungit
 Cæsar tragulas. Quæ uox Festo expositore teli genus est,
 sic dicta, quod scuto infixa trahatur. Nonius autem Mar-
 cellus tragulam hastam esse dicit, ac suam sententiā Sal-
 lustij authoritate fulcit: qui in historiæ lib. 3. sic ait. An-
 uidissimis, atq[ue] promptis ducibus, ut Metellus ictu tragua-
 læ sauciaretur. Postremo & Varronis testimonio in Me-
 leagris comprobat, ubi sic inquit: Aut ille ceruū, qui uola-
 bile currens, sparo secutus, tragulæue trañcit. Hæc illi.
 Vnde nimirum paroemia nata est, tragulam inijcere, pro
 eo quod est dolum struere, ein lotterfallen machen.

Ex eo prælio circiter hominum millia centum triginta
superfuerunt.) Eutropius lib. 6. tradit Heluetijs, ac eorū

*hora vltima
quales*

Mazara.

Materis

Tragula.

*tragulam
inijcere.*

ANNOTATIONES.

rum socijs cētum 47 millia in praelio isto interempta esse. Strabo autem circiter quadringenta millia interijisse, & octo millia hominum euasisse. Plutarchus uero centū hominum millia praelio superfuisse ait: quos Cæsar desertis ipsorum sedibus restituerit. In fines Lingonū die quarto perueniunt.) Strabo lib. 4. supra Heluetios, inquit, & Séquanos, Hedui, & Lingones in occasum uergentes habitant. Marlianus ait, Lingones inter Celtas populi finitimi sunt Heduis, Sequanis, ac Tullēsibus, qui dicebātur Leuci. Nomen adhuc retinent, ciuitas est episcopalis in prouincia Lugdunensi, & Francorum regno sita, & Langies nunc ab indigenis uocatur. Cuius sententiæ Iucundus accedit, nisi quod Langres mendose dubio procul pro Langies scriptum est in eius elencho. Volaterranus lib. 3. Geographiæ Langones antiquitus uocatos esse affirmat, unica litera immutata: ac eorundem oppidum Adunantū esse. Quos omnes à uero non aberrare, tertia Europæ pictura apud Ptolomeum comprobat. Qui Verbis *Verbigenis* genus appellatur.) Ex superiori Cæsaris descriptione satis cōstat, quatuor priscae Heluetiæ ciuitatis pagos fuisse, quorum duos tantum ipse per occasionem recenset, Tigurinum, ac Verbigenum, siue *Urbigenum*, ut quædam exemplaria legunt. De prioris tractu quid sentiamus ad longū diximus: par est ut & de posteriore quippiam dicamus. Tschudus proconsul noster, Verbigenum pagum in Aragoniano tractu fuisse putat: mirum ni Glareani præceptoris, & affinis sui uestigijs insistens. Is nanq̃ quartū Heluetiorum pagum ad Arulam suam fuisse opinatur. Rhenanus autem lib. 3. rerum Germanicarum de eo sic scrip-

Lingones

Verbigenis
Urbigen pagus

tum reliquit. Dubium est apud eruditos quisnam iste *Verbigenus* pagus, aut ubi fuerit. Dicam coniecturam meam. Suspicio scribendum *Vrbienus*, ad uernaculam fortassis ueterum *Heluetiorū* linguam: alioquin mallet *Vrbinus*. Est autem *Vrba* antiquissimum oppidum *Heluetiorum*, in illa, ceu posterior ætas uocare cœpit, *cisurana Burgundia*: non minus uetustatis præferens ruinis ædificiorum, quàm ipsum *Auenticum*. Agnoscit hodie ciuitatem *Bernensem*, ac *Friburgensem*. Inter *Lausinum lacum*, hoc est *Lemanum*, & *Arioricam* *Antonino* ponitur. Hæc illi. Quæ si diligenti expēdamus trutina, huius, quā illius sententia uero similior, ac probabilior (cum uenia *pro cōsulis* *conterranei mei dictum* uolo) est. Illius nanq̃ opinio nulla alia ratione nititur, q̃ quod pagi à fluminibus eos perlabentibus nomina sortiti sint. Nisi forte putet uocabulum *Germanicū Aergouu* (quod tamen ab *Arula*, & terra denominatum est, quasi dicas *Arogæa*) aliquid cognationis cum *Verbigeno* habere. At huius sententia duabus haud elumbibus coniecturis fulta est: primum quod uox *Vrbigenus* cum *Vrba* (sic enim *Antoninus* in itinerario suo, & *Regino Abbas Prumiensis* eam uocāt) magnā affinitatē habet. Deinde quod non tantum *Rhenanus*, uerum etiam *Holhardus Vrbæ natus*, atq̃ inibi cōcionatorem sacrum agens retulit, dum *Bernæ* hosce *Cæsaris* commentarios publice enarrarem: præter alia antiqua rudera, & numismata, turrim miræ uetustatis isthic esse. Huc etiā facit diploma quoddam epistolare *Lotharij gloriossimi regis*, in quo *Alsatia Elisacēsis* pagus appellatur. Illud nanq̃ *Vrbæ* in uilla regia factū esse scribitur 11. Cal. Februarias

Anno

Anno Christo propitio, eiusdē regis 14. indictione 1. Quae omnia uetustatem ac ingentem loci celebritatē arguunt. Quid quod & Vrba ad fluuiū Teillū sita est, qui in lacū Ebrodunensem, seu Iuerdunensem ingreditur? Vnde nec illi ob fluminis inopiā pagi nomē abrogare quisquam potest. Cæterum quinam aliij duo pagi, & ubinam siti fuerint, commemorare mihi superuacaneū esse uidetur. Quē enim nullus ueterum (qui saltem extāt) authorum de illis quidquam literis mandauerit, & tanta annorum series multa in locis, ac eorum incolis uariauerit: frustra solis cōiecturis res tentatur. Quid nanq̃, Deus bone, cōiectando in his duobus pagis nomine carentibus effecerimus, quando inter eruditissimos quosq̃ de alijs nomen suum adhuc retinentibus nondum conuenerit? Si enim cōiecturalibus argumentis agere uellem, nec mihi coniecturae deessent: quibus probabile redderem, Auenticensem quoq̃ agrum fuisse unum ex Helueticis pagis. Etenim quando Auenticum à Cornelio Tacito gentis totius caput dicitur: probabilius est id pago nomen dedisse, quā quod alijs subiectum fuerit. Turpe nanq̃ toti Heluetiæ ciuitati fuisse: si metropolis alijs oppidis & pagis subdita fuisset, & non principē locum in hac quoq̃ parte habuisset. At nihil de hac re affirmauerim, nec temerē in cuiusquā uerba magistri in istiusmodi, & alijs negotijs iurauerim: interim tamen per me licet ut suo quisq̃ sensu abundet. Tantū de ueterum Heluetiorum pagis. Quia uero Volaterranus, & Sabellicus perperam de recentiorum Heluetiorum pagis scribunt, & multos externos secum in errorem ducunt: appendicis, & coronidis uice illorum nomenclaturam ordine

dine subiiciam. Nam si quis plura de maiorum nostrorum
foedere, & primordijs scire cupit Glareani descriptionē,
& Myconij præceptoris mei plurimum obseruandi super
eandem commentariolum uideat.

TREDECIM ERGO HELVETICO.

rum pagorum nomina, & ordo sic habet, Tigurum seu
Thuregum, Berna, Lucerna, Vria, Suitia, Subsiluania,
Tugium, Glarona, Basilea, Friburgum in Nuicha-
thonibus, Salodorum, Scheffhusia, & Ab-
batis cella. His foedere iuncti sunt
Sangalenses, Lepontij, Val-
lesiani, Milhusiani, Biel-
nenses, & Rotun-
uillani.

N E propter bonitatem agrorum Germani, qui
trans Rhenum incolunt.) Glareanus in primi
pagi Heluetici descriptione, putat Durgeum a-
grum hic à Cæsare signari. At D. Os. Myconius illius & os
diasis, ac Venerandus mihi præceptor isthic admonet,
eum postea diuersam coniecturam attulisse: nempe Auen-
ticensem, & Muretanum agrum rectius hic intelligi. Id
quod & mihi uero similis apparet, Tametsi enim Dur-
gæus ager uber sit, tamen Auenticus & Muretanus mula-
tò uberior est. Etenim præter frumenti, pascuorum, & syl-
uarū copiam: uina illa nobilissima (quæ illuc etiā in Sue-
uos transportantur) non procul ab eo tractu proueniunt
quæ à lacus ripa Ripensia uocantur. Præterea Mureium
uersus

versus lacus (quem quidam olim ad Auētici usq; moenia
pertigisse autumant) piscosissimus est, qui etiam nū & Fri-
burgensibus, & Bernatibus satis piscium suppeditat,
præterea tantus fructuum prouentus in prædicto agro
est: ut incolæ per totum autumnum, ac hyemem, poma, py-
ra, ac nuces Friburgum, ac Bernam uectent. Quæ omnia
Germanos terram steriliorem incolentes facile ad occu-
pandum ea loca pellexissent: præsertim si ea cultoribus ua-
cua intellexissent. Quàm enim auidi fertilioris soli & ma-
iores, & minores Germani sint, Belgarū, Ariouisti, Bur-
gundionum, Nuichtonum, & Francorū irruptio in Gala-
lias docet. Nam omnes hi (præter unum Ariouistum cum
suo exercitu inde pulsum) isthinc auelli non potuerunt.
Imò quotquot fermè Germani etiamnum trans Rhenum
in Galliam ueniunt, frugū, & fructuū dulcedine capti: pe-
rinde patriæ suæ obliuiscuntur, atq; ij qui Lotum gustaue-
runt. Nihil autem (ut hoc ceu corollarij uice addam) ob-
stat quo minus Cæsar toti Heluetiorum agro timuerit: ne
uidelicet è suis finibus egressi Germani in eorū fines tran-
sirent. Quod autem potissimum de Auenticensi (qui dua-
bio procul tunc temporis Antuates, Gaienses, Equestres,
atq; adeò totum tractum illum transiuranū usq; ad Gene-
uæ pontem complectebatur) agro Cæsar loquatur, sequen-
tia uerba arguunt, ubi ait: & finitimi Galliæ prouintia,
Allobrogibusq; essent. Etenim (ipso Cæsare supra testan-
te) Iura mons Sequanos ab Heluetijs, Lemanus uero la-
cus, & Rhodanus eosdem à Romanorum prouintia discri-
minabat. Prædicti autem populi in extremis Heluetiorū
finibus Geneuam uersus habitant. Qua de re consule s.
Ptole.

Ptole. & Tschudi tabulam. Boios petentibus Heduis, quod egregia uirtute.) De hoc negotio Cæsar infra lib. 7. sic ait. Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum ducit, atq; inde profectus Dergobiam Boiorum oppidū, quos ibi Heluetico prælio uictos Cæsar collocauerat, Heduisq; attribuerat. In Castris Heluetiorum tabulæ repertæ. Quidam putant istas Heluetiorum tabulas Græcis duntaxat literis, & sermone Gallico confectas esse. At magis crediderim eas & literis & uocibus Græcis eo more conscriptas fuisse, quo maiores nostri ante centū, & quinquaginta annos Latino sermone in publicis instrumentis, & rationibus usi sunt. Quemadmodum namq; in hunc usq; diem apud nos ingenui Latinis, sic ueteres illi Heluetij, & alij Galli in Græcis instituebantur literis. Quum enim Massiliam Romani studiorum causa adierint: uero nō dissimile est etiam Gallos eō gratia discendi Græcas literas concessisse, præsertim quum hæc urbs in ipsorū terræ esset sita. Cui cōiecturæ & Strabo, & Cæsar ipse locuples dant testimonium. Ille namq; lib. 4. sic de Gallorum studio scribit: καὶ ἐλθέμενας κατεσχέναξε τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἐμνησί γραφειν. Hoc est, Budæo paraphraste, Eadem urbs Massilia Gallos linguæ Græce studiosos fecit, & eō usq; amantes: ut cōtractus, & cōuenta apud eos Græco sermone concipiantur. Hic uero infra li. 6. de bello Gallico refert Gallos in omnibus ferè rebus publicis, & priuatis rationibus, Græcis literis usos esse: Hæc illi. Vnde primò manifestū sit, Gallos non tantū Græcorū elementis inscribendo, uerumetiam eorum sermone in diplomatis usos esse. Deinde nō uulgus, sed tantum scribas, & potentiores nobiliores

nobilioreſq; homines Græcitati ſtudiſſe hac nota ferè, Cæſar innuere uidetur. Quū nanq; dicit, penè in omnibus cū publicis, tū priuatis rationibus, & cōtractibus literis Græcis uſos: aliquos nimirū excludit. Quorū poſterius idē Cæſar adhuc planius facit lib. 5. de bello Gal. ubi ait: Epistolā Græcis literis ad Ciceronem in hybernis obſeſſum ideo ex aratam, ne ea intercepta, Romanorū conſilia hoſtibus proderentur. Nam ſi uulgo apud Gallos Græcè ſciuiſſent, fruſtra hoc conſilium Cæſar in ſcribenda Graia episto-
*De uolateranis
Gallorum
lingua*
 la cœpiſſet. Sed dices, qua ergo lingua ueteres Gallos uſos eſſe arbitraris? peculiari quadam, cuius uſus apud eos propter uaria bella cum Romanis geſta, & ſeruitutis iugum eiſdem impoſitum, intercidi-
 t. Huius tamen ueſtigia aliqua adhuc apud Britones maritimos Lugdunenſis Galliae populos extant. Siue enim hi ex Britannia in maritima Galliae loca conceſſerint, ſiue ex Gallijs in Britannia migrantes inſulae nomen dederint: certe illorū lingua (ut mihi fide digniſſimus D. Ioannes Burcheirus Anglus Tiguri ſacris literis operam dans retulit) ſemirhomana aliorum Gallorum dialecto prorsus aliena eſt, & conuenit pulchrè cum eorum Britannorum lingua, qui in montanis habitant, quos Angli Vualos uocant. Hi autem (ut Anglorum annales ferunt, & D. quoq; Ioannes Butlerus homo non tantum maiorum ſtemmate, uerum etiam literis, ac pietate ornatus, mihi dixit) indigenae in ſua inſula ſunt, moribus, ac lingua differentes à nouis incolis, qui ante aliquot annos illa loca occupauerūt. Atq; hanc meā ſententiam, ac illorum bonorum uiro-
 rum relationem duo doctiſſimi uiri in æditis ſuis libris confirmant. Volaterra-

ranus enim lib. 3. Geographiæ de Britonibus hæc literis mandauit. Ante omnes, inquit, Britones summum occupant ad mare locum. Hos Procopius ex Britannia insula colonos esse dicit. Beda uero hos potius in Angliam traiecientes insulæ nomen dedisse. Plinius Britannos populos in hoc Gallorum litore nominat, Strabo etiam Britanniam urbem inter Aquitanos Britonibus uicinos ponit. Cæsar in commentarijs scribit, Gallos proxima Britannia litora ad prædandum occupasse. Gens est nunc bello fortissima, sæpe Gallorum regibus formidulosa. Hæc ille. Rhenanus uero lib. 2. Rerum Germanicarum, Sermo, inquit, quo peculiariter Gallia fuit usa priusquam in prouintiæ formam redigeretur à Romanis, prorsum putatur abolitus. Non secus suum amisere & Hispaniæ. Cæterum non desunt, qui putent ueterum Gallorum linguam non absimilem fuisse Britannorum catalecto, quos Anglia Vualos uocat. Nam in uita Agricolæ Tacitus de Britannis agens, in uniuersum tamen, inquit, æstimanti, Gallos uicinum solum occupasse credibile est. Eorum sacra deprehendas superstitionum persuasionem. Sermo haud multum diuersus. Hactenus & ille. Cuius sanè sententia mihi plus arridet, quam eorum qui putant Gallorum, & Germanorum eandem olim linguam: & confederatos, seu Suiteros plerosque non in ueterum Heluetiorum sedeis migrasse, sed ab iisdem ortos, & priscam parentum linguam reseruasse. Argumenta enim quibus id probare uolunt non satis solida uidentur. Tametsi enim multa Gallica & hominum, & rerum nomina ad Germanicam etymologiam utcunq; detorqueri possint: tamen non statim consequitur Gallos omnes Ger-

manice

manicè locutos. Quum enim Cæsar ipse à principio lib. 1. & secundi asserat, non eandem omnibus Gallis linguam fuisse, ac plerosq; Belgas à Germanis ortos, Rhenumq; antiquitus traductos: fieri potest, ut aliqui ex eis patriam linguam retinuerint, donec unà cum iugo Romanorum linguam receperūt. Atq; ita uerisimile est, margam à Plinio & Galbam à Suetonio &c. inter Gallicas uoces recenseri: aliasq; multas Germanismi reliquias etiamnū in Gallorum lingua extare. Vt taceam interim quod nulla lingua tam propria nunquam fuerit, quin ab alia quasdam uoces mutuata sit. Nostra nanq; hoc est Germanica lingua, multa ex tribus illis nobilissimis totius orbis uocabula habet: ut gadol, midda, zimna, gadol enim nos prægrandem, & uastam domum, midda modum, ac zimna tempus oportunum dicimus, quando significamus, arborē suo tempore amputandam. Quæ uoces Hebræis cognatæ sunt, imò eadē. Adhæc θύρα,thur, μύλη muli, βρόσκαρ broeslê, μῖνος miggis, λυειν luuen, hoc est, requiescere, πλῖν spuen. Quæ uocabula Græcus statim agnoscit. Item uinū uuin, Vas uass, esse essen, Spinetū Spinet, Prunū psum, Persicum pomū, Persich: aliaq; sexcenta. Atq; hæc uerba Latinus homo statim capit. Si quis autem hinc euincere uellet, maiores nostros Hebraicè, Græcè & Latinè uulgò locutos esse: an non hallucinaretur, & perperam colligeret? maxime. Ne igitur propter aliquot Gallorum uoculas Germanismum resipientes, colligamus, eos olim Germanica uos lingua. Fieri nanq; potuit, ut & Gallia Germaniæ uicina, aliquot uocabula propter commercium ab ea mutuata sit. Huc accedit, quod prius de lingua certum esse

e a oportet,

oportet, qui nominis argumento aliquid probare uult. Ali-
 oquin tales confingerentur etymologiae, quales nonnunquam
 homines inepti ex aliena uenantur lingua: ut quendam au-
 diui uocem theutonicam pur hoc est colonus à puritate de-
 riuare, quasi coloni omnes sint puri, ac synceri. Cum po-
 tius per syncopam Germani bûr probauer. i. colonus dis-
 cant. Quia ergo de ueterum Gallorum lingua non admo-
 dum certissimus an Germanica fuerit necne; argumentum
 quoque inde ductum infirmum est. Ne dicam interim quod
 multae Gallicae uoces apud scriptores sunt, quas utcumque
 detorqueas ad Germanicam etymologiam: tamen nullum Germa-
 nismum depræhenderis aliquid certi significantem. Ta-
 lis est uox petoritum apud Au. Gellium, rheda apud Quin-
 tilianum, essedumque apud Virgilium: Ambactus apud Sex-
 Pompeium Festum, Alauda, & becus apud Suetonium. Ser-
 uio etiam authore alpes prisca Gallorum lingua alti mon-
 tes uocantur. Talis est quoque dictio leuca, uel leuga, quae
 (Iornande authore) 1000, & 500 passus Gallis significa-
 bat. Eius generis dictio Soldurios apud Caesarem lib. 3.
 Gallici belli est: quae sanè Teutonis non ita denotum (ut ille
 interpretatur) sed stipendiarum denotat. Item Dog, ma-
 gus, & Dun, quas uoces eruditi omnes, ueteris Gallicis-
 mi reliquias esse dicunt. Atqui Dog nobis non canem, sed
 pupam; magus non domum, sed uentriculum, aut uirginem,
 seu ancillam: Dunum non montem, sed dunum. i. tenue signi-
 ficat. E contra quae uoces à priscis authoribus Germanicae
 habentur, Germanismum etiam insipidis Germanis sapiunt,
 & ab eis nullo negotio agnoscuntur. Quis enim quæso
 tam stupidus est, ut uocem ganzam apud Plinium, gles-
 sum,

Biv, co,
 loim.

sum, & Hertum apud Tacitum pro Germanorum uernacula non agnoscat? Huc adde, quod Cæsar in hoc eodem lib. refert Ariouistum longinqua in Gallijs consuetudine Gallicam linguam didicisse. Nam si eadem utriusque gentis lingua, quid opus erat illum tanto usu sibi Gallicæ linguæ cognitionem parare? Nec est, quod nasutus, & argutulus aliquis dicat, Celticam dialectum duntaxat à Sueuica diuersam fuisse: ad quam discendam perinde longo usu habuerit opus, ut si quis Sueuus nunc inferiorum Germanorum proprietatem, ac pronuntiationē addiscere uellet. Cum enim Ariouistus homo non priuatus, sed magistratus, & rex apud suos adhuc in Germania agens, esset: uero consentaneum nō est, eum inferiorum Germanorum dialecti adeo ignarum, ac inexpertum fuisse, ut tanto discendi spatio (sicuti Cæsar hic ait) indigeret. Proinde mihi dubium non est, quin Polybius, Plinius, Tacitus, & alij scriptores, qui Germaniam, & Galliam inuiserunt, indicassent eandem utrisque linguam fuisse: si dialecto tantum inter se uariassent. At tantum abest, ut hoc literis mandauerit, uti Tacitus in lib. de situ, & moribus Germanorum planè contrariam astruat sententiam. Sic nanq̃ sub eius libelli finem ait: Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit, non esse Germanos. Hæc ille. Quod si igitur Gothinos ideo non Germanos esse uult, quod Gallica lingua uterentur: uelimus, nolimus, concedendum est, Gallicam à Germanica lingua ut nunc, ita & olim diuersam fuisse. Quia uerò Cæsaris uerba de Græcis Heluetiorum tabulis plana iam esse arbitror, auctarij uice (sicuti promissus) addamus: an probabile sit, maiores nostros ab

*Helvetiorum
origo.*

Quadi.

illis ortos, & priscam linguam retinuisse, qua nos eorū posterietiamnum utimur. Vt ergo utrunq; istorum aliter habere comprobemus, ueterum monumenta, & historias in medium adducere oportet. Eutropius itaq; scribens Heluetios suo tempore Quados esse dictos, satis arguit, ueteribus Heluetijs deletis, nouos incolas in eorum sedeis migrasse: Clarus enim historicus ille extitit sub Valēte, Gratiano, & Valētiniano Romanorum Imperatoribus simul regnantibus, circiter annum Domini 370. Heluetios autē à Quadis Germaniæ populis dictos nemo negauerit. Nā Ptolemæus lib 2. cap. 11. tabula Europæ q. eos sub Hercianum nemus collocat, ubi ferri minera effodiatur: quo loco & Pyrcheimerus etiam nostro sæculo eorū oppida Kam, Kalmuntz, & Grauenouiam cum iisdem ferrifodinis sita esse commemorat. Nec etiā quisquam dubitauerit, Quadis tantas uires fuisse, ut Heluetijs priscis deletis, eorum sedes occuparent: qui Iulium Capitolinū, Flauium Vopiscum Syracusum & Ammianum Marcellinum legit. Hi enim adeò uniuersum, & bellicosum fuisse populum memorant: ut proprium habuerint regem, ac Romanorū Imperatoribus Antonino Philosopho, Diuo Aureliano, & Constantio multum negotij fecerint. Cui sententiæ & Andreas Alciatus homo doctissimus accedit: ita enim in librum 7. Cornelij Taciti de Heluetijs annotauit. Eutropius eorum sedes à Quadis occupatas satis ostendit, ut suspicer omneis deletos, quum Quadi, Marcomanniq; sub Aureliano in Italiam irrupere. Extat adhuc in eis uallis Marcomana nomine. Periēre & illi, atq; ab Alemannis (colluuiis Germanorum erat) superati in eorum ditonem concessere.

concessere. A Theodorico deinde Gotho uicti, Francis
ex fœdere dediti sunt. Aucti demum Saxonum accessione
(quos ob uiolatam pluries fidem sedibus eiectos Carolus
Magnus in alpeis cœiecit) Suitenses cœpère dici, paruere
deinde regibus Germanorū. Centum ferè anni sunt, cum
se cæsis præfectis in libertatē asseruere, cum cæde repræs-
sis Cæsaribus. Hæc ille. Quæ quanquam satis fidei apud
candidum lectorem habitura crediderim: tamen maioris
euidentiæ causa, & alia subiiciamus argumēta, partim ex
historijs, partim à nostra experientia sumptis. Quum itaq;
passim in historijs, & gentium annalibus legamus, multos
Germaniæ populos in Gallias aut sua sponte migrasse, aut
à principibus eò locatos esse: ijdem haud dubie semiuacuas
quoq; Heluetiorum sedes occupauerūt. Sic Belgæ pleriq;
omnes populus Germanicus Belgium, Sic Gothi, ac Hu-
ni Vriam, & Nuichthones Bernensem, ac Friburgensem
tractum inuaserunt. Cuius rei satis magnum argumentū
uox Nuichtlandia, quæ Sueuismū pulchrè redolet: & ho-
dierna Nuichthonum lingua & termini in superiori Ber-
natū ditione extantes sunt. Quemadmodū enim à Nuich-
thonibus Sueuicis populis originem trahunt: ita & diale-
ctum Sueuicam in multis dictionibus seruant. Vbi nanq;
alijs Heluetij uch, & flugen, hoc est uos, & muscæ dicunt,
Bernates, & Friburgenses uocalē addentes, euch, & fleu-
gen pronuntiant. Quin & pagus in Bernensium agro est
non longe ab urbe, in uia, quæ Nidouiam ducit, qui dubio
procul ideo Sueuicus uocatur terminus: quod olim Sueuo-
rum, hoc est Nuichthonum termini illò pertingerent. Deo-
inde quum Donatus Acciaiolus memoriæ prodar decem

Saxonum

Saxonum millia per Carolum magnum unà cum uxoris
 bus, ac liberis in Galliam transportata esse: uero non dissi-
 mile est, plerofq; in ijs finibus collocatos esse, qui nunc Sui-
 terorum sunt. Siquidem nomen eorum rectius à Saxonum
 Vitis (ut Rhenanus admonet) quam à Suedis deriuari uide-
 tur. Huc adde quod & pristina bellandi uirtus, & lin-
 guæ Saxonicae affinitas superest. Nam Suiteri æque pu-
 gnaces, ut prisci uita, adhuc sunt, & hoc discriminis dun-
 taxat lingua habet, quod illi secundum communem Ger-
 manorum dialectum Sibi pronuntiant, ubi hi Attico mo-
 re T. Quin & Suetonius, & Europius lib. 7. asserunt cir-
 citer quadringenta captiuorum Germanorum millia su-
 pra ripam Rheni in Gallia per Augustum Cæsarem col-
 locata esse. Atq; hæc quidem satis esse reor ad probandū,
 maiores nostros non indigenas, sed aduenas: nec ex ueteri-
 bus Heluetijs Gallicā, sed suam, hoc est Germanicam lin-
 guam seruasse. Interim tamen non inficias iuerim, fieri po-
 tuisse, ut aliquæ ueterum Heluetiorum reliquiae adhuc su-
 persuerint, quando Germani illorum sedeis occupauerūt:
 maxime circa Muretum, Auenticum, Friburgum, & ul-
 tra Biellas, & lacum Erlachensem. In illis enim locis ma-
 gna ex parte Romanam imitantur linguam sed corruptissi-
 mē. Hæc autem causa est, cur ij Heluetij qui trans prædi-
 cta oppida habitant Geneuam usq; semi Romana utantur
 lingua, & nos qui citra agimus Germanicè loquamur:
 quod illorum maiores citius in Galliam irruptionem fe-
 cerunt, quippe Romanorum præfectis isthic adhuc ius di-
 centibus, & suam linguam illis obtrudentibus: nostri uero
 quum Romanorū imperium caput inclinasset, & ad Fran-

cos iam translatum esset: qui nihil morabantur qua namque lingua subditi sui uterentur, modò dicto audientes essent. Hinc etiam factum esse puto, ut Franci, Burgundiones & cæteri Germani, qui Galliam in tempore occuparunt etiam in Romana lingua Germanismos multos committant. Sicuti & Langobardi in Italia faciūt, & plerique semidocti ex Germanis etiam Latine loquētes suum idiotismum admiscent. Id quod & apostolis Christi Græcè scribentibus accidit. Quo fit, ut nec hoc firmum sit argumentum: multi Germanorum idiotismi in semi Romana Gallorum lingua nunc deprehenduntur: ergo omnium veterum Gallorum lingua Germanica fuit. Galliae totius factiones esse duas.) Originem belli cum Ariovisto gesti ac Diuitiaci oratione exponere incipit. Estque hoc alterum bellum, quod in hoc libro conscribitur: quemadmodum in argumento monuimus. Porro sicuti amicitia inter bonos, ita factio inter malos est. Harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Auernos in Aquitania inter Ligerim, & Garumnā ponit: ac metropolim Nemo sum supra amnem Ligerim positam esse tradit. Volaterranus lib. 3. Geographiæ eosdem sub Duce Borbonio agitare scribit, ac priscum nomen etiamnum seruare. Cuius sententiæ Lucundus astipulans, auergne nunc gallicè appellari affirmat. Postquam agros, cultum, & copias Gallorum.) Cornelius Tacitus lib. 20. historiæ Augustæ sub Cerealis persona refert, Germanos sæpe in Gallias transscendisse: neque aliam transeundi causam eis fuisse, quàm libidinem, auaritiam, & mutandæ sedis amorē: ut relictis paludibus, & solitudinibus suis, fecundissimum Gallias

II pars
huius libri

factio

Galliae solum una cum Gallis possideret. Eadem Strabo lib. 7. de eis in haec uerba scribit: Commune, inquit, est omnibus, qui hunc tractum incolunt, ut aliò facile migrèt, & propter uictus tenuitatem, & propter agrorum ignas uiam colendorum, & propter pecuniarum inopiam &c.

Porro Cæsar copias hic nō pro militum multitudine, sed facultatibus, ac opibus accipit: ita ut Vallam li. Elegan. 4. uere scripsisse appareat, quando inquit copias etiam in pluratiuo numero pro diuitijs sumi.

Agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae.) Eadē terrae ubertas ad-

huc in Burgundia est. Nam praeter frumenti, & falis ex aqua excocti abundantiam: laudatissimorum uinorum copia ea regio habet: quibus Magnus ille Erasmus Roterodanus Basilicae agens unicè delectatus, & ad corpusculi sui infirmitatem sustentandam usus est.

Harudum milia hominum 24 ad eum uenissent.)

Lucundus Veronensis

Harudes Constance, hoc est, Cōstantienses interpretatur:

ac nimirum totum eum tractum intelligit, qui illis trans

Rhenum, & lacum Acronium est situs: ubi Buchornum,

Mersburgium, ac Vberlinga nūc posita sunt. At eum fal-

li longissime, Ptolomeus lib. 2. cap. 11. arguit. Illic enim

Charudes (Sic nanq; Græco more appellat) non longe à

Timbrica Chersoneso ponit: ac dicit eos Phundusijs ma-

gis orientales esse. Quod ut liquidò uideas, eiusdem quar-

tam Europæ tabulam conspicio.

Sequanis uero, qui

intra fines suos &c.) Sequanis perinde accidit, atq; equo

illi (ut est in apologo) cui res cum syluestri Capro erat, &

ut eum uincere posset, hominem pugnandi peritum in dorsum suum recipiebat. Quemadmodum nanq; hic hominis

auxilio

Copie pro
diuitijs.

Burgundia
fertilis.

Harudes
sive Charudes

N
O

auxilio uictor euasit, sed sessorem tergo excutere in posterum nequiuit: ita & Sequani ope Ariouisti Heduos quidem aduersarios uicerunt, at eum, quem semel in fines suos receperant, suo Marte ex eis depellere non potuerunt. Quod exemplum utinam nos quoque admoneat, ne in uiciorum, aut fœderatorum cōtrouersijs alienigenarum imploremus opem, sed potius utraq; pars tantum de suo iure cedat, quantum per religionem, ac Christianam pietatem licet. Felix enim quem faciunt aliena pericula cautum.

Ut ante Cimbri, Teutoniq; &c.) De hac historia legitur Eutropium li. 5. Florum lib. 67, & 68. Cornelium Tacitum de situ, & moribus Germanorum, & lib. 20. historiae Augustæ. Item Volaterranum lib. 38 παραλειπομένη lib. 2. & 7. Geographiæ. Deniq; Rhenanum lib. 1. Rerum Germanicarum. Porro Cimbricam Chersonesum ueterum Cimbrorum sedem hodie ducatum Holsatiæ, & Schlesniensis regionis Pyrrheimerus esse putat. Teutonum autem domicilia ibi fuisse, ubi nunc Marchia est: cuius hæ sunt ciuitates, Berlinum, & Brandenburgum. De quibus quartam Europæ picturam consulito apud Claudium Ptolemaum. Obseruabis autem uocem Teutonus secundæ quoque inflexionis esse. Cum in consulatu suo rex, atq; amicus.) Hanc rem ipse Cæsar infra post quatuor pagellas denuo fusius narrat. Treuiri autem pagos centum Sueuorum.) Infra lib. 4. de bello Gallico idem asserens, hoc addit, quod Sueui ex centum pagis suis quotannis singula armatorum millia bellandi causa è finibus suis educere soliti sint. Centum Sueuicorum pagorum & Cornelius Tacitus cōmeminit in lib. de situ, & moribus Germanorum: ubi

T
A
B
E
N
E

Cimbri

Teutoni

10. IN LIB. I. DE BEL. GAL.

ubi & Althameri annotationes uidebo. Vesontionem.)
 quod Galli nunc Besançon, & Germani Bisantz uocant,
 V consonante in B, & e in i mutata. Ad ducendum.)
 Id est, producendum bellum κατὰ φωνήσιν. Flumen Ala-
duabis, Beroaldus, & Marlianus Alduasdusius legunt,
 quorum posterior unā cum Lucundo eundem Gallice nūc
 Ledouix uocari dicit. Quā flumen intermittit.) Id
 est desinit, uulgo da das uuaſſer eruunt. Ingenti ma-
gnitudine corporum Germa.) Ipse Cæsar infra à princī-
 pio li. 4. hanc uastitatis corporū causam esse dicit, quod la-
 cte uictitantes multiq; in uenationibus sint. Quæ res & ci-
 bi genere, et cotidiana exercitatiōe & libertate uitæ (quod
 à pueris nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omnia
 no contra uoluntatē faciunt) & uires alit, & immani cor-
 porum magnitudine homines efficit. Et lib. 6. eandem pro-
 pmodum immanitatis corporum causam ita assignat: Vī-
ta omnis in uenationibus, atq; in studijs rei militaris exi-
stit: ab paruulis duritiæ, ac labori student, qui diutissimè
impuberes permanserunt, proximam inter suos laudē fe-
runt. Hoc ali staturam, ali hoc uires, neruosq; confirmari
putant. Hic primum ortus est à tribunis militum.)
Tribunum militum (ut inquit Vegetius lib. 2. cap. 8. de re
 militari à tribu denominatur, tribuendoq; iure: qua præest
 militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Hæc ille.
 Græcè idem magistratus χιλιάρχος significantius uocatur,
 eo quod mille militibus præsit. Duo autem eorum genera
 (eodem Vegetio teste) sunt, maior, qui per epistolā sacram
 imperatoris iudicio destinatur: & minor, qui ex labore pro-
 uenit. Qui ex urbe Cæsarem amicitiae causa secuti.)

Plutarchus

Proceritas
Germanorum
inſq; cā.

Tribunus
militum.

χιλιάρχος.

Plutarchus in Iulio multos nobiles, & claros adulescentes Romæ fuisse tradit: qui cum Cæsare in Gallica expeditione uoluptatis, ac lucri causa se illi adiunxerint.

Vt satis commodè supportari. id est, ne satis. Veneremur eos incusauit.) Hæc oratio partim deliberatiui generis, partim iudicialis est. Nam ab initio eos à pusillanimitate dehortans, utitur locis ab honesto, & facili: dum ostendit quid prudentes, cordatos, ac constanteis milites deceat, & dum hostium vires attenuat. Deinde uanum de tractatæ militiæ prætextum eis exprobrans, se contumelia affectum esse prædicat: cum de ipsius prouidentia, ac cura desperassent. Postremo, orationē suam instar circumspecti Imperatoris ita temperat, ut militibus hortando, & dehortando non parceret, & è diuerso animos ipsorum nimia obiurgatione non offenderet. Vnde discimus iulius Spartani dictum longè & prudentissimum, & uerissimum esse: Ma-

lo, inquit, ceruorum exercitum ducere leone, quàm leonum ducere ceruo. Siquidē hac leonini planè imperatoris oratione ita commoti sunt milites, ut ex timidis, ac ignauis, acerrimi, ac fortissimi in prælio cum Germanis facti redditi sint. De Leucis consilio Marliani Indicem. Nam de Lingonibus supra annotauimus quædam.

Itaq; se, quod in longiorem diem collocaturus esset, repræsentaturum.) Epilogus affectuū militarium plenissimus est. Mios nanq; ad deponendum timorem in animis eorum aculeos relinquit, dum ait, se periculum facturum euestigio ustrum pudor, an officium militare plus apud eos posset, an timor ex uanis rumoribus incussus. Porro pro eo quod mendose hic repræsentaturum in quibusdam exemplari-

bus habetur: Beroaldus tētaturū legit, et rectius quidē meo iudicio. Sibiq; eam prætoria cohortē futurā.) Quot cohortes in una legione fuerint & q̄ diuersæ, legito Vegetiū li. 2. ca. 6. Cæterū ideo prætoria dicebatur cohors, quod à Præ-tore nunquam discederet. Dabantur autem (inquit Cornelius Tacitus lib. 1. historiarum) eius cohortis militibus bini denarij in diem: quum aliorum cohortium milites singulos tantum acciperent, hoc est decem asseis. Hanc cohortem nunc uulgò *Guuardiam* ex Germanismo, & Gallicismo uocant. *Hac oratione habita.*) Hic cernere licet illud Tranquilli de Cæsare elogium non esse falsum, quando dicit: eum milites sibi adeò obsequenteis habuisse, ut seditionem per decem annos Gallicis in bellis nullam mouerint. *Quod de se optimum iuditium fecisset.* id est optime sensisset, ac optimam spem concepisset.

Se esse ad bellum gerendum paratissimum.) Oratio hæc sensum magis, quàm uoce est congrua, quemamodum & illa in Terentij Prologo, quam Enochū. Sicuti nanq; hic non ad mas uocem Eunuchū, sed Comædiā relatiuum quam respicit: ita & illic adiectiuū non ad legionem fœmineam uocem sed ad militem masculinam. Quanquam Aldus paratissimam, non paratissimum legit. *Se prius in Galliam uenisse, quàm populum.*) Per Galliam hoc loco Ariouistus reliquas transalpinae Galliae partes intelligit, quæ extra prouintiam sitæ sunt. Quoniam & Hedui Celticae Galliae populi & multo antequam Ariouistus in Galliā uenisset, Populo Romano & socij, & fratres erāt: constat illum haud uere affirmasse, quod prius in Galliam uenisset, quam Populus Romanus: ideoq; his nullum ius esse

Prætoria
Cohors

Guardia

B

esse in eam Galliæ partem, quam ipse armis cœpisset.

Quòd si eum interfecerit, multis sese nobilibus.) Inter hos nimirum & Cato haud postremus, qui postea Vticen-
sis dictus est, fuit. Siquidē Plutarchus in Nitiæ, & Crassī
comparatione refert eum censuisse, ut Cæsar cum 30 Ger-
manorum millia cecidisset, hostibus dederetur. Cuius sen-
tentia & aliarum rerum Cæsar recordatus, postea Anti-
catonem composuit. Bello superatos Aruernos, &

Rutenos.) De Aruernis supra locum ex Strabone adduxi-
mus, de Rutenis nunc dicemus. Idem Strabo eos Narbo-
nensi prouintia uicinos esse docet, & argentarias artes
apud eosdem uigere. Volaterranus lib. 3. Geog. eos nostro
tempore Rutenenseis uocari perhibet: Lucundus uero Gal-
licè Rodes. Vide Aquitaniæ extremitates uersus Ro. pro-
uinciam in 3 Europæ tabula apud Ptolemæum. Quod

si antiquissimum quodq; tempus.) Quum Ariouisti men-
dacium Cæsar ciuilitate refutare cœpisset, uidelicet, neq;
se iudicare Galliā potius esse Ariouisti, quàm Populi Ro-
mani: Bello enim superatos Aruernos & c. nunc concludit
dicens. Quod si ergo antiquissimum tempus spectari opor-
tet, Po. Ro. iustissimū esse in Gallia imperium & c. Porro
L. Florus lib. epitomes suæ o superiora Cæsaris uerba cō-
firmans, ita scribit: Cn. Domitius proconsul contra Allo-
broges ad oppidum Vindalium multum feliciter pugna-
uit: quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutonalis
Saluorum regem fugientem recepissent, & omni ope uia-
cissent. Quodq; Heduarum agros sociorum Po. Romanū
uastauissent. Et paulo post. Q. Fabius Max. consul Pau-
linus nepos aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum
regem

regem feliciter pugnavit. Hæc ille. Quæ omnia satis declarant, non esse uera, quæ Ariouistus antea dixerat: nempe Romanis ius dominandi in solam prouintiam Narbonensem ante id tempus fuisse. Ista enim omnia ante Ariouisti incursionem, in Gallijs gesta sunt alijs. Genus hoc erat pugnae, quæ si Germ.) Eadem fermè de equestri Germanorum prælio intra ab initio lib. 4. Cæsar, & Ammianus Marcellinus lib. 16. refert: ubi pugnam Iuliani Cæsaris cum Alemannis initam describit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus à Romanis quoque usurpatum ex Paulo Orosio discimus: qui lib. 4. cap. 18. de prælio inter Hasdrubalem & Romanum exercitum in Italia commissum, ita scribit: Diu quidem incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem, qui à militibus Roma. occisi sunt, quos à uolitando uelites uocant: quod genus militiæ paulò ante fuerat repertum, ut lecti agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum sederent & mox quum ad hostem uentum esset, equis desilirent, & continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hostem perturbarent.

Quatuor reliquas in castra maiora reduxit.) Ex superioribus apparet, Cæsarem tantummodo sex legiones Romanas habuisse. Supra namque dicit ante Helueticum bellum à se gestum, unam tantum legionem in ulteriori Gallia fuisse: ideoque se in Italiam profectum, ut duas isthic conscriberet, ac deinde treis, quæ ad Aquileiam hyemabant, ex hybernis educeret. Maiora autem castra ea uocat, quæ prius fecerat, & longius ab hoste sita erant. Tum demum Ariouistus partem suorum copiarum.) Beatus Rhena-

lib. 1. rerum Germanicarum existimat pugnam istam
 Caesaris cum Ariouisto ad Diui Apollinaris factam: qui
 locus milliario Germanico à Rheno, & Basilea distet.
 Vnde patet, quàm longum iter Ariouistus emensus sit pos-
 stea, antequam fugiendo Rhenum attingeret. Si ante
 nouam Lunam prælio contendissent.) Eandem superstitio-
 nem & Lacedæmonijs peculiarem fuisse Lucianus tes-
 tatur, & Plutarchus in Iulio eadem quæ hic Caesar de
 Germanis prodidit. Vnde autem factum sit, quod Germa-
 ni nouilunium potissimum antequam præliarentur expe-
 ctarent, ex ijs, quæ infra lib. 6. de bello Gallico tradit ma-
 nifestum sit. Quum enim eos solos in Deorum numero ha-
 berent, quos cernerent, & quorum ope iuuarentur aperte
 (ut est Sol, Luna, Vulcanus) ac reliquos nefama quidem
 nossent: superstitio, ac demêtatio illa Diabolica facile ino-
 lescere potuit, ut pugnam ante nouam Lunam non indi-
 piscerentur. Cæterum eiusmodi uates, seu sagas multas
 apud Germanos olim in prætio habitas Cornelius Tacitus
 in libello de situ, & moribus eorundem, & lib. 10. histo-
 riæ testatur: sic enim in priore scribit: Vidimus sub Diuo
 Vespasiano Velledam diu apud plerosq; numinis loco ha-
 bitam. Sed & olim Auriniam, & compluris alias uenera-
 ti sunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas. In po-
 steriorem autem de eadem Velleda clarius italoquitur. Ea
 uirgo nationis Bruetæræ latè imperitabat, utere apud
 Germanos more, quo plerasq; faminarum fatidicas, & au-
 gescente superstitione, arbitrentur Deas. Omnes ala-
 rios in conspectu pro cast.) Vegetius lib. 1. cap. 1. equitum
 quosdam hinc alarios dici arbitrat, quod ad similitudi-

*pugna Caesa-
ris cu Ario-
isto, ubi sit
Comissa.*

*Superstitiois
exempla*

*Sagas apud
Germanos o-
lim in prætio habitas*

Alarij.

regem feliciter pugnavit. Hæc ille. Quæ omnia satis declarant, non esse uera, quæ Ariouistus antea dixerat: nempe Romanis ius dominandi in solam prouintiam Narbonensem ante id tempus fuisse. Ista enim omnia ante Ariouisti incursionem, in Gallijs gesta sunt alijs. Genus hoc erat pugnae, quæ si Germ.) Eadem fermè de equestri Germanorum prælio intra ab initio lib. 4. Cæsar, & Ammianus Marcellinus lib. 16. refert: ubi pugnam Iuliani Cæsaris cum Alemannis initam describit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus à Romanis quoque usurpatum ex Paulo Orosio discimus: qui lib. 4. cap. 18. de prælio inter Hasdrubalem & Romanum exercitum in Italia commissum, ita scribit: Diu quidem incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem, qui à militibus Roma. occisi sunt, quos à uolitando uelites uocant: quod genus militiæ paulò ante fuerat repertum, ut lecti agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum sederent & mox quum ad hostem uentum esset, equis desilirent, & continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hostem perturbarent.

Quatuor reliquas in castra maiora reduxit.) Ex superioribus apparet, Cæsarem tantummodo sex legiones Romanas habuisse. Supra namque dicit ante Helueticum bellum à segestum, unam tantum legionem in ulteriori Gallia fuisse: ideoque se in Italiam profectum, ut duas isthic conscriberet, ac deinde treis, quæ ad Aquileiam hyemabant, ex hybernis educeret. Maiora autem castra ea uocat, quæ prius fecerat, & longius ab hoste sita erant. Tum demum Ariouistus partem suorum copiarum.) Beatus Rhena-

lib. 1. rerum Germanicarum existimat pugnam istam
 Caesaris cum Ariouisto ad Diui Apollinaris factam: qui
 locus milliario Germanico à Rheno, & Basilea distet.
 Vnde patet, quàm longum iter Ariouistus emensus sit po-
 stea, antequam fugiendo Rhenum attingeret. Si ante
 nouam Lunam prælio contendissent.) Eandem superstitio-
 nem & Lacedæmonijs peculiarem fuisse Lucianus tes-
 tatur, & Plutarchus in Iulio eadem quæ hic Cæsar de
 Germanis prodidit. Vnde autem factum sit, quod Germa-
 ni nouilunium potissimum antequam præliarentur expe-
 ctarent, ex ijs, quæ infra lib. 6. de bello Gallico tradit ma-
 nifestum sit. Quum enim eos solos in Deorum numero ha-
 berent, quos cernerent, & quorum ope iuuarentur aperte
 (ut est Sol, Luna, Vulcanus) ac reliquos nefama quidem
 nossent: superstitio, ac demêtatio illa Diabolica facile ino-
 lescere potuit, ut pugnam ante nouam Lunam non indi-
 piscerentur. Cæterum eiusmodi uates, seu sagas multas
 apud Germanos olim in prætio habitas Cornelius Tacitus
 in libello de situ, & moribus eorundem, & lib. 10. histo-
 riæ testatur: sic enim in priore scribit: Vidimus sub Diuo
 Vespasiano Velledam diu apud plerosq; numinis loco ha-
 bitam. Sed & olim Auriniam, & compluris alias uenera-
 ti sunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas. In po-
 steriori autem de eadem Velleda clarius ita loquitur. Ea
 uirgo nationis Bruëteræ latè imperitabat, uetere apud
 Germanos more, quo plerasq; faminarum fatidicas, & au-
 gescente superstitione, arbitrentur Deas. Omnes ala-
 rios in conspectu pro cast.) Vegetius lib. 1. cap. 1. equitum
 quosdam hinc alarios dici arbitrat, quod ad similitudi-

*pugna Cæsa-
 ris cu Ario-
 isto, ubi sit
 comissa.*

*Superstitiois
 exempla.*

*Sagas apud
 Germanos o-
 lim in præ-
 tio habitæ*

Alarij.

nem alarum ab utraq; parte protegant acies: quæ suo tempore uexillationes à uelo uocarentur, quia uelis, hoc est flammulis uterentur. Generatimq; constiterunt. id est, per genera, & nationes suas, ut sequentia docent. At nisi pro constiterunt absoluto uerbo transitium constituerunt legas, quæ sequuntur durius cum primo uerbo cohererunt: & coeptam distributionem non absoluent. Cæterum

Marcomanni de Harudibus supra diximus, Marcomannos uero Ioachimus *Morani* Vadianus doctus ille Heluetius, Morauos nunc dici autumat uulgò Merckcr, uel Merher: idq; à marca, hoc est limite, eo quod fluuius inde nomen trahens Pannonios à Noricis separet. Quos Cæsar hic Triboces, Plinius li. 4. *Tribocis* ca. 17 & Cornelius Tacitus de situ, & moribus Germanorum, Item Eutropius lib. 8. *Tribochi* Tribochos appellat. Eos Argentinenses Althamerus ex Conradi Celtis primi Germanorum poëtæ sententia esse putat: Sic à tribus quercubus Dryadibus nymphis consecratis nūcupatos. Mihi autem ex 3 Europæ tabula Ptolemæi uero similis apparet eos esse, quos nūc Alsatios uocamus. Siquidē Ptolemæus Tribonos (sic enim uocat, nisi exemplar mēdosum sit) propius Elcebum (quod aliqui Selestadium interpretatur) quàm Argentoratum statuit. A qua sententia Strabo non abluens inquit. Post Eluetios Sequani, & Mediomatrici Rhenum incolunt, in quibus Tribochi natione Germani, relicto natali solo, traiectoq; Rheno, sedeis posuerunt. Atq; hæc mea coniectura fuit, dum primā hanc fœturam Bernensibus discipulis dictarem Anno 1529: quam postea incomparabilis uir Beatus Rhenanus suis æditis scriptis Anno 1531. confirmauit, ad cuius lib. primum Rerū Ger. te relego

ANNOTATIONES.

relego. Vangiones plerique eruditorum Vuormatienses, Vangiones
ac Nemetes Spirenses interpretantur: at unus Pyrchei. Nemetes
merus inuerso ordine, hæc duo exponi putat. Marlianus
Sedusios & Sedunos, siue Sedunenses eosdem esse augu. Sedusios
ratur, sed augurio suo fallitur. Nam quum Cæsar hic Rhe. Sedunenses
ni accolas enumeret, qui cum Ariouisto faciebant: non est
probabile eum tam longe disticos illis annumerare. Proin
de Rhenani sententiam lib. 3. Rerū Ger. magis amplector
qui eos nunc Vuissenburgenseis uocari, subiecta ratione
non uulgari ostendit. Porro ne quid dissimulem, Paulus
Orosius li. 6. ca. 7. hos Germania populos à Cæsare uictos
recensens, pro Sedusijs Edures ponit. Eò suple in rhedas
& carros. Præliū commisit. hoc est inijt, quæ locutio ob-
seruanda est. Millia passum ex eo loco circiter quinque.
Plutarchus stadia quadringenta. Vide supra textum, &
Annotat. Tum demum Ariouistus partem suarum co-
piarum &c.) Altera Norica. Strabo lib. 7. Rheti, in-
quit, & Norici usque ad Alpium summa tenent, ac Italiam
uersus inclinant: hinc Insubribus, hinc grauis uicini, &
Aquileiæ tractui. Cæterū Norica regio iuxta Pyrcheime
ri descriptionē, ab Oeno fluuio incipit, protenditurque uer-
sus ortū ad Pannoniam usque superiorem: à meridie autem
terminatur monte Caruana, & alpibus Noricis ad Itae-
liam usque: à Septentrionibus autem Danubio. Nunc uero
inhabitantes occasum uersus Bauari. Ad ortum autem est
prouintia, quæ Ens ex fluuij Anasi nomine uocatur, &
Austriæ pars est. Ad meridiē autē Styria. In alpibus uero
habitāt Carnici, partimque Croaci gens Sclauonica. Com-
prehenduntur Norici nomine comitatus Goricijs, & Zis-
lienses

lienses, regionesq; adiacentes. Hæc ille de Norici limitibus, à quibus & Rhenanus lib. 1. Rerum Ger. non dissensane ascribit. Quàm potentes autem olim Norici fuerint infra ex lib. 1. de bel. ciuilibus apparet: ubi Cæsar ait sibi trecentos equites à rege Norico in auxilium missos.

Quos ubi qui proximi Rhenum incolunt præter.) Rhenanus lib. 1. Rerum Germanicarum pro Vbi, Vbi hic legendum, & uerbum senserunt expungendū opinatur, Nec uana (meo iudicio) cōiectura ducitur Clarissimus uir. Infranāq; lib. 4. de bello Gallico patet, Sueuos Vbiorū hostes fuisse acerrimos. Proinde uero simile est, nacta occasione, hos illis talionem reddidisse. Ipsæ in citeriorem Galliam ad conuentus agendos,) Quandoquidem Plutarchus Gallie Togatæ limitem, & quid rerum Cæsar in illa egerit eleganter depingit: eius sententiam iuxta Angelii interpretationem subiectam. His, inquit, rebus ita cōfectis, dimissis in Sequanos ad hyberna militibus, ipse ijs, quæ Romæ agebatur, intentus, in circumpadanam descendit Galliam, quæ commissæ illi prouintiae pars erat. Flauius enim Rubicon Galliam citeriorem à reliqua determinat Italia. Ibi residens plæbis animos ad se perliciebat. Nam quum ad eum, multi concurrerent, unicuiq; tum postulata præbebat, tum spem ingentem addebat. In ea expeditione haud intellexisse Pompeius uidetur, quod Cæsar cum ciuium Romanorum armis hosteis profligaret, ciues hostili uictos gaza capiebat.

Argum

ARGVMENTVM LIB. II.
DE BELLO GALLICO.

Primo Belgarum coniurationem aduersus Po. Romanum, item coniurationis causas describit. Deinde quibus modis omneis partim ultrò se dedenteis in deditionem acceperit: partim uero belli iure uictos populi Romani Imperio subegerit.

IN C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE
BELLO GALLICO LIBRVM II.
Io. Rhellicani Annotationes.

B NONNVLIS etiam quòd in Gallia à potentioribus.)
Huius rei exempla superius li. i. de Orgetorige, ac Dumnorige regni affectatoribus habemus, & infra lib. 6. copiosius potentiorum in Gallijs mores describit: quippe quo pacto impotentiores à potentioribus, ac tenuiores à ditioribus opprimerentur. Dat negotium Senonibus reliquisq; Gallis.) Sequana nanq; fluuius, & Cemmeni montes ex parte Senones à Leu. is, Triecastios à Mediomatricibus, Parisios à Rhemis, Cenomannos à Sueffonibus

f r bus

Senones

bus determinant, ut est uidere in; Europæ tabula apud Ptolemæum. Porro Senones nunc Gallicè Sen uocantur.

Rhemi

Rhemi qui proximi &c.) Hi nunc uulgo apud Gallos Rains appellantur, quos Volaterranus lib. 3. Geog. Rhe-
menseis uocat, & apud eos S. Remigij ampullam esse re-
fert: ex qua Gallorum reges inungi solent, ac deinceps dia-
demate iam inde à Clodouæo primo rege. Germanosq;
qui ripas Rheni incolunt &c. Rhenanus lib. 1. Ger. hunc
locum sic exponit. Ex ueteri Germania Nemetes, & Van-
giones Rhenum transscendere fixis ad ripam sedibus. De
his intelligit Cæsar, quum apud hunc lib. 2. Com. Rhemi
narrant Germanos, qui ripas Rheni incolunt sese cū Bel-
gis coniunxisse. Ut ne Sueffones quidem fratres &c.)

Sueffones

Quos Cæsar Sueffones hic, Ptolemæus Vessones nuncu-
pat: eosq; in tertia Europæ tabula supra Rhemos aquilon-
em & occasum uersus ponit. Gallicè iam Soissons uocan-
tur. Plurimū inter eos Bellouacos.) Bellouacos Volat-
terrani in præcitato lib. Belluacenses, & Iucundus Bes-
auois nunc Gallicè uocari asserunt: Neruios Ternacens-
eis, & Gallicè Tournay. Idē Neruij à Ptolemæo uocati
sunt, quantum ex; Europæ tabula conijcere licet. Quin-
decim millia Atrebates.)

Bellouaci

Neruij

Hos, inquit Volaterranus Ves-
tastus eius urbis Præsul sanctissimus maxime exornat.
Ptolemæus Atribatios uocare uidetur. Sabellicus Ennea-
de 6. lib. 5. sua tēpestate magnā Picardiæ partē ab eis in-
habitari dicit: in eo uēq; ciuitate Atrebatē pretiosa confici
au' æa. Galli Atrebates iam Arras nominant. Ambianos,
quos Volaterranus nunc Ambianenseis, & Sabellicus ciui-
tatē itidē Picardiæ limitibus cōtineri affirmat. Morinos,

Atrebates

Ambiani

Morini

Galli

Galli (inquit idem Sabellicus) nunc horum metropolim
 Terruanam uocant. Menacospios.)mēdum in Vuolffianis, & Aldinis exemplaribus est: ex duabus enim dictio-
 nibus Menapios, & Bellocasses unam corruptam typo-
 graphus fecit. Porro Menapij secundum Volaterranū Iu-
 liacenses nūc putantur, Et si Iucundo credimus, Gheler,
 ac Cleues Gallice uocantur. Bellocasses autem, seu Bello-
 cassij (inquit Volaterranus) à Ptolemæo ponuntur, ubi
 nunc Flandria. Idem Sabellico nūc Castletenses, & Iu-
 cundo ij sunt, quos Galli. Bayeur appellant. Calecos.)
 Strabo li. 4. Caletos (Sic etiā hoc loci Beroaldus legit, &
 infra Hirtius lib. 8. de bello Gallico: ijdemq; Gallicè à Iu-
 cundo Cales appellantur) uocat: eosq; non longè à Sequa-
 næ ostijs (quibus Oceanū illabitur) sitos esse scribit. Hoc
 Marlianus Nortmanniæ diocæseos esse ait, & nomen suū
 retinere. Verocasses.) Alia exemplaria Volocasses legūt,
 eosq; idē Marlianus Castletēses interpretatur: quos Sabel-
 licus Bellocassijū nomine signari putat. Verum quando
 Beroaldina editio, Orosij, & Sabellici lectio supra post
 Menapios Bellocasses ponūt, & hoc loco siue Verocassijū,
 siue Velocassium penitus nō meminerint: eiusdem populi
 nomina esse puto, ac librariorum incuria transpositas esse
 cum literas, tum uocem ipsam. Magis autem Beroaldini
 codicis seriem approbo: propterea quod & in Aldinis, &
 Vuolffianis Menacospios mendasse pro Menapios hinc fa-
 ctum uidetur, quod statim sequitur Bellocasses, seu Velo-
 casses. Veromanduos.) hos inquit Iucundus, & Marlia-
 nus Galli sua lingua nunc Vernandois appellant. Cas-
tuacos:) quos Marlianus Doacos, Sabellicus autem Sidos
 acos

Menacospij

Menapij

Bellocasses seu Bellocassij

Calci seu Calpi

Verocasses vel Velocasses

Veromandui

Cabiaci

Condruſi.

Eburones.

Caræſi.

Cheruſci.

Flu: Axoni.

acos nunc uocari iudicat. Condruſos,) hos nomen suum
 retinere, & ad Leodiensem diocœsim pertinere Marlianus
 censet, & Hubertus Leodius cōfirmat. Eburones,)
 quos Volaterranus nimirum mendose Alodienses, quum
 alij omnes Leodienses interpretentur, & Galli Liege no-
 minari dictitent. De his, ac sequentibus populis, longe cer-
 tissima legito in Huberti Eburonis doctissimis commen-
 tarijs, hac de re ex professo scriptis. Caræſos, pæma-
 nos, qui uno nomine Germani appellantur.) Aliæ editio-
 nes Corceſos legunt, at Eutropius nobiscum Cæræſos.
 Solus Marlianus Cheruscos legere uidetur. Nam in uocū
 rariorum elencho Cheruscos & Pæmanos inter Belgas
 numerat, & Leodiensis diocœseos esse conijcit. Cuius le-
 ctio, & interpretatio si uera est, Cheruſci Bacenis sylua
 apud Germanos accolæ sedibus suis relictis, in Belgium
 concesserunt. Huc facere uidetur quod Cæsar ipse hic ad-
 dit, prænominatos populos omnes sub generali Germano-
 rū uocabulo cōtineri. Et paulò superius Rhemorū legati
 Iulio dicunt plerofq; Belgas à Germanis ortos &c. Vnde
 (ut supra lib. 1. admonuimus) non mirum est, si multæ di-
 alecti nostratis reliquæ, in semirhomanâ quorundem lin-
 gua reperiantur. Flumen Axonum,) quod teste Iucun-
 do, & Marliano uulgo nunc la Disne uocatur. Atq;
 ibi castra posuit &c.) Quàm prudenter C. Cæsar castra
 metatus sit, ex præceptis Vegetij li. 3. cap. 8. petere, ac re-
 sciſcere potes. Nemine Bibrax,) id Iucundus Gallicè
 sic interpretatur Brayen la conte de Rechel. Hubertus
 autem Leodius illi in nomine uulgarî conſentiens, addit
 id oppidum quatuor miliaribus Gallicis à Sueſſonibus
 distare.

distare, & comitatus titulo decorant. Funditores Baleares, id est ex Balearibus insulis oriundos, in quibus expeditissimi funditores erant: unde & nomen Græcè sortitæ sunt ἀπὸ τῆς βαλῆος, id est, mittendo, uel iaciendo.

Et ad extremas fossas castella constituit.)suple tumultuaria. Sic namq; monet Vegetius lib. 3. cap. 9. Quod si non reperitur antiqua munitio opportunis locis circumdata: maioribus fossis, tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminutiuo uocabulo sunt nuncupata castella.

Castella

À Titurio) scilicet Sabino, quem ponti præsidio in altera Axonæ fluuij ripa reliquerat. Per eorum corpora

reliquos audacissimè transire conantes &c.) Plutarchus nonnihil ab hac Cæsaris sententia dissentit. Hic enim Belgas per suorum corpora in flumine strata transire conantes à Romanis repulsos esse dicit: ille uero Romanis transitum esse factum per Belgarum cadauera. Sic enim scribit. Belgas maxima parte turpiter dimicanteis fudit, ceciditq;: ita ut paludes, & profunda quædam flumina per cæsorum stragem Rhomanis transitum præbuerint. Insidias ueritus. Circumspecti Imperatoris officio Cæsar functus est, solent enim hostes aliquando astu magis quàm metu retrocedere: id quod (teste Tacito lib. 1. historiarum) Germanico Cæsari per quàm familiare fuit. Noviodunum)

Noviodunum

quod Iucundo, & Marliano expositoribus Noion Gallicè iam dicitur. Castris munitis uineas agere &c.)

Vineæ

Vegetius lib. 4. cap. 15. uineas inquit, dixerunt ueteres, quas nunc militari, barboricoq; usu Causias uocant. E lignis leuioribus machina colligitur lata pedibus 3. & alta pedibus septem: longa pedibus 16. Huius tectum munitione duplici,

plici, tabulatis, cratibusque contextitur. Lateralia quoque uiminis
sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrentur. Ex-
trinsecus autem, ne immisso concremetur incendio, cru-
dis, ac recentibus corijs, uel centonibus operitur. Istæ, quæ
plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem: sub quibus ob-
sidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamen-
ta. *Aggere iacto, turribusque constitutis &c.* Idem Ve-

Agger

gerius in eodem loco agger, inquit, ex terra, lignisque extol-
litur contra murum, de quo tela iactantur. Hæc ille. Por-
rò quando de turribus constitutis loquitur, nimirum innu-
it, ambulatorias curreis super aggerem excitatum positas
esse. *Eorum fines Neruij attingebant.*) Tabula enim

fluvius (si Ptolemæo credimus) Bellouacos à Neruijs ori-
entem uersus disiungit. Porro in hac Neruiorū descriptio-
ne obseruabis, quantam animi magnitudinem frugalitas
pariat, & e contra quantam mollitiem, ignauiam, & ma-
lorum agmen luxus secum trahat. Posteaquam enim Hana-
nibalis exercitus uino Campano madere, ac scortis indula-
gere coepit: de bellica eius uirtute actum est. Idem Roma-
nis, & Heluetijs nostris recensioribus accidit: dum illi qui
Asiaticum, hi uero Italicum, & Gallicum in patriam in-
uexere luxum. *Sabin flumen,*) quod Iucundo, & Marti-
ano testibus, Gallorum Vulgus nunc Sambre uocat.

Sabis

Mulieres, qui per ætatem ad pugnam.) Infra in hoc
eodem lib. ait maiores natu unà cum pueris, mulieribusque
in æstuaria, ac paludes collectos esse. *Teneris arboris-
bus incisis.*) Eodem ferè modo & Mardi exercitum Ale-
xandri prohibebant. Sic enim Q. Curtius lib. 6. de illis
memoria prodidit. *Arbores densæ sunt ex industria con-*
sue,

sitæ, quarum teneros adhuc ramos manu flectunt, quos in tortos rursus inserunt terræ. Inde uelut ex alia radice lætiores uirent trunci, hos quæ natura fert, adulescere non sinunt: quippe alium alij quasi nexu conserunt, qui ubi multa fronde uestiti sunt, operiunt terram. Itaque occultus nexus ramorum uelut laquei perpetua sæpe itinera claudit &c.

Vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert tunicam rubram coram contubernio positam apud Romanos pugnandi signum fuisse. Quia uero & Helioabalus in oratione ad meretrices ait, Rubrum uexillum apud Romanos pugnae signum proponi fuisse solitum: fieri potest ut secundum Plutarchi mentem tunica rubra uexilli uice in portica pependerit.

Signum tuba dandum.) Id est, classicum canendum. Cæterum quàm uaria signorum sint genera uide Vegetium lib. 3. cap. 5.

Signum dandum) suple tessera, quæ (Vegetio lib. 2. cap. 7 teste) præceptum ducis est: quod ad aliquod opus, uel ad bellum mouetur exercitus. Decucurrit.) Obserua præteritum illud compositum contra præceptiones Grammaticorum primam uerbi syllabam geminare. Obseruabis & hanc locutionem telum adiungere pro coniungere.

Non modo ad insignia accommodanda.) Hinc conijcimus alia aliorum, qui ordines ducebant insignia fuisse. Et sane ex Dionis Cassij Traiano Nerua patet, Tribunum militum insigne parazonium fuisse. Sic enim de Licinio Sura, in Tribunum militum creato scribit. Quinetiam quum tribu natum militum ei traderet, parazonium, quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexit. At talem inquit

ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iuste imperaui: quod si perperam quid per me fieri cognoueris, eo in perniciem meam utaris uelim. Ita & Eusebius lib. 7. histo. ecc. quam Tripartitam uocant, cap. 1. de Iouiniano $\chi\lambda\iota\alpha\rho\chi\theta$, id est, Tribuno militum refert: quod magis elegerit baltheum suum ammittere, quam impijs Iuliani Imperatoris sui praeceptis in sacrificando idolis; parere.

Eiusq; armaturæ pedites &c.) Leuis armatura (ut Vegetius cap. 14. lib. 1. ait) ex scutatis expeditissimis, & sagittarijs iunioribus constabat: item de his, qui acriter uerutis, uel martiobarbulis (quas plumbatas uocant) dimicabant. Sunt autem scutati (eodem Vegetio definitore lib. 1. ca. 16) qui plumbatis, uel gladijs, & missilibus accincti erant.

Qui ab decumana porta.) Ea (ut idem Vegetius lib. 1. cap. 23. testatur) post prætoria portam sita erat: per quam delinquentes milites ad poenam educebantur. Fuge sese mandabant.) Attende nostrorum copiam in Cæsare. Paulo enim ante, conijcere se in fugam, & petere fugam, nunc fugæ se mandare dicit. *In his primipilo.)* Liuius lib.

8. ab urbe condita refert, primum centurionem sua tempestate primipilum uocatum. Qui huic haud dubie (ut ego quidem sentio) nomen sumpsit, quod antiquitus signum pilo, hoc est, hastæ infingeretur: id quod uel ex isto Ouidij disticho lib. 3. Pastorum clarescit:

Pertica suspensos portabat longa maniplos,

Inde manipularis nomina miles habet.

Quod uero primipili officium fuerit, eundem Vegetium lib. 2. cap. 8. consule. *Et manipulos laxare.)* Idem

Vegetius li. 2. ca. 13. Contubernium, inquit, manipulus uocabitur

Leuis armatura.

Scutati.

Decumana porta.

Primipilus.

tabatur ab eo, quod coniunctis manibus dimicabant. Plutar-
 chus uero aliam huius uocis etymologiam in Romulo
 hisce ostendit uerbis: Εκατοσείας ἐκάστη ἀνὴρ ἀφ' ἑνὸς Χόρα
 του, καὶ ὕλης ἀγκυλίδ' αὐτῶ περικεμμένην ἀνέχων, μάνιπλος
 ταῦτα Λατίνοι καλοῦσι: ἀπ' ἐκείνου δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρα-
 τήμασι τούτους μάνιπλάρους ὀνομαζοῦσι. Idest, singula
 las centurias uir ducebat, graminis, ac herbarum fasciscu-
 lum (quem Latini manipulum uocant) conto impositum
 sustinens. Vnde & nūc in exercitu hos manipulares uocāt.

Huius aduentu spe illata militibus.) His consentanea
 Plutarchus & Suetonius in Iulio, & Valerius Maximus
 lib. 3. cap. 1. scribunt. Ex sexcentis ad treis senatores.)
 Plutarchus duntaxat quadringentos patritij ordinis fuisse
 se Neruijs ante calamitatem commemorat: in reliquis
 cum Cæsaris numero consentit. Florus autem lib. Epitoma
 mes 104. in utroq; numero à Cæsare dissentit. Ex sexagin-
 ta enim hominum millibus non quingentos, sed trecentos,
 & non ex sexcentis senatoribus, sed ex 95 duntaxat treis su-
 perfuisse scribit.

Vt in miseros, ac supplices &c.) Ad
 hunc modum Ci. lib. 1. Off. docet, post partam uictoriam
 ijs parcendum esse, qui nō crudeles in bello, nec immanes
 fuerunt. Quæ sanè uirtus Cæsari (ut in Præfatione quoq;
 attigimus) propria, ac peculiaris fuit. Aduatici, de quibus
 supra) scilicet in hoc eodem lib. Porro ijdem nunc Gal-
 licè Bosleduc, & Bosleducenses admonitoribus Iucundo,
 & Marliano dicuntur. Quorum hunc in Annotationum
 suarum indice legito, de quo nam Aduaticorum oppido
 uerisimile sit Cæsarem hic loqui. Hubertus autē Leodius
 haud longe isthinc oriundus Galliae Brabantiae populos
 fuisse

Quibus parce-
 rimus in bello.

Aduatici.

ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iuste imperaui: quod si perperā quid per me fieri cognoueris, eo in perniciem meam utaris uelim. Ita & Eusebius lib. 7. histo. ecc. quam Tripartitam uocant, cap. 1. de Iouiniano $\chi\iota\lambda\acute{\iota}\alpha\rho\chi\omicron$, id est, Tribuno militum refert: quod magis elegerit baltheum suum ammittere, quā impijs Iuliani Imperatoris sui praeceptis in sacrificando idolis parere.

Primis armatura.
Eiusq; armaturæ pedites &c.) Leuis armatura (ut Vegetius cap. 14. lib. 1. ait) ex scutatis expeditissimis, & sagittarijs iunioribus constabat: item de his, qui acriter uerutis, uel martiobarbulis (quas plumbatas uocant dimicabant. Sunt autem scutati (eodem Vegetio definitore lib. 1. ca. 16) qui plūbatis, uel gladijs, & missilibus accincti erāt.

Scutati.
Decumana porta.
Qui ab decumana porta.) Ea (ut idem Vegetius lib. 1. cap. 23. testatur) post prætoriam portam sita erat: per quā delinquentes milites ad pœnam educebātur. Fuge sese mandabant.) Attende nostrorum copiam in Cæsare. Paulo enim ante, conijcere se in fugam, & petere fugam, nunc fugæ se mandare dicit. In his primipilo.) Liuius lib.

Primipilis.
8. ab urbe condita refert, primum centurionem sua tempestate primipilum uocatum. Qui huic haud dubie (ut ego quidem sentio) nomen sumpsit, quod antiquitus signū pilo, hoc est, hastæ infingeretur: id quod uel ex isto Ouidij disticholib. 3. Pastorum clarescit:

Pertica suspensos portabat longa maniplos,

Inde manipularis nomina miles habet.

Quod uero primipili officium fuerit, eundem Vegetium lib. 2. cap. 8. consule. Et manipulos laxare.) Idem

Vegetius li. 2. ca. 13. Contubernium, inquit, manipulus uocabitur

tabatur ab eo, quod coniunctis manibus dimicabant. Plutar-
 chus uero aliam huius uocis etymologiam in Romulo
 hisce ostendit uerbis: Εκατοσείας ἐκάστη ἀνὴρ ἀφ' ἑαυτοῦ, Χώρα
 του, καὶ ὕλης ἀγκυλίδ' ἀκοντῶ περιεμμένην ἀνέχων, μάνιπλ' αὖ
 ταῦτα Λατίνοι καλοῦσι: ἀπ' ἐκείνου δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρα-
 τήμασι τούτους μάνιπλάρους ὀνομαζοῦσι. Id est, singula
 las centurias uir ducebat, graminis, ac herbarum fasciscu-
 lum (quem Latini manipulum uocant) conto impositum
 sustinens. Vnde & nunc in exercitu hos manipulares uocant.

Huius aduentu spe illata militibus.) His consentanea
 Plutarchus & Suetonius in Iulio, & Valerius Maximus
 lib. 3. cap. 2. scribunt. Ex sexcentis ad treis senatores.)
 Plutarchus duntaxat quadringentos patritij ordinis fuisse
 se Neruijs ante calamitatem commemorat: in reliquis
 cum Cæsaris numero consentit. Florus autem lib. Epito-
 mes 104. in utroq; numero à Cæsare dissentit. Ex sexagin-
 ta enim hominum millibus non quingentos, sed trecentos,
 & non ex sexcentis senatoribus, sed ex 95 duntaxat treis su-
 perfuisse scribit.

Vt in miseros, ac supplices &c.) Ad
 hunc modum Ci. lib. 1. Off. docet, post partam uictoriam
 ijs parcendum esse, qui non crudeles in bello, nec immanes
 fuerunt. Quæ sanè uirtus Cæsari (ut in Præfatione quoq;
 attigimus) propria, ac peculiaris fuit. Aduatici, de quibus
 supra) scilicet in hoc eodem lib. Porro ijdem nunc Gal-
 licè Bosleduc, & Bosleducenses admonitoribus Iucundo,
 & Marliano dicuntur. Quorum hunc in Annotationum
 suarum indice legito, de quo nam Aduaticorum oppido
 uerisimile sit Cæsarem hic loqui. Hubertus autē Leodius
 haud longe isthinc oriundus Galliae Brabantiae populos

Manipulus

*Quibus parce-
re in bello.*

Aduatici.

fuisse autumat: qui inter Louanum, & Aldenburg habitant. Sectionem eius Oppidi uniuersam &c.) Asconius Pedianus in li. 3. Ci. de Prætura urbana, scribit: sectorem esse æstimatorem, redemptoremq; bonorum damnati, atq; proscripti: qui spem sectans lucri sui, id est, secutus spem æstimationis suæ bona omnia auctione uendit, & semel infert pecuniã uel ærario, uel socijs. Hæc ille. Vnde facile colligere possumus, sectionẽ oppidi uniuersam nihil aliud esse, q̃ redemptionem, ac æstimationẽ: quo pacto antiquitus, & adhuc apud Hungaros uectigalia, & apud nos decimæ per auctiõem redimuntur. Venetos, Vanellos.) Veneti Vanes, Vnelli Percherons, Ossini Lannadriger en Bertegne, Curiosolites Cornauaille, Sesusiij, aut (ut quædã exemplaria habent) Sesiuii, Exisini: Aulerici Roan, ac Rhedones Rhenes nunc Gallicè uocantur si. Lucundo, & Marliano credimus. Porro hi populi omnes Galliã Lugdunensem (quæ & Celtica dicitur) incolunt. De quibus uide; Europæ tabulam apud Ptolemæum, & Volaterranum lib. 3. Geographiæ. Illyricumq; prope rabat.) De Illyrico (quæ nunc Sclauonia appellatur) lege Plin. lib. 3. cap. 2. & Volaterranũ lib. 8. Geographiæ. Quintam deniq; Europæ picturam Ptolemaicam in consiliũ adhibe. Carnutes &c.) nunc Chartres, Andes.) Angiers, & Turones.) Tours appellatur in sua lingua. Porro & hi populi in eodem Gallorum Lugdunensi habitant, & sunt Parisijs, ac Tricasijs finitimi: ut ex eiusdem Ptolemæi pictura planum sit. Propinquæ his locis erant.) nempe Sueffonibus, Atrebatibus, Bellouacis, Neruijs, & Aduaticis. De qua re cõsule

ANNOTATIONES.

99

sule præcitata modo Ptolemæi tabulam. Dies XV supplicatio decreta est.) Plutarchus eadem his confirmat uerbis: Hæc ubi senatui renuntiata sunt, per sacrificia, in dictasq; solennitates quindecim dierum supplicatio (quantum ulla in uictoria nunquam superiori tempore obtigerat) dijs immortalibus decreta est. Et Suetonius plurimum inquit, quam quisquam unquam dierum supplicationes impetrauit. Quibus autem modis supplicationes (quas nos uulgò rogationes uocamus) apud priscos Romanos fieri solitæ sint, legito Liuium lib. 1. Secundi belli Punici non procul ab initio.

ARGUMENTVM LIB. III. DE BELLO GALLICO.

Quinq; bella hoc libro describit. Primum terrestre, quod Galba Legatus eius aduersum Veragros, & Sedunos gessit. Secundum nauale, quod P. Crassus contra Venetos Gallos. Tertium quod à Q. Titurio Sabino aduersus Vnellos, Aulercos, Eburonices, Lexouiosq; gestum est. Quartum contra Sontiates, & reliquos Aquitanos ab eodem Crasso (de quo supra) administratum. Quintum aduersus Morinos, Menapiosq; ab ipsomet Cæsare gestum.

g .

IN

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM III.

Io. Rhellicani Annotationes.

NANTVATES', Veras
 gros, Sedunosq; misit.) Plinius
 lib. 3. cap. 20, & Strabo lib. 4.
 pro Antuates, Naniuates, &
 Nantuates legunt, & pro Veras
 gros uterq; Varagros. Volatera
 ranus Varagros in montibus S.
 Bernhardi sitas esse putat: ubi S. Mauritij cœnobium gen
 tis caput in Sedunensi diocœsi positum est. Atq; per hos Cæ
 sarem in Gallias penetrasse. Sed Tschudus proconsul nos
 ter, rectius (quippe qui hæc loca peragrauit) per Antua
 tes eum in Sabaudia tractum intelligit: qui Bernatium nunc
 est, & Gallicè pais de Vaut, et Germanica deflectione die
 Vuuat appellatur. per Veragros autem Vallesios inferio
 res, quorum metropolis olim Octodorus, nunc Martenac
 cum dicitur. Per Sedunos Vallesios superiores, quorum
 metropolis Sedunum, Sabaudica lingua, Seon, & nostra
 Sitten uocatur. Qui à finibus Allobrogum, & lacu
 Lemano &c.) Situs istorum populorum in noua Gallia
 apud Ptolemæum, & Tschudi Procōsulis tabula depictus
 est. Cæterum quando inter recentiores eruditos alius ali
 ter de uarijs alpiū nominibus sentit: Procōsuli nostro libe
 ntius hac in re subscripsero q̃ uel Volaterrano, uel Alcias

eo. Hi nam & hæc loca rumore tantū cognita habuerūt, ille uero suis uidit oculis. Apud hunc ergo non indigna lectu de summis alpibus legito in *Alpinæ Rheticæ commentario* ca. 11. Nam ad hūc Cæsaris locū probe intelligendū multū facit. Non parum etiam ad hunc eundem locum rectius intelligendum *Rhenani annotationes* lib. 1. *Rerum Ger.* in *Agauni* descriptione te iuuerint. In uico *Veragrorū*,

qui appellatur *Octodorus*.) *Volaterranus*, & *Marlianus* hunc uicū iam *S. Mauritij* ab accolis uocari dicūt: sed *Rhenanus*, & *Proconsul* noster *Martenacū* rectius interpretantur. Qua de re utrunq; copiosius differentē legito.

Et ea loca finitimæ prouintiæ adiun.) Quā propinqua qui *Veragrorum* fines *Rhomanorum* prouintiæ sint, nouam *Galliæ* apud *Ptolemæū*, & *Proconsulis* nostri tabulam *Helueticam* conspicio. In flumine *Ligeri*, quod influit.) Hoc flumen *Gallice* nūc *Loire* uocatur, oriturq; ex *Gemmenis* montibus, & *Galliam Lugdinensem* ab *Aquitanica* disiungit. Oceanum autem intrat ut *Cæsar* ipse hic scribit, & in *Europæ* tabula patet. Ac longe aliā esse nauigationem in intercluso mari, atq; in uastissimo.) *Mare Mediterraneum* ideo interclusum uocare uidetur, quod multis insulis intercludatur. Oceanum autem uastū, & apertum, propter magnitudinem, ac insularum paucitatem. Qua de re & 1, & 6 *Europæ* tabulam apud *Ptolemæum* consulito. Socios sibi ad id bellum *Osifinos*,

Lexob.) *Osifini*, *Lexobij*, *Nannetes*, *Ambiliates*, & *Diablintres* maritimi *Celticæ Galliæ* populi sunt: ut testatur *Volateranus* li. 3. *Geographiæ*, & *Europæ* tabula haud obscure præfert. *Morini* autem, & *Menapij* *Belgicæ*. De

Ossisinis, Morinis, & Menapijs satis dictum est, nisi quod ad confirmandā superius Iucundi sententiā de Menapijs hoc facit, quod D. Andreas Alciatus prudētissimus Iuris consultus in Annotationibus suis super 12 Cornelij Taciti librum asserit: eos Gelrhenseis quasi Gallos Rhenenseis dictos esse. Porro Lexobij nunc iuxta Iucundi, & Marliani interpretationem Liesieux, Nannetes Nantes: Ambilates (sic enim legitur à Marliano) Daurāches: Diablin tres Leon doul en Bertegne à Gallis uocantur.

Quæ contra eas regiones posita est.) Quo pacto e regione prædictorū populorum Britannia posita sit: & 3 Europæ picturam uisitando cognosces. Erant hæ difficultates belli gerēdi.) Quod scilicet Veneti omniū gentium quæ Oceanum accolebant, potentissimi erant: quàm plurimas naueis habebant, & rei nauticæ peritissimi erant. Deniq; quod uicinas genteis omneis authoritate, ac potentia in suam pertrahebant sententiam. Ne ex his nationibus auxilia in Galliā mittant.) Per Galliā & hic Celticā (quæ & Lugdunensis dicitur) intellige. Nam tamet si & Aquitania Galliæ pars sit, tamen Celtica (in qua Veneti, & alij prænominati populi, qui à Cæsare defecerant habitabant) proprie à Cæsare sic nominatur. Id quod ex initio lib. 1. constat, ubi tertiam Galliæ partem esse scribit: qui ipsorum lingua Celticæ, sed à Romanis Galli uocentur. Et paulò post Celticæ limites depingens, inquit: Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana diuidit. Quas ex Pictonibus, & Santonis.) Ptolemæus hos in 3 Europæ tabula inter Aquitanos maritimos ponit. Volaterranus lib. 1. Geographiæ in Aquitania

nica descriptione Pictones nunc Pictauenses nominari dicit: atque ex quatuor Aquitanorum comitatibus unum obtinere. Santones uero (quos Ptolemæus, & ipse Sanctones uocant) priscum suum retinere nomen. Si autem Iucundo credimus, illi nunc Poitiers, hi uero Saintonge Gallis (ut supra lib. 1. annotauimus) nuncupantur. Vt posita in extremis Lingulis.) Lingula (interpretante Sexto Pompeio) inter alia significata, promontorii quoque genus non excellentis, sed molliter in planum deuexi significat. Promontorium autem quasi prominens mons dicitur.

Quum ex alto se æstus incitauisset.) Plinius lib. 2. cap. 101. omnia maria se in plenilunio purgare scribit: & quædam statò tempore. Quæ autem marinæ exæstuationis causa sit, idem in eodem lib. cap. 99. hisce ostendit uerbis. Pluribus modis exæstuatio fit: uerum causa potissima in sole, Lunaque. Bis inter duos exortus Lunæ affluunt maria, et refluunt uicenis, quaternisque semper horis. Inter alia autem maria Oceanum uel maximè intumescere, idem in eodem cap. paulò post in hæc uerba edisserit: Omneis æstus in Oceano maiora integunt spatia, inundantque, quam in reliquo mari: siue quia totum in uniuersitate animosius est, quam in parte: siue quia magnitudo aperta syderis uim laxè grassantis efficacius sentit, eandem angustius uincitibus. Eius rei exemplum infra lib. 4. habetur, & Q. Curtius sub finem lib. 9. similem Indici Oceani exæstuationem describit.

Factæ ex robore &c.) Robur glandifera arbor est, quæ (Plinio lib. 16. cap. 25. testante) sinuosa toto ambitu folia habet. Tantæ item duricie est (uelut idem eodem lib. cap. 41. testatur) ut terebrari, nisi madefacta nequeat, & ne

sic quidem adactus auelli clauus. Eiusdem arboris lignū tardissimè cariem sentire paulò post in eodem ca. docet.

Falces præacutæ insertæ &c.) Vegetius lib. 4. cap. 14. & ultimo: Falx, inquit, dicitur acutissimū ferrū, curuatū ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatoribus funes (quibus antemna suspenditur) repente præcidit: collapsisq; uelis Liburnam pigriorem, ac inutilē reddit. Porro quantum ex iam citatis Vegetij uerbis patet, Cæsar per longurios intelligit contos, quos Nonius Marcellus, & alij longuriones uocant, & homines quoq; prælongos ita uocitant. Non absimili forma muraliū falcium.) Quæ forma sit muralium falcium ex eodem Vegetij lib. cap. 14. intelligi potest, ubi sic ait: De materia & tabulatis testudo contextitur: quæ ne exuratur incēdio, corijs, uel cilicijs, centonibusq; uestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ adunco præfigitur ferro: quod falx uocatur, ab eo quod incuruata est, ut de muro extrahat lapides. Tanta subito malacia.) Græca uox est μαλακία molliciem, & languorē significans. Qua uoce & Germani utuntur pro lepra. Significat & Suida teste ῥαθυμία, quæ uox aliàs segnitiam & torporem denotat. Apud Thucydidem autem lib. 2. in funebri Periclis oratione, sicuti & hic pro quiete in bonam accipitur partem. Cæterum nemini mirum uideri debet, quod Cæsar Græca usus est uoce, quum & Virgilius in loco usus sit, & prisci Latini (teste Macrobio lib. 6. Satur. cap. 4) Pausam, machæram, acotiam, malacem & alia multa dixerint. Reliquos sub corona uendidit.) Quid sub corona uendere significet, Cælius lib. 7. cap. 4. ad hunc modum ex Sabino Iurisci
consulto

consulto edisserit. Antiquitus mancipia iure belli capta, coronis induta uenibant, & idcirco dicebantur sub coronis uenire. Namque ut ea corona signum erat captiuorum uenaliuum, ita pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos uenundari, quorum nomine uenditor emptori nihil praestaret. Subiungit & alteram eius appellationis causam eodem cap. sed tamen priorem ex Catonis lib. de re militari, magis appositam esse putat. Legato dimicandum non existimabat.) Quanta diligentia res militaris apud Rhodios culta sit, cum hic locus, tum is, qui est apud Liuium li. 8. ab urbe condita docet. Ibi namque legitur Fabium Papyrium dictatoris magistrum equitum penè securi percussum: quod contra eius edictum cum Samnitibus (quanquam feliciter) pugnauisset. Idem nos & Manlii illius imperiosi exemplum monet: de quo idem Liuius, & Valerius Maximus. Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer.) Eadem refert Liuius lib. 10. ab urbe condita. Gallorum uidelicet corpora laboris, aestusque intolerantissima esse: ac prima eorum praelia plusquam uirorum, postrema minus quam feminarum esse. Eadem quoque ferme lib. 4. belli Macedonici sub fine de iisdem narrat. Labor, inquit, & aestus emollida, & fluida corpora Gallorum, ac minimè patientia sitis, pugna decedere coegerunt. Haec tenus ille. Ceterum si quis ueterem armorum Gallicorum formam scire cupit, Polybius eam lib. 2. ita describit: Galli, inquit, gladijs praelongis, sed obtusis, ac non nisi ad unicam plagam inferendam utilibus, & è diuerso breuibibus, ac exilibus scutis utuntur. Huc usque ille. Quod ideo coronidis uice potissimum addere uisum est, quod recentiores Heluetij (quos confederatos

deratos uocamus) itidem longis utatur gladijs: ut uero non dissimile sit, Gallicorum Heluetiorum hunc morem ad Germanicos defluxisse. Alij namq; Germani breuioribus, & latioribus ensibus utuntur: ut à nostris facile dinoscantur. Qui sanè mos hodie non tantum Heluetijs, uerumetiam alijs priscorum uallorum successoribus frequentissimus est.

Quæ sunt ciuitates Galliae prouintiæ finit.) Finitimæ scilicet Aquitaniæ. Cœmmerij namq; montes Aquitanicâ Galliam à Narbonensi disiungunt: quemadmodum ex Europæ tabula apud Ptolemæum patet. Crassus ex itinere oppidum Sontiatum &c.) Ex itinere, id est obiter. Porro Sabellicus oppidum hoc (quod tamen non nominat) caput gentis Sontiatum esse scribit. Aliàs cuniculis ad aggerem &c.) Quis primus cuniculorum agendorum rationem inuenerit, Vegetius lib. 4. cap. 20. hisce uerbis describit: Quum Rhodiorum, inquit, ciuitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinem, ac turrium omnium pararetur: mechanici ingenio inuentum est tale remedium. Per noctem sub fundamento muri cuniculum fodit, & illum, ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, egesta terra cauauit intrinsecus, & quum rotis suis moles impulsafuisset tanto pondere solo cedente subsedit: ut nec iungi muris, aut moueri ulterius potuerit, ita ciuitas liberata est, deiecta q; machina. In fines Vocontiorum, & Tarusatum.) Mendam in dictione Vocontiorum esse tres euidentes coniecturæ coarguunt. Quum enim Vocontij Narbonensis interioris Galliae populi sint, & longissimè à Tarusatibus Aquitanis distent: uero simile non est, à Crasso

Crasso exercitum tam longè distractum. Deinde non tantum Beroaldus, uerumetiam Sabellicus pro Vocontiorum Vocatum legit. Denique ipse Cæsar infra in hoc eodem libro Tarusatibus Vocates coniungit. Porro Volaterranus pro Tarusatibus Taruisatios, Iucundus, & Marlianus Tarusatios legunt, atque nunc Tursas uocari opinantur.

Quæ sunt citerioris Hispaniæ finitimæ.) Pyrenæi namque montes Aquitaniam à citeriori Hispania disternunt: ut ex 3 Europæ tabula clarescit, & supra lib. 1. non nihil attigimus. Cum Q. Sertorio.) De quo consule Plutarchi uitas, & Appianum lib. 1. de bellis civilibus.

Cantrabrisque uenissent.) Cantabri populi sunt Hispaniæ Tarraconensis, id quod ex 2 li. Melæ, & ex 2 Europæ tabula apud, Ptolemæum discimus. Tarbelli.) hi, Volaterrano lib. 1. Geographiæ attestante, nunc Tarienses uocantur, & ad Aturi fluminis ostia habitant. Bigerri ones.) Iam Bigerrenses, ubi castrum Bigerram in Vasconia esse dicunt. Flustates,) Volaterranus Flussates legit, addens sua adhuc tempestate Comites isthic fuisse: qui de Flussu uocarentur. Garites,) quos idem nunc Lectorienseis uocari existimat. Ausci.) nunc Auscitani, unde & tractui eius regionis nomen inditum. Pauca ultimæ nationes.) suple ad Pyrenæos montes uergentes: ut est Lugdunensis colonia, Ruteni, & Segadunum. Quod hyems suberat.) Cæsar inferius lib. 5. affirmat, nullum ferè tempus hyemis intercessisse, quin aliqui ex uictis Gallis rebellionem adornarent: nimirum ob hanc causam, quod ipsi homines Septentrionales frigoribus magis sucti essent, quàm Romani meridionales: ideoque ad bellum hyberno tempore

108 **IN LIB. III. DE BEL. GAL.**

tempore gerendum accommodatiores, ut Cæsar ipse meminit. Infra lib. 4. de bello Gallico. Morini, Menapij q.) Quintum bellum istius libri, & ultimum describit. Porro quia supra & hos, & sequentes populos enarrauimus: nihil sub finem istius libri annotandum puto amplius, nisi unicam istam locutionem non ubiuis obuiam, uidelicet facere bellum pro inferre.

**ARGUMENTVM LIB. IIII.
DE BELLO GALLICO.**

Quæ fuerit causa Vsi pedibus, ac Tencteris transeundi Rhenum, & cur cum eis bellum gesserit principio recenset. Deinde quibus de causis ipse Rhenum ponte facto traiecerit, & cum Sicambriis belligeratus sit. Tertiò quid ipsum mouerit, ut Britanniam adiret: atq; cum eiusdem incolis & nauali, & terrestri pugna decertaret. Vbi & insula situm, ac insulanorum mores describit. Postremo Morinorum defectionem, ac uictoriam de eisdem partam subnectit.

IN

109

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM IIII.

Io. Rhellicani Annotationes.

VSIPETES GERMANI
 & item Tenchtheri &c.) Autho-
 res in his duobus populis nomi-
 nandis mirè uariant. Quos enim
 Cæsar hic Vsipetes, & Tenchthe-
 ros, Appianus Sypetes, & Tan-
 cheros appellat. Beroaldus, &
 Sabellicus pro Tenchtheris Tenchateros legunt. Tacitus
 Vsipios in secunda inflectit declinatione. In Latina
 Plutarchi tralatione etiam recens à multis mendis purga-
 ta, sensus (meo iuditio) nōdum est redditus, ubi sic legitur
 Duo maximi populi Germanorum (quos & Tenteridas
 appellant.) Græcū enim Aldi, & Basiliense exemplar sic
 habet: οὗς ἰπας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ τεντερίδας. Vbi
 mea sentia pro οὗς ἰπας, Οὐσίπας una dictione, & tenui spī-
 ritu legendū esset. Sic enim rectius Plutarchi uerba cum
 hoc Cæsaris (quem ille haud dubie secutus est) loco qua-
 drabunt, si uertas ad hunc modum: Duo populi Germano-
 rum Rhenū transgressi sunt, alteros Vsipes, alteros Ten-
 teridas uocāt. Porro Tacitus de Situ, & moribus Germa-
 norum Vsipios, ac Tenēteros Catts (quos nunc Hessos
 uocant) uicinos esse affirmat. Cuius sententiæ Rhenanus,
 Pyrchi

Hæc ille. Vnde coniectura assequor istam Rheni partem ideo à Germanis *Vahalen*, siue *Vualem* uocitatam: quod *Vuali*, hoc est Galli ulteriorem, & latiore partem in eo lerent. Siquidem in nostrate lingua Gallos, Hispanos, & Italos etiamnum *Vualos* nuncupamus. Quod sanè τῶν αὐτῶν etiam ad superiorem nostram sententiam roborandam fecit: nimirum quod Gallica lingua ut nunc, ita & olim Iulij Cæsaris tempestate à Germanica diuersa fuerit penitus. Insulam efficit *Batauorum*. Idem Cornelius Tacitus lib. 20. historię Augustę originem, & situm & fortitudinem *Batauorum* hisce commemorat uerbis: *Bataui* donec trans *Rhenum* agebant, pars *Cattorum* seditione domestica pulsī, extrema Gallicę orę uacua cultoribus, simulq; insulam inter uada sitam occupauere: quam mare *Oceanum* à fronte, *Rhenus* amnis tergum, ac latera circumluit. Nec opibus Romanis societate ualidiorū atteriti, uiros tantum, armaq; imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti: mox per *Britanniam* gloria transmissis illuc cohortibus, quas uetere instituto nobilissimi populariū regebant. Hactenus Cornelius. Cæterum *Bataui* nunc *Hollandi* uocantur, ex quibus uir incomparabilis, ac totius nostrę Germanię lumē *Desiderius* ille *Erasmus Roterodamus* ortum trahit. De quo legito plura in *Chiliadibus* ipsius in prouerbio *Auris Bataua*.

Rhenus autem oritur ex *Lepontijs*, qui alpeis. Tschudus proconsul noster, duos diuersos Rheni fontes commemorat, priorem, & posteriorem, quorum riui in unum confluat supra *Curiam Rhetorum* spatio milliarij Germanici. Et huius quidem tractu *Aetuatio*s, *Rhinualdensis* seis,

seis, Schäferos, Tufis, & Rätzuns habitare. In illius uero
 Tauetscheros, Abbatia Diserntis, Trans, Ilantz, Grub,
 Flymfs, & Vallem Lugnitiam sitos esse. Idem de Lepont
 tijs ita scriptum reliquit: Lepontij tenent summa alpium
 iuga cum adiacentibus uallibus, siti inter Heluetios, Se-
 dunos, Salassos, Insubres, & Rhetos, citra, & ultra alpiū
 monteis. Porro quia non tantum Cæsar hic Rhenum per
 Nantuatium, Sequanorum, ac Mediomatricum fines la-
 bi dicit, uerumetiam Strabo lib. 4. eadem asserit: magnus
 scrupulus restat, qui nam fieri queat, ut Rhenus per tam
 longe (si Ptolemæo credimus) dissitos fines fluat. Eum
 itaq; Beatus Rhenanus ad hunc modum lib. 1. Rerū Ger.
 sustulit. Sequanorum ditio olim usq; ad Rhenum pertinge-
 bat, ut & Mediomatricum, ac Treuirorum. Hinc Iulius
 Cæsar scribit Rhenum fluere per fineis Sequanorum, Ba-
 siliensem diocæsim, & Sungauiam intelligens. Et lib. 5.
 Porro nihil dubitationis habeo Mediomatricorum ditio-
 nem olim Rhenum attigisse, ut intelligamus Nemetum
 fortassis, aut etiam Vangionū fines partim illis fuisse sub-
 iectos, nimirum quum ualidiores essent res Gallorum, &
 priusquam Germania prima, & secunda ad ripam Rheni
 in Gallia constituerentur, id quod post Iulium Cæsarem
 factum est. Tribucorum.) Eosdem hic populos innue-
 re uidetur, quos supra Triboces appellauit. In plureis
 defluit parteis.) Plinius lib. 4. cap. 15. huic Cæsaris loco
 ita subscribit, eumq; illustrat. In Rheno autem ipso propè
 centum M. passuum in longitudinem nobilissima Batauo-
 rum insula, & Cannenusatum, & aliæ Phrysiorum, Can-
 chorum, Frisiabonum, Sturiorum, Morsatorum, quæ ster-

nuntur inter *Helinum*, ac *Fleuum*. Ita appellantur ostia, in quæ effusus *Rhenus* ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem *Mosam* se spargit, medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alueum. Vide 3, & 4 *Europæ tabulam* apud *Ptolemæum*. Atq; is dies inducijs erat ab ijs petitus.) *Gellius* lib. 2. cap. 25. hanc uocem ita explicat: *Inducias* sic dictas arbitramur, quasi tu dicas, inde uti iam. *Pactum* indutiarum eiusmodi est, ut in diem certum non pugnetur, nihilq; incommodi detur: sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agantur, & reliqua. Nam qui uolet, totum caput legat, Simul ut dicebatur.) *Græca* dicendi forma est, simul, simul, pro cū, tum, uel tum, tum. Et cum ad confluentem *Mosæ*, ac *Rheni*.) Hunc locum uulgus nostrate etiamnum corrupto uocabulo *Cobulentæ*, quasi dicas *Confluens*, uocat. In fines *Sicambrorum* receperat.) *Volaterranus* lib. 5. *Geographiæ*, & *Sabellicus* *Sicambros* *Gelrhēseis* nunc uocari existimant: quū tamē (ut supra li. 3. annotauimus) *Iucundus*, & *Alciatus* *Menapios* hoc nomine appellitēt. Quorum sententia mihi magis arridet, eo quod *Gelrhia* in *Gallica* *Rheni* ripa posita sit, & *Cæsar* *Sicrābros* in *Germanica* ponat. Cui *Strabo* assentiens, ait. Post *Menapios*, qui utranq; *Rheni* ripam incolunt, *Sicambri* *Germani* consistunt. Cæterum hoc fortassis *Volaterranum*, & *Sabellicum* mouit, ut *Sicambros* *Gelrhenses* interpretarentur: quod *Cornelius Tacitus* lib. 12. *historiarum* asserit, eos à Romanis, excisos, ac in *Gallias* translatos esse. Item quod *Suetonius* in *Augusto* refert *Sycambros* se dedentes in *Galliam* traductos. Vnde & fieri potuit, ut quidam inter *Menapios* confederint, & nunc una

Noce Gelrhenses uocentur. At quum Cæsar hoc loci scri-
 bat, Rheno transmissso, se in fines Sicambrorum profen-
 ctum, & Strabo, ac Ptolemæus in 4 Europæ tabula eos
 adhuc Germaniæ magnæ populum asserant: Iucundus
 (ut mihi quidem uidetur) rectius eos inteligit, qui nunc
 principi de Nauso parēt. Quanquàm nō sim nescius Her-
 mannū uerè nobilem illum Comitem Neuenariū sentire
 Francos antiquitus Sycambros esse dictos. Omnium autē
 rectissimè (ἀτὴ ἀυτόπῃς) sentire uidetur Io. Pollius Bils-
 ueldanus poëta lepidissimus, qui eos duci Gelrhienfi Vil-
 elmo subditos ad hunc canit modū: En tibi bellaces gau-
 dent parere Sicambri, Te obseruant Bataui, Menapij q̃
 simul. Deniq; ne quem usquàm sua defraudem laude, Huius-
 bertus ille Leodius, illorum ἑτυμόν Germanicum, originē
 ac loci sitū ita describit: Sycambri Menapiorum regionē
 occupant, & Germanos indigites fuisse nōmine ipso de-
 præhenditur, Germanicè enim Sygenberger appellaban-
 tur. Vnde & Sycambri in uetustis codicibus scriptum
 reperitur. Habitarunt ad alteram Rheni ripam, paululū
 infra Vibios, & ad Ruram fluuiū: quī apud Dusbürgum
 Rheno miscetur &c. Nam qui uolet totum illius locum le-
 gere potest. Itaq; & si summa difficultas faciundī
 pont.) Hoc quod Cæsar de se hic prædicat, Suetonius, &
 Plutarchus confirmant. Ille quidem ad hunc modū: Ger-
 manos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum
 ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Hic
 uero sic: Cæsar occasionem nactus, quum alioquin gloriæ
 cupiditate duceretur, quod primus omnium Rhenum ex-
 ercitu traiecisset, pontem instruxit &c. Tignabina
 h a sequit̃

Pyrcheimerus, ac Iucundus subscribunt. Ille nanq; lib. 1. Rerum Germanicarum ait, Francos ad Rhenum in Tengeros, iuxta Chamauos, Veteres illas Sicambrorum sedes, usq; ad Mœnum amnem, & Salam concessisse, etiam Cattorū locis occupatis. Hi uero Tengeros (sic enim Pyrcheimerus legit) & Vsiptes inter Rhenum, & montes, ubi hodie pars Hassiæ cum Rheno coniungitur, dicta der hochrug, ditiones comitum de Naussau, Königstein &c. Francofordiam usq; occupasse scribunt. Sueuorum gens est longe maxima &c.) Iulianæ sententiæ cum Cornelius Tacitus, tum Paulus Orosius accedit. Ille nanq; in libello De situ, ac moribus Germanorum ait, Sueuorū non unam esse gentem, ut Cattorum, Tengerorumue: sed maiorem Germaniæ partem ab eis inhabitari proprijs nationibus, ac nominibus discretis. Hic uero li. 1. Quinquaginta quatuor eorum gentes fuisse scribit. Vnde non mirum est centū pagis illos quoq; habitasse, ut Cæsar hic paulo post meminit. Lauentur in fluminibus.) Infra lib. 6. omnibus Germanis in more fuisse scribit, promiscuè in fluminibus perlui. Et Pomponius Mela lib. 3. Geographiæ eosdem magno natandi studio etiam sæuissima hyeme detentos esse perhibet. Quam latissime à suis finibus uocare agros.) Idem Mela eadem de Germanis omnibus in commune asserit, dicens, eos bella cum finitimis gerere, & causas eorum ex libidine accersere: neq; imperitandi, prolatandiq; quæ possident. Nam, inquit, ne illa quidem enīze colunt, sed ut circa ipsos, quæ iacent, uasta sint.

Succedunt Vbij.) Qui nunc Agrippinenses seu Colonienses, olim uocabantur; antequam relictæ Germanici
Rheni

Rheni ripa in Gallicam transmigrarunt. De qua re plura legito apud Beatum Rhenanum lib. 1. Rerum Germanicarum. Atque auditionibus.) τὰς ἀκοῆς, Græca, Hebraea, & Germanica loquendi forma, Cæsar hic usus est: declarans, quid per rumores intelligat. Quaspe adducti Germani.) suple Vsi petes, & Tencteri. In fines Eburonum, & Cōdrusonum.) De Eburonibus supra lib. 2. diximus. De Condrusonibus uero nihil apud quemquam inuenio præterquam Marlianum: qui eos nomen retinere, ac diocæsis Leodiensis esse dicit: ducatus Luemburgensi, comitatus Namurcensi, ac Mosæ fluuiio finitimos. Secundum quam descriptionem prorsus iisdem populi sunt, quos infra lib. 6. in 2 inflexione Condrusos uocat. Non rarum autem est Cæsari nominis inflexionem (præsertim in barbaris) uariare: ut & in uoce Teutonus, & Teutofecit. Porro de Condrusis planiorem uideto inferius explanationem in lib. iam citato. Ad Ambiuaritos trans Mosam.) Ambiuariti nunc Brabantini à Iucundo, & Marliano esse putantur. Quæ appellatur Vacalos.) Alia exemplaria Vualis legunt, & ita propemodum apud Cornelium Tacitum legitur. Sic enim lib. 2. historiarum hanc Rheni partem describit. Rhenus alueo continuus haud (ita nanque legendum existimo) modicas insulas circumueniens, apud principium agri Bataui, uelut in duos amneis diuidit, seruatque nomen, & uiolentiam cursus quam Germaniam præteruehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens, uerso cognomento Vahalen accolæ dicunt: mox id quoque uocabulum mutat, Mosæ flumine, cuiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

Hæc

regem feliciter pugnavit. Hæc ille. Quæ omnia satis declarant, non esse uera, quæ Ariouistus antea dixerat: nempe Romanis ius dominandi in solam prouintiam Narbonensem ante id tempus fuisse. Ista enim omnia ante Ariouisti incursionem, in Gallijs gesta sunt alijs. Genus

hoc erat pugna, quæ si Germ.) Eadem fermè de equestri Germanorum prælio intra ab initio lib. 4. Cæsar, & Ammianus Marcellinus lib. 16. refert: ubi pugnam Iuliani Cæsaris cum Alemannis initam describit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus à Romanis quoque usurpatum ex Paulo Orosio discimus: qui lib. 4. cap. 18. de prælio inter Hasdrubalem & Romanum exercitum in Italia commissum, ita scribit: Diu quidem incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem, qui à militibus Roma. occisi sunt, quos à uolitando uelites uocant: quod genus militiæ paulò ante fuerat repertum, ut lecti agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum sederent & mox quum ad hostem uentum esset, equis desilirent, & continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hostem perturbarent.

Quatuor reliquas in castra maiora reduxit.) Ex superioribus apparet, Cæsarem tantummodo sex legiones Romanas habuisse. Supra namque dicit ante Helueticum bellum à segestum, unam tantum legionem in ulteriori Gallia fuisse: ideoque se in Italiam profectum, ut duas isthic conscriberet, ac deinde treis, quæ ad Aquileiam hyemabant, ex hybernis educeret. Maiora autem castra ea uocat, quæ prius fecerat, & longius ab hoste sita erant. Tum demum Ariouistus partem suorum copiarum.) Beatus Rhena-

lib. 1. rerum Germanicarum existimat pugnam istam
 Cæsaris cum Ariouisto ad Diui Apollinaris factam: qui
 locus milliario Germanico à Rheno, & Basilea distet.
 Vnde patet, quàm longum iter Ariouistus emensus sit po-
 stea, antequam fugiendo Rhenum attingeret. Si ante
 nouam Lunam prælio contendissent.) Eandem superstitio-
 nem & Lacedæmonijs peculiarem fuisse Lucianus tes-
 tatur, & Plutarchus in Iulio eadem quæ hic Cæsar de
 Germanis prodidit. Vnde autem factum sit, quod Germa-
 ni nouilunium potissimum antequam præliarentur expe-
 ctarent, ex ijs, quæ infra lib. 6. de bello Gallico tradit ma-
 nifestum sit. Quum enim eos solos in Deorum numero ha-
 berent, quos cernerent, & quorum ope iuuarentur aperte
 (ut est Sol, Luna, Vulcanus) ac reliquos nefama quidem
 nossent: superstitio, ac demētatio illa Diabolica facile ino-
 lescere potuit, ut pugnam ante nouam Lunam non indi-
 piscerentur. Cæterum eiusmodi uates, seu sagas multas
 apud Germanos olim in prælio habitas Cornelius Tacitus
 in libello de situ, & moribus eorundem, & lib. 10. histo-
 riæ testatur: sic enim in priore scribit: Vidimus sub Diuo
 Vespasiano Velledam diu apud plerosq; numinis loco ha-
 bitam. Sed & olim Auriniam, & compluris alias uenera-
 ti sunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas. In po-
 steriori autem de eadem Velleda clarius ita loquitur. Ea
 uirgo nationis Bruēteræ latè imperitabat, uetere apud
 Germanos more, quo plerasq; fæminarū fatidicas, & au-
 gescente superstitione, arbitrentur Deas. Omnes ala-
 rios in conspectu pro cast.) Vegetius lib. 1. cap. 1. equitum
 quosdam hinc alarios dici arbitrat, quod ad similitudi-

*pugna Cæsa-
 ris cū Ario-
 uisto, ubi sit
 comissa.*

*Superstitiois
 exempla*

*Sagas apud
 Germanos o-
 lim in prælio habitas*

Alarij.

regem feliciter pugnavit. Hæc ille. Quæ omnia satis declarant, non esse uera, quæ Ariouistus antea dixerat: nempe Romanis ius dominandi in solam prouintiam Narbonensem ante id tempus fuisse. Ista enim omnia ante Ariouisti incursionem, in Gallijs gesta sunt alijs. Genus

hoc erat pugnae, quæ si Germ.) Eadem fermè de equestri Germanorum prælio intra ab initio lib. 4. Cæsar, & Ammianus Marcellinus lib. 16. refert: ubi pugnam Iuliani Cæsaris cum Alemannis initam describit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus à Romanis quoque usurpatum ex Paulo Orosio discimus: qui lib. 4. cap. 18. de prælio inter Hasdrubalem & Romanum exercitum in Italia commissum, ita scribit: Diu quidem incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem, qui à militibus Roma. occisi sunt, quos à uolitando uelites uocant: quod genus militiæ paulò ante fuerat repertum, ut lecti agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum sederent & mox quum ad hostem uentum esset, equis desilirent, & continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hostem perturbarent.

Quatuor reliquas in castra maiora reduxit.) Ex superioribus apparet, Cæsarem tantummodo sex legiones Romanas habuisse. Supra namque dicit ante Helueticum bellum à se gestum, unam tantum legionem in ulteriores Gallias fuisse: ideoque se in Italiam profectum, ut duas isthic conscriberet, ac deinde treis, quæ ad Aquileiam hyemabant, ex hybernis educeret. Maiora autem castra ea uocat, quæ prius fecerat, & longius ab hoste sita erant. Tum demum Ariouistus partem suorum copiarum.) Beatus Rhena-

lib. 1. rerum Germanicarum existimat pugnam istam
 Caesaris cum Ariouisto ad Diui Apollinaris factam: qui
 locus milliario Germanico à Rheno, & Basilea distet.
 Vnde patet, quàm longum iter Ariouistus emensus sit po-
 stea, antequam fugiendo Rhenum attingeret. Si ante
 nouam Lunam prælio contendissent.) Eandem superstitio-
 nem & Lacedæmonijs peculiarem fuisse Lucianus tes-
 tatur, & Plutarchus in Iulio eadem quæ hic Cæsar de
 Germanis prodidit. Vnde autem factum sit, quod Germa-
 ni nouilunium potissimum antequam præliarentur expe-
 ctarent, ex ijs, quæ infra lib. 6. de bello Gallico tradit ma-
 nifestum sit. Quum enim eos solos in Deorum numero ha-
 berent, quos cernerent, & quorum ope iuuarentur aperte
 (ut est Sol, Luna, Vulcanus) ac reliquos nefama quidem
 nossent: superstitio, ac demetatio illa Diabolica facile ino-
 lescere potuit, ut pugnam ante nouam Lunam non indi-
 piscerentur. Cæterum eiusmodi uates, seu sagas multas
 apud Germanos olim in prætio habitas Cornelius Tacitus
 in libello de situ, & moribus eorundem, & lib. 10. histo-
 riæ testatur: sic enim in priore scribit: Vidimus sub Diuo
 Vespasiano Velledam diu apud plerosq; numinis loco ha-
 bitam. Sed & olim Auriniam, & compluris alias uenera-
 ti sunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas. In po-
 steriorem autem de eadem Velleda clarius ita loquitur. Ea
 uirgo nationis Bruetæræ latè imperitabat, uetere apud
 Germanos more, quo plerasq; feminarum fatidicas, & au-
 gescente superstitione, arbitrentur Deas. Omnes ala-
 rios in conspectu pro cast.) Vegetius lib. 1. cap. 1. equitum
 quosdam hinc alarios dici arbitrat, quod ad similitudi-

*pugna Cæsa-
 ris cū Ario-
 uisto, ubi sit
 comissa.*

*Superstitiois
 exempla.*

*Sagas apud
 Germanos o-
 lim in prætio habi-
 tas.*

Alarij.

nem alarum ab utraq; parte protegant acies: quæ suo tempore vexillationes à uelo uocarentur, quia uelis, hoc est flammulis uterentur. Generatimq; constiterunt. id est, per genera, & nationes suas, ut sequentia docent. At nisi pro constiterunt absoluto uerbo transitium constituerunt legas, quæ sequuntur durius cum primo uerbo cohererunt: & coeptam distributionem non absoluent. Cæterum.

Marcomanni de Harudibus supra diximus, Marcomannos uero Ioachimus *Morani* Vadianus doctus ille Heluetius, Morauos nunc dici autumat uulgò Merctcr, uel Merher: idq; à marca, hoc est limite, eo quod fluuius inde nomen trahens Pannonios à Noricis separet. Quos Cæsar hic Triboces, Plinius li. 4. ca. 17 & Cornelius Tacitus de situ, & moribus Germanorum, Item Eutropius lib. 8. Tribochos appellat. Eos Argentinenses Althamerus ex Conradi Celtis primi Germanorum poëtæ sententia esse putat: Sic à tribus quercubus Dryadibus nymphis consecratis nūcupatos. Mihi autem ex Europæ tabula Ptolemæi uero similis apparet eos esse, quos nūc Alsatios uocamus. Siquidē Ptolemæus Tribonos (sic enim uocat, nisi exemplar mēdosum sit) propius Elcebum (quod aliqui Selestadium interpretatur) quàm Argentoratum statuit. A qua sententia Strabo non abluens inquit. Post Eluetios Sequani, & Mediomatrici Rhenum incolunt, in quibus Tribochi natione Germani, relicto natali solo, traiectoq; Rheno, sedeis posuerunt. Atq; hæc mea coniectura fuit, dum primā hanc fœturam Bernensibus discipulis dictarem Anno 1529: quam postea incomparabilis uir Beatus Rhenanus suis æditis scriptis Anno 1531. confirmauit, ad cuius lib. primum Rerū Ger. te relege

*Triboces
sive Tribochi*

*Triboni
Elcebum*

relego. Vangiones plerique eruditorum Vuormatienses, Vangiones
 ac Nemetes Spirenses interpretantur: at unus Pyrchei Nemetes
 merus inuerso ordine, hæc duo exponi putat. Marlianus
 Sedusios & Sedunos, siue Sedunenses eosdem esse augu- Sedusios
 ratur, sed augurio suo fallitur. Nam quum Cæsar hic Rhe Sedunenses
 ni accolæ enumeret, qui cum Ariouisto faciebant: non est
 probabile eum tam longe disitos illis annumerare. Proin
 de Rhenani sententiam lib. 3. Rerū Ger. magis amplior
 qui eos nunc Vuissenburgenseis uocari, subiecta ratione
 non uulgari ostendit. Porro ne quid dissimulem, Paulus
 Orosius li. 6. ca. 7. hos Germaniæ populos à Cæsare uictos
 recensens, pro Sedusijs Edures ponit. Eò supple in rhedas
 & carros. Præliū commisit. hoc est inijt, quæ locutio ob-
 seruanda est. Millia passum ex eo loco circiter quinque.
 Plutarchus stadia quadringenta. Vide supra textum, &
 Annotat. Tum demum Ariouistus partem suarum co-
 piarum &c.) Altera Norica. Strabo lib. 7. Rheti, in-
 quit, & Norici usque ad Alpium summa tenent, ac Italiam
 uersus inclinant: hinc Insubribus, hinc grauis uicini, &
 Aquleia tractui. Cæterū Norica regio iuxta Pyrcheime Norica m-
 ri descriptionē, ab Oeno fluuio incipit, protenditurque uer-
 sus ortū ad Pannoniam usque superiorem: à meridie autem
 terminatur monte Caruana, & alpibus Noricis ad Itae-
 liam usque: à Septentrionibus autem Danubio. Nunc uero
 inhabitant occasum uersus Bauari. Ad ortum autem est
 prouincia, quæ Ens ex fluuij Anasi nomine uocatur, &
 Austriæ pars est. Ad meridiē autē Styria. In alpibus uero
 habitāt Carnici, partimque Croaci gens Sclauonica. Com-
 prehenduntur Norici nomine comitatus Goricensis, & Zis-
 liensis

lienses, regionesq; adiacentes. Hæc ille de Norici limitibus, à quibus & Rhenanus lib. 1. Rerum Ger. non dissensane ascribit. Quàm potentes autem olim Norici fuerint infra ex lib. 1. de bel. ciuilibus apparet: ubi Cæsar ait sibi trecentos equites à rege Norico in auxilium missos.

Quos ubi qui proximi Rhenum incolunt præter.) Rhenanus lib. 1. Rerum Germanicarum pro Vbi, Vbi hic legendum, & uerbum senserunt expungendū opinatur, Nec uana (meo iudicio) cōiectura ducitur Clarissimus uir. Infra nanq; lib. 4. de bello Gallico patet, Sueuos Vbiorū hostes fuisse acerrimos. Proinde uero simile est, nacta occasione, hos illis talionem reddidisse. Ipse in citeriorem Galliam ad conuentus agendos,) Quandoquidem Plutarchus Galliæ Togatæ limitem, & quid rerum Cæsar in illa egerit eleganter depingit: eius sententiam iuxta Angelii interpretationem subiectam. His, inquit, rebus ita cōfectis, dimissis in Sequanos ad hyberna militibus, ipse ijs, quæ Romæ agebatur, intentus, in circumpadanam descendit Galliam, quæ commissæ illi prouintiæ pars erat. Flauius enim Rubicon Galliam citeriorem à reliqua determinat Italia. Ibi residens plæbis animos ad se perliciebat. Nam quum ad eum, multi concurrerent, unicuiq; tum postulata præbebat, tum spem ingentem addebat. In ea expeditione haud intellexisse Pompeius uidetur, quod Cæsar cum ciuium Romanorum armis hosteis profligaret, ciues hostili uictos gaza capiebat.

Argum

ARGVMENTVM LIB. II.
DE BELLO GALLICO.

Primo Belgarum coniurationem aduersus Po. Romanum, item coniurationis causas describit. Deinde quibus modis omneis partim ultro se dedentis in deditionem acceperit: partim uero belli iure uictos populi Romani Imperio subegerit.

IN C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE
BELLO GALLICO LIBRVM II.
Io. Rhellicani Annotationes.

B NONNULLIS etiam quòd in Gallia à potentioribus.)
Huius rei exempla superius li. i. de Orgetorige, ac Dumnorige regni affectatoribus habemus, & infra lib. 6. copiosius potentiorum in Gallijs mores describit: quippe quo pacto impotentiores à potentioribus, ac tenuiores à ditioribus opprimerentur. Dat negotium Senonibus reliquisq; Gallis.) Sequana nanq; fluuius, & Cemmeni montes ex parte Senones à Leu. is, Tricassios à Medior-
matricibus, Parisios à Rhemis, Cenomannos à Sueffoni-
bus

Senones

bus determinant, ut est uidere in; Europæ tabula apud Ptolemæum. Porro Senones nunc Gallicè Sen uocantur.

Rhemi

Rhemi qui proximi &c.) Hi nunc uulgo apud Gallos Rains appellantur, quos Volaterranus lib. 3. Geog Rhe-
menſeis uocat, & apud eos S. Remigij ampullam eſſe re-
fert: ex qua Gallorum reges inungi ſolent, ac deinceps dia-
demate iam inde à Clodouæo primo rege. Germanoſq;
qui ripas Rheni incolunt &c. Rhenanus lib. 1. Ger. hunc
locum ſic exponit. Ex ueteri Germania Nemetes, & Van-
giones Rhenum tranſſcendêre fixis ad ripam ſedibus. De
his intelligit Cæſar, quum apud hunc lib. 2. Com. Rhemi
narrant Germanos, qui ripas Rheni incolunt ſeſe cū Bel-
gis coniunxiſſe. Ut ne Sueſſones quidem fratres &c.)

Sueſſones

Quos Cæſar Sueſſones hic, Ptolemæus Veſſones nuncius
patet: eoſq; in tertia Europæ tabula ſupra Rhemos aquilon-
em & occaſum uerſus ponit. Gallicè iam Soiſſons uocan-
tur. Plurimū inter eos Bellouacos.) Bellouacos Volas-
terrani in præcitato lib. Belluacenſes, & Iucundus Bes-
auois nunc Gallice uocari aſſerunt: Neruios Ternacen-
ſeis, & Gallice Tournay. Iidē Neruij à Ptolemæo uocati
ſunt, quantum ex; Europæ tabula conijcere licet. Quin-
decim millia Atrebates.)

Bellouaci

Neruij

Atrebates

Hos, inquit Volaterranus Ve-
daſtus eius urbis Præſul ſanctiſſimus maxime exornat.
Ptolemæus Atribatios uocare uidetur. Sabellicus Ennea-
de 6. lib. 5. ſua tēpeſtate magnā Picardiæ partē ab eis in-
habitari dicit: in eo ūp ciuitate Atrebatē pretioſa confici
au' ea. Galli Atrebates iam Arras nominant. Ambianos,
quos Volaterranus nunc Ambianenſeis, & Sabellicus ciui-
tatē itidē Picardiæ limitibus cōtineri aſſeruit. Morinos,

Ambiani

Morini

Galli

ANNOTATIONES.

97

Galli (inquit idem Sabellicus) nunc horum metropolim
 Terruanam uocant. Menacospios.)mēdum in Vuolffianis, & Aldinis exemplaribus est: ex duabus enim dictio-
 nibus Menapios, & Bellocasses unam corruptam typo-
 graphus fecit. Porro Menapij secundum Volaterranū Iu-
 liacenses nūc putantur, Et si Iucundo credimus, Gheler,
 ac Cleues Gallice uocantur. Bellocasses autem, seu Bello-
 cassij (inquit Volaterranus) à Ptolemæo ponuntur, ubi
 nunc Flandria. Idem Sabellico nūc Castletenses, & Iu-
 cundo ij sunt, quos Galli. Bayeur appellant. Calecos.)
 Strabo li. 4. Caletos (Sic etiā hoc loci Beroaldus legit, &
 infra Hirtius lib. 8. de bello Gallico: ijdemq; Gallicè à Iu-
 cundo Cales appellantur) uocat: eosq; non longè à Sequæ-
 næ ostijs (quibus Oceanū illabitur) sitos esse scribit. Hoc
 Marlianus Nortmanniæ diocæseos esse ait, & nomen suū
 retinere. Verocasses.) Alia exemplaria Volocasses legūt,
 eosq; idē Marlianus Castletēses interpretatur: quos Sabel-
 licus Bellocassijū nomine signari putat. Verum quando
 Beroaldina editio, Orosij, & Sabellici lectio supra post
 Menapios Bellocasses ponūt, & hoc loco siue Verocassijū,
 siue Velocassium penitus nō meminerint: eiusdem populi
 nomina esse puto, ac librariorum incuria transpositas esse
 cum literas, tum uocem ipsam. Magis autem Beroaldini
 codicis seriem approbo: propterea quod & in Aldinis, &
 Vuolffianis Menacospios mendose pro Menapios hinc fa-
 ctum uidetur, quod statim sequitur Bellocasses, seu Velo-
 casses. Veromanduos.) hos inquit Iucundus, & Marlia-
 nus Galli sua lingua nunc Vernandois appellant. Cas-
tuacos:) quos Marlianus Doacos, Sabellicus autem Sido-
 acos

Menacospij

Menapij

Bellocasses seu
Bellocassij

Calci seu
Calpi

Verocasses vel
Velocasses

Vernomandui

Cabiaci

Condruſi.

Eburones.

Caræſi.

Cheruſci.

Flu: Axoni.

acos nunc uocari iudicat. Condruſos.) hos nomen suum
 retinere, & ad Leodiensem diocæsim pertinere Marlianus
 censet, & Hubertus Leodius cõfirmat. Eburones.)
 quos Volaterranus nimirum mendose Alodienses, quum
 alij omnes Leodienses interpretentur, & Galli Liege no-
 minari dictitent. De his, ac sequentibus populis, longe cer-
 tissima legito in Huberti Eburonis doctissimis commen-
 tarijs, hac de re ex professo scriptis. Caræſos, pæma-
 nos, qui uno nomine Germani appellantur.) Aliæ editio-
 nes Corceſos legunt, at Eutropius nobiscum Caræſos.
 Solus Marlianus Cheruscos legere uidetur. Nam in uocũ
 rariorum elencho Cheruscos & Pæmanos inter Belgas
 numerat, & Leodiensis diocæseos esse conijcit. Cuius le-
 ctio, & interpretatio si uera est, Cheruſci Bacenis sylua
 apud Germanos accolæ sedibus suis relictis, in Belgium
 concesserunt. Huc facere uidetur quod Cæsar ipse hic ad-
 dit, prænominatos populos omnes sub generali Germano-
 rũ uocabulo cõtineri. Et paulò superius Rhemorũ legati
 Iulio dicunt plerofq; Belgas à Germanis ortos &c. Vnde
 (ut supra lib. 1. admonuimus) non mirum est, si multæ di-
 alecti nostratis reliquæ, in semirhomana quorundem lin-
 gua reperiantur. Flumen Axonum,) quod teste Lucun-
 do, & Marliano uulgo nunc la Disne uocatur. Atq;
 ibi castra posuit &c.) Quàm prudenter C. Cæsar castra
 metatus sit, ex præceptis Vegetij li. 3. cap. 8. petere, ac re-
 sciſcere potes. Nemine Bibrax,) id Lucundus Gallicè
 sic interpretatur Brayen la conte de Rethel. Hubertus
 autem Leodius illi in nomine uulgari conſentiens, addit
 id oppidum quatuor milliaribus Gallicis à Sueſſonibus
 distare.

distare, & comitatus titulo decorant. Funditores Baleares, id est ex Balearibus insulis oriundos, in quibus expeditissimi funditores erant: unde & nomen Græcè sortitæ sunt ἀπὸ τῆ βαλῆος, id est, mittendo, uel iaciendo.

Et ad extremas fossas castella constituit.)suple tumultuaria. Sic namq; monet Vegetius lib. 3. cap. 9. Quod si non reperitur antiqua munitio opportunis locis circumdata: maioribus fossis, tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminuti uocabulo sunt nuncupata castella.

Castella

À Titurio) scilicet Sabino, quem ponti præsidio in altera Axonæ fluuij ripa reliquerat. Per eorum corpora

reliquos audacissimè transire conantes &c.) Plutarchus nonnihil ab hac Cæsaris sententia dissentit. Hic enim Belgas per suorum corpora in flumine strata transire conantes à Romanis repulsos esse dicit: ille uero Romanis transitum esse factum per Belgarum cadauera. Sic enim scribit. Belgas maxima parte turpiter dimicantibus fudit, ceciditq;: ita ut paludes, & profunda quædam flumina per cæsorum stragem Rhomanis transitum præbuerint. Insidias ueritus. Circumspecti Imperatoris officio Cæsar functus est, solent enim hostes aliquando astu magis quàm metu retrocedere: id quod (teste Tacito lib. 1. historiarum) Germanico Cæsari per quàm familiare fuit. Nouiodunum)

Nouiodunum

quod Iucundo, & Marliano expositoribus Noion Gallicè iam dicitur. Castris munitis uineas agere &c.) Ve-

Vineas

getius lib. 4. cap. 15. uineas inquit, dixerunt ueteres, quas nunc militari, barbaricoq; usu Causias uocant. E lignis leuioribus machina colligitur lata pedibus 3. & alta pedibus septem: longa pedibus 16. Huius tectum munitione duplici,

plici, tabulatis, cratibusque contextitur. Lateralia quoque uiminibus sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrentur. Extrinsecus autem, ne immisso concremetur incendio, crudis, ac recentibus coriis, uel centonibus operitur. Istae, quae plures factae fuerint, iunguntur in ordinem: sub quibus obsidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamenta.

Agger

Aggere iacto, turribusque constitutis &c. Idem Vegetius in eodem loco agger, inquit, ex terra, lignisque extolitur contra murum, de quo tela iactantur. Haec ille. Porro quando de turribus constitutis loquitur, nimirum innuit, ambulatorias turreis super aggerem excitatum positas esse.

Eorum fines Neruii attingebant.) Tabula enim fluius (si Ptolemaeo credimus) Bellouacos à Neruiis orientem uersus disiungit. Porro in hac Neruiorum descriptione obseruabis, quantam animi magnitudinem frugalitas pariat, & e contra quantam mollitiem, ignauiam, & maiorum agmen luxus secum trahat. Posteaquam enim Hannibalis exercitus uino Campano madere, ac scortis indulgere coepit: de bellica eius uirtute actum est. Idem Romanis, & Heluetiis nostris recensitoribus accidit: dum illi qui Asiaticum, hi uero Italicum, & Gallicum in patriam inuexere luxum. Sabin flumen,) quod Iucundo, & Martiano testibus, Gallorum Vulgus nunc Sambre uocat.

Sabis

Mulieres, quaeque per aetatem ad pugnam.) Infra in hoc eodem lib. ait maiores natu una cum pueris, mulieribusque in aestuaria, ac paludes collectos esse. Teneris arboribus incisis.) Eodem fere modo & Marti exercitum Alexandri prohibebant. Sic enim Q. Curtius lib. 6. de illis memoriae prodidit. Arbores densae sunt ex industria con-
sita,

litæ, quarum teneros adhuc ramos manu flectunt, quos in tortos rursus inserunt terræ. Inde uelut ex alia radice lætiores uirent trunci, hos quæ natura fert, adulescere non sinunt: quippe alium alij quasi nexu conserunt, qui ubi multa fronde uestiti sunt, operiunt terram. Itaque occultus nexus ramorum uelut laquei perpetua sæpe itinera claudit &c.

Vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert tunicam rubram coram contubernio positam apud Romanos pugnandi signum fuisse. Quia uero & Helioabalus in oratione ad meretrices ait, Rubrum uexillum apud Romanos pugnae signum proponi fuisse solitum: fieri potest ut secundum Plutarchi mentem tunica rubra uexilli uice in portica pependerit. Signum tuba dandum.) Id est, classicum canendum. (Cæterum quàm uaria signorum sint genera uide Vegetium lib. 3. cap. 5.

Signum dandum) suple tessera, quæ (Vegeto lib. 2. cap. 7 teste) præceptum ducis est: quod ad aliquod opus, uel ad bellum mouetur exercitus. Decucurrit.) Obserua præteritum illud compositum contra præceptiones Grammaticorum primam uerbi syllabam geminare. Obseruabis & hanc locutionem telum adiungere pro coniungere. Ut non modo ad insignia accommodanda.) Hinc conijcimus alia aliorum, qui ordines ducebant insignia fuisse. Et sane ex Dionis Cassij Traiano Nerua patet, Tribunimiliu insignie parazonium fuisse. Sic enim de Licinio Sura, in Tribunum militum creato scribit. Quinetiam quum tribunatum militum ei traderet, parazonium, quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexit. At talem inquit

ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iuste imperaui: quod si perperam quid per me fieri cognoueris, eo in perniciem meam utaris uelim. Ita & Eusebius lib. 7. histo. ecc. quam Tripartitam uocant, cap. 1. de Iouiniano $\chi\iota\alpha\iota\alpha\rho\chi\theta$, id est, Tribuno militum refert: quod magis elegerit baltheum suum ammittere, quam impijs Iuliani Imperatoris sui praeceptis in sacrificando idolis parere.

Eiusque armaturæ pedites &c.) Levis armatura (ut Vegetius cap. 14. lib. 1. ait) ex scutatis expeditissimis, & sagittarijs iunioribus constabat: item de his, qui acriter uerutis, uel martiobarbulis (quas plumbatas uocant) dimicabant. Sunt autem scutati (eodem Vegetio definitore lib. 1. ca. 16) qui plumbatis, uel gladijs, & missilibus accincti erant.

Qui ab decumana porta.) Ea (ut idem Vegetius lib. 1. cap. 23. testatur) post prætoriam portam sita erat: per quam delinquentes milites ad pœnam educebantur. Fuge sese mandabant.) Attende nostrorum copiam in Cæsare. Paulo enim ante, conijcere se in fugam, & petere fugam, nunc fugæ se mandare dicit. *In his primipilo.*) Liuius lib.

8. ab urbe condita refert, primum centurionem sua tempestate primipilum uocatum. Qui huic haud dubie (ut ego quidem sentio) nomen sumpsit, quod antiquitus signum pilo, hoc est, hastæ infingeretur: id quod uel ex isto Ouidij disticholib. 3. Fastorum clarescit:

Pertica suspensos portabat longa maniplos,

Inde manipularis nomina miles habet.

Quod uero primipili officium fuerit, eundem Vegetium lib. 2. cap. 8. consule. *Et manipulos laxare.*) Idem

Vegetius li. 2. ca. 13. Contubernium, inquit, manipulus uocabitur

*Leuis ar-
matura.*

Scutati.

*Decumana
porta.*

Primipilus.

cabatur ab eo, quod coniunctis manibus dimicabant. Plutar-
 chus uero aliam huius uocis etymologiam in Romulo
 hisce ostendit uerbis: Εκατοσείας ἐκάσῃς ἀνὴρ ἀφ' ἑνὸς, Χόρα
 του, καὶ ὕλης ἀγκαλίδ' αὐτῷ περικεμήνῃ ἀνέχων, μάνιπλος
 ταῦτα Λατίνοι καλοῦσι: ἀπ' ἐκείνου δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρα-
 τήμασι τούτους μάνιπλάρους ὀνομαζοῦσι. Id est, singula
 las centurias uir ducebat, graminis, ac herbarum fasciscu-
 lum (quem Latini manipulum uocant) conto impositum
 sustinens. Vnde & nūc in exercitu hos manipulares uocāt.

Huius aduentu spe illata militibus.) His consentanea
 Plutarchus & Suetonius in Iulio, & Valerius Maximus
 lib. 3. cap. 1. scribunt. Ex sexcentis ad treis senatores.)
 Plutarchus duntaxat quadringentos patritij ordinis fuisse
 se Neruijs ante calamitatem commemorat: in reliquis
 cum Cæsaris numero consentit. Florus autem lib. Epitoma
 mes 104. in utroq; numero à Cæsare dissentit. Ex sexagin-
 ta enim hominum millibus non quingentos, sed trecentos,
 & non ex sexcentis senatoribus, sed ex 95 duntaxat treis su-
 perfuisse scribit.

Vt in miseros, ac supplices &c.) Ad
 hunc modum Ci. lib. 1. Off. docet, post partam uictoriam
 ijs parcendum esse, qui nō crudeles in bello, nec immanes
 fuerunt. Quæ sanè uirtus Cæsari (ut in Præfatione quoq;
 attigimus) propria, ac peculiaris fuit. Aduatici, de quibus
 supra) scilicet in hoc eodem lib. Porro ijdem nunc Gal-
 licè Bosleduc, & Bosleducenses admonitoribus Iucundo,
 & Marliano dicuntur. Quorum hunc in Annotationum
 suarum indice legito, de quo nam Aduaticorum oppido
 uerisimile sit Cæsarem hic loqui. Hubertus autē Leodius
 haud longe isthinc oriundus Galliae Brabantiae populos

Quibus parce-
 re in bello.

Aduatici.

Manipulus

fuisse autumat: qui inter Louanum, & Aldenburg habitant. Sectionem eius Oppidi uniuersam &c.) Asconius Pedianus in li. 3. Ci. de Prætura urbana, scribit: sectorem esse æstimatorem, redemptoremq; bonorum damnati, atq; proscripti: qui spem sectans lucri sui, id est, secutus spem æstimationis suæ bona omnia auctione uendit, & semel infert pecuniã uel ærario, uel socijs. Hæc ille. Vnde facile colligere possumus, sectionẽ oppidi uniuersam nihil aliud esse, q̃ redemptionem, ac æstimationẽ: quo pacto antiquitus, & adhuc apud Hungaros uectigalia, & apud nos decimæ per auctiõem redimuntur. Venetos, Vanellos.) Veneti Vanes, Vnelli Percherons, Ossini Lannadriger en Bertegne, Curiosolites Cornauxaille, Sesusuñ, aut (ut quædã exemplaria habent) Sesusini, Exisini: Aulerici Roan, ac Rhedones Rhenes nunc Gallicè uocantur si. Lucundo, & Marliano credimus. Porro hi populi omnes Galliã Lugdunensem (quæ & Celtica dicitur) incolunt. De quibus uide; Europæ tabulam apud Ptolemæum, & Volaterranum lib. 3. Geographiæ. Illyricumq; prope rabat.) De Illyrico (quæ nunc Sclauonia appellatur) lege Plin. lib. 3. cap. 2. & Volaterranũ lib. 8. Geographiæ. Quintam deniq; Europæ picturam Ptolemaicam in consiliũ adhibe. Carnutes &c.) nunc Chartres, Andes.) Angiers, & Turones.) Tours appellãtur in sua lingua. Porro & hi populi in eodem Gallorum Lugdunensi habitant, & sunt Parisijs, ac Tricasijs finitimi: ut ex eiusdem Ptolemæi pictura planum sit. Propinquæ his locis erant.) nempe Sueffonibus, Atrebatibus, Bellouacis, Nerujs, & Aduaticis. De qua re cõsule

sule præcitata modo Ptolemæi tabulam. Dies XV supplicatio decreta est.) Plutarchus eadem his confirmat uerbis: Hæc ubi senatui renuntiata sunt, per sacrificia, in dictasq; solennitates quindecim dierum supplicatio (quantum ulla in uictoria nunquam superiori tempore obigerat) dijs immortalibus decreta est. Et Suetonius plurimum inquit, quam quisquam unquam dierum supplicationes impetrauit. Quibus autem modis supplicationes (quas nos uulgò rogationes uocamus) apud priscos Romanos fieri solitæ sint, legito Liuium lib. 1. Secundi belli Punici non procul ab initio.

ARGUMENTVM LIB. III.
DE BELLO GALLICO.

Quinq; bella hoc libro describit. Primum terrestre, quod Galba Legatus eius aduersum Veragros, & Sedunos gessit. Secundum nauale, quod P. Crassus contra Venetos Gallos. Tertium quod à Q. Titurio Sabino aduersus Vnellos, Aulercos, Eburonices, Lexouiosq; gestum est. Quartum contra Sontiates, & reliquos Aquitanos ab eodem Crasso (de quo supra) administratum. Quintum aduersus Morinos, Menapiosq; ab ipsomet Cæsare gestum.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM III.

Io. Rhellicani Annotationes.

IN ANTIVATES, Veragros, Sedunosq; misit.) Plinius lib. 3. cap. 20, & Strabo lib. 4. pro Antuates, Naniuates, & Nantuates legunt, & pro Veragros uterq; Varagros. Volaterranus Varagros in montibus S. Bernhardi sitas esse putat: ubi S. Mauritij cœnobium gentis caput in Sedunensi diocœsi posuū est. Atq; per hos Cæsarem in Gallias penetrasse. Sed Tschudus proconsul noster, rectius (quippe qui hæc loca peragrauit) per Antuates eum in Sabaudia tractū intelligit: qui Bernatiū nunc est, & Gallicè pais de Vaut, et Germanica deflectione die Vuaat appellatur. per Veragros autem Vallesios inferiores, quorum metropolis olim Octodorus, nunc Martenacum dicitur. Per Sedunos Vallesios superiores, quorum metropolis Sedunum, Sabaudica lingua, Seon, & nostra Sitten uocatur. Qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano &c.) Situs istorum populorum in noua Galliæ apud Ptolemæum, & Tschudi Procōsulis tabula depictus est. Cæterum quando inter recentiores eruditos alius aliter de uarijs alpiū nominibus sentit: Procōsuli nostro libentius hac in re subscripsero q̃ uel Volaterrano, uel Alcias

eo. Hi nam & hæc loca rumore tantū cognita habuerūt, ille uero suis uidit oculis. Apud hunc ergo non indigna lectu de summis alpibus legito in *Alpinæ Rhetia commentario* ca. 11. Nam ad hūc Cæsaris locū probe intelligendū multū facit. Non parum etiam ad hunc eundem locum rectius intelligendum *Rhenani annotationes* lib. 1. *Rerum Ger.* in *Agauni* descriptione te iuuerint. In uico *Veragrorū*, qui appellatur *Octodorus*.) *Volaterranus*, & *Marlianus* hunc uicū iam *S. Mauritij* ab accolis uocari dicūt: sed *Rhenanus*, & *Proconsul* noster *Martenacū* rectius interpretantur. Qua de re utrunq; copiosius differentē legito.

Et ea loca finitimæ prouintiæ adiun.) Quā propinqua qui *Veragrorum* fines *Rhomanorum* prouintiæ sint, nouam *Galliæ* apud *Ptolemæū*, & *Proconsulis* nostri tabulam *Helueticam* conspicio. In flumine *Ligeri*, quod influit.) Hoc flumen *Gallice* nūc *Loire* uocatur, oriturq; ex *Gemmenis* montibus, & *Galliam Lugdinensem* ab *Aquitanica* disiungit. Oceanum autem intrat ut *Cæsar* ipse hic scribit, & in 3 *Europæ* tabula patet. Ac longe aliā esse nauigationem in inter cluso mari, atq; in uastissimo.) *Mare Mediterraneum* ideo interclusum uocare uidetur, quod multis insulis intercludatur. Oceanum autem uastū, & apertum, propter magnitudinem, ac insularum paucitatem. Qua de re & 1, & 6 *Europæ* tabulam apud *Ptolemæum* consulito. Socios sibi ad id bellum *Osifinos*, *Lexob.*) *Osifini*, *Lexobij*, *Nannetes*, *Ambiliates*, & *Diablintres* maritimi *Celticæ Galliæ* populi sunt: ut testatur *Volateranus* li. 3. *Geographiæ*, & 3 *Europæ* tabula haud obscure præfert. *Morini* autem, & *Menapij* *Belgicæ*. De

Ossisinis, Morinis, & Menapijs satis dictum est, nisi quod ad confirmandā superius Iucundi sententiā de Menapijs hoc facit, quod D. Andreas Alciatus prudētissimus Iuris consultus in Annotationibus suis super 12 Cornelij Taciti librum asserit: eos Gelrhenseis quasi Gallos Rhenenseis dictos esse. Porro Lexobij nunc iuxta Iucundi, & Marliani interpretationem Liesieux, Nannetes Nantes: Ambilates (sic enim legitur à Marliano) Daurāches: Diablin tres Leon doul en Bertegne à Gallis uocantur.

Quæ contra eas regiones posita est.) Quo pacto e regione prædictorū populorum Britannia posita sit: & 3 Europæ picturam uisitando cognosces. Erant hæ difficultates belli gerēdi.) Quod scilicet Veneti omniū gentium quæ Oceanum accolebant, potentissimi erant: quā plurimas naueis habebant, & rei nauticæ peritissimi erant. Denique quod uicinas genteis omneis authoritate, ac potentia in suam pertrahebant sententiam. Ne ex his nationibus auxilia in Galliā mittant.) Per Galliā & hic Celticā (quæ & Lugdunensis dicitur) intellige. Nam tametsi & Aquitania Galliæ pars sit, tamen Celtica (in qua Veneti, & alij prænominati populi, qui à Cæsare defecerant habitabant) proprie à Cæsare sic nominatur. Id quod ex initio lib. 1. constat, ubi tertiam Galliæ partem esse scribit: qui ipsorum lingua Celtæ, sed à Romanis Galli uocentur. Et paulò post Celticæ limites depingens, inquit: Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana diuidit. Quas ex Pictonibus, & Santonis.) Ptolemæus hos in 3 Europæ tabula inter Aquitanos maritimos ponit. Volaterranus lib. 1. Geographiæ in Aquitania

nica descriptione Pictones nunc Pictauēseis nominari dicit: atque ex quatuor Aquitanorum comitatibus unum obtinere. Santones uero (quos Ptolemæus, & ipse Sanctones uocant) priscum suum retinere nomen. Si autem Iucundo credimus, illi nunc Poitiers, hi uero Saintonge Gallis (ut supra lib. 1. annotauimus) nuncupantur. Vt posita in extremis Lingulis.) Lingula (interpretante Sexto Pompeio) inter alia significata, promontorii quoque genus non excellentis, sed molliter in planum deuexi significat. Promontorium autem quasi prominens mons dicitur.

Quum ex alto se æstus incitauisset.) Plinius lib. 2. cap. 101. omnia maria se in plenilunio purgare scribit: & quædam statò tempore. Quæ autem marinæ exæstuationis causa sit, idem in eodem lib. cap. 99. hisce ostendit uerbis. Pluribus modis exæstuatio fit: uerum causa potissima in sole, Lunaque. Bis inter duos exortus Lunæ affluunt maria, et refluunt uicenis, quaternisque semper horis. Inter alia autem maria Oceanum uel maximè intumescere, idem in eodem cap. paulò post in hæc uerba edisserit: Omneis æstus in Oceano maiora integunt spatia, inundantque, quam in reliquo mari: siue quia totum in uniuersitate animosius est, quam in parte: siue quia magnitudo aperta syderis uim laxè grassantis efficacius sentit, eandem angustius uincitibus. Eius rei exemplum infra lib. 4. habetur, & Q. Curtius sub finem lib. 9. similem Indici Oceani exæstuationem describit.

Factæ ex robore &c.) Robur glandifera arbor est, quæ (Plinio lib. 16. cap. 25. testante) sinuosa toto ambitu folia habet. Tantæ item duricie est (uelut idem eodem lib. cap. 41. testatur) ut terebrari, nisi madefacta nequeat, & ne

sic quidem adactus auelli clauus. Eiusdem arboris lignū tardissimè cariem sentire paulò post in eodem ca. docet.

Falces præacutæ insertæ &c.) Vegetius lib. 4. cap. 14. & ultimo: Falx, inquit, dicitur acutissimū ferrū, curuatū ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatoribus funes (quibus antemna suspenditur) repente præcidit: collapsisq; uelis Liburnam pigriorem, ac inutilē reddit. Porro quantum ex iam citatis Vegetij uerbis patet, Cæsar per longurios intelligit contos, quos Nonius Marcellus, & alij longuriones uocant, & homines quoq; prælongos ita uocitant. Non absimili forma muraliū falcium.) Quæ forma sit muralium falcium ex eodem Vegetij lib. cap. 14. intelligi potest, ubi sic ait: De materia & tabulatis testudo contextitur: quæ ne exuratur incēdio, corijs, uel cilicijs, centonibusq; uestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ adunco præfigitur ferro: quod falx uocatur, ab eo quod incuruata est, ut de muro extrahat lapides. Tanta subito malacia.) Græca uox est μαλακία molliciem, & languorē significans. Qua uoce & Germani utuntur pro lepra. Significat & Suida teste παθυμία, quæ uox aliàs segnitiam & torporem denotat. Apud Thucydidem autem lib. 2. in funebri Periclis oratione, sicuti & hic pro quiete in bonam accipitur partem. Cæterum nemini mirum uideri debet, quod Cæsar Græca usus est uoce, quum & Virgilius in loco usus sit, & prisci Latini (teste Macrobio lib. 6. Satur. cap. 4) Pausam, macheram, acotiam, malacem & alia multa dixerint. Reliquos sub corona uendidit.) Quid sub corona uendere significet, Cellius lib. 7. cap. 4. ad hunc modum ex Sabino Iurisci consulto

deratos uocamus) itidem longis utatur gladijs: ut uero non dissimile sit, Gallicorum Heluetiorum hunc morem ad Germanicos defluxisse. Alij namq; Germani breuioribus, & latioribus ensibus utuntur: ut à nostris facile dinoscantur. Qui sanè mos hodie non tantum Heluetijs, uerumetiam alijs priscorum uallorum successoribus frequentissimus est.

Quæ sunt ciuitates Galliae prouintiae finit.) Finitimæ scilicet Aquitaniae. Cevennæ namq; montes Aquitanicâ Galliam à Narbonensi disiungunt: quemadmodum ex Europæ tabula apud Ptolemæum patet. Crassus ex itinere oppidum Sontiatum &c.) Ex itinere, id est obiter. Porro Sabellicus oppidum hoc (quod tamen non nominat) caput gentis Sontiatum esse scribit. Alias cuniculis ad aggerem &c.) Quis primus cuniculorum agendorum rationem inuenerit, Vegetius lib. 4. cap. 20. hisce uerbis describit: Quum Rhodiorum, inquit, ciuitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinem, ac turrium omnium pararetur: mechanici ingenio inuentum est tale remedium. Per noctem sub fundamento muri cuniculum fodit, & illum, ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, egesta terra canauit intrinsecus, & quum rotis suis moles impulsafuisset tanto pondere solo cedente subsedit: ut nec iungi muris, aut moueri ulterius potuerit, ita ciuitas liberata est, deiecta q; machina. In fines Vocontiorum, & Tarusatum.) Mendam in dictione Vocontiorum esse tres euidentes coniecturae coarguunt. Quum enim Vocontij Narbonensis interioris Galliae populi sint, & longissimè à Tarusatibus Aquitanis distent: uero simile non est, à Crasso

Crasso exercitum tam longè distractum. Deinde non tantum Beroaldus, uerumetiam Sabellicus pro Vocontiorum Vocatum legit. Denique ipse Cæsar infra in hoc eodem libro Tarusatis Vocates coniungit. Porro Volaterranus pro Tarusatis Tarusatis, Iucundus, & Marlianus Tarusatis legunt, atque nunc Tursas uocari opinantur.

Quæ sunt citerioris Hispaniæ finitimæ.) Pyrenæi namque montes Aquitaniam à citeriori Hispania disternunt: ut ex 3 Europæ tabula clarescit, & supra lib. 1. non nihil attigimus. Cum Q. Sertorio.) De quo consule Plutarchi uitas, & Appianum lib. 1. de bellis civilibus.

Cantrabrisque uenissent.) Cantabri populi sunt Hispaniæ Tarraconensis, id quod ex 2 li. Melæ, & ex 2 Europæ tabula apud, Ptolemæum discimus. Tarbelli.) hi, Volaterrano lib. 3. Geographiæ attestante, nunc Tarienses uocantur, & ad Aturi fluminis ostia habitant. Bigerri ones.) Iam Bigerrenses, ubi castrum Bigerram in Vasconia esse dicunt. Flustates,) Volaterranus Flustates legit, addens sua adhuc tempestate Comites isthic fuisse: qui de Flusso uocarentur. Garites,) quos idem nunc Lectorienses uocari existimat. Ausci.) nunc Auscitani, unde & tractui eius regionis nomen inditum. Pauca ultimæ nationes.) suple ad Pyrenæos montes uergentes: ut est Lugdunensis colonia, Ruteni, & Segadunum. Quod hyems suberat.) Cæsar inferius lib. 5. affirmat, nullum ferè tempus hyemis intercessisse, quin aliqui ex uictis Gallis rebellionem adornarent: nimirum ob hanc causam, quod ipsi homines Septentrionales frigoribus magis sueti essent, quàm Romani meridionales: ideoque ad bellum hyberno tempore

208 **IN LIB. III. DE BEL. GAL.**

tempore gerendum accommodatiores, ut Cæsar ipse meminit. Infra lib. 4. de bello Gallico. Morini, Menapij &c.) Quintum bellum istius libri, & ultimum describit. Porro quia supra & hos, & sequentes populos enarrauimus: nihil sub finem istius libri annotandum puto amplius, nisi unicam istam locutionem non ubiuis obuiam, uidelicet facere bellum pro inferre.

**ARGUMENTVM LIB. IIII.
DE BELLO GALLICO.**

Quæ fuerit causa Vsi pedibus, ac Tencteris transeundi Rhenum, & cur cum eis bellum gesserit principio recenset. Deinde quibus de causis ipse Rhenum ponte facto traiecerit, & cum Sicambriis belligeratus sit. Tertiò quid ipsum mouerit, ut Britanniam adiret: atq; cum eiusdem incolis & nauali, & terrestri pugna decertaret. Vbi & insulae situm, ac insulanorum mores describit. Postremo Morinorum defectionem, ac uictoriam de eisdem partam subnectit.

IN

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM IIII.

Io. Rhellicani Annotationes.

VSIPETES GERMANI

& item Tenchtheri &c.) Autho-
res in his duobus populis nomi-
nandis mirè uariant. Quos enim
Cæsar hic Vsipetes, & Tenchthe-
ros, Appianus Sypetes, & Tan-
cheros appellat. Beroaldus, &

Sabellicus pro Tenchtheris Tenchateros legunt. Tacitus Vsipios in secunda inflectit declinatione. In Latina Plutarchi tralatione etiam recens à multis mendis purgata, sensus (meo iudicio) nōdum est redditus, ubi sic legitur Duo maximi populi Germanorum (quos & Tenteridas appellant.) Græcū enim Aldi, & Basiliense exemplar sic habet: οὗς ἰπας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ τεντερίδας. Vbi mea sentia pro οὗς ἰπας, Οὐσίπας una dictione, & tenui spīritu legendū esset. Sic enim rectius Plutarchi uerba cum hoc Cæsar is (quem ille haud dubie secutus est) loco quadrabunt, si uertas ad hunc modum: Duo populi Germanorum Rhenū transgressi sunt, alteros Vsipes, alteros Tenteridas uocāt. Porro Tacitus de Situ, & moribus Germanorum Vsipios, ac Tencēteros Catts (quos nunc Hessos uocant) uicinos esse affirmat. Cuius sententiæ Rhenanus,
Pyrchia

Pyrcheimerus, ac Lucundus subscribunt. Ille nanq; lib. 1. Rerum Germanicarum ait, Francos ad Rhenum in Tengeros, iuxta Chamauos, Veteres illas Sicambrorum sedes, usq; ad Mœnum amnem, & Salam concessisse, etiam Cattorū locis occupatis. Hi uero Tengeros (sic enim Pyrcheimerus legit) & Vsiptes inter Rhenum, & montes, ubi hodie pars Hassiæ cum Rheno coniungitur, dicta der hochrug, ditiones comitum de Naussau, Königstein &c. Francofordiam usq; occupasse scribunt. Sueuorum gens est longe maxima &c.) Iulianæ sententiæ cum Cornelius Tacitus, tum Paulus Orosius accedit. Ille nanq; in libello De situ, ac moribus Germanorum ait, Sueuorū non uanam esse gentem, ut Cattorum, Tengerorumue: sed maiorem Germaniæ partem ab eis inhabitari proprijs nationibus, ac nominibus discretis. Hic uero li. 1. Quinquaginta quatuor eorum gentes fuisse scribit. Vnde non mirum est centū pagis illos quoq; habitasse, ut Cæsar hic paulo post meminit. Lauentur in fluminibus.) Infra lib. 6. omnibus Germanis in more fuisse scribit, promiscuè in fluminibus perlui. Et Pomponius Mela lib. 3. Geographiæ eosdem magno natandi studio etiam sæuissima hyeme detentos esse perhibet. Quàm latissime à suis finibus uocare agros.) Idem Mela eadem de Germanis omnibus in commune asserit, dicens, eos bella cum finitimis gerere, & causas eorum ex libidine accersere: neq; imperitandi, prolatandiq; quæ possident. Nam, inquit, ne illa quidem enī se colunt, sed ut circa ipsos, quæ iacent, uasta sint.

Succedunt Vbij.) Qui nunc Agrippinenses seu Colonienses, olim uocabantur: antequam relictæ Germanicæ Rheni

Rheni ripa in Gallicam transmigrarunt. De qua re plura legito apud Beatum Rhenanum lib. 1. Rerum Germanicarum. Atque auditionibus.) τὰς ἀκοῆς, Græca, Hebraea, & Germanica loquendi forma, Cæsar hic usus est: declarans, quid per rumores intelligat. Quaspe adducti Germani.) suple Vsi petes, & Tenebleri. In fines Eburonum, & Condruſonum.) De Eburonibus supra lib. 2. diximus. De Condruſonibus uero nihil apud quemquam inuenio præterquam Marlianum: qui eos nomen retinere, ac diocæſis Leodiensis eſſe dicit: ducatu Lucemburgensi, comitatu Namurcensi, ac Moſæ fluuiio finitimos. Secundum quam descriptionem prorsus iſdē populi ſunt, quos infra lib. 6. in 2 inflexione Condruſos uocat. Non rarum autem eſt Cæſari nominis inflexionem (præſertim in barbaris) uariare: ut & in uoce Teutonus, & Teutofecit. Porro de Condruſis planiorem uideto inferius explanationem in lib. iam citato. Ad Ambiuaritos trans Moſam.) Ambiuariti nunc Brabantini à Iucundo, & Marliano eſſe putantur. Quæ appellatur Vacalos.) Alia exemplaria Vualis legunt, & ita propemodum apud Cornelium Tacitum legitur. Sic enim lib. 2. hiftoriarum hanc Rheni partem deſcribit. Rhenus alueo continuus haud (ita nanq̃ legendum exiſtimo) modicas inſulas circumueniens, apud principium agri Bataui, uelut in duos amneis diuidit, ſeruatq̃ nomen, & uiolentiam curſus quā Germaniam præteruehitur, donec Oceano miſceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens, uerſo cognomento Vahalen accolæ dicunt: mox id quoq̃ uocabulum mutat, Moſa fluuine, cuiusq̃ immenſo ore eundem in Oceanum effunditur.

Hæc

Hæc ille. Vnde coniectura assequor istam Rheni partem ideo à Germanis *Vahalen*, siue *Vualem* uocitatam: quod *Vuali*, hoc est Galli ulteriorem, & latiore partem inco-
lerent. Siquidem in nostrate lingua Gallos, Hispanos, & Italos etiamnum *Vualos* nuncupamus. Quod sanè τῶν αὐτῶν etiam ad superiorem nostram sententiam roboran-
dam fecit: nimirum quod Gallica lingua ut nunc, ita & olim Iulij Cæsaris tempestate à Germanica diuersa fuerit penitus. Insulam efficit *Batauorum*. Idem *Cornelius Tacitus* lib. 20. *historiæ Augustæ* originem, & situm & fortitudinem *Batauorum* hisce commemorat uerbis: *Bataui* donec trans *Rhenum* agebant, pars *Cattorum* se-
ditione domestica pulsæ, extrema Gallicæ oræ uacua cultu-
ribus, simulq; insulam inter uada sitam occupauere: quam mare *Oceanum* à fronte, *Rhenus* amnis tergum, ac late-
ra circumluit. Nec opibus Romanis societate ualidiorū atteriti, uiros tantum, armâq; imperio ministrant, diu Ger-
manicis bellis exerciti: mox per *Britanniam* gloria trans-
missis illuc cohortibus, quas uetere instituto nobilissimi populariū regebant. Hactenus *Cornelius*. Cæterum *Bataui* nunc *Hollandi* uocantur, ex quibus uir incompara-
bilis, ac totius nostræ Germaniæ lumē *Desiderius* ille *Erasmus Roterodamus* ortum trahit. De quo legito plura in *Chiliadibus* ipsius in prouerbio *Auris Batava*.

Rhenus autem oritur ex *Lepontijs*, qui alpeis. Tschudus proconsul noster, duos diuersos Rheni fontes commemorat, priorem, & posteriorem, quorum riui in unum con-
fluât supra *Curiam Rhetorum* spatio milliarij Germani-
ci. Et huius quidem tractu *Aetuatios*, *Rhinualdensis*,
seis,

seis, Schäferos, Tufis, & Rætzens habitare. In illius uero
 Tauetscheros, Abbatia Diserntis, Trans, Ilantz, Grub,
 Plymfs, & Vallem Lugnitiam sitos esse. Idem de Lepontijs
 ita scriptum reliquit: Lepontij tenent summa alpium
 iuga cum adiacentibus uallibus, siti inter Heluetios, Se-
 dunos, Salassos, Insubres, & Rhetos, citra, & ultra alpiū
 monteis. Porro quia non tantum Cæsar hic Rhenum per
 Nantuatium, Sequanorum, ac Mediomatricum fines la-
 bi dicit, uerumetiam Strabo lib. 4. eadem asserit: magnus
 scrupulus restat, qui nam fieri queat, ut Rhenus per tam
 longe (si Ptolemæo credimus) dissitos fines fluat. Eum
 itaq; Beatus Rhenanus ad hunc modum lib. 1. Rerū Ger.
 sustulit. Sequanorum ditio olim usq; ad Rhenum pertinge-
 bat, ut & Mediomatricum, ac Treuirorum. Hinc Iulius
 Cæsar scribit Rhenum fluere per fineis Sequanorum, Ba-
 siliensem diocæsim, & Sungauiam intelligens. Et lib. 5.
 Porro nihil dubitationis habeo Mediomatricorum ditio-
 nem olim Rhenum attigisse, ut intelligamus Nemetum
 fortassis, aut etiam Vangionū fines partim illis fuisse sub-
 iectos, nimirum quum ualidiores essent res Gallorum, &
 priusquam Germania prima, & secunda ad ripam Rheni
 in Gallia constituerentur, id quod post Iulium Cæsarem
 factum est. Tribucorum.) Eosdem hic populos innue-
 re uidetur, quos supra Triboces appellauit. In plureis
 defluit parteis.) Plinius lib. 4. cap. 15. huic Cæsaris loco
 ita subscribit, eumq; illustrat. In Rheno autem ipso propè
 centum M. passuum in longitudinem nobilissima Batauo-
 rum insula, & Cannenusatum, & aliæ Phrysiorum, Can-
 chorum, Frisiabonum, Sturiorum, Morsatorum, quæ ster-
 b nuntur

nuntur inter *Helinum*, ac *Fleuum*. Ita appellantur ostia, in quæ effusus *Rhenus* ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem *Mosam* se spargit, medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alueum. Vide 3, & 4 *Europæ* tabulam apud *Ptolemæum*. Atq; is dies inducijs erat ab ijs petitus.) *Gellius* lib. 2. cap. 25. hanc uocem ita explicat: *Inducias* sic dictas arbitramur, quasi tu dicas, inde uti iam. *Pactum* *indutiarum* eiusmodi est, ut in diem certum non pugnetur, nihilq; incommodi detur: sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agantur, & reliqua. Nam qui uolet, totum caput legat, Simul ut dicebatur.) *Græca* dicendi forma est, simul, simul, pro cū, tum, uel tum, tum. Et cum ad confluentem *Mosæ*, ac *Rheni*.) Hunc locum uulgus nostrate etiamnum corrupto uocabulo *Cubulentz*, quasi dicas *Confluens*, uocat. In fines *Sicambrorum* receperat.) *Volaterranus* lib. 5. *Geographiæ*, & *Sabellicus* *Sicambros* *Gelrhēseis* nunc uocari existimant: quū tamē (ut supra li. 3. annotauimus) *Iucundus*, & *Alciatus* *Menapios* hoc nomine appellitēt. Quorum sententia mihi magis arridet, eo quod *Gelrhia* in *Gallica* *Rheni* ripa posita sit, & *Cæsar* *Sicrābros* in *Germanica* ponat. Cui *Strabo* assentiens, ait. Post *Menapios*, qui utranq; *Rheni* ripam incolunt, *Sicambri* *Germani* consistunt. Cæterum hoc fortassis *Volaterranum*, & *Sabellicum* mouit, ut *Sicambros* *Gelrhenses* interpretarentur: quod *Cornelius Tacitus* lib. 12. *historiarum* asserit, eos à Romanis, excisos, ac in *Gallias* translatos esse. Item quod *Suetonius* in *Augusto* refert *Sycambros* se dedentes in *Galliam* traductos. Vnde & fieri potuit, ut quidam inter *Menapios* confederint, & nunc una

uoce

Noce Gelrhenses uocentur. At quum Cæsar hoc loci scri-
 bat, Rheno transmissso, se in fines Sicambrorum profe-
 ctum, & Strabo, ac Ptolemæus in 4 Europæ tabula eos
 adhuc Germaniæ magnæ populum asserant: Iucundus
 (ut mihi quidem uidetur) rectius eos intelligit, qui nunc
 principi de Nauso parēt. Quanquàm nō sim nescius Her-
 mannū uerè nobilem illum Comitem Neuenariū sentire
 Francos antiquitus Sycambros esse dictos. Omnium autē
 rectissimè (ἀτὰρ ἀντὶ τούτου) sentire uidetur Io. Poëlius Bil-
 ueldanus poëta lepidissimus, qui eos duci Gelrhensi Vil-
 elmo subditos ad hunc canit modū: En tibi bellaces gau-
 dent parere Sicambri, Te obseruant Bataui, Menapij q̃
 simul. Deniq; ne quem usquàm sua defraudem laude, Huius
 bertus ille Leodius, illorum ἑτυμον Germanicum, originē
 ac loci sitū ita describit: Sycambri Menapiorum regionē
 occupant, & Germanos indigites fuisse nōmine ipso de-
 præhenditur, Germanicè enim Sygenberger appellaban-
 tur. Vnde & Sycambri in uetustis codicibus scriptum
 reperitur. Habitarunt ad alteram Rheni ripam, paululū
 infra Vbios, & ad Ruram fluuiū: qui apud Dusbürgum
 Rheno miscetur &c. Nam qui uolet totum illius locum le-
 gere potest. Itaq; & si summa difficultas faciundū
 pont.) Hoc quod Cæsar de se hic prædicat, Suetonius, &
 Plutarchus confirmant. Ille quidem ad hunc modū: Ger-
 manos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum
 ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Hic
 uero sic: Cæsar occasionem nactus, quum alioquin gloriæ
 cupiditate duceretur, quod primus omnium Rhenum ex-
 ercitu traiecisset, pontem instruxit &c. Tignabina
 h a sequit̃

sesquipedalia.)supple in latitudinem. Nam dimensionem longitudinis mox innuit, dicens: Dimensa ad fluminis altitudinem: hoc est tantæ longitudinis, quantum fluminis altitudo postulabat. Non sublicæ modo directæ.)modo id est, more sublicæ, ad quem modum & Liuius sæpe loquitur: ut modo Latrocinij, id est, in modum. Nam Cæsar hoc significare uult, pontem hunc non ad eum modum directe structū fuisse, quo alij, uelut pons sublicius: unde Horatius Cocles Hetruscorum manum propulsauit, testante eodem Liuiolib. 2. ab urbe condita. Contra uim, atq; impetum fluminis.)Eandem rationē & Plutarchus hisce uerbis affert. Quum trunci, ac ligna fluuio delata ingentibus ictus operi infligerent, ad eos excipiendos, uimq; fluminis refrenandam, Cæsar in superiori parti maximas coniugatas trabes præfixit. Diebus decem, quibus materia cæpta erat &c.)Plutarchus ijs, quæ modò citauimus, hoc subiungit, & hæc Cæsaris uerba ita corroborat. Incredibile spacium præbuit, intra decimum diem ponte perfecto. In Britanniam proficisci.)Hæc insula à Ptolemaeo, ac reliquis ueteribus Albion uocatur. Vnde uero Anglia à recentioribus sit appellata: partim ex Rhenano partim ex Volaterrano discere possumus. Ille ergo sic li. 1. Rerū Germanicarū scribit: Britanni tot iam annis à piratis uexati, quū nulla superesset spes ullius à Romanis auxiliij, iamq; hostes insulæ partem occupassent: cogitant de Saxonibus conducendis, quorum præsidio occupatores istos Actacottos, Pictos, & Scotos exturbare possent. Aduchitur igitur cum innumera multitudine per legatos accitus Vortigernus Anglorū (hoc nationi nomen erat) regulus.

Iamq;

Iamq; uictoriam aduersus hosteis sperabant, nec infelici-
ter res procedebat, quum à defensoribus amœnæ insulæ,
& diuitis amore captis, consilium occultum initur de in-
uadendo illius imperio, prætexunt itaq; stipendia non so-
luta, sicq; nato tumultu, facillime summa rerum potiuntur.
Hæc ille. Hic uero lib. 3. Geographiæ ab illo non nihil ua-
riat, sic scribens: Constans Constantij regis filius se primū
Deo, cœnobioq; dicans, mox regnum repetens à Vortiger
no Gersæorum rege (qui regnum arripuit) de medio tolli-
tur. Hoc tempore Engisto duce Saxones nouas quæren-
tes sedeis in Britanniam applicuere: qui quanquàm mini-
me Christiani à Vertigerno in regni partem excepti sunt
auxilioq; ei contra Pictos, & Scotos fuere. Didonis insu-
per uisi dicuntur astutia, ut agrum mercati, quantum pel-
lis bubula operiret, hac in tenues postea diuisa parteis, ur-
bem cinxerunt in gyrum: quam sua lingua à pellis nomi-
ne Thoncastell (sic enim legendum puto, non Tangrastel)
nominauerunt. Ita nanq; mihi Guilhelmus Peterfonius
Anglus ætæ ætatis, & taxæorum arcuum causa Tiguri hæ-
rens mihi retulit Anno Domini 1539. mense Octobri. Eo-
dem uero authore Thoncastel Anglicè tantum ualet, ac si
Latine dicas: corrigia castelli. Hactenus ille. Cæterum si-
ue illi ex Beda, siue alio quopiam historicorum hæc mutu-
ati sint, certe multum diuersa ab his super eadem re Vui-
tichindus gestorum Saxoniorum lib. 1. scribit, qui & ipse
Saxo fuit. Sic nanq; Britanniam à Saxonibus occupa-
tam inibi narrat: Britannia à Vespasiano principe iam o-
lim inter prouintias redacta, & sub clientela Rom. multo
tempore utiliter degens, à uicinis nationibus impugna-

tur: eo quod auxilio Romanorum destituta uideretur. Populus namque Romanus Martiali imperatore à militibus interfecto, externis bellis grauiter fatigatus, non sufficiebat solita auxilia administrare amicis: extructo tamen ingenti opere ad munimen regionis, inter confinia à mari usque ad mare, ubi impetus hostium uidebatur fore, relinquebāt regionē Romani. Sed hosti acriori, & ad bellandū prompto, ubi gens mollis, & pigra belli resistit: nulla difficultas in destruendo opere fuit. Igitur fama prodente de rebus Saxonis prospere gestis, supplicem mittunt legationem ad eorum postulanda auxilia, & procedentes legati, optimi, inquiunt, Saxones, miseri Bracti crebris hostium incursionibus fatigati, & admodum contriti, auditis uictoribus à uobis magnificè patratis, miserunt nos ad uos supplicantes, ut ab eis uestra auxilia non subtrahatis. Terram latam, & spaciosam, & omnium rerum copia refertam, uestræ mandāt ditioni parēre: sub Romanorum hactenus clientela, ac tutela liberaliter uiximus: post Romanos uobis meliores ignoramus: ideo sub uestræ uirtutis alas fugere quærimus: uestra uirtute, uestris armis hostibus tantum superiores inueniamur, & quicquid imponitis seruitij, libenter sustinemus. Patres adhuc pauca respondent, certos amicos Bractis Saxones sciatis, & eorum necessitatibus, atque cōmodis æque semper affuturos. Legati læti redierunt in patriam, exoptato nuntio socios lætiores redentes. Deinde promissus in Britanniam mittitur exercitus, & gratanter ab amicis susceptus, in breui liberat regionem à latronibus, restituens patriam incolis. Neque enim in id agendo multum laboris fuit: quippe qui iam olim audire

dita fama Saxonum perculsi terrebantur, dummodo præ-
 sentia eorum procul pelluntur. Erant enim hæ gentes Bra-
 ctis aduersæ Scoti, Pehiti: aduersus quos militantes Sæ-
 xones accipiebant à Bractis omnia ad usum necessaria.
 Manserunt itaq; in illa regione aliquanto tempore, uica-
 ria Bractorum bene usi amicitia. Vt autem uiderūt prin-
 cipes exercitus terram latam, ac fertilem, & incolarū ma-
 nus ad bellandum pigras, se uero ac maximam partem
 Saxonum sine certis sedibus, mittunt ad reuocandū ma-
 iorem exercitum, & pace cum Scotis, & Pehitis firmata,
 in cōmune contra Bractros consurgunt, eosq; regione pro-
 pellunt, suæ ditioni regionem distribuunt. Et quia illa in-
 sula in angulo quodam maris, sita est, Anglosaxones usq;
 hodie uocantur. Ad hæc cognoscenda priusquam pe-
 riculum &c.) Suetonius Tranquillus hanc Cæsaris pro-
 uidentia (ut supra quoq; in præfatione diximus) hisce uer-
 bis comprobat: In obeundis expeditionibus dubium cau-
 tior ne, an audentior. Exercitum neq; per insidiosa itine-
 ra duxit unquam, nisi perspeculatus locorum situs: neq; in
 Britanniam transiit, nisi ante per se portus, & nauiga-
 tionem, & accessum ad insulam explorasset. Quod
 inde erat breuissimus in Italiam traicctus.) Infra à prin-
 cipio lib. 5. hunc portum Itium uocat. De quo lege plura
 apud Ptolemæum lib. 2. cap. 9. tabula Europæ; Strabo-
 nem lib. 4. Et Volaterranum li. 3. Geographiæ. Quæ
 se de superioris temporis consilio.) De isto Morinorū con-
 silio inde supra in fine ipso lib. 3. Inusitato genere tor-
 mentorum.) Quæ species sint tormentorum ex 22. cap. lib.
 4. apud Vegetium patet. Vbi inter alia tormentorum ge-
 nera

nera, balistā primo enumerat: eamq; funibus, neruis, chora
disq; ita tendi, ut quanto maiora brachiola haberet, hoc
est, quanto maior esset, tantò spicula longius mitteret. De
inde onagrum, quo lapides dirigebantur. Postremo scor
piones (quas nunc manubalistas inquit, uocant) ideo sic di
ctos, quod paruis, subtilibusq; spiculis mortem inferant.
Hæc, atq; alia nimirum tormentorū genera Britannis ho
minibus feris, ac barbaris, longeq; à Romanorum consue
tudine alienis inusitata uidebantur: non secus atq; Gallis
ambulatoriæ turres, ut superius sæpe in urbium oppugna
tione exploratum est. Scaphas longarū nauium, Item
speculatoria nauigia.) Scaphæ nauiculæ sunt, quæ maio
res naueis consequuntur. Speculatoria autem nauigia ea
dem sunt, quæ alio nomine exploratoria uocantur: quod
(ut inquit, Vegetius lib. 4. cap. 37) ne candore prodantur,
colore Venetotintuntur, & funes cæra etiam (qua inun
gi solent naues) inficiuntur. Nautæ quoq; uel milites Vene
tam uestem induunt, ut non solum per noctem, sed etiam
per diem facilius lateant explorantes. Verum enim uero
ne quid dissimulē, Vegetius idem paulò ante uerba modò
citata scaphā, & exploratoriā pro eadē naui usurpat: quū
tamen Cæsar hoc loco diuersas esse haud obscure innuat.
Quæ in stationibus erant.) Stationes cū diurnæ tum no
cturnæ militū excubiæ dicuntur, Ger. die schiltuacht. Ali
enū esse tempus.) Circū specti, fidi ac prudentis Imperato
ris Cæsar hic nobis præbet. Ex illius nanq; officio est, o
mnia prius experiri q̃ armis decertare, ac exercitū suum
in discrimen uocare. Id quod & Tranquillus de Iulio in
hæc testatur uerba: Quo sæpius inquit, uicisset, hoc minus
expe.

experiendos casus opinans: nihilque se tantum uictoria ac-
quisiturum quantum auferre calamitas posset. Quod pro-
pinqua die æquinoctij.) Quoniam supra dixit, exigua æsta-
tis parte reliqua, nihilominus se in Britanniam nauigare
constituisse, necessum est, ut hic æquinoctium autumnale
intelligamus: quod secundum ueteres mathematicos 8 Ka-
lendas Octobris fit: secundum Recentiores uero 17 Kalen-
Octobreis, quando Sol Libram ingreditur. Nam alterum
æquinoctium, quod Vernale uocatur, iuxta priscorum sen-
tentiam Octauo Kalendas Aprilis: iuxta Neotericorum
autem computationem 17 Kalendas Aprileis contingit,
quando uidelicet Sol Arietis signum intrat. Quo per-
fugio superiori anno.) Tum enim (ut ex fine superioris li-
bri manifestum est) se, suaque omnia in continenteis syluas,
& paludes contulerant: quod se inferiores in pugna cum
Cæsare indipiscenda uiderent.

ARGUMENTVM LIB. V.
DE BELLO GALLICO.

Principio qua forma naueis Oceano idoneas fieri iuss-
erit: Deinde Treuirorum defectionem Indutiomaro au-
thore factam describit. Tertio quibus modis in Britan-
niam redierit: ubi & insulae situm, ambitum, Britannorum
mores, ac instituta magis Geographicè, exactiusque quam
in superiori libro, explicat. Denique quo pacto eosdem debel-
lauerit. Quarto Eburonum defectionem, Ambiorige, &
Catiuulco ducibus: & quibus insidijs Q. Titurius Sabi-
nus, & L. Arunculeius Cotta legati ab iisdem oppressi
sint.

sint. Quinto Neruiorum rebellionem prædicti Ambioris
gis ductu factam. Sexto qua ratione Galliã fermè totam
rebellantem in officio retinuerit. Septimò & ultimò qui-
bus modis Labienus Indutiomarum castra Romana op-
pugnare conatum oppesserit.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM V.

Io. Rhellicani Annotationes.

V A' M Q V I B V S I N
nostro mari &c.) Pomponius
Mela lib. 1. ait, totam terrã Ocea-
no circundari. Ea autem parte,
qua Europam ab Aphrica mare
disiungit, & Asiam contingit, no-
strum dici. Cur autẽ idem mare
mediterraneum, & interclusum etiam uocetur, supra li-
bro 3. diximus. Quòd si quis plura de hoc mari cognosce-
re cupit: doctissimos Vadiani nostri commentarios in præ-
citato Melæ loco consulat. Quod à Pirustis finitimam
partem prouintia.) Quas genteis Cæsar hic Pirustas,
Ptolemæus in 5 Europæ tabula Pirusas uocat: & in extre-
ma Dalmatiæ parte, uersus Macedoniam easdem ponere
uidentur. Strabo autem lib 7. Piruscas, easq; in inferiori
Pannonia locat. Vide 6 Europæ tabulã. In fines Tre-
uironum.) Hos Ptolemæus in 3 Europæ tabula Triberos
appellat.

appellat. In syluam Arduennam abditis.) Strabo lib. 4. de Arduenna sylua hæc prodidit: Arduenna, inquit, sylua est procerarum arborum permagna quidem, uerum haud magnitudine tanta, quantam rerum scriptores tradidere, stadijs millibus quaternis. Hactenus ille. Porro Galli eam nunc in uernacula sua foreste Dardena uocant & Germani syluam Leodiensem, den Leuticher Vuald: propterea quod ad Eburones, hoc est Leodienseis pertinet, ut supra quoque Cæsar lib. 1. loquitur. Quæ in Meldis factæ erant.) Idem Strabo lib. eodẽ Lexouios, & Meldos Oceano uicinos esse perhibet: atque in Gallia Lugdunensi eos ponit. Ptolemæus autem, Plinius, & Volaterranus in eadem quidem Galliarum parte, sed in alio tractu, nempe iuxta Heduos, & Lugdunum metropolim prope Galliam Narbonensem. Quod si ita habet, duo populi sunt, qui hoc nomine gaudent: & Cæsar de Oceani accolis hic loquitur. Nam si tertiam Ptolemæi tabulam Europeam quis contempletur: facile conijciat naues non ad Cemmenos montes fabrefactas, quibus milites Cæsareani in Britanniam transportarentur. Naues enim propter loci distantiam à mari non sine amplissimis impensis in Oceanum deduci potuissent. Verum enim uero hanc controuersiam Beroaldi lectio nobis pulchre componit. Nam pro in Meldis, legit in Belgis. Id quod huc optime quadrat. Siquidem quum Belgæ una parte Oceanum uersus septentriones attingant: uerisimile est naues istas inibi factas, quibus Cæsar per Oceanum in Britanniam traiecturus erat. Religionibus impediri &c.) scilicet aliis quibus, ut ominibus, & augurijs parum felicibus.

Fident

Fidem reliquis interponere, iusiurandum poscere.)
 suple cœpit, ut exponit Priscianus: uel ut alij interpretan-
 tur, Interponere interponebat, poscere poscebat. ut sit, infi-
 nitius pro indicatiuo positus, κατ' ἐναντία. Quod
 Corus uentus nauigationem impediēbat.) Sine aspiratio-
 ne Corus scribit debet, qui idem & Caurus dicitur. De
 quo Aulus Gellius lib. 2. ca. 22. ita scriptum reliquit: Tres
 sunt uenti orientales, Aquilo, Vulturnus, Eurus, quorum
 medius Eurus est. His oppositi & contrarij sunt alij tres
 Occidui, Caurus, quem solent Græci Ἀπύρην uocare: is
 aduersus Aquilonem flat. Item alter Fauonius, qui Græ-
 cè uocatur Ζέφυρος: is aduersus Eurū flat. Tertius Afri-
 cus, qui Græcè uocatur Λίψ: is aduersus Vulturnum flat.

Qui magnam partem omnis temporis in his locis flare
 cōsuevit.) Ex præcitatis Gellij uerbis, & ex Europæ ta-
 bula apud Ptolemæum ratio huius flatus liquidò constare
 potest. Nam quum Britannia (teste Plinio) partim uersus
 occasum uergat, partim uersus Septentrionem: necessum
 est, Caurum uētum maximè indidem aduersus Aquilonē
 spirare, quippe contrarijs inter se existentibus illis duobus
 uentis. Cum annotinis: hoc est, quæ annonam uehe-
 bant, ut sit denominatiuum, sicut à sero serotinus. Eo mi-
 nus ueritus nauibus.) Obserua ita Latine dici uereor tibi
 sicut timeo tibi. Testudine facta. Vnde, & in quem
 usum testudo contexta sit olim, supra lib. 3. per occasionem
 diximus, ubi muralium falcium ex Vegetio mentionem fe-
 cimus. Nascitur ibi plumbum album.) Plinius li. 34.
 cap. 17. tradit candidum plumbum multum ariditatis ha-
 bere: nigrum uero esse totum humidū. Illudq; eam ob cau-
 sam

sam nulli rei sine mixtura utile. Neq; argentū ex eo plum-
bari, eo quod argentum prius lique scat. Confirmantq; in-
quit, si minus albo nigri quam satis est, misceatur, erodi ab
eo argentum. Insula natura triquetra. Id est, trian-
gula est, ut Strabonis interpres lib. 4. uertit. Cuius unum
latus est contra Galliam &c.) Quoniam ea, quæ Volater-
ranus lib. 3. Geographiæ scribit non parum ad hunc locū
illustrandum faciunt: age eius uerba huc transcribamus.
Sic ergo ait: Insulam totam sicuti olim in tria promonto-
ria, seu treis angulos, in totidem deinde regna diuiserunt:
ubi Cantium, & Londinum, Angliterram appellant, quæ
loca maritima uersus Galliam, & humaniora continet, ex
Anglis Saxonibus appellata, quia eam partem occupau-
runt. Deinde ad latus occidentale Scotiæ regnum, ubi in-
sula ingens Caledonia, & mare Caledonium illi uicinum
Ptolemæo, cæterisq; Geographis ponitur. Hactenus ille.
Cæterū Ptole. tabula Europæ .i. quod Cæsar hic Cantium
Nutantium uocare uidetur. Dimidio minor, ut existima-
tur, Britan.) Pli. lib. 4. cap. 16 ait Iberniæ eandem latitu-
dinem esse, quæ Britannia, sed longitudine ducentorum
millium passuum minorem. In hoc medio cursu est insula.)
suple inter Britan. & Iberniā. Cōplures præterea mino-
res.) Ptolemæus in prædicta tabula supra Monam, Lima-
num, & Adron ponit: & triginta Orchades Britaniæ, &
sex alias insulas partim Iberniæ, partim Britannia obie-
ctas. Dies continuos tringinta sub Bruma.) Sub bru-
ma, id est, sub Solstitiū brumale. Quod tametsi Cæsar nō
compererit, ideoq; nec eidem uero simile uidetur: tamen
ratio usus, ac rerum experiētia uerum esse docet. Quanto
enim

enim quis magis Septentrionem uersus proficiscitur, tantò in hyeme noctes longiores: & è contra in æstate dies longiores sunt. Hinc fit ut dies æstiuus Cracouiæ, & nox hyberna circiter horā solidam nostrates superent. Vnde etiā (quod multò plus est) fiet, ut apud Thylenseis, ac Bilapios (quos ἰνωλονόιτους Græcè uocaueris, eo quod adeò latas, & prolixas habeant auriculas, ut super unam cubent, & altera se tegant) extremos Septentrionis populos sub æstiuo solstitio continui dies, & sub hyberno continuæ noctes sint. Cuius rei Plinius lib. 2. cap. 77. in hæc uerba testimonium perhibet: Solstitialibus diebus, accedente Sole propius uerticē mundi, angusto lucis ambitu, subiecta terra, continuos dies haberi senis mensibus, noctesq; diuerso ad Brumam remoto. Quod fieri in insula Thyle Pythias Massiliensis scripsit, sex dierum nauigatione in Septentrionem à Britannia distante. Quidam in Noma, quæ distat à Camalduno Britanniae oppido circiter ducentis millibus, affirmant. Perhibet & Ioannes de sacro Busto in sphaera sua materiali rationem eiusdem rei in hæc addens uerba: Illis quorum Zenith est inter circulum Arcticum, & Polum mundi Arcticum contingit: quod horizon illorum interfecat Zodiacum in duobus punctis æque distantibus à principio Cancrī. Et in reuolutione firmamenti contingit, quod illa portio Zodiaci intercepta semper relinquatur supra horizontem. Vnde patet, quod quā diu Sol est in illa portione intercepta, erit unus dies continuus sine nocte. Ergo si illa portio fuerit ad quantitatem signi unius, erit ibi dies continuus unius mēsis, sine nocte. Ad quantitatem uero duorum signorum erit duorum mensium & c.

Quoc

Quot autem nationes in insula Thyle habitent, & quo pacto se sub utrumque solstitium gerant, Procopius lib. 2. luculenter ostendit: ideoque eius rei descriptionem iuxta Christophori Porfenæ translationem huc auctarij uice transcribere uisum est. Nationes, inquit, tredecim insulam inhabitant, affluentissima quadam mortalium multitudine, regesque singulis nationibus præsumt. Et apud has uniuersas mirandum quid fieri contingit. Siquidem circa extremum æstatis tempus dum in autumnum hæc se circumagat ad quadragesimum, plurimum diem, haudquaquam Sol in occiduum uergit: sed per omne id tempus supra terram existit, ac uisitur. Dein minore quam mensium sex interuallo circa hyemisque postrema, eadem in insula, per dies sol 40. nuspiam comparet, sed perpetua hæc offunditur nocte. Unde & per id tempus negotiorum omnium remissio tenet qui in ea regione sunt homines, quandoquidem nullo pacto uersari inter se hi mutuo queant. Mihi uero hanc insulam ad-eundi, & si nimium properanti oblata nunquam occasio est, ut miranda ista conspicerem. Ab his tamen quaerendo, ac sciscitando, qui inde se ad nos contulerunt, num ea in insula statis temporibus sic oriretur (ut traditur) Sol, & occideret, certiore esse eius rei comperi famam ex eorum præsertim relatu, qui Solem ea in insula identidem affirmarent per dies hos 40 nec occidere quidem: sed eius regionis hominibus in orientem alibi comparere, & nonnullis in locis ad occidentem, in horizontemque rursus hunc redeuntem, eundem se in locum recipere, ubi & die superiore orientem conspexerant, & hunc in modum noctem unam hos computare iam pertransisse; rursumque quum nocturnum
tempus

tempus aduenerit, ut *Lunæ*, ita & *syderū* cursibus aliorū animaduersis, dierum hos spacia contemplari. Deniq; dierum quinque & triginta magnæ huius, & perpetuæ noctis transactio iam tempore in montium cacumina ex eorū cōsuetudine nonnullos emittere speculatum, ut sicunde forte ex aliqua specula Solem conspexerint, hominibus statim inferiora tenentibus loca renuntient, post quintum diem ut his Sol omnino illuceat fore. Tunc uniuersos ut fausta sibi re nuntiata panegyricis laudibus celebrare, & hæc ipsa in tenebris agere &c. Ex quibus omnibus apparet, nō uanum esse (teste *Iulio*) quod quidam de his prodiderunt insulis, dies cōtinuos 30 sub bruma esse noctem. Certis ex aqua mensuris.) *Clepsydras* nimirum intelligit, quibus & *Græci*, & *Romani* in horarum spatijs dimetiendis perinde utebantur, ut nos iam arenarijs horologijs. Breuiiores noctes suple æstatis. Quum enim exercitum iam ante ex hybernis Gallicanis eduxisset, quàm in *Britanniam* solueret, dubio procul isthæc noctis dimensio in æstate est facta. Ita omnis insula in circuitu est uicies &c.) *Plinius* in antè citato loco ex *Pythiæ*, & *Isidori* sententia docet: *Britanniam* circuitu patere 38. M. Passus, & 75. M. Ex *Agrippæ* autem sententia longitudinem 800 mille passuū esse credit: Latitudinem 300 millium. *Britanni* se glasto inficiunt.) *Plinius* idem lib. 22. cap. 1. *Glastum*, inquit, simile plantagini in *Gallia* uocatur: quo *Britannorū* coniuges, nurusq; toto corpore obsitæ quibusdam in sacris nudæ incedunt, *Aethyopum* colorē imitantes. Hæc ille. Cæterum quia *Herodianus* sub finem lib. 3. quædam de *Britannorum* ueterum moribus scribit, quæ ad hunc locum illustran

illustrandum facere uidentur, idcirco ea secundum Politi-
tiani interpretationem huc adscribenda duxi. Neque ait, ue-
stis usum cognorunt: sed uentrem, atque ceruicem ferro
incingunt, ornamentum id esse, ac diuitiarum argumen-
tum existimantes: perinde ut aurum ceteri barbari. Quin
ipsa notant corpora pictura uaria, et omnifariam for-
mis animalium: quo circa ne induuntur quidem, uidelicet
picturam corporis ne adoperiant. Sunt autem bellicosissima
gens, atque auidissima cædis, tantum scuto angusto, lancea-
que contenti. Præterea gladio nudis corporibus dependente:
loricæ, ac galeæ penitus ignorant usum &c. Vnde appa-
ret etiam Seueri Imperatoris, et Herodiani temporibus
eundem pingendi corpora morem apud Britannos fuisse:
qui Iulij Cæsaris ætate fuit. Equites hostium, effeda-
riique &c.) Per digressionem hætenus situm, ac mores Bri-
tannorum descripsit: nunc ad institutam historiam et bel-
lum cum Britannicis equitibus gestum redit. Supra enim
de hostibus ita narrat. Illi equitatu, atque effedis ad flumen
progressi &c. Ad flumen Thamesim.) Supra enim
dixit Cæsar à maritimis ciuitatibus per hoc flumen Cassi
uellauni fines diuidi. Volaterranus uero li. 3. Geographiæ
Londinum ad Thamesim fluuium quem uulgus Angli-
canus nunc Thenis uocat, (ut multis ingenij dotibus orna-
tus iuuenis D. Georgius Sophocardius Scotus Tiguri in
Abbatissano collegio agens mihi retulit) situm esse affir-
mat: ibique regiam sedem esse. Oppidum autem Britanni
uocant, quum syluas impeditas uallo &c.) Istiusmodi
fermè oppida, et domos olim etiam apud Germanos fuisse
idem Herodianus lib. 7. in hæc uerba testatur: Sunt ur-
bes,

bes, ædificiaq; Germanorum incendijs maxime idonea. Rara enim apud eos structura è lapide, & lateribus coctis libus: densisq; potius syluis, quarum confixis, coagmentatisq; lignis, quædam quasi tabernacula ædificant. Duo bus commeatibus.) id est, duabus transmissionibus, seu profectionibus. Concilioq; Gallorum Samarobrinae per.) Ptolemæus lib. 2. cap. 9. unica litera immutata Samarobrigam uocat: Ambianorumq; oppidum esse uult. Volaterranus autem lib. 3. Geographiæ Samarobrinam Rhemorum urbem statuit. At (cum doctissimi hominis uenia dictum uolo) hallucinatus uideri potest. Etenim nullum Rhemorū oppidum à Geographis hoc nomine recensetur. Adhæc quum Cæsar antea dixerit, se propter subitos Gallorum motus in Galliam festinasse, non est uerosimile, eum fermè in postrema occasum ac meridiem uersus parte concilium celebrasse: quū è diuerso Ambiani statim post Morinos (in quorum portum ex Britannia appulerat) occurrerent, id quod ex 3 Europæ tabula apud Ptolemæum liquido apparet. Diuersum ab his omnibus Hubertus sentiens, ait, Samarobrinam nunc Cameracum dici: propterea quod Galli eam nūc uulgò Cambray, Itali, uero Samaberei uocent. Tertiā in Essuos.) Quum Cæsar supra li. 2. eos Sueffones uocet, quos Ptolemæus in modo citata tabula Vessones: mihi uidetur librariorum incuria pro Sueffones, uel Vessones scriptum esse Essuos. Nullus enim Geographorum ueterum (quos ego saltem uidi) Essuorum Galliæ populorum meminit. Inter recentiores uero Iucundus & Marlianus authores sunt, Essuos Armoricae ciuitatibus proximos esse; à Belgis remotos plusquàm centum

centum millia passuum. Et Callice Retelois oultre tornay
uocari asserunt idem: Hubertus uero uir haud indoctus
in Eburonibus suis, ac Tungris putat, Essuos eos nunc
esse, qui circa oppidum Et habitant: quod superioris Ger-
maniae dialecto Ess nominaretur. Treis in Belgio
collocavit.) Id est, in reliqua Belgii parte. Nerui enim,
Suessones, & Treuiri etiam ad Belgicam Galliam spe-
ctant. Trans Padum, id est, in Transpadana Italia, quae
nona Italiae regio à Plinio li. 3. ca. 17. recensetur. Padus
enim (qui & Eridanus à Graecis dictus est) Togatā Gal-
liam à Transpadana Italia disiungit: ut ex 6 Europae Ta-
bula apud Ptolemaeum apparet. Qui sub imperio Ambio-
rigis.) Vterque enim (ut ex 6 lib. de bello Gal. infra patet) di-
midiae partis Eburonum rex erat. In pacatissimam
& quietissimam.) utpote qui Rhemis fidelissimis Roma-
norum socijs fratres erant, adeoque illorum beneficio conser-
uati: dum Caesar Nouiodunum expugnauit, quemadmo-
dum supra lib. 2. narrat. In Galliam morari consti-
tuit.) Graeca constructio, pro in Gallia. Graeci namque in etiā
cum accusatiuo construunt, quando nos, uel quoslibet in lo-
co esse, uel futuros esse significamus: ut eis Γαλατίαρ ἐμα-
ρμεν, id est, in Galliam perseuerare. Erat in Carnu-
tibus.) id est, inter Carnutes (rursus enim Graeca loquens
di forma est omnibus etiam Latinis historicis perquam
familiaris) Lugdunensis Galliae populos: quorum oppidū
est Genabum. Est autem Carnutum regio (ut Caesar in-
fra lib. 6. perhibet) totius Galliae media. Quod sanè uerū
esse ex 3 Europae tabula constat. Ad castra oppugnanda
di uenerunt.) supple gratia. Est enim Ἀτλάνη ἐκλαψίς. Nam

& illi ἐνκα in eiusmodi locutionibus omittunt, ut τὸ μαγε
 θένειν ἔλθε, id est, discendi uenit, suple caussa. Sese pro
 Cæsaris in se beneficijs.) Hæc Ambiorigis oratio generis
 suasorijs est. Legatis namq; Cæsareanis persuadere cona-
 tur, se cum Cæsari, tum ipsis bene uelle. Vtitur autem pri-
 mum argumento à gratitudine sua erga Cæsarem pro ac-
 ceptis beneficijs. Deinde per occupationem diluit id, quod
 sibi ab aduersarijs de castrorum oppugnatione obijci pos-
 set: utiturq; coniecturali argumēto & criminis translatio-
 ne, dum culpam bellici, ac hostilis motus in multitudinem
 transfert: & quando ait, non uerisimile uideri, se tantulis
 copijs adeò ingentem Ro. exercitum aggredi, ne dicat con-
 terere in animum induxisse. His coniecturis præmissis,
 dolum, ac mendatium subiungit, commune uidelicet Gala-
 lorum decretum esse, uno die omnia Romanorum hyber-
 na oppugnare: ad quod efficiendum ingentem Germano-
 rum manum conductam esse. Coactu ciuitatis.) Si-
 cuti dicimus permissu, iussu &c. Suaq; esse huiusmodi im-
 peria &c.) Ist hæc imperia Alexander ille Curtianus pre-
 caria uocat. Primorum militum centuriones.) pro
 militum Beroaldi & Aldi exemplar ordinum, & meo iu-
 ditio rectius legunt. Maiorum enim, ac Minorum ordi-
 num centuriones in antiqua Rom. militia fuisse ex 2 Ve-
 getij lib. cap. 8. discimus: ubi in hæc inquit uerba: Vetus
 autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis
 promoueretur centurio primipili: qui non solum aquilæ
 præerat, uerumetiam quatuor centurias, hoc est quadrin-
 gentos milites in prima acie gubernabat. Hic tanquàm
 caput totius legionis merita consequabatur, & commo-
 da.

da. Qui enim uolet, totum caput perlegat. Suam
sententiam in utranq; partem esse tutam.) δίκυμα est,
sed infirmum: facile nanq; ad hunc modum euerti potest.
Imò uero diceret aliquis utraq; sententiæ tuæ pars, multū
& temeritatis, & periculi habet. Nam temerarium ne di-
cam stultū est, hosti credere: nec minus periculi inest, quip-
pe qui insidias struere possit. Deinde ut maxime tota Gal-
lia cum Ro. conspiret: satius erit Martis aleam in castris
experiri, quàm ut nos ultrò in insidiarū discrimen conijci-
amus. Qua de re consulito Ci. lib. 2. ad Herennium: ubi
de confirmationis ratione agit. Tum demum Titus-
rius.) Quandoquidem Titurius saniori collegæ sui consi-
lio parere noluerat, sed temerarium relinquendorum ca-
strorum consiliū inierat: par quoq; erat, ut primus omniū
temeritatis suæ pœnas lueret. Sic enim & hic Cæsar de eo
scribit, & Hesiodus de omnibus temerarijs consultoribus
non tam eleganter quàm uerè cecinit: ἡδὲ κακὴ βουλὴ τῷ
βουλεύοντι κακίστη. Quod carmē nos ad hunc modū La-
tinum fecimus. Consilium prauum domino nocet,
unde profectū. Eiusdem ordinis.) id est, qui etiam cen-
turio primipili erat. Et primorum ordinum centuri-
ones.) De quibus uide ante allegatum Vegetij locum li. 2.
cap. 8. Interim dum de conditionibus &c.) Vbinam hæc
in Eburonibus gestasint, Hubertus ostendit, dicens: Sa-
binum in ea Leodiū uia interfectum, quæ apud ædem S.
Crucis est: atq; ab eodem Sauiniā b in u mutato nuncupa-
tā. In Aduaticos.) id est, Tungros Belgicæ Galliæ popu-
los, ab Atuaco oppido ita uocatos: ut Beatus Rhenanus
lib. 3. Rerum Germanicarum edisserit. Idem nunc Lucu-
do aut

do authore Bosleduc Gallicè uocantur. Si autem Volaterrano credimus, Brabantini nunc dicuntur. Itaq; confestim missis nuntijs, ad Centrones &c.) Hubertus Leodiensis Centrones legit, atq; oppidum eiusdem nominis Centron in patria Leodiensi, tribus à Tungris lapidibus ponit. Quem si etiam de Grudijs, Leuacis, Pleumosijs, ac Gordunnis consulueris, bonum ac literatum otium non perdes. Muralium pilorum.) Vnde muralia pila dicta sint ex 20. cap. lib. 1. Vegetiani clarescit: ubi docet pedestrem exercitum, tum murum uocari solitum, quum pilatae legiones præter scuta, etiam cataphrattis, galeisq; fulgebant. Pinnae loricae q.) De his infra lib. 7. habebimus in Alexiae oppugnatione: ubi annotationes Iucundi consule. Erant in ea legione.) suple quæ in Neruijs ductu Ciceronis hybernabat. Qui iam ordinibus appropinquarent.) scilicet centuriones hostibus. Primis, id est cum primis ordinibus, hoc est prima, & secunda cohortibus. Vegetius namq; lib. 2. cap. 15. refert, aciem pedestrem à prima cohorte incipere ordinari in cornu dextro. Et paulò post, nec non, inquit, in prima acie dimicantes principes uocabant, hoc est ordinarij, ceteriq; ordinales. Et uerutum in Baltheo defigitur.) Verutum (teste Vegetio li. 2. ca. 15.) spiculum minus est, ferro triangulo, untiarum quinque, hastili trium pedum, & semis: quod olim uerriculum, nunc uerutum dicitur. Iniquo loco dimicare.) Quippe quum hosteis ualli magnæ propinqui essent, & trans riuum uersarentur, qui Ro. transeundus erat, præterea paucis Cæsareanis cum multis hostibus pugnandum erat. Traducunt) scilicet per uallem, ac riuum. Obstructis in speciem portis.)
suple

supple quod timorē simulabant. Quod eā non posse.) Eā aduerbialiter hic ponit, sicut hāc, isthāc &c. nisi mēda sit. Nam Beroaldi exēplar eas legit, ut referat portas. Vtroque autē modo legatur, sensus in idem redit, eā enim supplendū per portam. Quæ Armoricæ appellātur.) Plinius lib. 4. cap. 17. docet totam Aquitaniam olim Aremorica uocatam esse. Cæsar autem infra lib. 7. eas demum ciuitates Aremoricas uocat, quæ Oceanū attingūt. Quæ sanē ex Germanis brachium, hoc est sinum maris significat: & per complexam, Armoricæ ciuitates, perinde quasi dicas maritimæ ciuitates. Et fieri potest ut uel Aquitanī quidam maritimi Germanicē locuti: uel hanc uocē à Germanis mutuati sint. Præsertim quum Strabo lib. 4. Aquitanos non modo lingua, sed corporibus quoque permutatos asserat. Senones.) supple Celticæ Galliæ populi Cemenis montibus adiacentes: ut ex 3 Europæ tabula cognoscimus, & supra li. 2. paucis annotauimus, Gallicē nomen truncatum Sen adhuc retinent. Alteros pro uetere.) scilicet Heduos, qui Romanorum fratres erant, ut Cæsar ipse supra lib. 1. disertis indicat uerbis. Alteros supple Rhēmos, de quibus superius ab initio li. 2. Ariouisti bello, & Tenctērorum.) De illo sub finem lib. 1. De hoc ab initio lib. 4. Altera ex parte Senones, Carnutesque &c.) Senones quidem quod Cauarinum regem suum regno eiecissent: Carnutes uero quod Tasgetium regem suum interemerant. Ad finitimas ciuitates.) scilicet Sueffonum, & Mediomatricum, ut 3 Europæ tabula præfert.

Hac re cognita omnes Eburonum ac Neruiorum.) Beroaldi lectio Treuirorum, & haud dubiē rectius habet. Indutiomarus enim (qui modò in flumine perierat) illorū

dux fuerat, ut ex uno, atq; altero istius libri loco apparet.

ARGUMENTVM LIB. VI.
DE BELLO GALLICO.

Primò, Senonũ defectionẽ Acconis cõsilio factã, & quo modo ijdem cum Cæsare in gratiam redierint describit. Secundò, Bellũ cum Treuiris gestũ: & quo pacto ijdem à Labienouicti sint. Tertiò, Quibus de causis Rhenum de-
nuò trãsierit: ubi & Gallorum & Germanorum ritus, mo-
res, ac instituta Graphycè depingit. Quartò, Bellũ cum Ambiorige pugnã detrectante gestum. Quintò, Sicam-
brorum transitum, ac irruptiones in Eburonum fines: &
quibus modis ijdem Ciceronis castra (qui impedi-
mẽtis ad V atucã præsidio relictus erat) op-
pugnarint. Demum ad Ambiorigis
fugam, latebrasq; descri-
bendas redit.

IN

117

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM VI.

Io. Rhellicani Annotationes.

MVLTIS DE causis.) Quorum hanc potissimam sub calcem superioris libri recensuit: quippe quod Gallis doleret, sibi bellicam maiorū gloriam ereptam, & quod populi Romani imperia perferre cogerentur. Delectum habere instituit.) suple in Italia. Siquidem Plutarchus ait Cæsari ex Italia in Cæforum supplementum treis legiones uenisse. Cn. Pompeio proconsule.) scilicet Hispaniæ designato. Idem namq; Plutarchus in Crassi uita refert, Pompeium, & Crassum consulatu per uim potitos esse, & deinceps sortitione facta, huic Syriam, illi Hispaniam obtigisse. Cum imperio maneret.) id est, magistratu fungere tur, quæ locutio historicis frequens est, præsertim Liuius. Sic enim lib. 3. secundi belli Punici loquitur: T. Attilius Crassus in Siciliam cum imperio, qui classi præesset, missus est. Sacramento.) i. iureiurando. Rogauisset, id est, astrinxisset. Et hæc locutio historica est. Idem namq; Liuius lib. 2. belli Macedonici, L. inquit, Cornelius Lentulus Prætor cū quinque legatis profectus est, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, ac sequi cogebat.

Et amicitia tribuisset.) Præter affinitatem Cæsaris

i s cum

cum Pompeio, etiam amicitiae uinculū intercesserat, quod tamen cum Crasso cōmune habebant. Isti namq̃ tres reip. munera inter se partiebantur, ut testatur Plutarchus in ante citata Crassi uita, & Appianus lib. 2. bellorum ciuiliū: ubi ait à Catone dictum in illos, quod resp. nuptiarū lenocinio corrumpere, & ab alio quodam eosdem tricis pitium nominatos, idem author est. Duplicatoq̃ earū cohortium numero.) Quoniam supra lib. 5. ait unam legionem, & quinque cohortes Sabino, & Cottae commissas fuisse, & inibi non multo post per paucos ex his incolūtes in Labieni hyberna peruenisse: per duplicatū numerum ferme treis legiones intelligo. Obsidibusq̃ de pecunia cauent.) Cauent suple Treuiri, hoc est securas reddunt alias ciuitates sibi deuinctas. Obsidibus. i. per obsides. De pecunia. i. stipendio numerando. Cautum enim (ut habetur in li. de uerborum significationibus) intelligitur siue personis, siue rebus cautum sit. Is autem cautus, hoc est securus (Alciato explanatore) est cui uel pignore, uel fideiussione consultum est. Cisirhenanis omnibus Germanis.) scilicet Segnis, & Cōdrusis, de quibus in sequentibus Caesar ipse. Porro qui Germaniae populi praeterea Gallicam Rheni ripam incoluerint, Plinius lib. 4. cap. 17. uideatur. Proximis quatuor legionibus coactis.) i. quas recens delegat, ut ab initio istius libri patet. In hyberna.) supple quae Samarobrinae tripartita erant, sicuti Caesar ipse sub finem lib. 5. docet. In Lutetiam Parhisiarum transfert.) Ptolemæus Lutetia à Luto, quod lutosa urbs sit, uocat. Quale aut, & quadrulū oppidulū fuerit tempore Iulij Caesaris Rhenanus li. 1. Rerū Germanicarū doctissime describit

describit: ubi & monet nomina huiusmodi populorum, ut Raurici, Mediomatrices, Treveri, & Parhijs, nunc pro gente, nunc pro oppidis usurpari. Quod autē quidam Parisius pro Parhijs scribunt, ac pronuntiant: barbarismus est ex Gallica lingua cōflatus. Galli enim haud dubie quū u per y pronuntient, ex duplici i, i & u fecerunt, hoc est, ū.

Confines erant hi Senonibus.) Parhijs quidem Senonibus confines sunt, sed tamen Triccasjs, & Augustobona interiacent: si picturæ Ptolemaicæ credimus. Ex huius iracundia &c.) Nam iratus erat haud dubie Senonum ciuitati, quod se regem suum regno expulerant. De quo supra li. 5. Erant Menapijs propinqui &c.) De hoc confinio superius lib. 5. scripsimus. Erat inter Labienū, atq; hostem.) Flumen nimirū Mosella, quod Ptolemæus (Beato Rhenano lib. 1. Rerum Germanicarum attestante) Obrincum uocat. Quum enim non tantum supra li. 5. Cæsar scribat, Labienū cum quarta legione, in Rhemis, idq; in Treuironum confinio, hyemare iussum, uerum etiā hic disertē testetur, Labienum cum una legione in Treuiris hybernasse, & istum eum hostibus concursum inibi factum: hunc fluuium intelligi necessum est, quando aliud nullum Geographi isthic ponunt. Permansisse in officio demonstrauius.) suple ab initio lib. 5. Vbi, qui ante obsides dederant.) De hoc superius lib. 4. Quæ appellatur Bacenis &c.) Bacenim eandem syluam cum Hercynia (quam Cæsar paulo inferius describit) omnium penè eruditorum consensus approbat. Tametsi enim Volaterranus lib. 7. Geographiæ ex hoc, & sequenti Cæsaris loco putet, diuersam esse: tamen ex eius lectione (nam pro Bacenis,

Bacenis, Barcenis legit) colligi potest, eandem gemino, sed idem significanti nomine appellari. Quemadmodum namq; Hercynia, siue (ut Eratosthenes habet.) Orcynia in uernacula Germanorum hartz: ita & Barcenis unica litera immutata dicitur bartz pro hartz. Nam sicuti Taurus mons, Asiam, Atlas Mauritaniam, & Apœninus Italiam mediam interfecant, & dubio procul uaria à uarijs accolis nomina sortiuntur: ita & hercynium nemus totam Germaniam ad Rhiphæos usq; montes, & paludes Mæotidis permeat, sed ab alijs confinibus aliter & Latine, & Germanice uocatur. Latini namq; partim & Græci eandem syluam Bacenim, Martianam, Gabretam, Semanam & Hercyniam nominant. Germani uero iuxta Friburgum Brisgaudiæ, eam nigram syluam, à pinorū haud dubie opacitate: Heidelbergensis tractus ab Othone Othonis syluam: Prope Herbipolim autem, & Babenbergam ardua sylua, Germanice Steigeruuald (unde nimirū uox Gabreta apud Strabonē li. 7. nata est) ab iisdem uocatur. À Mœno etiam ad Loriam amnem prope Confluentiam der Vuesteruuald, hoc est Occidentalis sylua. Non procul autem à Mœni ripa, ubi Francosurdiam, Asciburgium, & Maguntiacum urbeis attingit, Spißshartz, hoc est picearia sylua. In Saxoniæ faucibus ubi comitis à Mansfelden ditionem pertingit à pice rursus nomem sortitur, Germanicè uss dem hartz: À Thuringis populis adiacētibus Thuringica (de qua Cæsar hic potissimum loqui uidetur) & à Bohemis Bohemica appellatur sylua. Qua de re qui copiosius edoceri cupit, doctissimū carmen Conradi Celestis Protutij, primi apud Germanos poëtæ, de Hercynij ne-

moris

moris tractu per Germaniam, & tertium capitulum in urbis Nurembergæ descriptione cōsulat: nos enim hic breuitati quo ad fieri potest, studemus. Ac longe introrsus pertinere.) Si quis hunc cum inferiore Cæsaris loco conferat diligentius, Bacenim, & Hercyniam eandem esse syluam depræhendet. Sicuti namq; hic ait, illam longe introrsus pertinere, id est, longius pertingere: ita hanc in sequentibus dicit ab Heluetiorum finibus ortam usq; ad Dacos, & Anartes prortendi. Cheruscos à Sueuis.) Iuxta Pyrchemeri, & Rhenani sententiam lib. 1. Rerum Germanicarum, Cheruscorum sedes Misni, Saxones, ac Thuringi nunc tenent. Quod sanè haud ineptè ad hunc Cæsaris locum facit. Siquidem Sueui nobis cis Bacenim, hoc est, Thuringicam syluam, & Thuringi ultra eam ita habitāt, ut natiui muri loco inter utrosq; obiecta sit. Quæ enim ex Choburgo Grauet aliā itur, Bacenis ad tria Germanicorum passuum millia in Latitudinem patet.

Quoniam ad hunc locum peruentum est &c.) Per longiusculam digressionem, Callorum, & Germanorum mores, instituta, ac memorabilia quæq; describere incipit.

Qui in aliquo sunt numero, atq; honore &c.) Legito Erasmi Prouerbiū, Μεγαρεῖς οὐτὲ τρίτοι, οὐτὲ τέταρτοι, hoc est, Megarenses neq; tertij, neq; quarti. Genera sunt duo.) Strabo li. 4. Geographiæ tria hominum genera ponit, quæ in magno pretio apud Gallos quondam fuerūt: Bardos, qui laudationibus, rebusq; poëticis uacabant: Vates, qui sacrificijs, causarumq; naturalium scrutationi studabant: Druidas, qui præter causarum naturalium studia, moralem disciplinam exercebant, reliquaq; & priuata, & publica

publica munera obibant, quæ Cæsar hic quoque describit.

Multi in disciplinâ cōueniunt.) Pomponius Mela huic Cæsar's loco in hæc uerba subscribit: Docent multa nobis liſsimos gentis clam, & diu uicenis annis in specu, aut in abditis saltibus. Hæc ille. Porro quia Celsus in præcitata Nurembergæ descriptione non tantum nominis Druidarum *Δρυιδων*, uerum etiam habitum, & transmigrationem eorum describit, studiosis non ingratum fore putavi, si pauca eius uerba huc transcriberem: Genus, inquit, illud Philosophorum apud Gallos Græcanice uiuentium erat, quos *καὶ τῆς δρυὸς*. i. à quercubus nominauere: inter quas uel (sicuti & Abrahamæ, & Gedeonis quercus testis est) oracula antiquitus effundi credebantur: ita illi ueluti oraculorum, sortium, fulminumque (quorum illa arbor obnoxia) interpretes tales consedebant, quales nudius uidimus, dum Ioannes Theophilus, Vir summa eruditione, & ingenio nos in patriam suam ad radices Piniferi secum adduceret, hic dum fortè in cænobium diuertissemus, lapideas imagines sex, uetustissimo in saxo ad fores templi parieti insertas conspeximus: septem pedum singulæ, nudis pedibus, capita intectæ, Græcanico pallio, & cucullato, perulaque, & barba ad inguina usque promissa, & circa naris fistulas bifurcata, in manibus liber, & baculus Diogenicus, seuera fronte, & tristi supercilio, obstipo capite, figentes lumina terris. Hi quondam apud Gallos (siue interpretandæ religionis, siue solitudinis gratia, quo expeditiones inquirendis rerum causis essent) in nemoribus, & salubribus consedere, multitudinemque uulgi ad se pellexere.

Postea

Postea autem quam Tiberius Cæsar ipsos propter factiones (quarum duces erant) Gallijs excedere iussisset : illi in Germaniam cōmigravêre, & sub Carolis, Arnolphis, & Othonibus Christianam religionem interpretantes : totam Hercyniam in amœnis, ac irriguis uallibus, aprorum, & ceruorum saltibus, sub annosis, & nigris quercibus (à quibus cœnobiorum suorum nomina sunt) occupavêre, &c.

Magnum ibi numerum uersuum ediscere coguntur.) Sic & apud Papistas Cartusianorum mysterijs initiati, totum Psalterium uerbotim ediscere coguntur.

Sed ab alijs post mortem transire ad alios.)

Id quod nimirum ex Pythagoræ placitis hauserāt : is enim *μετ' ἐμψυχωσις* tradebat, de qua lege Ovidium lib. *μετα.* 15.

Circum se ambactos.) Sextus Pompeius, Ambactus, inquit, lingua Gallica apud Ennium aclus dicitur. Vnde colligo Cæsarem hic per istam uocem seruos significare : qui ob uaria herorum negotia iam huc, iam illuc circum aguntur.

Alij immani magnitudine simulachra.) Eandem rem Strabo in præcitato loco narrat paulò aliter. Magnam, inquit, ex fœno statuam aptantes, eiq; lignum iniectantes, pecoraq; , & uarias immitentes beluas atq; homines, holocaustum faciebant. Quæ superauerint animalia.) i. quæ superfuerint cladi sic sæpe & Virgilius, & Liuius loquitur.

Ab paruulis labori, ac duritiæ student.) Eadem fermè Pom. Meli li. 3. in hæc uerba scribit: Qui Germaniā incolunt, immanes sunt animis, atq; corporibus, & ad insitā feritatem uastè utraq; exercit, bellando animos, corpora ad cōsuetudines laborū:

maximo

maximo frigore nudi agunt anteq̃ puberes sint, & longissima apud eos pueritia est. Haftenus Mela. Quod si quis plura de ueteribus Germanis legere cupit, Cornelij Taciti libellum de situ, & moribus eorundem euoluat.

Vulgò Teſtoſages occuparunt.) Vbi Teſtoſages Gallicae Narbonensis populi habitârint, & quorsum præ hominum multitudine migrauerint non tantum Cæsar hic, uerumetiam Strabo lib. 4. commemorat. Teſtoſages, inquit, Pyrenæis propinqui sunt montibus, paululum etiam Cevenum attingunt ex Aquilonis latere, auriferamq; colunt terram. Potentia uero, & hominum robore quondam ualuisse uidetur, adeo ut incidente seditione, magnum è suis numerum domo eiecerunt: ad eorum uero fortunas communicandas alij alijs ex gentibus conuenère, è quibus hi sunt, qui finitimam Cappadotiae, & Paphlagoniae Phrygiam occupauerunt. Porro quæ loca iuxta Herciniam syluam Teſtoſages occupauerunt, Rhenanus lib. 1. Rerum Ger. explicat, dicens: Teſtoſagum gentem Nicri, hoc est, Necari ripam accoluisse: quo loco adhuc uetusta arx uisatur, quæ Dactensibus postea ducibus nomen dederit, Germanice Die Von Deck. De quibus legito plura apud eundem Rhenanum in castigationibus libelli De situ, & moribus Germanorum Cornelij Taciti. Oritur ab Heluetiorum, Nemetum.) Beatus Rhenanus homo in indicandis, & corrigendis ueterum monumentis exquisiti iudicij, hunc locum sic & castigat, & exponit lib. 3. Rerum Germanicarum. Siquidem pro Nemetum, Venetum, & pro Rauracorum, Tauracorū legit. Ac per illos quidem Veneti hoc est, Cellensis lacus accolas: per hos hos uero Turgæos

Turgæos intelligit. Ne quis autem miretur Hercyniam syluam, in Thurgæano tractu, & ad Venetum lacum oriri solitum, addit coniecturam suam: illum uidelicet olim latiore fuisse, & Hercyniam syluam ad hunc usq; lacû Iulij Cæsaris sæculo pertinuisse. Quod uero nostra ætate eò nō pertingat, in causa esse: quòd Ro. eam syluæ partem exciderint, & à latrocinijis repurgauerint. Porro ne quid dissimulem Conradus Celtis nescio qua authoritate fretus, Hercynium saltum non ab Heluetiorum finibus, sed ab Arduenna (Sic enim isthic pro Ardemia legendum) sylua incipere author est: quæ, quum in Belgio sita sit, & à Rheno Treuiros, (ut Cæsar infra testatur) Neruios, Rhenmos, ac Menapios attingat, longissimè ab Heluetijs distat. Quo sit ut Cæsaris (qui nostram terram peragrauit) & Rhenani sententiam magis approbem: primū quod Eremitana in Heluetijs sylua non tantum à ueteribus ac colis, uerumetiam à superstitiosis Germaniæ inferioris peregrinatoribus etiamnum opaca, seu tenebrosa uocatur. Vnde colligi potest, Iulij temporibus eam multò maximam, & opacissimam fuisse: quippe quæ incædua, & inhabitabilis esset, quæ nunc & cæditur, & ab elegante uico inhabitatur. Ab ea ergo pinifera, & picearia, & opaca sylua Hercynium nemus in Heluetijs secundum Iulij sententiam oritur: in qua Menradus insignis Eremita diu, multumq; Deo seruiens, tandem à latronibus circumuentus, & occisus est. Deinde Rhenani sententiæ eam ob causam accedo, quod & Beroaldus pro Rauracorum, Tauriacorum legit: à quorum populorum situ Nemetes, hoc est, Spirenses, longè, lateq; dissiti sunt, Venetus autem la-

cus iisdem conterminus est. Hinc nimirum se Hercynium nemus Friburgum Brisgæ uersus extendit, ac inibi ea de causa, quam supra attigimus, nigra sylua ab hominibus nostris adpellatur. Et Anartium.) Quos Cæsar hic Anartes uocat, eosdem esse puto, quos Strabo lib. 11. in Asiaticæ Scythiæ descriptione, Anariacas: & quos Plinius lib. 4. cap. 16. Anariacos appellat. Eiusq; opinionis occasionem cum Volaterranus, tum Vadianus noster in annotationibus suis in Mela librum, dederunt. Nam quum ille Hercyniam syluam ad Dacos usq; & Getas: hic uero ad Sarmatas, Rhiphæos monteis, Meotim paludem, ipsaq; Asiæ confinia pertingere dicat: per Anartes Scythas Asiaticos intelligo. Nisi forte Aranitiū xatà πρόβασις, καὶ οὐχ ὡς ἔστιν legendum putes, ut sint Pannoniæ inferioris populi: quos Cornelius Tacitus in libello De situ, & moribus Germanorū Araniscos uocat. Rectaq; fluminis Danubiij regione.) Hoc nimirum innuit Cæsar, quod Volaterranus li. 7. Geographiæ refert: Hercyniam syluam per mediā Pannoniā à dextra, & per Poloniam à sinistra usq; ad Dacos, & Getas pertinere. Porro iuxta Rhenani interpretationem, per læuam Danubiij ripam, barbarica: per dextram, Romana terra intelligenda est.

Neq; quisquā est huius Germaniæ.) suple quæ Dacos, Pannonios, & Sarmatas attingit. Nā si de omnibus Germanis hoc intelligas, Cæsar pugnantia dixisse uidebitur: utpote qui supra dicat se ex Vbiorum exploratoribus didicisse, quod Sueui ad initium syluæ Bacenis (quam eandem cum Hercynia esse superius demonstrauius) Romanorum exercitum expectaturi essent: item quando pau
 lo ante

Id ante ipse affirmat, initium istius sylvæ ab Heluetiorum finibus oriri. Quod dubio procul Germani trans Rhenū proximi æque sciuerunt, ut Cæsar. Itaq; (ut præmonui) locus iste de ulterioribus Germanis Hercyniæ accolis, non de citerioribus intelligendus est: qui indubie illius principium ex Heluetijs, Tauriacis, & Veneti lacus accolis facile perdiscere poterant, idq; ex confinio, ac mutuo rerum commertio.

Est bos cerui figura.) Hic bos Indico boui unicorni non admodum dissimilis est: quem Plinius lib. 8. cap. 2. describit. Sunt item quæ appellantur Alces.) Idem Plinius li. eodem ca. 15. longè aliam Alcis figuram tradit, q̃ Cæsar. Non enim capræ eam similem facit, sed iumento: excepta aurium, & ceruicis proceritate. Plinij sententiã magis probo, quod olim Cracouiæ in Musarum castris sub Rodolpho Agricola iuniore peritissimo duce Anno 1516 circiter quadriennium militans, Alcem ea specie in foro (quem circum isthic uocant) uenalem conspicatus sum, qua Plinius eam depingit. Fieri autem potest, ut Cæsar ex aliorū relatione hæc scripserit, ideoq; & falsus sit.

Crura sine nodis &c.) Videto Plinium de Elephantis eadem scribentem. Qui Vri appellantur.) Plinius in iam citato loco Vros ad hunc modum describit: Germania gignit insignia bouum ferarum genera, iubatos, bisontes, excellentiq; & ui, & uelocitate Vros: quibus imperitum uulgus bubalorum nomen imponit, quum eos (sic enim legendum puto) gignat Africa uitulū potius, ceruiue similitudine. Porro & islorum bouum ingēs copia hyberno tempore ex Hercynia sylua (quæ Poloniã, ut dictū est, penetrat) Cracouiam adfertur: atq; simul cū

alia ferina in foro, perinde ut apud nos cicurum aliarum animantium carnes in macello, uenundatur. Cæterum si Macrobio lib. 6. Satur. cap. 4. credimus, Vri Gallica uox est, qua feri boues notantur. Ab labris argento circumcludunt. id est, eam cornuum partem argento inducunt, quæ labris bibentum admouetur. Cæsar postquam per Vbios exploratores &c.) A prælonga (ut monuimus) egressione ad institutam historiam nunc egreditur.

Per Arduennam syluam, quæ est totius Galliae &c.) Strabo lib. 4. Arduennam ita describit: Sylua est procera rum arborum, permagna quidem, uerum haud magnitudine tanta, quantam rerum scriptores tradiderunt, stadiis millibus quaternis: eam uero Arduennam uocant. At contra bellorum impetus, spinosos dumorum ramos inuicem texentes irruptiones occludunt &c.) Qui sanè Strabonis locus nonnihil lucis sequentibus Casareanis uerbis addit, ubi ait magnam copiarum partem Ambiorigis se in Arduennam syluam abdidisse. Vt sunt ferè domicilia Gallorum, qui uitandi æstus causa &c.) Hac de re uidet supra Cæsarem lib. 5. ubi Britannorum, Gallorum, & Germanorum ueterum, eandem propemodum ædificandi rationem ostendimus. Taxo se exanimauit.) Quo pacto id fieri potuerit ex Plinij uerbis lib. 16. cap. 11. sub ipsum finem manifestum fit. Inibi enim asserit Taxo mari noxium esse fructum: lethale baccis in Hispania præcipue uenenum inesse: uasa etiam uiatoria ex ea uinis in Gallia facta mortifera esse. Adhæc in Arcadia eandem tam præsentis esse ueneni, ut si qui sub ea dormiant, cibumue capiant, moriantur. Segni &c.) Sunt (inquit Hubertus)

Segni,

Segni, qui oppidum, quod Signacum in Condruſis uocāt, inhabitant: exiguū quidem hodie, ſed miram profecto uetustatem referens. Condruſi (eodem teſte) Gallicè nunc Condrotz: quorum metropolis Honum appellatur.

Ad finitimas ciuitates &c.) ut Romandorum, Neruiorum, & Menapiorum. Id caſtelli nomen eſt &c.) Hu- bertus Leodius refert, huius nominis caſtellū etiamnum extare, atq; non plusquam dimidio Germanorum millia- rio ab urbe Leodio diſtare: in medijs quoq; Eburonum fi- nibus, in maxima ſitum planitie. Idem aſſerit, ſe uetuſti, & manuſcripti exemplaris beneficio depræhendiffe, pro Va- tucæ, & Varucæ legendum. Ad flumen Aſcaldem, quod influit in Moſam &c.) Idem Hubertus mendam in hoc Cæſaris loco eſſe putat, & pro Aſcalde Sabim legen- dum: eo quod hic, non ille in Arduennæ ſyluæ finibus laba- tur, & iuxta Namurram in Moſam ſe exoneret. Si- cambri, qui ſunt proximi Rheno &c.) Quia ille idem Hu- bertus à vtrōq; hunc locum illuſtrauit, In ſtudioſorum gra- tiam non grauabor illius illuſtrationem huc adſcribere. Sicambri, inquit, qui ultra Rhenum è regione Vbiorum, aut paulò infra habitabant. Et paulò poſt, quando Cæſar ait: Vbi pons erat imperſectus, hoc eſt, duobus milliaribus Germanicis infra Coloniam Agrippinam. Ad im- pedimenta, legionemq; &c.) ſuple quæ ad Vatucam ca- ſtellum impedimentis præſidio erat. Quibus iam li- bet.) mendum eſt, pro licet, ut & Beroaldi exemplar ha- bet. Nouem oppoſitis legionibus.) Scilicet præter ſuā. Supra nanq; Cæſar dicit, T. Labienum cum legionibus tribus ad Oceanum miſſum, C. Trebonium cum pari nu-

mero in eam Eburonum partem, quæ Aduaticis adiacet. Ipsum deniq; Cæsarem cum tribus legionibus ad Ascaladem fluuium concessisse. Erat ager in præsidio.)

Hinc, & ex superiori loco uides Grammaticorum differentiam inter agrum, & agroium non esse firmam.

Cuius mentionē superioribus prælijs fecimus.) scilicet lib. 2. sub finem. Relinquit animus Sextium.) id est, examinatur.

Alij cuneo facto.) Vegetius lib. 3. ca. 19.

Cuneū ait peditum multitudinem uocari, quæ iuncta cū acie primum angustior, deinde latior procedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Quam rem, inquit, milites uocant caput porcinum. Cuius rei typum conspice apud Aelianum in libello de instruendis aciebus. Et de Accone.) De hoc lege initium istius libri.

More maiorum,.) scilicet Romanorum. Quo autem modo in seditiosos prisci Romani animaduерterint, infra lib. 8. de bello Gallico patet. Ibi nanq; Cæsar scribit, Cutruatū seditionis Carnutanae auctorem ita ab ipso neci datum: ut corpus uerberibus exanimatum securi feriretur.

ARGUMENTVM LIB. VII. DE BELLO GALLICO.

Principio totius Galliae Transalpinae defectionē, eiusq; causam describit. Deinde quibus modis cum Vercingetorige Gallorū rege tumultuariē creato bellum gesserit: ut apote quæ oppida partim se ei ultro dediderint, partim uerosumma ui, & industria expugnata sint. E quorum pos-
sidentorum

stremorum numero Genabum est, Auaricum, & Alexia: quorum & oppugnationem, & expugnationem graphicè & suis coloribus depingit. Tandem Vercingetorige profligato, Gallorum deditionem, Heduarum, & Aruernorum prærogatiuam commemorat.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM VII.

Io. Rhellicani Annotationes.

VOMNES Italia iuniores coniurarent.) Appianus li. 2. bellorum ciuilium refert, post Clodij mortem, ingentem seruorum, & agricolarum manum à Milone cōductam esse: eamq; (Populo Romano, & M. Cæcilio pecunia prius corrupto) in urbem irrupisse. Plura istius historiae Asconius Pædianus, & Cicero in oratione pro Milone attingunt. Eæ res in Galliam Transalpinam &c.) Occasio defectionis, & conspirationis Gallicæ. Genabum dato signo concurrunt.) Ptolemæus uoce nonnihil de flexa Cenabum nominat, Iucundus uero & Cæsar infra Genabum, & Aureliam nunc uocari, Gallicè Orleans, author est ille. Spatium est millium passuum circiter centum 60. &c.) Carnutes ab Aruernis longissime dis-

stare; Europæ tabula ostendit: & utriusq; gentis positus, & recens nomenclatura superius indicata est. Ex oppido Gergobia.) quod Cæsar infra Gergouiam uocat, & nunc testibus Iucundo, & Sabellico clarus mons appellatur, & in Aruernis situm est. Reliquosq; omneis, qui Oceanū attingunt.) Vt sunt Bituriges, Santones, & Tarbeli, uelut ex modò citata Ptolemæi tabula liquet.

Virtute Cn. Pompeij.) Idem Appianus in paulò ante allegato loco asserit, in maximo uidelicet tumultu ob Clodij cædem factò, Pompeium consulem absq; collega ita creatum esse, ut Dictatoris officio fungeretur. Quàm gnauius ter uero tumultum sedauerit, Cicero pro Milone demonstrat. Ad Nitiobriges, & Gabalos.) Ptolemæus in Europæ tabula Itiobriges, & Talabos uocat: eosq; in Aquitania ponit. Strabo autem in 4, & Plinius lib. 4. cap. 19. in appellandis his populis cum Cæsare sentiunt: quorū prior Rhutenos, & Gabales Narbonensi terræ proximos, posterior autem Gabales Aquitanis attribuit. Narbonem uersus &c.) Vnde tota prouintia nomē sortita est, Pomponio Mela lib. 2. in hæc uerba testante: Sed antestat omnis Atacinorum, Decumanorumq; colonia: unde olim ijs terris auxilium fuit, nunc & nomen & decus est Martius Narbo. Deducta est autem hæc colonia Portio, Martioq; Coss. authore Velleio Paterculo, in posteriori uolumine ad M. Viniciū Cos. Prouintialibus Volcis, Artonicis, Tolosatibus.) Prouincialibus tanquam genus præmittit, ac deinde populorum species, qui in Narbonensi Gallia siti sunt, subnectit. Porro Volci (ut Iucundus declinat) seu Volcæ (ut apud Ptolemæum legitur) Gallicè

lice nunc *Auignon*, & *Artomici Armignac* uocantur, & *Tolosates* à *Tolosa* colonia dicuntur: quos *Plinius Tolosanos* nominat. In *Heluios*.) *Strabo* lib. 4. *Eluos* uocat, eosq; inter *Garumnam*, & *Ligerim* fluuios sitos esse tradit, & à *Rhodano* initium capere. Idem *Gallice* nunc *Albin* appellantur. *Gebenna*, qui *Aruernos* ab *Heluetijs* discludit.) In *Sabellico* (ubi hanc historiam recitat) ab *Heluetijs* sed mendose legitur. *Heluetij* nanq; longius ab *Aruernis* distant. Ideoq; uero non dissimile est *librariorum* incuria hunc errorem commissum esse. *Vienam*.) suple *Allobrogū*, Altera enim & celeberrima quidem urbs *Austriæ* hoc quoq; nomine gaudet. *Gergobiam* *Boiorum* oppidum.) *Geminæ* ergo *Gergobiæ* sunt, una *Aruernorum*, de qua paulò superius, & altera *Boiorum*. Cæterum de *Boijs* in *Heduarum* finibus collocatis uide supra lib. 1. Duabus *Agendici* legionibus.) *Agendicum* *Celticæ Galliæ* oppidum est, inter *Senones*, & *Turuuios* positum, & iuxta *Marliani*, & *Iucundi* sententiam nunc *Gallice* *Aprouins* uocatur. Ad oppidum *Senonum* *Vellaunodunum*.) quod *Agendico*, ac *Genabo* *Lugdunensis Galliæ* oppidis uicinum est, & si *Iucundo* assentimur, uilla noua iam in *Lotharingia* uocatur.

Ab oppugnatione desistit.) supleto *Gergobiæ Boiorū*. Superius enim *Cæsar* scribit, *Vercingetorigem* rursus exercitū suum in *Bituriges* duxisse: atq; inibi *Gergobiæ Boiorum* oppugnationem incepisse. *Nouiodunum*.) quod *Gallice* nunc *Noion*, uoce nonnihil corrupta (ut supra lib. 2. annotatum est) appellatur. Alterum, inquit *Vola terrranus*, huius nominis oppidum est proximum *Pa-*

rifijs, in Prouintia Rhemensi, & tertium Heduarum.

Auaricum.) Quod uulgo nunc Viaron uocatur, teste Marliano.

Quod anni tempore subleuentur.) suple hyberno. Hæc enim hyemali tempore gesta esse, duo superiores loci arguunt. In quorum uno ait Cæsar se Gebennam montem, licet altissima niue obrutum superasse: altero, ubi de belli gerendi difficultate agit, dicens: Si reliquam partem hyemis uno in loco legiones contineret. Huc adde, quod Cæsar alibi dicit, Nullam fermè hyemè præterisse, quin Galli ad defectionem spectauerint: propterea quod Romanis sub cælo clementiori natis, hoc anni tempus ad bellandum inhabile, Gallis uero frigoribus assuetis aptissimum esset.

A' Boia.) hoc est, à regione Boiorum, quorum oppidum Gergobiam, Vercingetorix oppugnauerat.

Harum ipsis rerum copiam suppetere.) Ipsis, suple Gallis cum Vercingetorige militantibus. Suppetere copiam harum rerum, scilicet uicorum, edificiorum, pabulationis & comæatus. Hæc si graua, aut acerba uideantur &c.) Occupatio est, q. d. Scio uobis graua uideri quæ consulo: at interim cogitate multò grauiora, adde etiam inhonestiora esse, quæ uobis patienda erunt, si meum consiliū neglexeritis.

Quorum alteri.) suple Hedui, alteri scilicet Boij. Non enim ita multò post Cæsar ipse Heduarum indiligentiam, & Boiorum facultates tenuis in causa fuisse dicit: quo minus comæatu iuuaretur.

A' me promissum est.) suple per uicorum, ac oppidorum incendia.

Quantum has cotidianus agger expresserat.) id est, quàm alta fieri poterant, sita uidelicet in aggere, qui cotidie actus erat.

Commissis suarum turrium malis.)

Quum

Quum modò dixerit Cæsar Auarici mœnia ab oppidanis turribus undiq; contabulata, & superius duas turreis ambulatorias à se contra illos excitatas scribat: dubio procul nihil aliud hic significare uult, quam quod Auaricenses Romanorum turreis ad muri altitudinem ductas suis, turribus ita adeo adæquauerint, ut malos, id est, trabes instar mali muro committerent, hoc est, infererent. Etenim eiusmodi turreis (Vegetio authore) non nisi ex tabulis, & trabibus fiebant. Trabes directæ, perpetuæ. id est, continuæ. Hæ reuinciuntur extrorsus.)suple alijs trabibus, seu commissuris per transuersum positis. Quæ reætis lineis.)suple per amussim ductis. Ab ariete materia. id est, lignum, sicuti robur est, descendit. Quæ.)suple materia plerumq; introrsus reuincta. Perpetuis, id est, cōtinuis trabibus. Pedes quadragenos) hoc est, ut singulæ materiæ singulis trabibus quadragenos pedes longis reuinctæ essent. Ariès autem (Vegetio lib. 4. cap. 13. teste) testudinis caput ferro munitū dicitur, eo quod durissimam frontem habeat: quæ muros subruit, uel quod more arietū retrocedit, ut cum impetu uehementius feriat. Hæc ille. Porro Ammianus Marcellinus lib. 23. eum hoc modo describit: Hinc ad arietem uenimus. Eligitur abies, uel ornus excelsa: cuius summitas duro ferro cōcluditur, & prolixo, arietis efficiens prominulam speciem: quæ forma hoc machinamento uocabulum indidit: & suspensa utrimq; transuersis asseribus, & ferratis quasi ex lance uinculis trabes alternis continentur: eamq; quantum mensuræ ratio patitur, altitudo retro repellens rursus ad obuia quæq; rumpenda protudit ictibus ualidissimis, instar adsurgētis, & ceden

cedentis armati. Qua crebritate uelut reciproci fluminis impetu ædificijs scissis in rimas concidunt structuræ laxatæ murorum. Hoc genere operis si fuerit exerto uigore discussum, nudatis uallo defensoribus, solutis obsidijs ciuitates munitissimæ recluduntur. Hactenus Ammianus. Porro quantum ex uriusq; authoris descriptione intelligimus, machina illa bellica non dissimilis ei fuit, quæ apud maiores nostros ante bombardas inuentas, à felis similitudine Cattus uocabatur. Vtroq; enim instrumento mœnia concuti solebant, ac dirui. Quo autem alio contrario instrumento aries repelli potuerit: idē Ammianus post citata modo uerba indicat, qui uolet, eum legat.

Tum ad utilitatem, & defensionem urbium.) Vegetius lib. 4. cap. 3. Cæsaris sententiam hoc modo confirmat. Murus, inquit, ut non possit elidi, hac ratione perficitur. Intervallo uicenum pedum interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, uectibusq; densatur: ita ut à muro primus paries parum inferior, secundus longè minor ducatur: ut de plano ciuitatis ad similitudinem graduum quasi cliuo, molliusq; ad propugnacula ascendi possit. Quà nec murus ullis præter arietibus rumpi, quem terra cōfirmat, & quouis casu destructis lapidibus, ea, quæ inter parietes densata fuerit, ad muri uicem ingruentibus moles obsistit.

Reliquasq; res, quibus ignis excitari &c.) Vt sunt tæda & stupa. Quod deustos turrium uidebant.) Vegetius lib. 4. ca. 15. Pluteos ad apsidis similitudinem è uimine cōtexi scribit: & cilitijs, uel corijs protegi, ternisq; rotulis quarum una in medio, duæ in capitibus apponantur. Et in
quancunq;

quamcunq; partem uolueris, more carpētorum admoueri.
 Quos, inquit, obsidentes applicant muris, eorumq; munia
 tione proiecti, sagittis, siue fundis, uel missilibus defenso-
 res omneis de propugnaculis oppidi exturbant: ut scalis
 ascendendi facilius præstatur occasio. Et palus.) Paulò
 superius Cæsar ipse Auaricis situm describēs, ait illud fer-
 mē ex omnibus partibus flumine, & palude circumdatum
 esse. Perstare in sententiam uiderunt.) Rursus Græ-
 cadicendi forma usus est, pro in sententia. Singuli
 magistratus.) Supra lib. primo hunc magistratum ab He-
 duis Vergobretum uocatum esse scribit. Secundum
 flumen Elauer.) Ptolemæus in 3 Europæ tabula hoc flu-
 men Canetellum uocare uidetur: id quod uel hinc conijce-
 re licet, partim quod nullus Geographorum (quantū ego
 scio) Elaueris meminit: partim quod Aruerni (quorū op-
 pidum Germania in monte sitū est) inter Ligerim, & Ca-
 netellum fluuios siti sunt. Vide Iucundum, & Marlianū.
 Quintis castris.) id est, Castris quinquies metatis, ad quē
 modum T. Liuius sæpenumero loquitur, & cum ipse, tum
 alij historici eundē à Græcis mutuati sunt. Ita enim Lu-
 tianus in Veris inquit, narrationibus: Τριτῶν ἡμερῶν ὡς ἔκλει-
 πον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, hoc est, Tertij, id est, tribus diebus in Ocea-
 num delati sumus. Hortaturq; eos &c.) Suasoria est,
 in qua primum loco honestatis utitur: dum ait libertati, ac
 imperio eos natos esse, ideoq; turpissimum eis fore, si se nō
 ex Somanorum seruitute in libertatem uindicerent. Deinde
 per occupationem diluit, quod ab aduersario abijci pote-
 rat: uidelicet eum Cæsari malam gratiam pro beneficio
 in ipsum collato reddere. Fatetur itaq; se beneficio affe-
 ctum.

Etum, sed in iusta causa: ideoque se pluris facere communem totius patriæ libertatem, quam priuatum uel beneficium, uel amicitiam Cæsaris. Continuo magnum numerum frumenti.) Paulo superius Cæsar ait, equitatum omnem, et peditum millia decem ab Heduis petita: quæ in præsidis rei frumentariæ disponerentur. Vnde colligo idem frumentum à Litauici exercitu direptum esse. Epodorus summo loco natus adolescens.) Occasionem detecti doli per Litauicum nexi describit. In equitum numero conuenerant.) supple qui Cæsari ab Heduis auxilio erant missi.

Nominatim ab eo.) suppleto, Cæsare euocati, haud dubie eam ob causam (ut ipse Cæsar subiungit) quod parum bene inter ipsos conueniret: et quod speraret ipsius consuetudine atque impulsu fieri posse, ut in concordiam redirent. Ad contrahenda castra.) i. ut angustiora faceret, Germanice das er das léger ynzogner machte. Quæ maxime illi hominum generi innata.) Illi hominum generi. i. Gallis omnibus. Supra enim lib. 4. hæc Gallicæ consuetudinis esse dicit, ut leuibus rumoribus, et auditionibus permoti: de summis sæpe rebus consilia ineant, quorum eos est uestigio poenitere necessum sit. Ex oppido Cauillono.) scilicet Heduarum, quod à Ptolemæo Cabullinum, et Gallice nunc Chiallon uocatur, et ad ripas Araris positum est. Qui fluuius negotiatoribus ad negociandum aptissimus erat. Omnem exercitum contraheret.) Supra. n. dixit se in duas partes exercitum diuisisse, ita ut Labieno quatuor legiones in Senonem, Parisiosque ducendas dederit: ipse autem sex in Aruernos ad Gergouiam oppugnandam duxerit. Vno colle ab Ro. occupato.) Paulo superius Cæsar, inquit, est regione oppidi collem

collem sub ipsis radicibus montis egregiè munitū deiecto
aduersariorū præsidio, à se occupatū esse. Timebant ergo
Galli, ne alterū adhuc residuū collem occuparet, eosq; dein
totos circūuallaret. Mulionesq; cum Cassibus.) Elegās
stratagema est. Alio ascensu.) suple q; Ro. ac reliqui Cæ
saris milites ascenderant. Legionisq; decimæ.) Quacū
erat cōtionatus. Signa.) scilicet militaria cōstitēre.) Tria
hic obseruada sunt, primū, quod signum indi piscendæ pu
gnæ per tubæ cantū dari solitum sit, quod classicū canere
uocant: & e contra dum milites à pugnando reuocabātur,
receptui dicebatur cani, ut scilicet se in sua reciperēt. De
inde ideo nimirū decimæ legionis signa, audito tubæ sono,
primum omniū constitisse: quod Cæsar illam (ut supra li. i.
apparet) Prætorie cohortis loco habuit, eāq; ob causam
uero nō dissimile est, ab eo haud procul semp abfuisse. Pos
tremò quū ait, se cum eādē legione concionatū. Aut ita
capiendū est, quod propter uiciniam uerba ad milites fece
ris, eosq; à pugna flagrantia reuocauerit: aut quod concio
nari hoc loco tuba militū concioni signū dare, ac receptū
canere significet. Quorum posterius ut magis probem, ad
uersatiua particula At, quæ mox sequitur, facit. Si enim
reliquarum legionum milites tubæ sonum propter loci dia
stantiam exaudire non poterant, ideoq; nec consistebant:
decimæ nimirum legionis cohortes (ob spacij propinqua
tatem) confestim tubæ cantum exaudiuerunt, eoq; moti,
tanquam concio ad ipsos per imperatorem habita esset, à
pugna destiterunt. Munitionis causa conuenerant.)
Omneis enim (ut Cæsar paulò superius inquit) ad hunc
locum muniendum à Vercingetorige euocati erant.

Suos obtestari.) scilicet ut se strenue gererent, ne in hostium potestatem uenirent. Hæc namq; subaudienda esse, præcedentia arguunt, cum inquit: Quæ Paulò ante Romanis de muro manus tendebant. Q. D. matres familiâs quæ antea nostris supplicauerant: iam uice uersa suos ad fortiter se gerendum cohortantur, & ut magis moueant, communes liberos in conspectum proferunt. Et sub

infimo colle.) id est, infima collis parte. De eodem namq; colle loquitur, quem hosteis conferti occupauerant, & ex superiore loco pugnabant. Postero die Cæsar contione

aduocata.) Oratio est obiurgatoria, in qua tamen obiurgationis acerbicatem ita temperat laudis admixtione, ut eos ab ipso ne tantillum quidem alienet. Ad Aua-

ricum sensisset.) Illic enim ob collis æditi, & paludis difficultatem, suos cum hostibus iniquo loco decertare uoluit, eo quod ipsorum saluti consuleret. Quod uero hostium exercitum sine duce, & equitatu tum fuisse ait, hinc fit: quod supra dixit, Vercingetorige cum equitibus, & aliquot expeditis peditibus, Romanis pabulatoribus insidias tetendisse tunc temporis. Tantopere licentiam, arroganti-

tiam repræhen.) Militem suo Imperatori parere, non præire oportere, ex hoc loco discimus: & è contra quantum prudentiæ ab Imperatore requiratur, ne quid temere statuatur.

Eadem de profectione cogitans, quæ ante senserat.) Quum. ij. Hedui subdole cum Cæsare agerent, ac denuo de rebellionem cogitarent, ipse (ut paulò superius scribitur) maiorem Galliæ motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur, consilia inibat, quemadmodum Gergouia discederet &c. Eadem ergo nunc consilia exequi studet,

studet, quæ iam pridem animo conceperat. Quamq̃ in amplitudinem deduxisset.) Quàm ampla Heduarum ditio, & quot clientes habuerint, inferius ex Iulij descriptione patescit: ubi ait se Heduis, atq̃ eorum clientibus Segusianis, Ambruaetis, Aulercis, Brānouicibus, & Brannonijs militum millia triginta quinque imperasse. Quorū nimirum magnam partem Cæsaris beneficio nacti erant. Ante nanq̃ illius in Galliam aduentum ab Aruernis, & Ariouisto oppressi, plerosq̃ omneis clienteis amiserant.

Litauicum Bibracte &c.) De hoc oppido supra lib. primo scripsimus. Obsides ciuitatum ad magistratū Bibracte deducendos.) Supra ab initio lib. 6. refert centum obsides Senonibus imperatos, & Heduis custodiēdos esse datos. Et oppositus mons Gebenna.) Cæsar ipse paulo superius ait, Aruernos hoc monte ab Heluijs discludi. Plinius uero lib. 3. naturalis historiae cap. 4. refert, Narbonensem Romanorum prouintiam ab reliqua Gallia ulteriore uersus Aquilonem, Iura, ac Gebenna montibus discerni. Porro quem montem Cæsar hic, ac Plinius in iam allegato loco Gebennam, Ptolemæus (quantum ex Eupæ tabula conijcere licet) Cemmenorum monte is uocat. In qua sententia & Hermolaum Barbarum hominē eruditionis raræ post aliquot annos quàm hæc primitus annotata sunt, ex Vadiani nostri super Melam commentarijs fuisse depræhendi. Quod adiungi Labieno, atq̃ his legionibus &c.) Supra in hoc eodem li. scribit, se quatuor legiones in Parisios, ac Senones Labieno ducendas tradidisse. Fluminis Sequanæ) quod Gallice (Iucūdo authore) Seina uocatur. Porro de Lutetia in superioribus annotauimus.

uimus. Camulogeno Aulercos.) Quos Cæsar Aulercos, Ptolemæus Aulercos, Lugdunensis Galliæ populos uocat: & Gallice Roan appellantur. Melodunum quod (iam sæpe dicto authore) Gallis recentioribus Francicis illis, Mellon uocitatur. A præsidio, atq; impedimentis.) suple quæ Agendici posita erant, ut Cæsar in hoc lib. superius commemorat. Maximum flumen.) scilicet Sequana. Paulò nanq; ante scribit, duas insulas in eo esse, in quarum una quidem Parisiorum Lutetia, in altera uero Melodunum sit positum. Metiosedum uersus missa.) Beroaldi exemplar Ioscedum legit, cui Marlianus (nisi quod literam c addens, Ioscedum legit) assentiens, oppidū fluminis Sequanæ ripas attingere, Melodunoq; ac Lutetia Celtarum oppidis conterminū esse dicit. Treuiri quod aberant longius.) Supra lib. 4. ait Rhenum per Treuironum fines labi, ideoq; nunc dicit eos longius à reliquis Gallis dissitos fuisse, adeoq; à Germanis pressos: eò quòd Rhenus tantummodo Gallos à Germanis disterneret.

Qui sunt finitimi ei prouintia.) scilicet Heduarum. Atq; hoc uerum esse tertia Europæ tabula confirmat. Nā si picturæ Ptolemaicæ credimus, Cemmeni (quos antea à Cæsare Gebennam dici admonuimus) montes tantummodo interiacent inter Segusianos (quos Ptolemæus Segusiacos uocat) & Heduos. Porro Segusiani secundū Lucundi traditionem Gallicè nunc Bresse uocantur.

Quorum mentes nōdum à superiore bello.) suple quod cum Romanis gesserant: Id quod Cæsar ipse statim ab initio lib. 1. de bello Gallico tradit. Ciuitati autem imperium totius prouintia.) scilicet Narbonensis, cui Allobro

ges finitimi erant, eò quòd cis Rhodanum Romanis habitabant. Cum finitimis praelio congressi.) Finitimis ut sunt Gabali, Aruerni, Ruteni, Cadurci, Volcae, Aremi ci. Quòd minus idoneis equis utebantur.) Cæsar supra lib. 4. testatur, Germanos praua, ac deformia iumēta olim habuisse: hæc tamen cotidiano exercitio, summi ut essent laboris efficere solitos. Galliaq; excedere.) scilicet reliqua, ut Aquitania, Lugdunensi, & Belgica. Si pedes suis auxilium ferant.) δ'ἰν'ἑμ'α est: Vtrocunq; enim res cadat, hosteis magno afficiendos incommodo, certum se habere dicit. Si pedes suis.) suple equitibus. Frequenti- bus nanq; cum Romano exercitu praelijs didicerat Vercingetorix, Cæsarem Germanis uti equitibus: inter quos pedes levis armaturæ pugnabant. Fugientesq; usq; ad flumen &c.) Ararim signari puto, propterea quod in superiori pugna scribit Cæsar, se per extremas Lingonū fines in Sequanos iter fecisse: ac Vercingetorigem circi- ter millia passuum decem ab Romanis, trimis castris con- sedisse. Alexiam, quod est oppidum Mandubiorum.) Volaterranus lib. 3. Geographiæ Alexiam in Heduarum finibus sitā esse docet, eamq; ad exiguū vicum redactam: qui nunc Alsetum uocetur. Eadem urbs iuxta sententiam Iucundi à Gallis nunc Lausoys dicitur, & in Burgundio- nibus posita est. Qui autem, & quales sint Mandubij popu- li, ingenuè fateor me ignorare: eo quod nullus ueterū Geo- graphorum (quantū ego scio) eorum meminerit. Nisi for- te ijdem sint Mandubij, quos Strabo lib. 4. Mandibulos ap- pellat: eosq; Aruernis finitimos esse affirmat.

Nostrum opus.) suple circumuallationis mœniorum

l 2

Alexiæ.

Alexia. Summa Labra. id est, summa ripa, id est iuxta Græcorum idiotissimum: qui etiā τὸ χεῖλ & ἀντὶ τῆς ὀχθῆς usurpāt. Pedibus 400 reduxit. i. retro duxit. Priscianus enim re præpositionem κατ' ἀποκοπὴν quasi retrò dictam putat.

Quarum interiorum.) scilicet uersus primam fossam.

Grandibus ceruis.) hoc est, stipitibus ceruinorum instar cornuum ramos habentibus. Agrestes Tigurini tales stipites uoce non dissimili serlen uocitare solent. De quorum & aliarum munitionum formis eruditissimas Lucundi picturas, ac commentationes uideto. Is namque multum lucis urbium oppugnationibus (quas Cæsar describit) attulit.

Materiari.) hoc est, lignari, & materiam ad munitiones faciendas cedere. Siquidem materia proprie ea uocantur ligna, quæ structuris seruiunt. Delibratis, id est, decorticatis cacuminibus. Acutissimis uallis se indu-

ebant.) id est, sudibus, uel tribulis ligneis per ordinem digestis se lædebant: hoc namque Valli (teste Vegetio lib. 3. cap. 8.) significant. In quincuncem dispositis.) Quid

sit fæminis, hoc est, fæmoris crassitudine stipites in quincuncem disponere Budæus lib. 1. de Asse, & partibus eius hisce tribus authoribus explicat: primum Fabio Quintiliano, qui in 8 sic scribit: Nullus ne frugiferis adhibendus decor? Quis negat? Nam & in ordinem, certa quæ interualla redigam eas arbores. Quid illo quincunce speciosius? qui in quamcunquæ partem spectaueris, rectus est. Deinceps Cicerone in li. de Senectute, ubi in hæc uerba inquit: Cum autem miraretur Lysander & proceritatem arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus.

tum

tum eum dixisse: mirari se nō modo diligentiam, sed etiam solertiam eius. Postremum Demosthene, in Oratione, quæ πρὸς Νικόστρατον inscribitur, in qua sic ait: καὶ τὰς ἀναδένδρας ἐξέκοψε, καὶ φυτευτήρια ἐλαῶν περισοίχων κατέκασε, id est, arbuscivas uites excidit, & oliueta in uersus quoquouersum digesta confregit. Xenophon ipse (inquit Budæus hoc uelut auctarij uice subnectens) ex quo Cicero transtulit, ita scripsit: ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζε ἀντὶ τοῦ Λύσανδρου, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα ἦν, δι' ἧς δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὀρθοὶ δὲ οἱ σοίχοι τῶν δένδρων, ἐυγάνια δὲ πάντα καλῶς ἦν. id est, Cum autem locum consitum miraretur Lysander, quod decoræ essent arbores, & stirpium consitarum æqualis series, ita in uersus directos configurata uideretur, ut ad angulos rectos pulchrè exacta essent omnia. Ex quibus uerbis cum Ciceronis collatis coniungere statim possumus, quid sit quincuntialis ordo: etiam si nondū intelligimus, cur ita appellatus sit. Fortasse autē sic antiqui quincuncem appellauerunt exactam plantarum metationem, ut decussem exactam spatij diuisionem. Hactenus Budæi uerba recensuimus, ex quibus colligi potest, quid sit, stipites fœminis crassitudine in quincūcem disponere: nimirū ita, ut quoquouersus eos aspicias, ordines, & angulos rectos intuearis. Ab infimo solo.) Exemplar Aldinum, & Vuolfianum hic perquàm corruptum est, post uocem enim pedes omittit, treis: & pro occultabantur (ut Beroaldinus, & Gryphianus codex rectè habet) exculcabantur legit. Quos stimulos nominabant.) Hirtius infra li. 5. bellorum ciuiliū eosdem stimulos stilos cæcos, nostrates uero uulgo suosysen appellant. Contra exteriorē hostem

stem.) scilicet, qui in oppido non erat. *Ambruaetis.*) qui Brabantiae partem tenent. *Brannouicibus.*) qui à Gallis nunc *Lauall de Moriana,* Et *Brannonijs.*) qui ab iisdē de *Blano* (unica litera immutata) dicuntur. Quod si autem *Marliani* lectionem (qui pro *Brannonijs*, *Blano* niji legit) sequimur: suum nomen etiamnum retinent.

Heleutetis.) Hi quatuor populi in *Aquitania* siti sunt, quorum *Cadurci*, *Caors*: & *Vellani*, *San Flor* Gallicè nominantur. De sequentibus populis in superioribus magna ex parte diximus. *Curiosolites* secundum *Vola* terranum *Consopitenses*, iuxta *Marliani* autem, & *Iucun* di sententiam Gallicè *Cornouaide* iam uocitantur.

Redones.) *Renes.* *Ambibarij.*) De his nihil inuenio apud quemquam, præter *Marlianū*, qui eos *Celticæ* *Gall* liæ annumerat circa *Britanniam* citeriorem, & *Norman* niam. *Cadetes.*) Gallicè *Hipercorentin en Berlegne.* Qui populi omnes *Lugdunensi* *Gallia* uendicantur, & *Oceanum* attingunt. Ita ut antea demonstrauius.) suple li. 4. sub finem, Vbi ait, Se *Comiū* regem *Atrebat* bus uictis dedisse: & eius opera plurimum esse usum.

At ij, qui *Alexiæ* obsidebantur.) Hactenus *Gallicanū* delectum, & copias descripsit: nunc ad *Alexiæ* obsidionē redit. Nihil inquit de eorum sententia.) Oratio ista *Critognati*, Generis est suasorij: in qua primū aduersario rum sententias ualidis rationibus diluit: Deinde suam sub iungit, nempe sibi consultum uideri, ut omnia citius, & patiantur, & designent, quàm aut se hostibus dedant: aut per eruptionem & se, & totam *Galliam* in discrimen conijci ant. Tamen si enim suum consilium de deuorandis hominibus,

bus, qui bello inutiles sunt, prima fronte satis crudele sit: tamen id toti Galliæ & honestum, & frugiferum fore, si assentiantur. Ne autē tam immane consilium exemplo carere putent, id quoq; à maioribus suis captum esse probat: quod per locum à minore ad maius, & per collationē paritium inter sese amplificat. Respicite finitimam Galliam.)suple Narbonensem. Securibus subiecta.)id est, Romano imperio, ut signū *μικρὸν*, pro re signata ponatur. Fenestella nanq; tradit duodecim lictores cum uirgarū fascibus securim Cōsuli prætulisse. Vnde sæpe apud Liuium legitur, fasces erant apud Fabium, id est, Fabius consulem agebat. Cedentes.)suple Gallos ad castra usq; insecuti sunt. Harpagonum numero effecto.) Vegetius lib. 2. ca. 25. ait, Legionem inter alia ferramenta, etiam ferreos harpagoes (quos lupos uocant) habere. Fundis libralibus.)id est, quæ libræ pondus æquabant. Glandibus.)id est, plumbo in glandis modum fabrefactis, ut interpretatur Pompeius. Aut in scrobes delapsi transfodiebatur.)suple à teretibus stipitibus fœminis crassitudine. Musculos &c.)Teste Vegetio lib. 4. ca. 16. minores machinæ uocantur: quibus proteēti bellatores, si lutum obfuerit, aut ciuitatis fossatum, apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non solum complent, sed etiam solidāt: ut turres ambulatoriæ sine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis musculi. Nam quemadmodum illi, quum minores sint, tamen balenis auxilium, adminiculumq; iugiter exhibent: ita istæ machinæ breuiore deputatæ turribus magnis, illarum aduentui parant uiam, itineriq; præmuniunt. Exiguum loci.

Beroaldi exemplar iniquū legit. Vtramcunq; autem lecti-
onem sequaris, perparum refert. Ea, quæ occultaue-
rant in terris.) Vt stipites, & taleas. Interiores.) scilicet Galli, qui in oppido Alexia agebant, & eruptionem
frustrà iam fecerant. Cabilonni.) idem oppidum est,
quod supra Cauillonum appellatur. Matisconæ.) hæc
urbs uoce nonnihil truncata Macon iam uocatur.

ARGUMENTVM LIB. VIII. DE
RELICTORVM A. HIRTII
DE BELLO GALLICO.

Principiò, Nouam Gallorum defectionem, ac bellum
cum Biturigibus gestum describit. Secundò, Carnutes fu-
gatos. Tertiò, Bellouacorum, ac reliquarum ciuitatum
deditionē. Quartò, Quibus modis Cæsar exercitū suum
in uarias Galliæ parteis diuiserit. Quintò, Canini bellū
cum Dumnaco Andium duce gestū. Sextò, Eiusdem bel-
lum cum Drapete Senone, & Lucferio Cadurco gestum:
ubi & Vxelloduni oppugnationem graphice depingit.

Septimò, In quas Galliarum regiones Cæsar exer-
citum in hyberna dimiserit. Octauò, & ul-

timò eiusdem profectionem in Italiam:

& quæ ciuilis belli inter Pompe-

ium, & Cæsarem semina

titerint, docet.

IN AVLI HIRTII DE RELICTORVM DE BELLO

GALLICO LIBRVM VIII. IO.

Rhellicani Annotationes.

VLI HIRTII derelictorum.) Hirtij istius mentionem facit Ci. li. 7. Epistolarum ad Atticum in prima epistola sub finem. Et ex eiusdem lib. epistola (quæ incipit, Dionysium flagrantem) cum Hirtium, tum Balbum (cui hic liber dedicatus est) Cæsaris studiosissimum fuisse apparet. Cæterum Hirtius in tota ista præfatiuncula nihil aliud agit, quam ut primum ostendat: quos libros post Cæsarem scripserit. Secundo arrogantia, ac temeritatis crimen deprecatur: & obiter Cæsarem laudat, cum ob scribendi facilitatem, tum elegantiam simulque rationem reddit, cur Cesar ipse suarum rerum commentarios scripserit Superioribus, atque insequentibus eius scriptis.)suple 7 libris, de bello Gallico, Tribus de bello ciuili. Imperfecta.)scilicet Cæsaris scripta. Nam Alexandrinum bellum non ad finem usque descripserat. Cuius finem nullum uidemus.) Bene dicit, Nam finita dissensione inter Cæsarem, & Pompeium, noua inter Octauium, Antoniū, Lepidum, Cassium, & Brutum orta est: de qua Appianus lib. 3. bellorum ciuiliū, Suetonius in Augusto, Plutarchus in Antonio, & Bruto.

Tamen aliter audimus ea.)

l s Recte.

Recte. Nam si usquam illud Plauti locum habet, in historia fideliter scribenda uel maximum tenere oportebat, ut unus oculatus historiographus pluris fieret, quam auriti decem. Quum enim non nisi certa scribenda sint, nemo certe commodius ea perscripserit, quam *ἀντόγραφος*: siue fidem, siue perspicuitatem in narrando consideres. Pridie Calendas Ianuarias. id est, Ultimo Decembris. In finibus Biturigum &c.) Ad finem lib. 7. Cæsar ipse testatur, T. Sextium cum legione una in Biturigas esse missum.

Quæ proxima fuerat &c.) Eam nimirum intelligit, quam C. Caninio Rebilo in Ruthenos ducendam dederat. Siquidem hi populi à Biturigibus non longè absunt.

Defectisq; fuit necesse &c.) Beroaldus deiectis legit: sed utrunq; fortassis perperam. Nam quum defetiscor haud dubie prioris participij thema sit, secundum Prisciani sententiam, pro defectisq; legendum foret. Quæ lectio cum sequentibus probè quadrat, statim namq; sequitur, Bituriges operi rustico præ belli securitate intentos fuisse. Deinde conijcio Beroaldum pro deiectis, disiectis potius legisse: propterea quod & hæc lectio magis ad sequentia facit. Cū enim Cæsar Bituriges deimproviso rura colentibus adortus sit: nimirum eos palanteis, ac disiectos aggressus est. Nisi forte quispiam defectus à deficeor, id est, relinquer (Teste eodē Prisciano) deriuari putet. Quod uerbi apud Aldū, & qui eum secuti sunt paulo inferius ponitur. Vbi tamen Beroaldus deficeret, non deficeretur, legit. Atq; ita participium defectus (teste Lau. Valla) actiuam haberet significationem, ut sit sensus: Defectisq;, hoc est, ijs qui defecerant in uia. Sic namq; & Martialis, & Fabius usurpauere,

uere, quorum ille ita canit: Dulcia defecta modulatur carmina lingua Cantator cygnus funeris ipse sui. Hic uero ad hunc scribit modum li. 6. Oratoriarum institutionum. Defectaq; labore senectus, magna pars mortis, nihil mihi reliquit, nisi diligentiam. Ducenos sestertios. id est, singulis ducentos. Porro sestertius iuxta Budæi traditionem æreus nummus erat, ex eo sic dictus, quod duos asses, & semissem ualeret, hoc est, duas libras æris grauis: & selibram, quorum quatuor uno denario Rhomano ualebant. Sestertia autem numero plurali, & genere neutro dicuntur, quod singula duas libras, & selibræ argenti ualerent hoc est ducentos, & 50 denarios, siue mille sestertios, quod idem est. Centurionibus duo millia nummum. id est, 50 aureos coronatos. Siquidem Budæus idē lib. 2. de Asse mille nummum 25 aureis æstimat. Superiore commentario demonstratum est &c.) Sub ipsum namq; finem superioris Commentarij Cæsar ait, Q. Ciceronem, & P. Sulpitium in Heduis ad Ararim rei frumentariæ causa collocatos esse. Nuper enim deuicti, scilicet in bello cum Vercingetorige gesto. Tempore anni difficilimo. hyberno uidelicet. Quantumq; in ratione esset, hoc est, quantum ratione prouideri posset. Qui Rhemis erant attributi &c.) hoc est, sanguinis propinquitate eos attingebant. De quo uide supra lib. 2. Romanorum orationem ad Cæsarem habitam. Rursus undecimam &c.) Quod dicit rursus, respicit ad hoc, quod supra dixerat, undecimam legionem duodecimæ adiunctam esse, dum Cæsar in Biturigum fines incursionem faceret. Depoposcissent &c.) Obserua Grammaticorum regulam de non geminandis compunctis

compositis ab Hirtio non esse seruatum. Atque ita cum tribus legionibus, magnis itineribus ad se ueniret.) Probe colligit. Ad finem namque superioris libri septimi Cæsar scribit, T. Sextium cum una legione in Bituriges missum esse. In hoc autem ipse Hirtius refert, Trebonium cum duabus legionibus Genabi in hybernis collocatum. Subsidiari. Id est, subsidio esse consueuerant. Neque ad sanitatem reliquorum deditione esse perductos.) Cæsar supra lib. 2. Bellouacorum fortitudinem, ac præstantiam: & lib. 7. eorundem arrogantiam describit. In diuersissimam partem Galliæ.) hoc est, in Aquitaniam, quæ Belgio (in quo Cæsar cum Bellouacis bellum gessarat) ob hoc diuersa est: quod hoc uersus Orientem, ac Septentrionem, illa autem Occasum uersus, ac meridiem spectat. Quod uero Aquitaniam innuat, cum inferiora, tum superiora indicant. Statim namque subiungitur, Caninium his regionibus præfectum fuisse: & supra in fine septimi lib. Caninius in Ruthenos Aquitaniae populos hybernatum missus esse scribitur. Tergestinis.) Strabo lib. 7. Tergestam Carnicorum pagum esse scribit: Pomponius autem Mela Tergestum oppidum in intimo Adriæ sinu positum, ac Illyricum finire tradit: Plinius uero lib. 3. cap. 18. Tergestinum sinum, & Tergesten coloniam 23 m. p. ab Aquileia distare asserit. Vnde mirum ni horum Tergestinorum appellatio originem habet, quos Hirtius hic barbarorum incursionibus infestatos commemorat. Maxime uero à Tergeste colonia, quia proxime antecessit: Labienum ad colonias ciuium Romanorum tuendas missum esse. Ad deuastandos, depulandosque fines Ambiorigis. Scilicet dimidiæ partis Eburo

Eburonum, ut supra lib. 5. & 6. *Cæsar* perscribit. Ad oppidum *Lemouicum* &c.) De *Lemouicis* siue ut *Cæsar* supra lib. 7. declinat *Lemouicibus*, *Volaterranus* hæc tradit, quod *Aquitanis* accenseantur, etiamsi trans *Ligerim* à *Geographis* ponantur. De oppido autem *Lemouico* (cuius hic meminit *Hirtius*) nusquam quidquam legi. Quamquam *Beroaldi* exemplar non *Lemouicū*, sed *Lemonem* uocat: ad quem modum & *Sabellicus* legit. Et Romanum, & externum sustinere hostem.) *Beroaldi* exemplar aliter, & nisi totus fallar, melius ad hunc modum legit: Et Romanum exercitum sustinere hostem. Nam *Hirtius* duobus nominibus *Dumnacum* ab *Lemouici*, seu *Lemonis* oppidi opugnatione destitisse ait: uno quod *Fabius* cum exercitatis militibus aduentauerat: altero quod sibi ab oppidanis periculum imminere cernebat, si cum *Fabio* congredieretur. Et sane prudenter *Dumnacus* colligebat. Quum enim antea *Canini* castra sola expugnare nequiuisset: quonam pacto deinceps recentibus *Fabii* copijs cū illius cōiunctis, & tam bene exercitis (ita enim participiū ab *exerceor* *Hirtius* formauit) restitisset. Magnam uero in *ἡρώασι* *Hirtii* eiusdē uerba habent. Siquidem per se arduū erat opus, Rom. hoc est, tam celebrē, & exercitū. i. tot bellis exercitū sustinere hostē. Reliquam esse unam æstatem suæ prouintiae.) scilicet in *Gallijs* administrandæ. Quum enim *Cæsar* iam quatuor annis, & dimidio *Gallicæ* præfuisset, unica ei adhuc æstas supererat. Siquidem (ut in eius uita, & *Eutropii* argumento de *Gallicis* bellis patet) imperium ei in quinquennium prorogatum erat.

Se tradiderunt.) *Cæsar* dixisset dediderunt, aut in
deditionem

deditionem uenerunt. Labienus interim in Treueris.)
 Supra Hirtius ait, Cæsarem exercitū suum in uarias Gal-
 liæ parteis, idq; propter hosteis hinc inde dispersos, dimisis-
 se: atq; inter alios legatos, Labienū cum duabus legionib;
 bus in Treuiros esse missum. Sed per P. Crassum.) De
 quo supra sub finem li. 2. Vbi ait Cæsar, Crassum in Vene-
 tos, Vnellos, Osifinos &c. missum, atq; rem isthic feliciter
 gessisse. Ipse hybernīs peractis.) Quod contra cōsuetu-
 dinē ait Cæsarem in Italiam festinasse, hinc fit, quod in
 superioribus libris sæpe quidem legimus eum peractis hy-
 bernis in Italiā cōcessisse: nusq; uero maximis itineribus,
 ut hic. Porro per Italiam hoc loco citeriorem Galliam,
 quæ & Togata uocabatur, intelligit. Non. n. multò post in
 sequentibus subiungit: Cum omneis regiones Gallia To-
 gata Cæsar percucurrisset, Et potentiam paucorum.)
 scilicet Pompeij, Catonis, Marcelli, Spicionis, ac Lentuli,
 sicuti infra ex bello ciuili patet. Augurē prius factū.) De
 Augurum numero, & præstantia consule Fenestellam, &
 Liuium lib. 10. ab Vrbe condita statim ab exordio. Ne-
 cessitudine legationis &c.) Hunc Galbam Cæsaris lega-
 tum fuisse, ipsius uerba supra lib. 3. testantur, dum ait: Ser-
 gium Galbam à se in Veragros, ac Sedunos missum esse.

Ad exercitū Nemetocennam redijt.) Nemetocennam,
 suple urbem in Belgio sitam, in qua exercitum in hyberna
 collocauerat: ut Hirtius ipse paulò superius testatur.

Atq; exercitum lustrauit &c.) Lustrauit, hoc est, ex-
 piauit: Germanicè, & Gallicè musterem seu monstren,
 id est, monstrare, & ostentare. Quæ aut lustrandi cōsuetus
 do fuerit, ex lib. 10. 4. & xalδos Liuiana, discere possumus:
 ubi

ubi Macedonici exercitus lustratio in hæc uerba describitur: Prior hostiæ pars dextra, Posterior ad læuam uiae ponitur, inter hanc diuisam hostiã copiæ armatæ traducuntur. Mos deniq; erat, lustrationis sacro peracto, decurrere exercitum: & diuisas bifariam acies concurrere ad simulachrum pugnae. Ad consulatus petitionem.) scilicet Cæsareanum, Paulò enim ante dixit, Cæsarem honorem suum municipijs, & colonijs in sequentem annum cõmendasse. Ibi quanquam crebro audiebat &c.) Quando quidem & Hirtius hoc loco, & Cæsar ipse ab initio lib. 1. de Ciuilibus bellis, eorundem seminarium, & causas breuius, adeoq; obscurius proponit: eadem paulo altius, & copiosius repetendæ uidentur. Quia aut nemo luculentius eas descripsit quàm Lucanus, illius Carmina unà cū alijs huc facientibus adscribere non piget. Is ergo fato potissimam attribuens causam, Ita li. 1. canit:

Fert animus causas tantarum expromere rerum,
Immensumq; aperitur opus, quid in arma furentem
Impulerit populum: quid pacem excusserit orbi.

Infida fatorum series, summisq; negatum
Stare diu: nimioq; graueis sub pondere lapsus
Nec se Roma ferens &c. Et paulo post:

In se magna ruunt, lætis hunc numina rebus
Crescendi posuere modum, nec gentibus ullis
Commodat in populum terræ, pelagiq; potentem
Inuidiam fortuna suam, tu causa malorum
Facta tribus Dominis cõmunis Roma, nec unquam
In turbam missi feralia fœdera regni.

Porrò quibus Dominis Roma cesserit, ex Plutarchi Pompeio

peio liquet. Ait enim Crassum, Pompeium, ac Cæsarem imperiū Romanum ita inter se diuisisse, ut Cæsari Gallia proconsulatus in quinquennium prorogaretur: Crasso Syria, & expeditio in Parthos, Pompeio Africa, & utraq; Hispania obueniret: Cur autem triceps illud regnum non durauerit, Lucanus hanc subiungit causam:

Nulia fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit.

Quod uero societas illa non protinus disrupta est, Crassus (quem cum Pompeius, tum Cæsar uerebatur, testibus Lucano, Plutarcho, Suetonio, & Appiano) in causa fuit. Nā posteaquā is à Parthis interemptus, & Iulia Cæsaris filia, & Pompeij uxor mortua fuit: omne dissensionis obstaculum sublatum est. Porro æmulationis inter Cæsarem, & Pompeium causa hæc à Lucano perhibetur:

Tu noua ne ueteres obscurent acta triumphos
Et uictis cedat piratica laurea Gallis
Magne times: te iam series, ususq; laborum
Erigit, impatiensq; loci fortuna secundi.
Nec quenquam ferre potest Cæsariæ priorem,
Pompeiusue parem.

Hæc priuatæ simultatis causa inter Cæsarem, & Pompeium fuit. At nec populum à Ciuilibus belli seminario immunē fuisse, idem Lucanus paulò post testatur, sic canens:

Hæ ducibus causæ suberant, sed publica belli
Semina, quæ populos semper mergere potentes.
Nanq; ut opes nimias mundo fortuna subactō
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Prædaq; & hostileis luxum suasere rapinæ:

Non

Non auro, teclisue modus, mensasq; priores
 Aspernata fames: cultus gestare decoros
 Vix nuribus, rapuere mares, secunda uirorum
 Paupertas fugitur: totoq; accersitur orbe
 Quo gens quæq; perit. Tum longius iungere fines
 Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
 Vomere, & antiquos Curionum passa ligones,
 Longa sub ignotis extendere rura colonis.
 Non erat is populus, quem pax tranquilla iuuaret,
 Quem sua libertas immotis pasceret armis:
 Inde iræ faciles, & quid suassisset egestas
 Vile nephas, magnumq; decus, ferroq; petendum
 Plus patria potuisse sua, mensuraq; iuris
 Vis erat, hinc leges, & plebiscita, coactæ,
 Et cum consulibus turbantes iura tribuni.
 Hinc rapti fasces pretio, sectorq; fauoris
 Ipse sui populus: lethalisq; ambitus urbi
 Annua uenali referens certamina campo.
 Hinc usura uorax, auidumq; in tempore foenus,
 Et concussa fides, & multis utile bellum.
 C. Curio tribunus plebis &c.) Plutarchus in Pompeij uita
 refert, hunc Curionem magno ære alieno liberatum esse
 à Cæsare: ideoq; eius parteis secutum. Cui & Lucanus li.
 primo Pharsaliæ subscribit, ita canens:
 Audax uenali comitatur Curio lingua.
 Hunc eundem Velleius Paterculus graphicè in hæc de-
 scribit uerba: Bello ciuili, & tot quæ deinde per continuos
 20 annos consecuta sunt, malis nō alius maiorem, flagran-
 tioremq; quàm C. Curio tribunus plebis subiecit facē, Vir
 m nobilis,

nobilis, eloquens, audax, suæ, alienæq; & fortunæ, & pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam, & facundus malo publico. Huius animo uoluptatibus, uel libidinibus neq; opes ullæ, neq; cupiditates sufficere possent. Hic primo pro Pompei partibus, mox simulatione contra Pompeium, & Cæsarem, sed animo pro Cæsare restitit. Id gratis, an accepto centies S H fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus.

Et quoniam Pompeij dominatio, atq; arma &c.) Pompeius armato præsidio circumuallatus, Milonis causam, & de ambitu accusatorum cognoscebat: ut Plutarchus in Pompeio, & Cicero in oratione pro Milone testatur. Vnde & Lucanus in iam citato Pharsaliæ libro adhuc canit modum:

Pompeiana reum clauserunt signa Milonem.

Sed etiam per se discessionem facere cæpit &c.) Hoc est Curio Tribunus plebis suo, non Consul (cuius intererat) ductu senatū totum pedibus in sententiā, quam quisq; uellet, discedere iussit. Quod uero hæc Hirtij mens sit, quam libet obscure historiam hoc loci contexat: Plutarchus in Pompeio eandem rem describēs, sic cōprobat: Πρὸς ταῦτα Μαρκελλοῦ τὸ ὑπάτου ληστὴρ ἀποκαλοῦντος τὸν Καίσαρα, καὶ ψιφίζεσθαι πολέμιον κελύοντος, εἰ μὴ κατὰθήσεται τὰ ὅπλα Κουρίῳ ὅμως ἴχυσεν μετὰ Ἀντωνίου, καὶ Πείσωνος ἐξελίγξαι τὴν σύγκλητον. Ἐκέλευσε γὰρ μεταστῆναι τοὺς Καίσαρα μόνον τὰ ὅπλα καταθέσθαι κελύοντας, Πομπήϊον δὲ ἄρχειν: καὶ μετὲς σιγῆς πλείους. Ἀύθις δὲ μεταστῆναι κελεύσας, ὅσοις ἀμφοτέρους ἀρέσκει τὰ ὅπλα καταθέσθαι, καὶ μηδ' ἕτερον ἄρχειν: Πομπήϊον μὲν εἴκοσι, καὶ δύο μόνον, Κουρίῳ δὲ πάντες οἱ λοιποὶ προσέθεντο. Hoc est, Adhæc quum Marcellus consul latronem

latronem appellaret Cæsarem, & nisi ab armis discederet, hostem decerni iuberet: Curio tamen unà cum Antonio, ac Pisone senatū redarguere sustinuit. Discessionē nanq; eos facere iussit, qui solū Cæsarem arma deponere uellent, Pompeium uero cum imperio esse: & discessionem fecerūt plures. Rursus uero ijs discessionem facere iussis, quibus utrunq; ab armis discedere placeret, & neutrum cum imperio esse: Pompeio quidem duo tantum, & uiginti, Curioni autem reliqui omnes accesserunt. Hactenus ille. Vnde Hirtij uerba alioquin per quam obscura nunc clariora facta esse arbitror. Quando autem hic in textu subiungit, Quod ne fieret, Coss. amiciq; Pompeij iusserunt.) suple discessionem fieri: ab illo dissentit. Ex Plutarcho nanq; elicitur, Curionis iussu discessionem esse factam: Ex Hirtio autem, quod Curio quidem per se illam facere tentauerit, sed tandem Consulū iussu factam. Cæterum (ut hoc autarj uice subnectam) ex Penestella patet Romanis diuersum à nostrate morem in Senatuscōsulto per discessionem faciendo fuisse. Apud illos nanq; inquit, discessio fiebat, si consentiretur: apud Tigurinos autem, & Bernates, si res ardua, & ambigua fuerit. Qua de re & Au. Gellius lib. 4. noctium Atticarum cap. 18. nonnihil scribit.

Ad bellum Parthicum.) suple quod occiso iam Crasso restaurari à Pompeianis simulabatur. Id quod præter Hirtium in fine huius libri, Plutarchus in hæc confirmat uerba: Misit Pompeius pro legionibus, quas Cæsari commodauerat, eas repetens, rebus Parthiis simulatis.

Quam in Gallia citeriore habuerat &c.) De hac re legito supra lib. 6. de bello Gallico statim ab initio, & infra

ab exordio lib. 1. de bello civili. In Italiam mittit. id est, in Togatam Galliam. Modo enim dixit XV. legionem ex Galliae citerioris praesidioeductam, & nunc XIII in eius locum missam esse narrat, quae praesidia tueretur, ex quibus XV deducebatur. Vnde & superior locus in hoc eodem libro recte expositus esse cernitur.

TOTIVS BELLICIVILIS

LIS A CAESARE GE-

STI ARGVMENTVM, SEV IN

troductio per Eutropium: quae sua

periori Gallico bello ita

annectitur:

INCIPIAM bellum civile successit execrandum, & lachrymabile, quo praeter calamitates, quae praelio acciderunt, etiam Romani nominis fortuna mutata est. Caesar enim rediens e Gallia victor, coepit poscere alium consulum: atque cum sine dubietate aliqua ei deferretur, contradiatum est a Marcello Cons. a Bibulo, a Pompeio, a Catone: iussusque ut dimissis exercitibus ad urbem rediret, & ex Marcelli consulis autoritate ad legiones, quae apud Luceriam erant Pompeius cum imperio missus est: propter quam iniuriam Caesar ab Arimino, ubi milites congrega-

eos habebat, aduersum patriam cum exercitu uenit. Coss.
 cum Pompeio, Senatusq; omnis, atq; uniuersa nobilitas ex
 urbe fugit, & in Grætiā transiuit, apud Epeirum, Mace
 doniam, Achaiā, Pompeio duce Senatus cōtra Cæsarem
 bellum parauit. Cæsar uacuam Urbem ingressus, Dicta
 torem se fecit: inde Hispanias petijt, ibi Pompeij exercitus
 ualidissimos, & fortissimos cum tribus ducibus L. Afra
 nio, M. Petreio, M. Varrone superauit. Inde egressus, in
 Grætiā transiuit, aduersum Pompeium dimicauit. Pri
 mum apud Dyrrhachiū primo prælio uictus est, & fuga
 tus, euasit tamen, quia nocte interueniente Pompeius sequi
 noluit: dixitq; Cæsar, nec Pompeium scire uincere, & illa
 tantum die se posse superari. Deinde in Thessalia apud
 Pharsaliam, productis utrinq; ingentibus copijs dimica
 uerunt. Pompeij acies habuit quadraginta millia peditū,
 equites in sinistro cornu septem millia, in dextero D. Præ
 terea totius orientis auxilia, totamq; nobilitatem, innume
 ros senatores, cōsulareis: & qui magnorum iam bellorum
 uictores fuissent. Cæsar in acie sua habuit peditum non in
 tegra triginta millia, equites mille. Nunquam adhuc Ro
 manæ copiae in unum neq; maiores, neq; melioribus duci
 bus conuenerant: totum terrarum orbem facile subiectu
 ræ, si contra barbaros ducerentur. Pugnatum tamen est
 ingenti contentione. Cumq; diu utrinq; dubia sorte cæde
 rentur, atq; ex alia parte Pompeius inter hortandum dice
 ret: parcite ciuibus, nec tamen facerent: ex alio uero Cæ
 sar hoc facere urgeret, dicens: miles faciem feri, tandem
 omnis Pompeij exercitus fugit, castra eius direpta sunt.
 Ipse fugatus Alexandriam petiuit, ut à rege Aegypti, cui

tutor à senatu datus fuerat, propter iuuenilem eius ætatem, acciperet auxilia: qui fortunam magis quam amicitiam secutus, occidit Pompeium, caput eius, & anulū Cæsari misit: quo conspecto Cæsar etiam lachrimas fudisse dicitur, tanti uiri intuēs caput, & generi quondam sui. Mox Cæsar Alexandriam uenit, ipsi quoque Ptolemæus insidias parauit. Cæsar ui insistentium hostium pressus, scapham ascendit, qua mox pondere subsequantium aggravata, acmersa, per CC passus ad nauem una manu eleuata, qua chartas tenebat, natando peruēnit, Mox nauali certamine pulsatus, magna facilitate classem regiam aut depressit, aut cepit. Alexandrinis petētibus reddidit regem monitum ut amicitiam magis Romanam, quam arma experiri studeret: qui tamen illico ut liber fuit, bellum intulit, sed cōtinuo cum toto exercitu suo & ipse delctus est. Nam uiginti millia hominum in eo bello cæsa referuntur: uiginti millia cum septuaginta longis nauibus dedita: quingenti ex uictoribus cecidisse dicuntur. Rex ipse adolescens scapha exceptus ut fugeret, multis insiliētibus mersus, necatusque est. Corpus eius ad litus deuolutum inditio lorice aureæ cognitum est. Cæsar Alexandria potitus, regnum Cleopatræ dedit Ptolemæi sorori, cum qua cōsuetudinem stupri habuerat: quæ postea regio comitatu Urbē ingressa est. Rediens inde Cæsar, Pharnacem Mithridatis magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto, & multas populi Romani prouintias occupantem uicit acie: postea ad mortem coegit. Inde Romam regressus: tercio se Consulem fecit cum Aemylīo Lepido, qui ei magister equitum dictatori ante annum fuerat.

erat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba Mauritaniae rege bellum reparauerat, apud Thapsum Cæsar pugnavit cum illis, & uicit: Duces autem Romani erant P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani. Hic etiam socer Magni Pompeii fuerat, M. Petreius Varro, M. Portius Cato, L. Cornelius Faustus Syllæ dictatoris filius. Contra hos commisso prælio, post multas dimicationes victor fuit Cæsar: Cato, Scipio, Petreius, Iuba ipsi se occiderunt. Faustus Syllæ quondam Dictatoris filius, Pompeii gener à Cæsare interfectus est. Post annum Cæsar Romam IIII triumphis ingressus est, quarto se consulem fecit, & statim ad Hispanias est profectus: ubi Pompeii filij Cn. & Sextus ingens bellum præparauerant. Multa prælia fuerunt, ultimum apud Mundam ciuitatem: in quo adeo Cæsar penè victus est, ut fugientibus suis, se uoluerit occidere, ne post tantam militaris rei gloriam, in potestatem adolescentium natus annos quinquaginta sex ueniret: denique reparatis suis, uicit, & Sexti Pompeii filius maior occisus est, minor fugit.

ARGVMENTVM LIB. I.

de bello Ciuili, per Io. Rhellicanum.

Principio belli intestini occasionem succinctè tradit, quam nos ex Lucano supra fusius allegauimus. Deinde quum utrinque multis conditonibus de pace facienda nihil esset profectum: Cæsarem hinc inde multa oppida in deditionem accepisse. Tertiò quum Pompeiani urbe relicta se

m

q

Dyrrhas

Dyrrhachium contulissent, & Pompeius ipse Brundisium metu Cæsaris fugisset, Cæsarem adijisse Romam: ibique parum æquos senatores nactum redijisse in Galliam, inibi que Massiliensium fraude motum, Massiliam urbem eorum per C. Trebonium legatum oppugnasse. Quarto bellum in Hispania cum Petreio, & Afranio primum per C. Fabium legatum suum, deinde & suo ipsius ductu gestum.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. I. IO.

Rhellicani Annotationes.

ITERIS à Fabio C. Cæsaris Cōsulibus redditis &c.) Plutarchus in Cæsare ait hanc in Cæsareanis literis summam fuisse. Omis- sis cæteris omnibus, hoc tantum peto, ut Cisalpina Gallia, Illyricumque cum duabus legionibus, usque ad secundi consulatus petitionem mihi concedatur. Suetonius autem in Iulio eandem ita describit. Sed cum omnia obstinatius agi uideret, & designatos etiam consules à parte diuersa: Senatum literis deprecatus est, ne sibi beneficium populi Romani adimeretur: aut ut cæteri quoque imperatores ab exercitu discederent, confusus (ut putant) facilius se simul ad quæ libuisset ueteranos conuocaturum quam,

quàm Pompeium novos milites. Cum aduersarijs autem pepigit, ut dimissis octo legionibus Transalpinaq; Gallia, duæ sibi legiones, & Cisalpina prouincia, uel etiam una legio cum Illyrico concederetur, quoad consul fieret.

Summa Tribunorum plebis contentione.) suple Curionis, & Antonij. Cum enim, inquit Plutarchus in Cæsare, Curio rerum suarum pro Cæsare satageret, postea super ijsdem rebus literæ deferuntur à Cæsare: quas Tribunus plebis Antonius ad populum extulit, & apud consules recitauit. Et in Pompeio huic Cæsaris sententiæ adhuc clariùs accedit, dicens: Antonius Cæsaris epistolam inuito senatu apud plebem recitauit, affectus populari gratiæ ac comodatos continentem. Hæc Scipionis oratio quod senatus in urbe habebatur.) Quandoquidem Scipio (ut idē Plutarchus scribit) Pompeij socer fuit, uero simile est prædictā sententiā magis ex affinitatis affectu, quàm æquitatis, & reip. amore profectam. Deinde eam ob causam senatum in urbe habitum dicit: ut innuat Pompeium quidem senatui non interfuisse: sed Scipionis uocem perinde acceptam ac si ex ipsius Pompeij ore emissa esset. Quod uero Pompeius in senatu tunc temporis non fuerit, Plutarchus in eius uita liquidò commonstrat, dicens: exercituum ducibus urbem ingredi non fuisse licitum.

Vt M. Calidius.) scilicet leniorem sententiā dixerat, ut Pompeius in suas prouincias proficisceretur, uidelicet in Africam, & Hispaniam, ut supra ex Plutarchi Pompeio adnotauimus. Intercedit M. Antonius &c.)

Intercedere hoc loco impedire significat, ne quod senatus decreuerat ratū esset. Etenim Fenestella docet, tantam

olim Tribunis plebis auctoritatem fuisse, ut quicquid senatus statuisset, ita demum firmum haberetur, si Tribuni plebis approbassent. A Pompeio euocantur.)suple ex urbe. Nam ei ut exercitus duci urbem ingredi (sicuti paulo superius annotauimus) non licebat. Et dolor repulsæ.)suple quam passus est in consulatu petendo. Cæterum quod Cæsar perhibet Catoni repulsam doluisse: inuidia motus haud dubiè hoc de eo prodidit. Nam Plutarchus in uita Vticensis refert, Catonem consulatus repulsam adeo æquo tulisse animo: ut quum amicis, familiaribusq; suis ea rubori esset, tristitiam, atq; calamitatē per multos dies afferret: ipse ignominiam ita negligenter tulerit, ut postero die unctus in campum descenderet, & post prandium rursus (ut solebat) sine calceis, & tunica in forum ueniens, unā cum familiaribus deambulare. Vnde iam constat uerum esse, quod Asinius Pollio (teste Tranquillo) existimauit, nempe parū diligenter, parumq; integra ueritate commentarios hos à Cæsare compositos esse: quippe qui plarāq; & quæ per alios erāt gesta, temere crediderit, & quæ per se uel consulto, uel etiam memoria lapsus ædiderit: putantq; ideo rescripturum, ac correcturum fuisse.

Se alterum fore Syllam.)suple qui nobilium parteis tutatus, ad monarchiæ fastigium peruenit. De quo Appianus lib. i. bellorū ciuiliū, & Plutarchus in eiusdem uita.

Ipsæ Pompeius, ab inimicis Cæsaris incitatus, quod neminem dignitatem secum exequari uolebat &c.)Cæsarem hæc non ex affectu, sed uerè, ac sincero animo scripsisse, præterea quæ supra ex Lucano de Pompei moribus adduximus, Vellei quoq; testimonium accedit: qui in postea
riori

riori uolumine ad M. Viniciū illos ita depingit: Pompe-
 ius, inquit, ut primum remp. adgressus est, non quenquam
 animo parem tulit. Et in quibus rebus primus esse debe-
 bat, solus esse cupiebat. Neq; eo uiro quisquam aut alia o-
 mnia minus, aut gloriam magis concupijt. Neq; Tribu-
 nis plebis.) uidelicet M. Antonio & Q. Cassio, ut paulò
 ante Cæsar ipse commemorat. Appianus Curionem illis
 tertium adiungit. Quod L. Sylla reliquerat.) Appi-
 anus quidem li. i. bellorum ciuiliū ait, Tribunitiam pote-
 statem à Sylla adeò perfractam, ac debilitatā, ut ferè ad
 nihilum redacta sit, quā ex lege prohiberet, qui Tribuna-
 tum gessisset, ulterius potestatem habere posse: extremi
 autem illius iuris intercessionem (de qua Cæsar hic) non
 commemorat. Quod illi turbulentissimi superioris
 tēp. Tribuni plebis.) ut Gracchus uterq;, Saturninus
 & Spurius Melius: de quibus Plutarchus in Gracchorū
 uita, Appianus in iam citato loco, Deniq; M. Tullius Ci.
 in Oratione pro Milone. Erat Rauennæ.) Quod oppi-
 dum in Gallia Togata sitū est. Expectabatq; suis leui-
 simis, id est, non arduis, sed paruis, ac tenuibus postulatis
 responsa. Vbi annotabis leuis uocabulum metaphoricè
 sumptum non semper in deteriorem sumi partem. Porro
 quænam illa leuia postulata Cæsaris fuerint, supra in hoc
 libro ex Plutarcho, & Tranquillo allegauimus. Annotan-
 dum est & hoc, quod otium hic simpliciter negotio bellico
 opponitur, quod inter Pompeium, & Cæsarem agebatur,
 & pro quiete accipitur. Neq; enim (ut opinor) aut otium
 otiosum, aut literarium innuitur: sed totius reip. tranqui-
 litas, quæ pacis tempore uiget. Quæ per Scipionem,
 ostendit

ostenderat.) suple quando senatus in urbe habebatur, cui non licebat Pompeio secundum legem interesse. Vnde & superior locus ex Plutarcho allegatus illustrari, & confirmari potest. Alieno esse animo in Cæsarem milites.)

Hunc uanissimum rumorem Pompeius ex Appio didicerat, qui legiones Cæsari concessas (ut inquit Plutarchus) è Gallia reduxerat. Is enim maxime res Gallicas Cæsaris extenuauit, & in Cæsare malè dicacè exercuit linguam: ipsumq; Pompeium dicebat, suarum se uirium, nominisq; ignarū esse, qui alijs armis in Cæsarem muniretur, quem ipsdem Cæsaris copijs perditurus esset, cum primum inspiceretur: tantum esse odium aiebat, quod milites in Cæsarem seruabant: tantumq; esse desiderium quod aduersus Pompeium tenerent. Paludatiq;.) id est, paludamento, hoc est, imperatoria ueste induti.

Cæsar apud milites concionatur &c.) Cæsar commentariorum legi inseruiens, summa duntaxat orationis suæ capita perstrinxit. Lucanus autem illam li. i. Pharsaliæ, Rhetoricis coloribus expressit, ubi eiusmodi exordium ponit: Bellorum ergo socij, qui mille pericula Martis Mecum, ait, experti, decimo iam uincitis anno. Syllam nudata omnibus rebus &c.) De hoc paulò ante locum ex Appiano allegauimus. Factum in pernitijs legibus.) nempe agrarijs

In ui tribunitia.) id est, quum tribuni per uim aliquid à Senatu extorquere uellēt. Eius rei exemplū habes apud Liuium lib. 6. ab urbe condita sub finem de Licinio, & L. Sextio, qui leges omneis aduersus opes patritiorū, & pro commodis plebis, unam de ære alieno, ut deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset,

triennio

triennio æquis portionibus persolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri possideret &c. In secessione populi.) suple ex urbe in sacrum montem, qui trans Anienem fluuium tria millia passuum ab ea distabat. Cæterum talem secessionem bis factam esse apud Liuium legitur: primum Volcis deuictis, quum M. Valerius Dictator pro uictore populo Romano ad senatum referret, ut nexi soluerentur, neq; id à patribus impetrari posset. Secundò, Quum plebs Appij decemuii stupro cum Verginij filia commissso mota, cogebat omneis Decemuiros ut se magistratu abdicarent. Templis, locisq; editioribus occupatis.) Sic Tiberius Gracchus capitoliū occupauit, ibiq; non procul à templi foribus per tumultum occisus est: ut testatur Appianus li. 1. bellorum ciuiliū. Saturnini.) suple qui à Mario oppressus est.

Gracchorum.) quorum Tiberius à P. Scipione Nasica, Caius à L. Opimio interemptus est. Illo tempore.) scilicet suo, quo tamen decretum erat, ut magistratus operam darent, ne quid resp. detrimentum caperet.

Reliquæ nondum conuenerant &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert Cæsarem non maiorem manum secum in Togata habuisse Gallia, quàm trecentorū equitum, & quinque millium peditum. Alias enim copias trans alpes relictas. Ariminum.) Italiae oppidum, quod quum teste Strabone Vmbrorum colonia primum esset, tandem Romanos inquilinos accepit. Quod sanè oppidum, teste Lucano, Cæsar superato Rubicone amne primum inuasit: sic enim lib. 1. Pharsaliæ scribit; Vicinumq; minax inuadit Ariminum, & ignes &c. Erat iniqua conditio.)

Plutarchus

Plutarchus huic Cæsaris loco consentanea in eiusdē uitā scribit. Verumenimvero, inquit, Cæsaris postulatio clarissimam præferabat æquitatem. Se enim arma depositurū pollicebatur, idem faciēte Pompeio: utrunq; priuatū bonis quippiam à ciuibus consequuturū. At indignū esse, ut de tractis sibi copijs, Pompeio uires cōfirmentur: quumq; alterum tyrannidis insimulent, alterum tyrannum instruant.

Peracto consulatu.) De proconsulatu nimirū suo loquitur. Nam quum modo per Pompeij conditiones in Galliam prouintiam redire iuberetur, si pacem fieri inter ipsos uellet, nullum Romæ consulatum gerere tunc temporis potuit. Huc accedit, quod ipse quoq; Cæsar paulò ante scribit semestre tempus gerendi adhuc proconsulatus in Gallia per suos inimicos sibi præreptum esse. Arretium mittit.) Strabo lib. 5. hoc oppidum Ariciam uocare uidetur: aitq; id in Appia uia situm esse stadijs centum, & 60 à Roma distans. Sequentia namq; oppida à Cæsare occupata mox à Strabone subiunguntur. Delectumq; toto Piceno.) suple agro, Quæ quinta Italiæ regio est, testāte Plinio lib. 3. cap. 13. Cuius incolæ eodem Plinio, & Strabone teste, Picentes à Pico ductore appellati sunt. Decuriones Auximi &c.) Decuriones hic non pro ijs accipiendū qui turmis præsunt: sed pro ijs, qui Senatui, & consilijs reip. municipalis intererant. Nam & hi Decuriones teste Lau. Valla dicebantur. Et (ut Pomponius Iureconsultus ait) ideo sic uocabantur, quod initio quum coloniæ deducerentur, decima eorum pars consilij publici gratia conscribi solita sit. Protinus aperto sanctiore ærario.) Plutarchus de Publicola inquit, ubi opus erat ad bellum pecuniar

nias pro facultatibus conferre, quum neq; ipse id munus obire uellet, & ab eo obeundo amicos dehortaretur, nec omnino publicas pecunias in priuatam domū inferri æquū duceret: ærarium Saturni ædem cōstituit, quæ hodiæ etiā manet. Ad quod κατὰ σαρκασμόν Cæsar hic alludere uidetur, dicens: Lentulū quidē Pompeij iussu ad aperiendū sanctum ærariū accessisse: at ubi sanctius ærarium apertū audiuiisset, hoc est, nuntiatum esset, Cæsarem aduentare, ex urbe actutum profugisse. Falso nuntiabatur &c.) idem testatur Plutarchus in Pompeij uita. Cum his duabus Asculum &c.) Duabus suple legionibus duodecima, & tredecima. Paulò nanq; superius in hoc eodem lib. Cæsar scribit, se initio tumultus tredecimā euocasse, reliquas uero nondum conuenisse. Cæterum Asculum teste Plinio lib. 3. cap. 13. nobilissima Piceni agri colonia est. Quod autem Cæsar appositue Picenum Asculum uocat ad differentiam alterius Asculi fecisse uidetur. Camerino fugientem &c.) Volaterranus lib. 6. Geographiæ tradit, Camerinum situ loci munitissimum oppidum esse in Apennini iugo situm, & à Varranorum gente diu possessum. Corfinium.) scilicet oppidum Pelignorum Volaterrano eodem teste. Ex Alba.) suple Colonia ad Fuscinum lacum sita, testante Plinio lib. 3. cap. 12. Et finitimis regionibus collegerat.) suple Vestinis, Marrucianis, & Perentanis, de quibus Volaterranus lib. 6. Geographiæ. Ex oppido pontem fluminis interrumpibat.) In quem finem hæc à Domitio facta sint Lucanus lib. 1. hisce uersibus ostendit: — hoc limite bellum

Hæreat, hac hostis lentus terat otia ripa:

Præcis

Præcipitem cohibete ducem, uictoria nobis

Hic primum stans Cæsar erit.

Et pro rata parte.) id est, ut rata esset uel imprimis Censurionum, & euocatorum pars. Porro euocati non iusti milites, sed promilites erant.

Quod oppidum à Corfinio &c.) Sulmo Pelignorū oppidum est, unde Ouidius poëta cum ingeniosus, tum elegans ortum traxit. Sic namq; ipse de se lib. 4. Tristium, Elegia 9 canit:

Sulmo mihi patria est gelidis uberrimus undis,

Millia qui nouies distat ab urbe decem.

Cæsar tribus primis diebus &c.) Redit ad Corfinij obsidionem describendam. A rege Norico.) scilicet Vocacione.

Sic enim Cæsar supra sub ipsum finem lib. 1. de Gallico bello Noricum regem uocat uxoris Ariouisti fratrem. Vnde mea coniectura est, eum hic de eodem loqui. Porro quæ, & quàm lata olim fuerit Norica regio, supra à nobis annotatum est. Quum uultus Domitij cum oratione non consentiret &c.)

Historici in hac historia describenda mire uariant. Appianus enim Alexandrinus seu lectis hisce Cæsareanis commentarijs, seu rumore cognitis, cum hoc Cæsaris loco in hæc uerba sentit: Cæsar interea L. Domitium imperij eius successorem à senatu destinatū, ceterosq; qui cum illo uenerant, ad quatuor millium numerū Corfinij obsedit. Qua ex causa moti illi, qui urbem incolebant Domitium fugam præparantem ad portas urbis cōsequuntur, eumq; ad Cæsarem adducunt. Hæc ille. Plutarchus autem, & Lucanus fugæ Domitianæ non meminerūt: nec interim ipsi quoq; inter se cōsentiunt. Ille namq;

Domitium

Domitium adeò desperabundum, pusillanimum, & uariū in ista obsidione describit, ut quum desperatis rebus à suo medico seruo quidem uenenum poposciscet, datum illico tanquā moriturus hauserit. Paulò post ut mirabilē Cæsaris humanitatem, qua erga captos utebatur, audiuerit, seipsum lugere, & consilij celeritatem improbare cœpisse. Eum uerò consolante medico, quoniam non mortiferam, sed somniferam potionem haussisset, alacriter ad Cæsarem contendisse. Cuius ubi dexteram amplexatus, denuò se cōtulit ad Pompeium &c. Hic uerò uirum fortem, constan-tem, & mortis pro patria obeundæ cupidum ita Domitiū describit:

Ecce nephas belli reſeratis agmina portis
Captiuum traxere ducem, cuiusq; ſuperbi
Conſtitit ante pedes uultu, tamen alta minaci
Nobilitas recta ferrum ceruice popoſcit.
Scit Cæſar pœnamq; peti, ueniamq; timeri,
Viue licet nolis, & noſtro munere dixit
Cerne diem, uictis iam ſpes bona partibus eſto
Exemplumq; mei: uel ſi libet arma retenta,
Et nihil hac uenia, ſi uiceris ipſe, paciſcor.

HS LX quod aurū adduxerat Domitius.) id eſt, mille, & quingentos aureos teſte Budæo ἐν τῇ αὐτῆς ἐπιτομῇ de aſſe, & partibus eius. Porro quæ differentia ſit inter ſeſtertios, & ſeſtertia, ſuperius ex eodem Budæo annotauimus. Ab Duumuiris &c.) Fenestella Duumuiros ſacrorum cauſa creatos eſſe tradit, & tandem quum ea dignitas etiam ad plebem translata eſſet: ex Duumuiris Decemuiros eſſe factos. Pomponius autē Lætus reſert, Tulo

lum Hostilium regem Duumuiris potestatem iudicandi fecisse de capite M. Oratij. Atq; inde Brundisium.) suple Calabriae oppidum, Mesapiorum lingua sic dictum, quod formam Ceruini capitis praeseferat: ut Volaterranus, & Vadianus noster ex Plinio referunt. Appianus uero lib. 5. bellorum ciuilium Brundisij situm describens, ait id insulae in modum telluri additum, stagnoque Lunae in formam circumclusum esse: ita ut praeciso colle, & muro communito, ne utiquam ex continente adiri possit. De quo, & sequentibus oppidis consule sextam Ptolemaei tabulam.

Consules Dyrrhachium profectos &c.) Pomponius Mela lib. 2. Dyrrhachium secundam Istriae urbem ponit, eamque prius Epidamnium uocatam dicit: sed propter malum omen à Romanis nomen postea immutatum esse. Idem testatur Plinius li. 3. cap. 23. De situ autem & origine eiusdem, ac nominis immutatione quum Thucidides, & Appianus clarius quiddam tradiderint: eorum uerba huc apponere uisum est. Ille ergo lib. 1. ita scribit: Epidamnus est urbs ad dexteram sita nauigantibus Ionium sinum uersus. Hanc habitatum uenerunt Corcirenses coloni à Phalio Corinthio deducti: qui erat ab Hercule oriundus, Eratoclidæ filius ex metropoli secundum ueterem legem accersito. Nonnulli etiam Corinthij, & alij praeterea Doricae nationis ex Colonis fuerunt &c. Hic uero ad hunc modum: Pompeius Dyrrhachium tuto proficiscitur, quod nonnulli Epidamnium esse putant, huiusmodi nominis opinione ducti: Rex quippe Epidamnus urbem supra mare condidit, quae ab ipso nomen assumpsisse creditur. Huius ex filia nepos Dyrrhachus ex Neptuno genitus (ut quidam perhibent)

perhibent) portum Vrbi adiecit, qui Dyrrhachium ap-
pellatur. Deinde quum fratres aduersus illum bellum ge-
rerent, Hercules ex Erythia rediens pro telluris parte in
eos depugnauit. Quamobrem Dyrrhachij Herculem ue-
luti telluris eorū ex parte incolam fuisse autumant. Dyr-
rhachum non utiq; inficientes, uerum ad Herculem tan-
quam ad Deum per prius inclinantes. Ferunt quoq; ea in
pugna Ionium Dyrrhachi filiū ab Hercule per errorem
interfectum fuisse, Herculem corpus tumulantem in ma-
re proiecisse, ut cognomen illi imponeret &c. Extre-
mis Italiae partibus, regionibusq; Græciæ &c.) Videto
s, & Europa tabulam: & hic rursus obserua Græcam lo-
quendi formam ἡς δύναμιν ἔχειν, in potestatem, pro in po-
testate habere. Veritusq;) suple Cæsar, ne ille scilicet
Pompeius Italiam dimittendam non existimaret: exitus,
administrationesq; Brundusini portus impedire instituit.
Plinius lib. 3. cap. 11. hunc portum totius Italiae nobilissia-
mum esse scribit. Lucanus autem Oppidum, & portum
hisce uersibus graphice describit:

Vrbs est Dictæis olim possessa colonis,
Quos profugos Creta uexere per æquora Puppæ
Cecropiæ: uictum mentitis Thesea uelis.
Hanc latus angustum iam se cogentis in arctum
Hesperia, tenuem producit in æquora linguam:
Adriacas flexis claudit quæ cornibus undas.
Nec tamen hoc arctis inmissum faucibus æquor
Portus erat: si non uiolentes insula coros
Exciperet saxis, lapsasq; refunderet undas.
Hinc, illinc montes scopulosæ rupis aperto

n a

Opposuit

Opposuit natura mari, flatusque remouit:

Vt tremulo starent contentæ fune carinæ.

Magium, quem ad Pompeium &c.) Is (ut paulò antè Cæsar commemorat) Præfectus fabrūm Cn. Pompeij erat.

Vicos, plateasque in ædificat.) Appositivè subiungit, quo pacto vicos, plateasque in ædificauerit Pompeius, dum ait: Fossas trāsversas uis perducit &c. id quod Cæsar paulò post uallum cæcū, fossasque appellat. Porro quia Cæsar hic aliquid discriminis inter uicū, plateamque innuere uidetur earum uocum differentiam scire oportet: nempe quod teste Lau. Valla, Vrbs in uicos quasi mēbra minora diuisa sit apud antiquos: ut Roma olim in Suburā, Carinas, & Esquilias. Platea uerò (si uocis ἑτυμὸν spectes) ἀπὸ τῆς πλάτους, hoc est, latitudine dicta est: & latiorē in oppido uiam significat, in qua conuenire populus solet. Depræ-

hensasque excipiunt &c.) Lucanus sub finem paulo ante citati libri Brundusinorum perfidiam & primum Cæsareanorum, ac Pompeianorum conflictum circa has duas naueis factum, hisce uersibus describit:

Ergo hostes portis, quas omneis soluerat urbis

Cum facta conuersa fides, murisque recepti

Præcipiti cursu flexi per cornua portus

Ora petunt, pelagusque dolent contingere classeis:

Heu pudor exigua est fugiens uictoria Magnus.

Angustus puppes mittebat in æquora limes

Arctior Euboica quæ Calcida uerberat unda.

Hic hesere rates geminæ, classisque paratas

Excepere manus, tractoque in littora bello:

Hic primum rubuit ciuili sanguine Nereus.

Propter

Propter anni tempus.) suple hybernium. Siquidem Hirtius supra in fine octavi libri ait, Cæsarem antequam in Italiam concederet, aliquot legiones in Belgio, & Heduis per hyberna distribuisse: & ab initio lib. 1. de bello civili asserit, gravissimum Senatusconsultum Lentuli ductu adversus Cæsarem VII Idus Ianuarij esse factum, dum ipse Ravennæ ageret. Duas Hispanias.) suple citeriorem, ac ulteriorem. Quarum altera.) suple citerior, ut ipse Cæsar infra li. 2. testatur, maximis Pompeij beneficijs devincta erat. Caralitani simul ad se Valerium mitti audierunt &c.) Simul, id est, postquam Caralitani ab oppido insulæ Sardinia ita dicti populi. Strabo enim lib. 5. digniores huius insulæ urbeis Caralis, & Sulchos esse commemorat. Coacto Senatu iniurias inimicorum commemorat &c.) Idem ferme scopus huius orationis est, qui superioris: quam ad milites habuit. Aequitatem namque suam, ac inimicorum iniquitatem senatui exponit. Ac tandem tertio postulat, ut Senatus legatos ad Pompeium de pace facienda mittat. Quis vero obstiterit, quo minus pax ista fieret, Velleius de Curione Tribunopl. loquens ita scribit. Ad ultimum saluberrimas, & coalescentis conditiones pacis, quas & Cæsar iustissimo animo postulabat, & Pompeius æquo recipiebat, discussit, ac rupit: unice cauente Cicero ne concordia publicæ. Et pristina consuetudine discendi &c.) Ad hunc locum intelligendum, operæ pretium erit huc adscribere, quæ Plutarchus de Catonis Vticensis eloquentia, ac genere dicendi in eius uita memoriæ prodidit. Is itaque primo causam in hæc uerba reddit, cur eloquentiæ studuerit. Ea, inquit, de causa eloquentiæ operam

dedit.

dedit, ut philosophiæ præceptis aliquid roboris, neruorūq; in agendo, consultandōq; adiungeret. Non tamē cum cæteris iuuenibus exercebatur, nec audiri à quoquā uolebat. Quade re quum quidam eum repræhenderet, diceretq; improbant homines hanc tuam taciturnitatem Cato, ut libet, inquit, dummodo uitam non improbēt. Et addidit, ego uero tunc demum hanc taciturnitatem meam abrumpam: quum talia dicere ualebo, quæ non sint digna taciturnitate. Deinde quale dicēdi genus secutus sit, paucos post uersus idem edisserit. Sermo, inquit, eius nihil iuuenile, neq; comptum habebat: sed erat rectus, plenus, & durus. Nam gratia quædam, & attentio inerat breuitati sententiarum: mosq; eius orationi admistus, uoluptatem, & risum quendam honestum audientibus afferebat. Vox autem multa, & abundans tonum habebat infractum, in exhaustumq; per uniuersam sæpe diem incessanter locutus, sine lassitudine desinebat. Hæc ille. Vnde Cæsaris uerba iam facile intelligi possunt, quando ait: Catonem sua dicendi mora dies extraxisse, id est, prolongasse negotium diutius. Ipso consule Pompeio &c. Suetonius Tranquillus in Iulio refert, accidisse quum Pompeius legem de iure magistratuum ferret, ut in eo capite, quo à petitione honorum absenteis summouebat, ne Cæsarem quidem exciperet per obliuionem: ac mox lege iam in æs incisa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hactenus ille. Vnde hoc Cæsaris dilemma planum fieri poterit.

In circumscribendis Tribunis plebis. id est, circumueniendis, supple quum Senatus consulto incedere pro suo iure nō sinerentur: ut supra initio istius libri cernere licet.

Et

Et expetita colloquia.) suple duo, quorum unum Pompeio, per L. Cæsarem, ac Roscium, alterum per Cn. Magium, oblatum est. Pompeius enim discedens ab urbe,) Sic Plutarchus in Pompeij uita, Cæsaris uerba cōfirmat. Cum statuisset Pompeius huiusce turbationis certior fieri, omneis iubens patres se sequi, præmonito quod qui remansisset, uir Cæsaris existimaretur: urbem circiter diluculum liquit. Sic triduum disputationibus, excusationibusq; extrahitur &c.) Cæsar unam duntaxat causam subiungit, quare Senatus nullam legationem ad Pompeium super compositione miserit: quippe quod Pompeius ab urbe discedens, dixisset, se hostium loco habiturum quot quot Romæ mansissent. Plutarchus uero alteram adhuc subiungit, nempe quod existimarent, Cæsarem aliud in pectore clausum, aliud in ore promptum habere: hoc est, uerbis duntaxat pacem postulare, re autem uera nihil minus uelle. Subijcitur etiam L. Metellus &c.) Cæsar partim commentariorum legi seruiens, partim suam ignominiam, ac dedecus uitans: hic paulò breuior, & obscurior est quàm alibi. Siquidem Plutarchus, Lucanus, & Appianus impium illius factum hoc loco describunt. Quorum primus in Cæsaris uita adhuc scribit modum: Ei postmodum pecunias ærario demere conanti impedimento affuit Metellus Tribunus plæbis: cui leges quasdam proferenti, non idem armorum, ac legum tempus est, inquit: quod si has ipse res æquo animo ferre non potes, in præsentia quidem procul abscede. Nec enim huiusmodi loquendi fiducia bellum indiget. At cum peractis fœderibus arma deposuerimus: tunc rediens te plæbis patronum age. Hæc tibi

meo decedens iure loquor. Atq; hæc Metello locutus, ad ærarij se portas cōtulit, Apparentibus nusquam clauibus, fabros accersit: quibus portas effringere iussis, Metellus iterum quibusdam laudantibus incitatus, obstare cœpit. Cui, si molestus esse pergeret, necē cōminatus Cæsar, istud inquit: Nonne scis adulescentule longe mihi difficilius esse dicere, quàm facere? Hæc ille. Vnde iam liquet, utrū Metellus compositionis negotium impediuerit, ut Cæsar hic ait: an Cæsarem nepharias manus sacræ pecuniæ inferentem aliquantisper prohibuerit. Albicos barbaros ho-

mines, qui in eorum fide &c.) Strabo in lib. 4. de horū populorum situ cum Cæsare sentit: sed in eorum nomeclatura nonnihil uariat. Sic enim ait, post Salyes tenent Albices, & Vocuntij montana in septentrionem uergentia. Porro cum Albici, tum Massilienses prouintia quondam Romanorū populi sunt: ut Tabula Europæ tertia indicat De Massilia urbe infra li. 2. bellorum ciuili. nonnihil ad monebimus. Quibus iniurijs motus Cæsar &c.) Lu-

canus li. 3. Pharsaliæ, harum iniuriarum prorsus non meminit: imò post æquam Massiliensium orationem, Cæsaris potius in illos iniuriam ad hunc describit modum:

Sic Graia iuuentus

Finierat, quum turbato iam prodita uultu

Ira ducis, tandem testata est uoce dolorem.

Quamuis Hesperium mundi properemus ad axem

Massiliam delere uacat. & cætera.

Quod autem Cæsar iniurijs se affectum dicit, huc respicit quod Massilienses Pompei partes secuti sunt: quum neutrarum esse debuissent. Atqui hoc modo non Cæsari, sed sibi me-

sibimetipsis nocuerunt. Id quod & Velleius Paterculus in hæc indicat uerba. Festinationem itineris Cæsariani aliquandiu morata est Massilia, fide melior, quam consilio prudentior: intempestiue principalium armorum arbitria captans, quibus hi se debet interponere, qui non parentem cohercere possunt. Arelate.) suple oppido Narbonensis Galliae maritimo, quod Paulus Orosius Arelatum uocat li. 7. ca. 34. C. Trebonium Legatum ad oppugnationem Mass.) Oppugnationis Massiliensis descriptione paulisper omissa, bellum in Hispania gestum ideo prius describit: quod Massiliae oppugnatio, & id bellum eodem tempore gestum sit. Post septem demum pagellas ad Massiliae obsidionem describendam redit. Quorum unus tribus legionibus Hispaniam citerio.) Ad hunc locum intelligendum, Hispaniae diuisionem tenere oportet: quam Plin. li. 3. ca. 1. in hunc diuidit modum. Ad Lacobrutinum promontorium ulterior Hispania est, quæ & Bethica dicitur. Mox à fine Virgitano citerior, eademque Tarraconensis ad Pyrenæa iuga. Vltior in duas longitudine prouintias diuiditur. Siquidem Bethicae latere protenditur Lusitania, amne Ana discretæ. Ortus hic in Laminitano agro citerioris Hispaniae, & modo se in stagna fundens, modo in angustias resorbens, aut in totum cuniculis recondens, & sæpius nasci gaudens: in Atlanticum Oceanum effunditur. Hæc ille. De quibus omnibus picturam & tabulam Europicam apud Ptolemæum in consilium adhibe. Alter à saltu Castulonensi.) suple ab oppido Castulone sic dicto: de quo idem Plinius lib. 6. cap. eodem. Per Vectones.) scilicet citerioris Hispaniae populos. Celtiberis.) eiusdem Hispaniae

nia populis sic uocatis, quod ex Celtis oriundi in Iberia,
id est, Hispania confederint. Ita namq; Lucanus lib. 4. ca-
nit: ——— Profugiq; à gente uetusta

Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberi.

Ad Ilerdam.) citerioris Hispaniæ oppidum. De cuius situ
Lucanus idē ab initio prædicti libri hisce uersibus scribit.

Colle tumet modico, leniq; excreuit in altum

Pingue solum tumulo: super hunc fundata uetusta

Surgit Ilerda manu, placidis prælabitur undis

Hesperios inter Sicoris non ultimus amneis:

Saxeus ingenti, quem pons amplectitur arcu

Hybernas passurus aquas.

Præterea scutata, & cetrata.) Vegetius (ut supra etiam
meminimus) lib. 2. cap. 15. refert scutatos olim plumbatis,
gladijs, & missilibus accinctos fuisse, sicuti nunc prope o-
mnes milites uidentur &c. Cetrati autem à cetra dicun-
tur, quod breue scutū, teste Nonio Marcello, est. Sic enim
Vergilius li. 8. Aen. inquit, Læuas cetra tegit. Et sub ca-
stris Afranij cōstitit &c.) Lucanus in præcitato loco utrius-
usq; exercitus castra in hæc uerba describit, quæ superiori-
bus uersibus annectuntur: ——— at proxima rupes

Signa tenet Magni, nec Cæsar colle minore

Castra leuat, medius dirimit tentoria gurges.

Per Afranium stare &c.) Idem Lucanus non ita multo
post causam reddit, quam obrem primo die, quo Cæsar in
suorum castra uenit, pugna non sit commissa, sic inquiens:

Prima dies belli cessauit Marte cruento,

Spectandasq; ducum uires, numerosaq; signa

Exposuit: piguit sceleris, pudor arma furentum

Contia

Continuit, patriæq; & ruptis legibus unum
Donauere diem.

Castra facere constituit.) hæc noctu à Cæsare munita esse
idem Lucanus docet, ita superioribus accinens:

Prono tum Cæsar olympo

In noctem subita circumdedit agmina fossa,

Dum primæ præstant acies, hostemq; fefellit,

Et prope consertis obduxit castra manipulis.

Quas in superioribus castris reliquerat &c.) Supra dixit
Cæsar se biduo in C. Fabij castra uenisse, & postea inter-
missis circiter quadringentis passibus, noua castra in radi-
cibus montis fixisse: ideoq; hic per superiora castra haud
dubie Fabiana intelligit. Planities circiter passuum
trecentorum &c.) Lucanus in prædicto libro hanc plani-
tiam ita describit:

Explicat hinc tellus campos effusa patenteis

Vix oculo preendente modum.

Vnius legionis antesignanus &c.) Ex Modesto de uocibus
rei militaris apparet, antesignanos eos esse, quos Li-
uius antepilanos uocat. Sic namq; ille scribit. Ante signa,
& circa signa, necnon etiã in prima acie dimicantes, prin-
cipes uocabantur: hoc est, ordinarij, cæteri q; principales.
Hæc erat grauis armatura, quæ habebat cassides cata-
phraëtas, ocreas in cruribus, scuta, gladios maiores, quos
spathas uocant: & alios minores, quos semispathas nomi-
nant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impe-
turiaciunt &c. Hic uero lib. 8. ab urbe condita ad hunc
modum: Postremo in plureis ordines acies distribuebatur.
Ordo enim sexagenos milites, duos centuriones, vexillarij

unum

unum habebat. Prima acies hastati erant, manipuli quinque decim distantes inter se modicum spatium. Manipulus levis uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leues autem qui hastam tantum, gessamque gererent, uocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen. Hos sequebantur scutati omnes insignibus maximè armis. Hoc triginta manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisque treis parteis habebat &c. Porro supra in lib. 1. de bello Gallico ostendimus pilo, hoc est hastæ signa militaria affixa: hinc enim primarius centurio primi pili ductor, ac primipilus uocabatur eodem Liuiio auctore. Ex primo hastato &c.) Primus hastatus (ut Vegetius lib. 2. cap. 8. docet) duas centurias, id est, ducentos milites ducebat in acie secunda, quem nunc ducenarius uocant. Porro hastati in genere ij (teste Aeliano de instruendis aciebus) dicuntur, qui manus cōserunt & cominus hasta decertant. Tanta enim tempestas cooritur.) Lucanus in lib. iam sæpe citato hanc tempestatē ex hybernis niuibz uerno tempore ortam esse dicit: atque eius occasionem & causam efficientem ad hunc attingit modum:

Fata dedit uarijs incertus motibus aër
 Pigro bruma gelu, siccisq; Aquilonibus hærens,
 Aethere constricto pluuias in nube tenebat.
 Vrebant montana niues, camposq; iacentes
 Non duraturæ constricto sole pruinae:
 Atque omnis propior mergenti sydera cælo

Aruevat

Aruerat tellus hyberno dura sereno.

Sed postquam uernus calidum Titana recepit,

Sydera respiciens dilapsæ portitor Helles,

Atq; iterum æquatis ad iustæ pondera libræ

Temporibus uicere dies &c.

Tum autem ex omnibus montibus &c.) Idem paulo post, hæc Cæsaris uerba confirmat, dum inquit:

Iamq; Pyrenææ, quas nunquam soluere Titan

Eualuit, fluxere niues: fractoq; madescunt

Saxa gelu, tum quæ solitis è fontibus exit

Non habet unda uias, tam largas alueus omnis

A' ripis excepit aquas, & cætera.

Vi supra demonstratum est &c.) Supra quidem Sicoris fluuij meminit, at Cingæ & castrorum inter duo flumina sitorum non item. Lucanus autem (ut iam ante allegauimus) Castra Cæsareana, & Pompeiana Sicore tantum discreta fuisse perhibet. Cinga uero planiciem (de qua paulo ante) coherceri idem testatur, sic modulans:

At proxima rupes

Signa tenet Magni, nec Cæsar colle minore

Castra leuat, medius dirimit tentoria gurges.

Explicat hinc tellus campos effusa patenteis,

Vix oculo prendente modum, camposq; cohercet

Cinga rapax, uetitus fluctus, & litora cursu

Oceani pepulisse suo: nam gurgite misto

Qui præstat terris aufert tibi nomen Iberus.

Annona creuit.) id est, pretium annonæ auctum est. Quæ ferè res, nempe annonæ caritas ingrauescere consuevit inopia, id est, per inopiam non solum præsentis, sed etiam futuri

turi temporis timor. Iamq; ad denarios quinquaginta in singulos &c.) Ex Budæi observatione constat Drachmam apud Græcos, & denarium apud Romanos eiusdem fuisse ponderis, & ualoris: & octo denarios uno aureo Rhenensi ualuisse ex eiusdem computatione obseruatum est. Quæ ratio si admittitur, singuli modij annonæ plus minus sex nostris aureis Rhenensib. in castris Cæsareanis uenibant. Porro ne quid dissimulem, Beroaldi exemplar à reliquis discrepat. Pro quinquaginta enim quadraginta legit, & denariorum non meminit. Talem nuntium &c.) Hic manifestum exemplum habemus, nuntium in masculino genere cum pro eo, qui nuntiat, tum pro eo, quod nuntiatum apud oratores, & historicos poni: sicut Festus Pompeius, & post eum Lau. Valla homo cum de bonis literis, tum de pietate, & religione uera optime meritis docet. Nihil enim Mancinellus in lima sua Seruio docto alioquin Grammatico patrocinans efficit: dum multa exempla contra Vallam ex poetis citat. Poetis namq; metri causa liberior dicendi campus est, quam oratoribus, & historiographis.

Vt naueis faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britannia docuerat.) Supralib. 5. de bello Gallico ait. Britannicas naueis paulò humiliores fuisse, quam quibus in nostro mari utebantur: idq; propter celeritatem onerandi, subductionesq;. Carinæ primum, ac statumina ex leui materia fiebāt &c.) Exemplaria Florētina, quæ à Beroaldo correctæ esse dicuntur sic legunt, ac distinguunt hunc textum: Carinæ primum stramine, & leui materia fiebant sed nimirum corruptissime. Quo enim pacto uerisimile esset, nauis carinas ex stramine contextas, quæ
Cæsar

Cæsar ipse subiungat, reliquū nauium corpus uiminibus compactum corijs inductum esse. Nullo modo. Straminea namq; carina solida fieri non potuisset. Itaq; Aldini, Gryphiani & Vuolffiani exemplaris lectio hac saltem in parte melior esse uidetur: ut sit sensus, Carinæ primum, ac statumina, id est, stipationes earundem ex leui materia, id est, ligno leui fiebant. Cur autem sic & legam, & interpreter, Volaterranus lib. *πιδολογίας* 27 occasionem præbuit. Is namq; ex Vitruuij sententia dicit, Statumen uocari quicquid strato adiiciatur: unde statuminare, stupare, & infercire. Huc etiam facit, quod Lucanus in præcitato libro naueis non ex stramine, sed ex salignis uiminibus contextas, & corio inductas esse hisce uersibus docet:

*Vtq; habuit ripas Sicoris, camposq; reliquit,
Primum cana salix, madefacto uimine parua
Texitur in puppim: cæsoq; induta iuuenco,
Vectoris patiens tumidum super emicat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoq; Britannus
Nauigat Oceano: Sic cum tenet omnia Nilus
Conseritur bibula Memphis cymba Papyro.*

Deniq; ab hac nauium forma non multum & Babylonica nauiculæ abludūt: quas Herodotus in Clio in hæc uerba describit: Nauigia illorum, quæ per flumen commeant Babylonem, omnia sunt orbicula, atq; coreacea: quæ pecuarij Armenij, qui supra Assyrios incolunt, ex cæsis salicibus faciunt, instruuntq; pellibus, nudo illorum extrinsecus posito in modum soli: neq; puppe discreta, neq; prora acuminata, sed in speciem clypei magis orbiculata. Tale nauigium stramentis stipatum, fluuio deferendum permittunt &c.

tunt &c. Cæterum ne quid dissimulem, si cui Florentina lectio magis proba uideatur, hunc sensum habere poterit: ut intelligamus carinas ex leui materia, hoc est, uel saliciis, uel arundinibus contextas, & stramine infertas perinde, ut apud Agathium de Gothico, & alijs peregrinis bellicis lib. 5. legimus, arundineas ab Hunnis Chersonesum obsidentibus naues factas, & paleis earundem commissuras obstructas esse. Sed (ut antea scripsi) altera & lectio, & expositio mihi magis arridet. Dum hæc ad Ilerdam geruntur &c.) Nunc demum ad Massiliæ obsidionem, & oppugnationem redit: quam ante aliquot paginas describere inceperat. Hæ ad insulam, quæ est contra Massiliã.) Nimirum unam ex Stoechadibus insulam intelligit, quarum teste Strabone lib. 4. tres iustæ & duæ perexiguæ quantitates sunt: Iuxta Plinij uerò sententiam lib. 3. tres duntaxat sunt, quæ à uicinis Massiliensibus propter situs ordinem sic appellatæ, quas & singulis uocabulis nominabant, Prote, Mese, & Hypæ. Hæ namq; (si pictura Ptolemaica nõ fallit) Massiliæ magis oppositæ sunt, q̃ Metina, & Blascon: quarum Plinius inibi in Gallicæ oræ descriptione meminit. Nam in tertia Europæ tabula Blascon longius à Massilia, & à latere sita est. Remos transcurrentes detergere.) id est, distringere, reprimere, distinere.

Hoc primum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur &c.) Commodam occasionem nactus Cæsar, ad res in Hispania gestas redit. Cum enim sibi lætum nuntium de nauali uictoria Ilerdam perlatum esse monuisset: commode deinceps ad res Hispanicas regredi potuit. Interim Oscenses, & Calaguritani &c.) Hi, & sequentes populi omnes in ceteriore

citeriore Hispania siti sunt: de quibus uideto Plinium li. 3. cap. 3. & secundam Europæ tabulam apud Ptolemæum.

Equitatus nostri prælio nouissimos illorū.) suple. Afranianorum, & Petreianorum. Ac nonnunquam sustinere extremum agmen &c.) Ordo cōstructionis sic habet:

Ac extremum agmen, suple hostium cernebatur, nonnunquam sustinere) scilicet Cæsareanorum impetum, ac impressionem. Ac interrumpi.) suple cernebatur agmen hostium.

Magnoq; numero iumentorum in flumine.) Non dissimili modo exercitum antea per Ligerim traiecit. Nam quum militum brachia (inquit li. 7. de bello Gallico) tantum modo, atq; humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent: equitatum disposuerat, qui uim fluminis refringeret. Signum dari, id est, classicum cani.

Et uasa militari more cōclamari.) id est, ut impedimentis collectis, expeditioni se accingerent. Visendi causa leti &c.) Alij legunt loci, & nimirum emēdatius. Mirabantur enim Afraniani milites, quibus modis Cæsareani per ualles & loca præcipitia, prærupta, & cōfragosa proficiscerentur. Huiusmodi nanq; itineris Cæsar ipse modo commemorat. Atq; ad Ilerdam reuerſi.) & hic Cæsar non secundum Grammaticorum nostrorum præceptiones loquitur.

Præpositionem nanq; Græca dicendi forma nomini minoris loci proprij addit. Quemadmodum nanq; Græci dicunt, πρὸς Ῥώμην εἰς τὴν Ῥώμην, id est, proficiscor ad Romam, sic Cæsar hoc loci ait, ad Ilerdam reuerſi.

Cure etiam secundo prælio aliquos amitteret.) Prudentis simul & fidi imperatoris officium perpende, & si talis se casus offert mutare. Cohortium alariarum &c.)

De aliarijs cohortibus supra lib. 1. de bello Gallico ex Vegetio locum adduximus. Item de Prætoria cohorte.

Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem.) Lucanus lib. 4. Pharsaliæ mutuum hoc Cæsareanorum, & Afranianorum colloquium, & familiaritatem hisce uersibus describit:

————— Postquam spatio languentia nullo

Mutua conspicuos habuerunt lumina uulius
 Et fatres, natosq; suos uidere, patresq;
 Depreſsum eſt ciuile nephas, tenuere parumper
 Ora metu, tantum nutu, motoq; ſalutant
 Enſe ſuos, mox ut ſtimulis maioribus ardens
 Rupit amor leges, audet transcendere uallum
 Miles in amplexus effuſas tendere palmas
 Hoſpitis ille ciet nomen, uocat ille propinquum.
 Admonet hunc ſtudijs conſors puerilibus ætas,
 Nec Romanus erat, qui non agnouerat hoſtem.
 Et paulò poſt: ————— Pro numine fata ſiniſtro
 Exigua requie tantas augentia clades
 Pax erat, & miles caſtris permixtus utriſq;
 Errabat, duro concordēs ceſpite menſas
 Inſtituunt, & permixto libamina Baccho
 Graminei luxere foci, iunctoq; cubili
 Extrahit in ſomneis bellorum fabula noctes.
 Armat familiam &c.) Lucanus in iam citato libro famu-
 las dextras uocat, ita canens:

————— Famulas ſclerata ad prælia dextras

Excitat, atq; hoſteis turba ſtipatus inermeis
 Præcipitat caſtris, iunctosq; amplexibus enſe
Separat.

Separat, & multo disturbat sanguine pacem.

Beneficiarijs suis &c.) Beneficiarij (Vegetio lib. 1. cap. 7. testante) ideo sic appellati sunt, quod tribunorum beneficio promouerentur. Quos depræhendit interficit.)

Lucanus & hoc graphice describit, dicens:

— inter mensasq; thorosq;

Quæ modo complexu fouerunt pectora cædunt.

Vana religio iusiurandi &c.) Geminum mendum hic est.

Pro uana enim noua scribendum ipse sensus uerboû admonet. Cum enim antea sacramento militari essent rogati, nouum illud iuramentum accessit. Atq; ad hunc modum Beroaldinum exemplar habet. Deinde pro iusiurandi, legendum est iurisiurandi. Ex propositis consilijs duobus &c.)

Paulo superius Cæsar commemorat Afranium, & Petreium re frumentaria, & flumine Ibero interclusos consultauiſſe: aut Ilerdam reuerſi, aut Tarraconem proficiſci. Prius ergo consilium & sententia tandem uicit.

Quin extremi.) suple Afraniani, ac Petreiani, cum equitibus suple Cæsareanis. Genus erat hoc pugnae, expeditæ cohortes.) scilicet Cæsareanae, nouissimû agmen suple Legionum, cum quibus Cæsar subſequebatur.

Equites uerò suple Cæsareani. Tum inquirebant scilicet Afraniani, id quod ex ſequentibus haud obscure colligi poteſt. Statim enim ſubiungitur, magnôq; impetu equitatum repellerent: id quod de Cæsareanis intelligi nequit. Non enim ita multò poſt ſequitur, Afranianum equitatus in mediam aciem receptam eſſe. Superioribus perterritos prælijs &c.)

Duobus nanq; prius Afranian prælijs erant preſſi, uno, quum iam primû Ilerdam reliquiſſent:

altero, quando Cæsareani reflexo itinere, Afranianos ad Iberum contendenteis anteuenterant, ut in superioribus, uidere licet. *Iisdem de causis &c.*) Quarum supra circiter quatuor aut quinque recenset, primum quod aduersarios re frumentaria interclusisset, secundò, minime committendum ratus, ut etiam secundo prælio aliquos ex suis amittere tertio non uulneribus afficiendos milites optime de ipso meritos, quartò fortunam non tentandam putans. Postremò ciuium misericordia tactus, quos interficiendos uidebat, quibus saluis, atque incolumibus rem obtinere malebat. *Omnia sarcinaria iumenta.*) Hæc alio nomine clitellata, seu clitellaria uocantur, uulgo somrossi.

Si transire possent.) rursus si pro an Græco more usurpauit. *Neque summissos duces &c.*) De his uide hunc librum penè ab initio. *Vt idem, suple Pompeius ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas prouintias.*) Plutarchus (ut supra allegauimus) scribit Pompeium ante urbis portas senatū coegisse: item utramque Hispaniam, & Africam prouintias per amicos, legatos suos administrasse. Sed per paucos probati, & electi &c.) Supra in hoc li. Cæsar ait, ex Senatusconsulto prouintias priuatis hominibus decretas. Itaque magistratuum iura commutata esse haud abs re dixit: quippe quando antea non nisi Prætores, & Consules in prouintias mitterentur. In se ætatis excusationē nihil ualere.) Per elegantē figurā, quæ ἰσχυρά ποσά uocatur, easdē particulas, in se, ab initio trium membrorum repetit. Porro sensus istorum nostrorum perque obscurus est, nisi aliorum locorum claritate illustretur. Quum ergo Plutarchus in Cæsaris uita, hanc eius in literis ad Senatum

natum postulationē fuisse scribat, ut Cisalpina duntaxat Gallia, Illyricumq; sibi cū duabus legionibus, usq; ad secundā petitionē consulatus concederetur: & Cæsar ipse ab initio huius libri dicat, erepto semestri imperio in Gallijs gerendo adhuc, in urbem se retrahi, quum iam L. Domitio Gallia decreta esset: nimirum hoc significare uult diuturnum illud, & nouennale tempus, quo Gallis magno sudore præfuerat, minime respici, quum tamen hætenus in more Romanis fuerit, ut non nisi superioribus bellis probati Duces ueterani ad exercitus obtinendos euocarentur.

Id uerò militibus fuit pergratum &c.) Cur militibus hæc oratio plausibilis, & grata fuerit, sequentia declarāt, quando ait: eos & uoce, & manibus significare cœpisse, ut confestim, quemadmodum Cæsar permiserat dimitterentur, ac sacramento militari soluerentur. Id quod & Afranius in sua apud Cæsarem oratione postulasse Lucanus ita inquit: Hoc petimus, uictos ne tecum uincere cogas.

Statim reliqui ad Varum flumen.) quod Strabone lib. 4. authore, inter Antipolim, & Niceam medium est: & secundū Plinij sententiam lib. 3. Narbonensem prouintiam ab Italia disternat. Cum stipendium ab legionibus penè seditione facta flagitarentur.) Rursus Græcè magis quàm Latine dixit Cæsar, flagitarentur stipendium Petreius, & Afranius, id est, stipendium ab eis flagitaretur. Sic namq; Græci dicunt, αἰτοῦσθαι ὁ ψόδιον, hoc est, flagitor te stipendium. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa.) Eam procul dubio militum partem intelligit, quæ domicilium, & possessiones in Hispania habebat, de qua ipse modò dixit.

no ARGVMENTVM LIB. II.
DE BELLO CIVILI

Tria in hoc libro prosequitur. Primo Massiliae expugnationem. Tum ad res in Hispania gestas redit. Postremo bellum in Africa gestum describit.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. II. IO.

Rhellicani Annotationes.

. TREBONIVS legatus &c.) Redit ad Massiliae expugnationem, cui (ut supra feremus in libri primi meditullio legere est) in Hispaniam proficiscens, C. Trebonium legatum praefecerat. Massilia enim, quae ex tribus oppidi partibus.) Massiliae situm graphice describit quem tamen neque ueteris, neque nouae tabulae Ptolemaicae typus refert. Quam ob rem auctoritati rectius de eo iudicauerint, quam qui alienis oculis cernunt. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta extruit.) Quibus rebus supple uiminibus, et materia comparatis, scilicet ex proximo luco, ut Lucanus fusius tractat: qui et aggerem mirae altitudinis et duas turres ambulatorias in illa exciuitatas ita multo clarius lib. 3. describit, quam Caesar hic.

— stellatis axibus agger

Erigitur, geminasque aequanteis moenia turreis

Accipit, haec nullo fixerunt robore terram:

Sed per iter longum causa repressere latenti.

urbe

Tantaq; multitudo tormētorū.) Vnde isthæc tormentorū copia Massiliensibus suppetiuerit, ex ipsius Cæsaris uerbis in libro superiori discimus, ubi ait: eos armorū officinas in urbe sua instituisse, quando bellū, & obsidionem sibi imminere sentiebant.

Asseres enim pedum duodecim &c.) Causam nunc reddere uidetur, cur Massiliensium tormentorum uim nullæ Romanorum uineæ contextæ & uiminibus sustinere potuerint. Nam inquit, asses duodecim cuspidibus præfixos Massilienses ex balistis mittebant: ac per quatuor Cæsareanarum cratium ordines in terra defigebant. Id quod Lucanus hisce uersibus clare testatur:

Sed maior Graio Romana in corpora ferro
Vis inerat, neq; enim solis excussa lacertis
Lancea, sed tenso balistæ turbine raptæ
Haud unum contenta latus transire, quiescit:
Sed pandens perq; arma uiam, perq; ossa relicta
Morte fugit, superest ielo post uulnera cursus.

Itaq; pedalibus lignis coniunctis inter se, porticus integebantur &c.) Porticus suple uinearum Cæsaris, atq; hac scilicet parte agger inter manus, id est, militum cohortes sub uinearum porticibus proferebatur. Ostendit autē Cæsar hoc loci quibus modis Romani Massiliensium tormentorum uim repulerint, & aggerem suum perfecerint.

Antecedebat testudo pedum sexaginta &c.) Et hæc machina aduersus tormentorum hostilium incursus facta erat. Neq; uerò hic de tali testudine Cæsar loqui uidetur, qualem supra lib. 3. belli Gallici ex Vegetio adduximus: sed qualē Ammianus Marcellinus lib. 26. describit: quan-

do ait Aliffonem quendam Tribunum, coniunctis tribus nauigijs, testitudinem hac specie struxisse, ut densatis cohaerentes super capitibus scutis, primi milites transtris instarent armati: alij post hos semet curuantes humiliter, tertijs summis, gradatim inclinatis, ita ut nouissimis suffraginibus insidentes, formam aedificij fornicati monstrarent. Quod machinae genus contra murales pugnas ideo figuratur hac specie, ut missilium ictus, atque saxorum per decursus cadentes labiles, instar imbrium euanescant &c. Nam causa finalis huiusmodi testudinis eadem à Cesare subditur, quam & Marcellinus habet. Ait enim loci aequandi causa aggeri praepositam, & ex fortissimis lignis factam, rebusque omnibus ijs inuolutam (sic enim pro euolutam legendum censeo) quibus ignis iactus, & lapides, defendi, hoc est, cohiberi possent. Vbi nullam falcis mentionem in utroque scriptore fieri audis, quae trahi praefigatur intrinsecus ad extrahendum lapides e muro hostili, ut Vegetius meminit. In hoc autem utriusque testudinis ratio eadem est, quod utraque, hoc est, Vegetiana, & Caesareana ne incendio consumeretur, corijs, cilijs, aut cetonibus uestiebatur. Porro de uarijs testudinum generibus consule Vitruuium lib. 10. de Architectura. Imprudente, atque inopinante Curione &c.) Supra lib. 1. bellorum ciuiliu Caesar ait, à Catone Siciliam prouintiam relictam esse, quum se Pompeij auxilio destitutum uideret. Atque exinde insulam à Curione occupatam. Atque inde propter repentinum terrorem principum.)suple Messanensium. Vt rursus cum Bruti classe &c.) Supra in lib. 1. bellorum ciuiliu Caesareanae classis Brutus praefectus esse commemoratur.

& Masina

Massilienses in pugna inferiores, nouem amisisse naueis.

Quæ factæ fuerant Arelatæ.) In superiore libro commemorat Cæsar naueis longas duodecim ipsius iussu apud Arelatenseis esse factas. Isthic autem (nisi exemplaria fallunt) in tertia declinatione inflexisse uidetur, iuxta Plinij, & Pomponij Melæ lectionem. Quanq̃ & illi in prima declinasse uideri queant more Græcorū nominū, Arelate, es. De quo & supra lib. 1. bellorum ciuiliū quædam annotata sunt. Qui dexteram partem operis administrabant &c.) Ab initio istius libri narrat Cæsar, Trebonium duabus ex partibus aggerem, uineas, ac turres ad Massiliam agere cœpisse, unamq̃ partem finitimam portui, naualibusq̃ fuisse: alteram uerò quæ est aditus ex Gallia, atq̃ Hispania ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani. Turrim ex latere &c.) De hæc & sequentibus machinationibus, consulito Iucundi picturam Ald. Gryphianis, & Vuolffianis exemplaribus præfixam.

Patebat hæc quoque uersus pedes triginta.) hoc est in longitudinem, latitudinem, ac profunditatem. Præhensionibus ex contignatione prima suspendere &c.) Cæsar hoc loco per præhensionem eam uidetur fabricam innuere, quæ operi faciundo appendi solet, ut ædificiū altius duci queat: id quod Germani ab apparando, seu instruendo ein grust uocant, quasi dicas apparatio, seu instructorium. Musculum pedum LX.) Supra lib. 7. de bello Gallico ex Vegetij sententia docuimus, quid musculus, & unde dicatur. Has inter se capreolis molli fastigio cōiungunt &c.) Quandoquidem Festus Pompeius uitium cincinnos intortos ideo capreolos uocari aitumat, quod

ad locum capiendū tendant: Cæsar procul dubio de lignis
 eo modo intortis loquitur, quibus columnellæ molli fasti-
 gio coniungebantur. Super quibus machinationibus, hoc
 est, præhensionibus, & capreolis Virruuius uideatur. Pha-
 langis subiectis.) Iulius Pollux de rerum uocabulis inquit
 τὰ τῶν ναυῶν ξύλα οἷς ὑποβληθεῖσι πρὶ φέρονται αὐτὰς φάλα-
 γγας, καὶ φαλαγγας, id est, nauium ligna quibus subiectis
 naues attrahuntur Phalanges, & Phalange uocantur.
 Vnde coniectio rotunda illa ligna significari per phalan-
 gas, quibus onera uoluantur: uulgò uuellen, oder uual-
 holtz. Infra autem lib. 3. Cæsar de simili re loquens Latia-
 na uoce scutulas uocat. Virgilius uero li. 2. Aeneidos lapsus
 uocare uidetur. Sic enim ibidem de Durateo equo in
 urbem à Troianis introducto canit: Accingunt omnes ope-
 ri, pedibusq; rotarum Subijciunt lapsus &c. Vocaban-
 tur uerò haud dubie lapsus, quod onera uolutata super
 illis laberentur. Cum insulis sese foras uniuersi pro-
 ripiunt.) Attende supplicantiū ritus quis olim fuerit apud
 Massilienses. Hinc enim apparet eos non ex barbaris, sed
 Græcis originem traxisse: ut multi historici hoc testantur.
 Teste namq; Polybio lib. 3. Galli, & aliæ barbaræ nationes
 non caduceum, neq; insulas: sed corollas ex floribus conser-
 tas pro amicitia, & supplicationis signo prætendebant.

Vt ab hominibus doctis &c.) Cicero in oratione pro
 L. Flacco de Massiliensium eruditione hæc scriptis man-
 dauit. Neq; uerò te Massilia prætereo, quæ L. Flaccū mi-
 litem, & quæstorem cognouisti: cuius ego ciuitatis discipli-
 nam, atq; grauitatem non solum Græciæ, sed haud scio an
 cunctis gentibus anteponendā iure dicam. Quæ tam pro-
 cul à

et à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguisq̃ diuisa, quum in ultimis gentibus, barbariæ fluctibus allua-
tur: sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius insti-
tuta laudare facilius possint, quàm æmulari &c.

Quibus rebus commoti legati.) suple Cæsaris, ut C.
Trebonius, & D. Brutus. Alij ex castris sese incitāt.)
id est, proripiunt. M. Varro in ulteriore Hispania.)
A Gallicis, ad Hispanas res describendas redit. Quandō
enim in superiore libro narrauerat, Afranium, Petreium,
& Varronē Pompeij legatos prouintiam Hispanicā ita
inter se comparasse, ut Petreius ex Lusitania per Vecto-
nes cum omnibus copijs ad Afraniū proficisceretur, Var-
ro autem cum his, quas habebat, legionibus, omnem His-
paniam ulteriorem tueretur: nūc quo pacto idem Varro
se cum erga Pompeium, tum Cæsarem gesserit, explicat,
quippe quod pro plerorumq̃ hominum more ad felicior-
em parietem se inclinauerit. Qui fidutiarum operā
obtineret &c.) Quemadmodum(inquit Budæus in anno-
tationibus prioribus in Pādektas) fidutiarum possessio pro
depositaria, seu(ut nunc uocant) recedentia apud Iure-
consultos accipitur: ita & Varro apud Cæsarem ait, se
quippe legatum, fidutiarum operam obtinere, quia rede-
unte imperatore, aut cōsule, cedere eum oporteret. Ad hūc
modū & Narbazanes apud Curtiū li. 5. ad Dariū loqui-
tur: Auspitiū, inquit, & imperium alijs trade interim, quī
tam diu rex appelletur, donec Asia decedat hostis. Victor
deinde regnū tibi reddat &c. Et nō multò post. Composi-
tis rebus, iusto regi tibi fidutia, id est, per fidutiam restitua-
et imperium. Gaditanis ut facerent &c.) Gaditani

à Gadibus

à Gadibus Hispaniæ uel insula, uel oppido (ut Pomponius Mela docet) denominantur. In Hispali.) scilicet oppido (ubi rursus uides præpositionem nomini loci minoris Græca consuetudine additam) Hispaniæ ulterioris. Etenim Plinius lib. 3. cap. 1. illud inter quatuor iuridicos Hispaniæ ulterioris conuentus refert, dicens: Quatuor iuridici conuentus sunt, Gadiitanus, Cordubensis, Astigitanus, & Hispalensis. Ex phano Herculis &c.) Idem Mela in iam citato loco refert, Gades insulam duobus promontorijs eminere: in quorum altero oppidum sit eiusdem nominis, in altero autem Herculis Aegyptij templum.

Argenti pondo &c.) Budæus li. 1. de Asse, & partibus eius, libram assem, & pondo idem significare tradit: & in epitoma libram, minam, seu pondo centenis drachmis ualere. Supra autem de sestertijs diximus, ac ex eiusdem Budæi ratione collegimus, drachmam apud Græcos, & nummum apud Romanos eiusdem fuisse ualoris, eorumq; octo Rhenensi aureo æquiuale. Cordubæ.) suple in Hispaniæ ulterioris oppido, quod Seneca philosopho, oratore & poëta, Lucanoq; poëta facundissimo, alumni suis olim imprimis gaudebat. Simul ipse Cordubæ conuentus per se portas.) En fructum immanitatis, & auaritiæ Varronianæ, quæ omnibus qui cum imperio, merito cauenda sunt. Tanta, ac tam secunda, in Cæsarem uoluntas prouintiæ reperiēbatur.) ἡνίκά ποτε ἦν ἡ μάχη est. Se se in Italiā uenturum promississet &c.) Librarij erratum in Aldianis, Gryphianis, & Vuolffianis codicibus est, sicuti & paulò superius, seseq; Hispali recepit, pro Hispalim. Nam hic pro in Italiā, legendum est Italicam quod Hispaniæ
ulterioris

ulterioris oppidum est: unde Silius ille *Italicus* egregius
poëta ortum trahit. *Massilienses omnibus defessi*
malis &c.) Ab Hispanis rebus ad Gallicas reuertitur.

Ex ijs unum ipsius.)suple Domitij, modo enim ait, L.
Domitium tribus comparatis nauibus, duas familiaribus
suis attribuisse, unam uerò, hoc est, tertiam ab ipso conscen
sam. Curio in Africam profectus est,)de quo uide in
superiore libro. Hic locus abest à Clupeis.)suple mi
noris Aphricæ oppido, ut Mela lib. 1. testatur. Porro quum
Græci ἀσπίς, id est, clypeus uocetur, haud dubie & à Latī
nis Clupæ, quasi Clypeæ locus dictus est, quod clypei for
mam haberet. Vide Strabonem lib. 6. Ad prædonum
bello &c.) Aut à scribendum, aut ex legendum, sicut præ
dicta duo, & Beroaldinum habet exemplar. A drus
mentum, suple eiusdem Aphricæ minoris urbem, de cuius
egregia munitione infra ab exordio fermè lib. 5. habetur.
Veritusq.)scilicet L. Cæsar, ne multitudo nauium sua
rum ipsum hostibus conspicuum faceret, ac proderet: mo
dò enim dixerat Cæsar, eum cum decem longis nauibus
ad Clupeam, Curionis aduentum præstolatum esse.

Id oppidum C. Considius Longus.)uidelicet qui Pompe
ianas sequebatur partes, ut infra ex initio lib. 5. Hirtia
ni clarum fit. Hanc remulco abstraxit &c.) Remul
co, inquit, Pompeius Festus, est cum nauis magna scaphæ
remis trahitur. Et Nonius Marcellus ait, remulcare di
ctum esse, quasi molli, ac leni tractu ad progressum mulce
re. Sisenna lib. 2. historiarum. Si quæ celeriter solui pote
rat in altum, remulcare trahit. Castra Corneliana.)
Lucanus lib. 4. Pharsaliæ hæc loca primum Antei gigantis

his regna uocitata esse perhibet: & uulgatam eius rei fabulam narrat. Cur autē deinde Cornelianā castra dicta sint, idem paulo post his carminibus rationem reddit, dicens:

Sed maior dedit cognomina collibus istis

Pœnum qui Latys reuocauit ab arcibus hostem

Scipio: nam sedes Libyca tellure potito

Hæc fuit, en ueteris cernis uestigia ualli,

Romana hos primum tenuit uictoria campos.

Curio castra Varri conspicit &c.) Hic nimirum Aelius Varrus fuit, qui antea Auximi in præsidio constitutus, urbe capta profugerat: sicuti Cæsar supra ab exordio, & medullio lib. 1. de bello ciuili memoriæ prodidit.

Imperator appellatur &c.) Imperator is apud ueteres Romanos (teste Appiano) dicebatur, cuius ductu decem millia hostium essent cæsa: quem nunc uulgò summum capitaneum uocant, qui alios multos sub sua potestate habet duces. Quod uerò Cæsares postea hoc nomine uocabantur, hanc factum est ob causam, quod regis nomen populo Romano inuisum, illud autē plausibilius esset: quippe quondam libertatis speciem præseferens, quum re ipsa imperatoris maiestas nil nisi mera dominatio esset.

Plures authores.) id est, causæ, ita ut ad rem referatur, non ad personam: id quod sequentia haud obscure indicant, quando ait, Ciuile bellum &c.) Porro autem ὁ λόγος οὗτος ἀνανταπόδотός ἐστι. Quocirca orationis defectus ita supplendus est. Ciuile bellum.) suple in quo nihil sanctum, pium, nec quicquam turpe ducitur.

Genus hominum.) hoc est, milites. Quod liceret libere facere, & sequi, quod uellent.) Recte quidem. Nam

& Poeta

¶ Poëta sic de isthoc hominum genere canit:

Nulla fides, pietasq; uiris, qui castra sequuntur:

Venalesq; manus, ibi fas, ubi maxima merces.

Legiones hæ, quæ paulò ante apud aduersarios fuerant.)
 supple etiam timoris, ac trepidationis authores erant in
 Curionis exercitu. Modò enim dixerat Cæsar, Curionem
 eas recepisse legiones, quas superioribus tēporibus ex Cor-
 finio ipse acceperat: adeò ut paucis centurionibus muta-
 tis, ijdem ordines, manipuliq; constarent.

¶ Nam etiam Cæsaris beneficium mutauerat consuetu-
 do.) Parenthesis hic in Gryphianis Aldinis & Vuolfia-
 nis codicibus non in loco posita uidetur. Est nanq; conti-
 nens αἰτιολογία, in qua causam reddit, cur nam legiones,
 quæ apud hostes fuerant, terroris causa fuerint. Quia, in-
 quit, consuetudo supple colloquij cum Quintilio Varro ha-
 biti, Cæsaris beneficium mutauerat: id est, beneficentiæ ad
 Corfinium acceptæ immemores reddiderat. Quum enim
 ipsos necare potuisset, incolumes in suam accepit militiam

Quæ offerentur &c.) Alij libri, qua legunt, & mea qui-
 dem sententia melius, ut sit sensus: qua scilicet consuetudi-
 ne colloquij, municipia etiam diuersis partibus scilicet mi-
 litum coniuncta efferrentur. Id quod sequentia declarant,
 quando ait: Neq; enim ex Marsis Pelignisq; ueniebant,
 supple omnes istarum legionū milites, sed alij aliunde. Ut
 qui superiori nocte in contubernijs, commilitesq;) scilicet
 fuissent. Atq; hæc mea cōiectura, in tam deprauato, ac mu-
 tilo, hiatibusq; pleno loco est: quàm eatenus seruabo qua-
 tenus in emendatius exemplar incidero, aut commodio-

rem ab alio interpretationem didicero. Nonnulli grauiore sermones militum uulgò durius accipiebant.) hoc est, rem à Quintilio Varro narratam, & inter milites sparsam asperiores esse quàm pro re putabant: uidelicet nisi eius sollicitationi auscultassent. Estq; hic nouæ sententiæ initium, nō I cohærentis cum superiori. Mox enim sequitur altera epanodi pars. Nonnulla etiam ab ijs &c.

Concilio conuocato.) suple primorum ordinum.

Quod huiusmodi militum consilijs otium maximè contrariū esse arbitrarentur.) iuxta illud Curionis apud Lucanum lib. 4. sub finem:

Variam semper dant otia mentem.

Porro erant &c.) Altera sententia in concilio dicta.

Curio utrunq; consilium improbens, quantum alteri sententiæ.) hoc est, posteriori. Tantum alteri.) hoc est, priori, quæ castra Varri oppugnanda censebat. Hos.) supplendū, posterioris sententiæ authores, illos scilicet prioris. Atq; hæc cōfutationis Curianæ propositio est. Qua enim, inquit, fiducia &c.) Confirmatio prioris sententiæ in propositione. Quum enim quidam decernerent, Varri castra primo quoq; tempore oppugnanda, per argumentum à difficili sumptum probat, non facile factu quod suaderent. Deinde quando Martis aleam potius subeundam dixerāt, quam expectandum, ut à suis circumuenirentur, hoc eos non cogitasse ait: quod si inferiores, & accepto detrimento ab oppugnatione discesserint (id quod fieri posset) militum animos alioquin ad defectionem spectantes, magis propensos fore ad deficiendum ad hosteis: propterea quod felicitas rerum gestarum imperatoribus militum beneuolentiam.

tiam, & è contra res aduersæ odia conflent. Castrorum autem mutatio &c.) Alterius sententiæ refutationem aggredditur, cur uidelicet, si in castra Corneliana retrò cederent, nil nisi turpissimam fugam, ac exercitus alienationē reportaturi essent. Neq; enim, ait, militum animi hoc temporis spatium interiecto (ut uos conijcitis) sanarentur, sed magis sautiarētur. Nam si boni, & prudentes sunt uiri, ægre laturi essent, sinistram de ipsis suspicionem aut timoris aut defectionis concipi: atq; ita bene antea de nobis sentientes, & animati, malè sentirent, & animum ad pugnam antea promptū desponderent. Sin uerò aperte improbi, ac imprudentes sunt, satius est, eos ignorare, se timeri: ne his timor licentiam maiorem, illis uerò pusillanimitas, & exasperatus animus studia diminuat pugnandi, ac in officio perseuerandi. Quod si iam inquit explorata habemus &c.) Per concessionem rethoricam inquit, esto uerū sit, quod de exercitus alienatione dicitur, (quod tamen ego aut prorsus uanum, aut rumore minus esse confido) annon prudentium, ac circumspectorum ducum interest, perinde exercitus incommoda dissimulare, occultare, ac tegere, ac corporis uulnera dissimulantur, occultantur, ac teguntur? Deinde amplificationē à temporis circumstantia tractam subiungit, quod frustra noctu fugam adornandam existiment. Quum enim militum animi pudore, ac metu in officio contineantur, nox utriq; rei obest: pudorem namq; omnē malis hominibus excutit, & timidis timorem auget. Quare neq; tanti sum animi &c.) Epilogus est, in quo potissima duo argumenta repetit, & quid faciendum sit, indicat. Dimisso concilio, contionem aduocat

militum &c.) Hinc patet Curionem primum cum militibus primorum ordinum, hoc est, tribunis militum, centuriis, & signiferis tantum consultauisse: deinde uerò negotium ad totam militum concionem retulisse. Cæterum oratio ista generis suasorij est. Dissuadet enim illis, ac dehortatur, ne à Cæsare, atq; ipso eius proprætore, ad hosteis deficiant. Ac in exordiolo quidē factorem à militibus capiat, dum pristinam eorum fortitudinem deprecatur. Deinde iugulum causæ petens, turpitudinem, quidem defectionis illis ob oculos ponit, sed ita tamen ut beneuolentiæ melle orationis amaritudinem condiat dum ait: quid grauius inimici de uobis statuere possēt, q̃ ut eas prodatis, qui suam in bello ciuili felicitatem uobis acceptum ferūt? Ita namq; beneuolentiam supra captā renouat. Postremo aduersariorum argumenta diluit, ac tandem opera, & diligentia sua se eis non defuturum pollicetur. An uerò

in Hispania res gestas Cæsaris &c.) Per collationem uicti, & uictoris suadet hunc potius, quàm illum sequendum esse. Duos pulsos exercitus.) suple Afranij, & Petreij

qui primum seiuncti, postea coniunctim fusi, & capti sunt.

Duas receptas prouintias.) suple citeriorem, ac ulteriorem Hispaniam. An qui incolumes &c.) Argumen-

tum à maiore ad minus. Vos autem incerta uictoria.)

Argumentum est ex absurdo, & stulto tractum. Desertos

enim se &c.) Refellit Quintilij Varri argumenta per occu-

pationem. Siquidem particula, enim, hoc loci non ratio-

nalis, sed uel expletiva, uel aduersatina uidetur. Res

linquitur noua religio &c.) ἀπορρηγνός hæc intelligenda

sunt. Capitis diminutione &c.) Caput (annotatore

Cælio

Cælio) apud Iureconsultos statum significat, & capite diminuti, qui cum sui iuris fuissent, cœperunt alieno iuri subiecti esse. Vnde iam facile colligitur, L. Domitio nullam amplius potestatem fuisse, milites sacramento sibi obstrictos tenere: quippe quādo ipse in hostium potestatem uenisset, pristinumq; suū statū, ac dignitatē amisisset. Quocirca sequēbatur, milites sacramento illo solutos, nulla amplius religione Domitiana teneri. Prædicaturos nō sum.)

Præteritio schema rhetoricum est. Ait enim sua erga milites beneficia præteriturum, quum tamen postea recenset. Hac uos fortuna.) Epilogus est, in quo ea præcipua argumenta repetit, quæ maxime ad dehortandū milites à concepta defectione ualebant.

Erat uallis inter duas acies &c.) τὸ ὄρος παρὰ τὴν ἀκρίαν est. Vt supra demonstratum est.) suple ante duas pagellas. Hanc uterq; si.)

Et hic si pro an positum est. Et duas Marrucinarum cohortes &c.) Volaterranus lib. 6. Geographiæ ex Strabonis sententia, ultra Picenum, Vestinos, Marrucinos, Marfos, Ferentanos, Pelignos, & Samnites Italiæ populos, omnem regionem montanā incolere dicit.

Sublatum ad eius conatum scuto.) id est, quum Fabij conatum uidisset Varrus, humerum apertum scuto protexit.

Portæ castrorum occupantur.) scilicet ab Actianis.

Sed quū loci natura &c.) Paulò superius in hoc eodem libro Cæsar ait, Varri castra muro, oppidoq; Vticæ coniuncta fuisse ad portam, quæ Bellica uocabatur, & admodum munita loci natura erat: una ex parte ipso oppido Vtica, altera theatro, quod erat ante oppidum substructionibus eius operis maximis, aditu ad castra difficili, & angusto.

gusto. Erat in oppido multitudo insolens belli &c. Causas ostendit, cur Vticensis plerique omnes ad deditioem spectauerint, primum ob belli insolentiam, & diuturnam pacem, Deinde quod Vticensis propter Caesaris beneficia illi amicissimi essent. Postremo quia ex uarijs hominum generibus multitudo constabat facile ex superioribus praelijs infelicibus terrebantur. Porro & hic Gryphiana, Aldiana & Vuolffiana exemplaria corrupta sunt. Nam pro conuentus substituendum est, erant. Et deinde pro qui, legendum est, quum etiam ex uarijs generibus constaret, supple multitudo. Nisi forte synthesim esse placet, si illa exemplaria sequamur, & constarent legamus. Quibus omnibus rebus sublatus &c.) Lucanus sub finem li. 4. hisce modis Curionis insolentiam, & studium ad pugnandum cum Iuba describit:

quem blanda futuris

Deceptura malis belli fortuna recepit.
 Nam pepulit Varum campo, nudataque foeda
 Terga fuga: donec uetuerunt castra cecidit &c.
 Relictis munitionibus.) scilicet castrorum suorum ad Vticam.
 Et controuersijs Leptitanorum.) id est, incolarum Leptis oppidi in minore Africa, ut testatur Mela li. 1.
 Saburam eius praefectum &c.) Lucanus in iam citato loco Saburam istum secundum a rege fuisse sic canit.
 Mittere exigua qui praelia prima laceffat
 Eliciatque manu, Numidis a rege secundus:
 Ut sibi commissa simulator Sabbura belli.
 Multum ad hanc rem probandam adiuuat adu.) Adulescentia namque feruentior, & magis temeraria est, quam a-

tas uirilis. Eadem de Curionis magnanimitate Lucanus refert, Cæsareanae sententiæ ita subscribens:

Dignadamus, iuuenis meritæ præconia uitæ,

Haud alium tanta ciuem tulit indole Roma:

Aut cui plus leges deberent recta sequenti.

Et sex millium passuum interuallo &c.) Lucanus infidiarum locum ita scribit:

Ipse caua regni uires in ualle retentat.

Proximaq; respiciens signa.) id est, uexilla suorum.

XVI. millium spatium &c.) Tantum enim spatium inter Corneliana castra, & Bagram fluium (ubi Sábura castra erant) fuit.

At Curio nunquam amisso exercitu &c.) Eadem Lucanus de Curionis exitu, & fortitudine narrat, sic canens:

Non tulit afflictis animam producere rebus,

Aut sperare fugam, ceciditq; in strage suorum,

Impiger ad lethum, & fortis uirtute coacta.

ARGVMENTVM LIB. III.

DE BELLO CIVILI

Per Ioan. Rhell.

Primò loco ingentia Pompeij auxilia describit. Secundo pacē rursus Pompeio per L. Vibullū Rufum oblata, & tamen ab eodē paruifactā. Tertio castris utrinq; ad Dyrrhachiū positis, ac leuibus cōmissis prælijs: maxima rerum necessariarū penuria utrumq; exercitum laborasse. Quarto pugna in pharsalico campo facta describitur: ex qua Pompeius inferior discedēs, ac in Aegyptum fugiēs, illic

210 IN LIB. III. DE BEL. CIV.

per insidias occisus est. Postremò belli Alexandrini uelut
seminarium quoddam proponitur.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. III. IO.

Rhelicani Annotationes.

DICTATORE habente Comitia Cæsare.) In superiore li. de bello Ciuili Cæsar ipse testatur, se quum Massiliæ uersabatur audisse: Quod à M. Lepido prætore Dictator esset dictus. Is enim erat annus, quo per leges.) Earum legum una annaria uocabatur, teste Pomponio Laeto, qua annorum modus finiebatur, quibus magistratus capiendi potestas esset. Quæ autem leges annorum consulatus propriæ fuerint, me nondum apud authores legisse ingenue fateor. Hoc & ad timorem nouarum tabularum tollendum.) Tabulæ nouæ hinc dictæ sunt, quod quum (inquit Cælius antiquarum lectionum lib. 7.) pecuniæ creditæ obæratæ condonantur, & nouæ mox cooriuntur tabulæ, quibus nomina contineantur noua. Id quod & Cicero his uerbis alibi declarat: Tabulæ nouæ quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundam, eum tu habeas

ego non habeam pecuniam. Qui se illi in otio &c.) Beroaldinum exemplar odio ciuiliis belli habet, quarum utraq; lectio ferri potest. Si enim legas in otio, sensus est: qui se illi obtulerant rebus adhuc illius tranquillis, & saluis. Sin autem odio, sensus erit, ita se Casari obtulisse, ut bellum Ciuile, quod oderant, tandem in alterutram cadente uictoria partem finiretur. Proinde.) Beroaldus perinde, & pro suffecisset potestatem rectius legit fecisset.

His rebus, & feriis Latinis &c.) Quales fuerint, & unde dicta sint feriae Latinae ex Macrobij loco lib. 1. Saturnaliorum cap. 16. patet. Praeliare, inquit, omnes quibus fas est res repetere, nec hostem laceffere. Nam cum Latia, hoc est Latinarum solennia concipitur, item diebus Saturnaliorum: sed & cum mundus patet, nefas est praelium sumere. Quare nec Latinarum tempore, quo publicae quondam indutiae inter Romanum populum, Latinosq; firmatae sunt, inchoari bellum decebat &c.

Cycladibusq; insulis.) suple maris nostri quae (ut Plinius lib. 4. cap. 12. testatur) à promontorio Gereſto circa Delum in orbem sitae sunt: unde & nomen à τὸ ἑκὺνδον traxere. Quae autem illarum nomina sint, & quem habeant situm, Plinium, & decimam Europae tabulam apud Ptolemaeum consule.

Corcyra.) penultima longa ut est apud Lucanum uidere non in uno loco. Ea autem insula uicina est mari Adriatico, testante Mela libro 2.

Ponto, Bithynia.) supplendum regionibus Asiae minoris. Quas traduxerat.) suple in Graeciam.

Deiotarius adduxerat &c.) Deiotarius Armeniae rex fuit, de quo multa in Oratione Ciceronis

pro eodem, & infra lib. 4. belli Alexandrini. Quos
ubi.) ibi scribendum est, (ut Aldus, & Gryphius habet) ta-
met si Beroaldinum exemplar, sibi legat. Ex Gallo-
grætia.) quæ eadem & Galatia à Plinio lib. 5. cap. ultimo
dicitur. Agros autem Phrygiæ ea regio magna ex parte
complectitur, eodem Plinio teste. De qua uidero primam
Asiæ tabulam in Ptolemæo. Hippotoxotæ.) id est, equi-
tes arcubus utētes, & iaculis. Hinc Bardanos, Bessos.)
De Bardonis nihil adhuc inueni apud Geographos. De
Bessis autem Strabo li. 7. Aemi accolæ, inquit, & qui usq[ue]
in pontum uergunt Coralli & Bessi. Ex quo loco apparet
eos Thraciæ populos esse. Siquidē Aemus altissimus mōs
est, qui mediam Thraciam intersecat. Cyrenis.) uel op-
pido, uel populis Africae, unde & Cyrenaica regio dicitur.
Ad eum locum, qui appellatur Pharsalia &c.)
Quandoquidem pugna tandem maxima inter Cæsarem,
& Pompeium in hoc loco facta est, operæpretiū erit nosse,
in qua Grætiæ parte situs fuerit. Plinius itaq[ue] lib. 4. cap. 8.
Pharsalicos campos simul cum libera ciuitate in Thessalia
ponit. Cæterum Paulus Orosius lib. 6. cap. 15. locum
istum in quo pugnatum est nō Pharsaliam, sed Palæophar-
salum uocat, hoc est, si Græcanicum ἱερὸν σπέκτες, antia-
quum Pharsalum. Erat Orici Lucretius &c.) Mela
lib. 1. Geographiæ, Oricum primam Istricarum urbium
esse dicit. Quibus iussu D. Lælij præerat.) Lælius
nanq[ue] Asiaticis nauibus à Pompeio prefectus erat, uti Cæ-
sar ipse modò commemorat. Offenderunt.) hoc est, impe-
gerunt, absolute nanq[ue] hic positum est. A' Salonis.)
supple oppido Istriæ regionis: quod tamē Pomponius Mela
singulas

singulariter, non pluraliter flexit. In Cæsaris com-
plexum ueniret.) id est, in congressum militarem, et ut pla-
nius quod sentio dicam, si contingeret cum Cæsare con-
gredi. Liburnarum.) suple nauium uelocissimarum,
quæ à Liburnis populis primum inuenta sunt. Con-
citatis Dalmatis.) scilicet Pannoniæ populis. Etenim Pla-
nius lib. 3. cap. 15. eam Pannoniæ partem, quæ mare Adri-
aticum spectat, Dalmatiam uocat. Et præfectis o-
mnium mulierum crinibus &c.) Quum dicit tormēta ex
mulierum capillis esse facta, synecdochice nimirum loqui-
tur: quippe ut totum pro parte accipiens, innuat, neruos
balistarum, seu scorpionum inde factos esse. Quinis
castris, id est quinque. Distributium enim nomen pro car-
dinali positum est historico & Poëtico more. Iamque
hyems appropinquabat &c.) Necessum est hanc Salona-
rum oppugnationem ante Cæsaris in Pharsaliam traie-
ctionem contigisse. Quum enim non tantum Cæsar supra
dicat, se ipsis Ianuarij Nonis à Brūdusino littore soluisse,
uerumetiam Lucanus lib. 5. Pharsaliæ asserat eundem à
Brundusio nauigationem instituisse, quum æquora prius
lenta alto iam torpore ligata, & unde pigrius immotis pa-
ludibus hæsisent: nullo sanè pacto hyems appetebat, sed
rigidissima iam erat, si post utrunque Cæsaris comeatum
in Grætiā isthæc cum Octauio gesta sunt. Id quod &
paulo superius ex hoc eodem libro apparet, ubi ait: Bibu-
lum grauissima hyeme in nauibus suis excubasse, ut ultia-
rum Cæsaris comeatum exciperet, naueisque eius incende-
ret. Quo fit, ut per hyemem hic non tempus hybernū, sed
tempestatem intelligam: ob quam abortā Octauius præter

alias calamitates acceptas à Salonarum oppugnatione destiterit. In Candauia &c.) Plinius lib. 3. cap. 23

montes Candauia in Macedonia ponit. Et Volaterranus lib. 8. Geographiæ ei subscribit. Vnde apparet Candauiam Macedonia regionem esse perpetuis montibus circumtactam. Parthinorum.) scilicet populorum Macedonia, de quibus Plinius in proximè allegato loco.

Calenus legionibus, equitibusq; Brundusij &c.) de hoc Cæsaris mandato lege ante duas pagellas. Erat res in magna difficultate.) res scilicet Bibulina classis.

Cum M. Acilio, & Statio Murco legatis &c.) Paulo superius Cæsar ait L. Torquatū & se, & Oricum ei dedidisse, ideoq; uerisimile est, illos legatos in oppidi præsidio relictos. Quod autem de istius oppidi muris hic loquatur, & præcedentia (quæ modo allegaui) & sequentia testimonio sunt. Mox enim sequitur, Cæsarem reuersum esse Oricum, atq; inibi Libonem, & Bibulum ad colloquium ab eodem euocatos.

Vltiores ciuitates.) scilicet Gratiæ, statim enim sequitur. Erat autem ad Butrotum oppositum Corcyra &c. quod affirmante Pomponio Mela lib. 2. Epiri oppidum est. De quo, & reliquis prædictis, & dicendis in hoc libro 5. decimam Europæ tabulam conspicio.

Ex ædilitate, & prætura &c.) Quod ad ædilitatem Cæsaris cum Bibulo gestam adtinet, Suetonius Tranquillus similitatem inter eos sic conflata esse in Iulio narrat. Aedilis præter Comitium, ac forum, basilicasq; etiam Capitolium ornauit, porticibus ad tempus extructius: in quibus abundante rerum copia, pars apparatus exponeretur.

exponeretur. Venationes autem ludosq; & cum collega,
& separatim ædedit. Quo factum est, ut communiū quoq;
impensarum solus gratiam caperet, nec dissimularet colle-
gæ eius M. Bibulus, euenisse sibi, quod Polluci. Vt enim
geminis fratribus ædes in foro constituta tantum Castor
vis uocaretur: itam suam, Cæsarisq; munificentiam unius
Cæsaris dici. Quod uerò ad præturam, Tranquillus qui-
dem consulatus cum Bibulo gesti, non præturæ meminit:
in quo quia cuncta ex arbitrio suo gerebeat, hi uersus in
illos lusi sunt:

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cæsare factum est:

Nam Bibulo fieri Consule nil memini.

Ipsi reciperent.) id est, pollicerentur. Ipse ut aqua
terraq; &c.) Aqua scilicet dulci. Supra enim asserit Bibu-
lanos præ huius aquæ inopia, cœlestem rorem ex pellibus
expressisse. Illud.) suple marinas, id suplendum, ter-
restreis custodias.

Illineq; legatos Cæsaris recipere.)
id est, recipiebant, hoc est accipiebant, quo uerbo ipse Cæ-
sar paulò ante utitur. Periculum præstare.) Præ-

stabant, hoc est, si Cæsaris legati inter Pompeianos peri-
clitarentur, non spondebant, se Cæsari super ea re satisfac-
turos. Præstare nanq; hic forense uerbum est. Vnum.)
id est, solummodo instare, instabant κατ'ἰτίαν ὁμοῖον modi.

Grauiore morbo ex frigore, ac labore implicitus.) Pau-
lò superius Cæsar scribit, Bibulum ipsum grauissima hye-
me in manibus ad Orici portum excubasse: neq; ullum
laborem, aut munus quantumuis abiectum detrectasse.

Ex isto igitur frigore, & labore insueto morbum contraxe-
rat.

Vibullius sedato tumultu &c.) Quis fuerit
tumulus

tumultus ille ex superioribus liquet, ubi Cæsar inquit, *Vē bullium* prius de Cæsaris aduentu, & præsentia, in Græca terra Pompeium certiolem fecisse, quàm illius mandata referret. Quo nuntio Pompeius adeò consternatus sit, ut maioribus itineribus, quàm solitus esset) Apolloniam contenderit. Fugitiuis ab saltu Pyrenæo &c.) *Afrani*anos, & *Petreianos* haud dubie innuit, quos supra lib. i. bellorum Ciuiliū legimus. *Ilerda* relicta *Octogesam* petiisse: autem Pyrenæos monteis hinc inde errasse, ac bis tandem cum Cæsareanis collocutos. Iisdem temporibus Romæ *M. Cælius* &c. (Intermissa aliquantisper re bellica, ad urbanas describendas uenit. Quum enim ab exordio huius libri monuisset, fidem in tota Italia adeò angustam fuisse, ut neq; credita pecunia soluerentur, ideoq; se constituisse, ut arbitri darentur, per quos rerum, & possessionum æstimationes fierent: nunc quem exitum ea res sortita sit, prosequitur. Quod autem dicit, *Cæliū Rufum* prætorem causa debitorū suscepta suple ad defendendum, initio magistratus, tribunal suum iuxta *C. Trebonij* prætoris *Vrbani* sellam posuisse, geminum sensum habere potest, uel quod *Rufus* peregrinus fuerit prætor, & tribunal suum iuxta curulem *Trebonij* sellam ponendo, se ei æquare uoluerit: uel quod hastæ, ac litibus dirimendis uterq; esset iudex ex æquo. De quibus legito plura apud *Fenestellam*, & *Pomponium Lætum* de Prætorum dignitate, & officio. His temporibus.) uidelicet tumultuosis. Atq; ipsis.) suple debitoribus, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est *Cælius* &c. Mirā ergo duritiam, & immanitatem in hoc homine fuisse oportet. Nemo enim facile

facile remittit, quod ad priuatum commodum suum pertinet: & quisque suae, quam alienae causae uehementior, & acrior patronus est. Ne frustra ingressus turpem causam uideretur.) id est, ne frustra debitorum patronum ageret aduersus creditores, ne uidelicet illi his satisfacere compellerentur. Quod sanè perquam turpe patrocinium erat. Obseruanda est autem loquendi forma, ingredi alicuius causam, id est, suscipere ad defendendum quod Germani dicunt, an eines sach stan. Seruilius consul.) suple quem Caesar secum consulem creatum esse à libri huius capite asserit. Et concionari conantem de rostris deduxit &c.) Liuius li. 8. urbe cōdita quid rostra, & unde dicta sint, hisce uerbis exponit. Domitis Latinis, naues Antiatium partim in naualia Romae subductae, partim incensae: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit, rostraque id templum appellatum. Atque eo in Italiam euocato.) scilicet ex Massilia, ubi propter homicidium commissum exulabat. Atque eum in Turinum.) suple agrum Turio Italiae oppido adiacentem praemisit. Visaque proditio.) proditio legendum est, & textus iuxta Beroaldi distinctionem ita distinguendus: & familia Neapoli uisa, atque proditio oppidi appareret, & caetera. Quod conuentus.) suple Capuanus arma coeperat. Quibusdam solutis ergastulis &c.) Ergastulum, & ergastulus (teste Nonio Marcello) ut genere, ita & intellectibus differunt. Nam neutro carceris locus est. Masculino autem custos poenalis loci quem Graeci *δρεμοφύλακα* uocant. Lucilius lib. 15. Non ergastulus unus, & alius iudicem apposuit, ut nemo sententiam libere, quasi ergastulus posset dicere, haec ille. Si quis uero

Romani

nominis ἵτυμον requirit, Syontini cōmentarios lingua
 Latinæ consulat. Peruenit Turios.) uel populos,
 uel oppidum: quod tamen Pomponius Mela lib. 2. Turium
 singulariter declinat. Libo profectus ab Orico &c.)
 A domesticis rebus ad bellicas redit. Quum nanq non
 ita multò ante meminisset colloquij inter Libonē, & sese.
 Item mortis Bibulinæ ad Oricum: iam quo pacto inde, &
 quorsum profectus sit, enarrat. Insulamq, quæ cona
 tra Brundusinum portum est &c.) Plinius lib. 3. cap. 26.
 tradit, paucas insulas in Calabro littore ante Brundusiū
 sitas, quarum obiectu portus efficiatur. De quo uide Pto
 lemæum li. 3. ca. 1. & tabula Europæ 6. Quàm omniū.)
 suple locorum, ac portus custodia clausos, suple præsijs
 Casareanis, de quibus in superioribus. Et adeò loci
 opportunitate profecit.) quod scilicet insulam è regione
 Brundusij sitam occupauerat, & Casareanos egressu pro
 hibebat. Per causam exercendorum remigum.) id est
 ut remiges exerceret. Ad fauces portus, id est, angus
 stias seu arctos ingressus: similitudine à re animata ad ina
 animatam sumpta. Signo dato in hosteis incitauerūt.)
 Beroaldi exemplar legit, se incitauerunt. Hyems
 præcipitauerat.) suple to se, aut præcipitata iam erat, ita
 ut actiuum uerbum κατ' ἰναμαχίη pro passiuo positū sit,
 ut in illo Virgiliano: Nox præcipitat cælo. Nā ea (inquit
 Seruius) uerba inuicem ponuntur, quæ passiuæ, & actiuæ
 esse possunt: ut auerto, & auertor, præcipito, & præcipi
 tor. Sic & Liuius li. 7 deca: 3, Creditum inquit uulgò est.
 in puteum apertum ex equo præcipitasse. Et rursus lib. 9.
 decadis 4. Et pars maxima inermes per inuia, & rupes de
 ruptas

ruptas præcipitantes fugerunt. Significare autem uult, hyemem in exitu iam fuisse. Etenim quando Cæsar supra ait, se quinto Ianuarij die Brundusio soluisse, & hic multos iam menseis transisse affirmat: dubio procul hyems iam in præceps ibat, hoc est, ad finem inclinabat. Quibus necessario cōmittendum existimabat.) quibus supple- dum uentis, cōmittendum suple ex superiori, naues. Neq; uerò est quod quenquàm substantiui cum adiectiuo discon- uenientia moueat. Nam committendum hic non partici- pium, sed uerbum infinitiui gerundium est: quod neq; in numeros, neq; in personas, neq; in genera, neq; in tempora (authore Gellio.) distrahitur, sed omnia isthæc, una, eã- demq; declinatione complectitur. Quantoq; eius.) scilicet temporis, cuius occasionem Cæsareani neglexe- rant: tanto erant alacriores ad custodias qui classibus præerant, supplem Pompeiani. Statim enim sequitur, Et crebris Pompeij literis castigabantur &c. Et paulo superius scriptum est, insulam, quæ contra Brundusia- num portum est, à Libone occupatam esse in hoc, ut Cæsa- reanos egressu prohiberet. Lenioribus uentis.) suple to spirare desinentibus. Modo enim ait, sæpe uentos flauisse, quibus necessario naues committendæ fuissent à Cæsa- reanis. Eijcere naues, id est, appellere. Quanquàm Beroaldinus codex elicere habet. Hæc à custodibus classium.) uidelicet Pompeianarum. Nacti haustum.) suple uentum secundum ijs, qui ex Italia in Grætiā nauigant. Mox nanq; sequitur, haustum aliquandiu remissius flantem tandem rursus increbuisse, Cæsareanisq; præsidio fuisse. Nacti portum, qui appellatur Nymphaeum &c.)

Plinius

Plinius lib. 3. cap. 22. nymphæum promontorium uocat.

Ultra Lyssum.) supleto Liburnicæ regionis oppidum.

Qui portus ab Africo tegebatur.) Africus uentus est lateralis, qui ab occasu hyberno cōtra Vulturnum spirat.

Qui modò sibi timuerant.) ut Cæsareani, tutissimus portus.) scilicet nymphæum recipiebat. Qui nostris

na. pe. intulerant.) suple Pompeiani. Nam præterue-

ctus.) mēda rursus in Vuolffianis exemplaribus est. Nam præteruectas legendum, ut referatur ad naueis. His

temporibus Scipio detrimentis quibusdam &c. Supra sub initium libri primi de bello Ciuili Cæsar ait, Scipioni Syriam obuénisse. Nunc ergo describere incipit, quo pacto se in prouintia sua gesserit: & cur tādē Pompeianis copijs se adiunxerit. Circa montem Amanum.) suple Phœ-

nices regionis, teste Pomponio Mela lib. 1. Deductis

Pergamū.) nobilissimam Asiæ urbem de qua Straboli.

13. Columnaria, & ostiaria.) suple tributa de columnis,

& ostijs factis, uel faciendis. Vt autem sic interpreter, non

tantum rei circumstantia, sed etiam Andreas Alciatus

celebris ille iureconsultus facit: qui in lib. Vlpiani 7. lege

139. de uerborum significatione ita scribit. Quum populo

Ro. in Mutinæ obsidione belligeranti pecuniæ deesset, scri-

bit Dion, senatorij ordinis uiris indictum, ut 4 obolos solue-

rent, in singulas quasq; tegulas ædificiorum, quæ Romæ

incolerent: idem à triumuiris compulsos ciues ait ut ædifi-

ciorum, quæ Romæ habebant, pensiones penderent: quod

munus colonarium appellari M. Cicerone ad Atticum

epist. lib. 13. & C. Cæsare bellorum Ciuiliū cōmentario 3.

ipse arbitror. Cuius uocis etiam in authenticis mentio

habetur.

habetur, tametsi & columnarium legi possit. Hone-
sta præscriptione.) id est, prætextu. Vectigal pro mu-
tuo.) scilicet imperabatur, uti in sorte fecerant insequentis
anni, id est, quanta pecuniæ summa vect gal in sequentem
annum redemerant. Porro Liuius lib. 6. ab urbe condita
sortem eadem propemodum dicendi forma, qua Germani
houpt gut, cap. uocat, sic inquiēs: Deducto de capite quod
usuris pernumeratum erat. Cæsar Antonij exercitu
coniuncto &c.) Redit ad sua gesta. Ante quàm enim Scia-
pionis auaritiam, & crudelitatem describere cœpit, ait, se
altero die post nuntium acceptum, ad Antonium perue-
nisse: nunc igitur quid coniunctis copijs actum sit, conti-
nuat. Regis Cotti.) scilicet Thraciæ, quem Volaterra-
nus li. 3. Geographiæ à partibus Pompeij sterisse putat.

Qui circum Thessaliam esse cōsueuerat.) recte. Supra
enim asserit, L. Cassium Longinum cum legione tyronū,
quæ appellabatur uigesima septima, atq; equitibus ducen-
tis in Thessaliam esse missum. Ad monteis, qui Thes-
salam cingunt &c.) Plinius lib. 4. cap. 8. asseuerat trigin-
ta quatuor monteis in Thessalia esse, quorum hi nobilissi-
mi sint Cerceti, Olympus, Pierus, Ossa: cuius ex aduerso
Pindus, & Othrys Lapitharū sedes ad occasum uergen-
tes, ad ortum autem Pelios. Omnes inquit theatriali modo
inflexi, caueatis ante eos septuaginta quinque urbibus.

Ambratiam uersus.) suple Epiri oppidum, de quo Pli-
nius eodem lib. cap. 1. & Pomponius Mela lib. 2. Est autem
hæc uox per c uel t attenuatum, non asperatum scribendū
ut Florentina, & Vuolffiana editio habet. Scipio in
castris stantiis &c.) De huiusmodi castris Vegetius lib. 3.

cap. 8. in hæc scribit uerba. Statua castra æstate, uel hyeme, hoste uicino, maiori labore, ac cura firmantur. Nam singulæ centuriæ, de uidentibus campiductioribus (sic nanq̃ isthic legendum arbitror) & principibus, accipiunt pedaturas: & scutis, ne sarcinis suis in orbem circa propria signa depositis, cincti gladio, fossam aperiant latam aut nouem, aut undecim, aut tredecim pedibus, uel si maior aduersariorum uis metuitur, pedibus septemdecim (impar enim numerum obseruari moris est) tum sepibus ductis, uel interpositis stipitibus, ramisq̃ arborum (ne facile terra dislabatur) agger erigitur &c. Vnde colligo ea planè castra à Vegetio innui, quæ uulgus nostrate einschantz uocat, & statua castra facere sich einschantzen. Deductis oræ maritimæ præsidij Caesar, ut supra demonstratum, &c.) Ante duas nanq̃ pagellas refert, Cæsarem Antoni exercitu cōiuncto, legionē ab Orico deduxisse: quam tuendæ oræ maritimæ causæ posuerat. In quibus ad librā fecerat turreis &c.) In quibus, suple manibus, fecerat turreis ad libram, id est, ad statēræ, & perpendiculi æquilibrium: ne uidelicet in alteram partem magis propendentes corruerent. Molem tenuit naturalem &c.) id est, tumulum. Contra oppidum.) suple Oricum.

Quatuor biremes subiectis scutulis &c.) Scutula præterquàm quod rotundum, & concauum uasculi genus significat, hastam quoq̃ teretem denotat, qua lina tunduntur. Ex cuius nimirum similitudine hoc loco teretia ligna nauibus subiecta, ut uectibus pelli queant dicuntur. Quæ Caesar supra lib. 2. bellorum Ciuium græca uoce phalangas: & Germani ea à deuoluendo V'uellen uocant, uoluntare

lutare enim *Vualen* illis dicitur. Ex utraq; parte.)
 supleto oppidi *Orici*. *D. Lælium* ab *Asiatica* classe, &c.)
 Supra à capite istius libri dictum est, *D. Lælium Asiaticis*
nauib à *Pompeio* præfectum. Qui commeatus
Biblida, atq; *Mantineæ*, &c.) *Biblis Phœniticæ* oppidum
 est, quod *Mela* lib. 1. *Byblon* uocare uidetur. *Mantineæ*
 uero *Peloponesi* oppidum, de quo *Strabo* lib. 8. *Cæ-*
sar postquam *Pompeium* ad *Asparagum* esse cognouit.)
 Superius ante treis pagellas *Cæsar* inquit, *Pompeium* ad
Asparagum Dyrrhachianorum contendisse, ubi audiue-
 rat *Antonij*, & *Cæsaris* exercitum coniunctum esse. Nunc
 uerò quibus modis ipse eodem peruenerit, & castra iuxta
 eum metatus sit, declarat: donec tandem *Dyrrhachium*
 peruentum est, ubi rursus utriusq; imperatoris castra, obsi-
 diones, & prælia graphicè depingit. Castellis enim
 24. effectis, &c.) Talem *Turcæ* castrorum formam fuisse
 perhibent, qui obsidionem *Viennæ Austriacæ* uiderunt.
Manusata. id est, segetes ligonibus, non aratro cultæ. Sic
Vergilius lib. 3. *Georgicorum*:

Sed frumenta manu carpes sata.

Aut ex subcoactis &c.) *Calepinus* declinat *Subcoacta*,
 æ, & molliorem pellem interpretatur: quæ ideò sic uocetur
 quod alijs pellibus subiuncta sit. Erat noua, & inusi-
 tata belli ratio, &c.) *Duas* ob causas nouam bellandi ra-
 tionem fuisse dicit, unam, quoniam plerunq; pauciores à
 pluribus obsidentur: at *Cæsar* hic militum numero infe-
 rior *Pompeium* superiorem circumuallauit. Alterā quia
 et in hoc obsidiones fiunt ut hostes frumento, ac omni com-
 meatu arceantur: at contra hic fiebat. Obsessis nanq; om-

nium rerum necessariarum copia suppetebat, & obsidentes è contra maxima frumenti penuria laborabant.

Recordabantur enim se eadem superiore anno in Hispania perpeffos, &c.) Quum enim castra sua inter Sicorim & Cingam Cæsar posuisset, adeò angusta re frumentaria utebatur, ut annonæ ad denarios quinquaginta in singulos modios peruenerit: quum è contra Afraniani omnium rerum copiam haberent, sicuti supra lib. 1. bellorum ciuiliū habetur. Meminerant ad Alexiam, &c.) In istius

nanq; oppidi obsidione grauissima, eodem tempore & materiari, & frumentari Romani necesse habebant. Quæ res satis arguit maximam annonæ angustiam illos perpeffos. Multò etiam maiorem ad Auaricum, &c.) Illic

nanq; complures dies frumento caruerunt, & tandem extremam media laborauerūt. De quibus consulito septimum librum de bello Gallico. Quod appellatur chara.)

Carus legendum existimamus, de quo Dioscorides lib. 3. cap. 59. sic ait: Caron exiguum, notumq; omnibus semen est, calescit, urinam cit, stomacho accommodatum, & in cibo gratum est: concoctiones adiuuat, utiliter antidotis, & axyporis miscetur, aniso proportionem respondet. Radix elixa pastinacæ modo ad edendum est. Plinius uerò li. 19. cap. 8. nec Charam, nec Caron appellare uidetur, ubi sic ait: Nec non olus quoq; syluestre est trium foliorum. Diui Iulij carminibus, præcipuè iocis militaribus celebratum.

Alternis quippe uersibus exprobrauere Lapsana se uixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cauillantes. Hactenus uterq; radicem à Cæsareanis militibus conuestam innuit: sed ille magis appositè, quàm hic. Nam Plinius

nus more Plutarchi, Lucani, & Appiani genus tantum
herbæ, seu radicis attingit: propterea quod $\lambda\alpha\beta\acute{\alpha}\nu\eta$ (Hesychio interprete) $\tau\omega\ \acute{\alpha}\gamma\rho\iota\omega\nu\ \lambda\alpha\beta\acute{\alpha}\sigma\omega\nu\ \epsilon\iota\sigma\theta\iota\sigma\mu\acute{\epsilon}\nu\eta$, hoc est, inter sylvestria olera editur, quod quidam napium interpretantur, & Plinius ipse in eodem lib. cap. 5. napi quoddam genus esse dicit sylvestre, cuius folia erucæ similia sint. Dioscorides uerò speciem herbæ non dissimili nomine quàm Cæsar appellans, magis ad Cæsaris locum intelligendum facere apparet. Quando autem idem author refert, cari radicem elixam pastinacæ in modum edi, sciendum est, maximum pastinacæ (Germanice pastaneier, uel girgili) prouentum in Bernensium hortis esse: & ouis frixas non elixas in magnis non tantum indigenarum sed etiam aduenarum præcipue Gallicorum delitijs esse. Quod admixtum lacte multum inopiam leuat, id similitudinem panis efficiebat, &c.) Plutarchus Cæsaris sententiæ ita ad stipulatur ut uideri queat magnam huius historiæ partem ex illius commentarijs transcripsisse. Appianus uerò non ex radice, & lacte, sed ex pabulo panes esse pistos ait: nec à prætercurrentibus Cæsaris militibus eos panes in Pompeij exercitum iactos esse, quum hi illis famem exprobrarent: sed à transfugis huiusmodi panes ad Pompeium delatos, ut læticiam inde caperet: neq; tamen illum ut prudentissimum imperatorem exhilaratum, sed sibi cum beluis bellum esse dixisse. Crebroq; uoces militum &c.) Plutarchus corticis arborum non meminit, sed à militibus Cæsareanis ad Pompeianos dictum, se quod huiusmodi radices terra produceret, obsidionem Pompeij non derelicturos. Equos eorum.) suple Pompeianorum.

Cum angustijs loci &c.) Supra ait, ex castello Cæsareano in castellum perducta munitione Pompeium interclusum, eidemq; maiorem exercitum. Fuisse quàm Cæsari. Ex tanta ergo hominum & brutorum animantium multitudine in angustiis locis uersante ingens pestis orta est. Huc accedebat & aquæ dulcis inopia, eo quod Cæsar omnes fluuios, ac riuos, qui ad mare (penes quod Pompeij castra erant) pertingebant, uel auerterat, uel obstruxerat.

Aliæ enim sunt legati partes.) id est, aliud est locum tenentis officium, atq; id est, quàm imperatoris. Nam plura castella Pompeius pariter distinenda.) id est, coercendi, manus hoc est, exercitus causa. Atq; hoc est quod superius scribitur, quàm plurimos colles à Pompeio occupatos, ut quàm latissimas regiones teneret, Cæsarisq; copias quàm maxime distineret. Ita uno die sex præ-

lijs factis, tribus ad Dyrrhachium, tribus ad munitiones.) Ex superioribus constat, utriusq; imperatoris castra propè Dyrrhachium posita fuisse, munitiones uerò longius prorogatas. Quam ob rem hic ait, quædã prælia ad Dyrrhachium, quædam ad munitiones esse facta. Et se in antiquas munitiones recepit.) nimirum ad æditum locum qui Petra appellabatur, ubi castra primum cõmunierat.

Amphilochis.) suple Acarnaniæ populis, de quibus Strabo lib. 7. Plinius tamen lib. 4. cap. 1. Amphilochicum urbem in Acarnania ponit. Vt demonstrauius.)

scilicet in hoc eodem libro, ubi ante septem pagellas ita incipit: Cæsar Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico legione &c.) Isthmum præmunire instituit.) Isth-

nus græce ἰσθμὸς terra inter duo maria arctata dicitur, quippe

quippe inter Aegeum, & Ionium: Nam hic de Peloponneso Isthmo loquitur, de quo Plinius eodem lib. 5.

Delphos.) Locrensum oppidum, ut idem Plinius inibi cap. 3. asserit. Thebas.) eorundem Locrensum urbem, quas Plinius ibidem chorsicas olim appellatas esse meminit, iuxtaq; Heliconem montem sitas esse.

Orchomenum.) suple Arcadiae urbem, de qua Pomponius Mela lib. 2. & Ptolemæus de istis omnibus lib. 3. cap. 15. tabula Europæ 10. Non oblitus pristini instituti Cæsar.) scilicet aduersarijs pacem offerre.

Authores eius rei.) suple nuntij perferendi de pace facienda. Scipionem ea autoritate esse &c.) Scipio ob generis sui amplitudinem, & quod Pompeij socer erat, cum magna ex parte compellere nolentem, ac errantem corrigere poterat. Estq; hoc argumentum suasorium à facili ductum, quemadmodum & hoc, quod statim sequitur. Præesse autem suo nomine exercitui &c.)

Quoniam Scipio (ut supra ex hoc lib. didicimus) detrimentis quibusdam ad montem Amanum acceptis, sese imperatorem appellauerat, non Pompeij, sed suo nomine exercitui præerat: ideoq; sequebatur, cum maximam componendi belli facultatem habere.

Quod si fecisset, quietem Italiae &c.) Quis & quantus fructus ex litium compositione secuturus esset, ostendit.

Vt supra demonstrauimus.) scilicet in eodem isto libro. Castra namq; Pompeij in ædito loco sita fuisse, adiutumq; nauibus mediocrem habuisse primū narrat: deinde ait Pompeiū 24 castellis effectis, 15. passum millia circuitu

ample.

amplexum, intra quod spacium pabulari solitus sit. Hoc ergo aditus à se nunc obstructos esse Cæsar inquit.

Erant apud Cæsarem ex equitum numero &c.) Quo pacto Pompeius occasionem rei bene gerendæ inuenerit, dum eruptionem pararet, exponit. His domi) supple in Allobrogibus. Ad omnes attulit) id est, apud omnes. Sed in illud tempus referuari, pro illud Beroaldina & Aldina æditio, aliud, rectius legit. Vulgò uero.) id est, communiter suple trāsibant conscripti milites, scilicet à Pompeio. Sed hi uidelicet Roscillus, & Aegius fratres. Tegumenta galeis ex uiminibus facere &c.) In quem usum Pompeius hoc fieri iusserit, paulo inferius declaratur: nempe ut à lapidum ictu uimineis tegumentis galeis impositis tuti essent. Et uallus contra hostem &c.) Vallus (teste Vegetio lib. 3. ca. 8.) sudēs, aut tribuli lignei sunt per ordinem digesti. Qui has duas munitiones.) scilicet ualli duplicis contingeret. Fossæq; aggere.) scilicet quem Pompeius antea in scaphas, & actuarias naues imponere iusserat. Vnde iam liquet in quem usum antea illum comportare mandauerit. Et legionarij interioris munitionis.) suple Pompeianæ. Quum enim Cæsar cum ex castello in castellum perducta munitione inclusisset, quàm plurimas, & latissimas regiones castellis, & præsijs muniebat. Vnde relinquitur, & interiores, & exteriores munitiones Pompeio fuisse. Ab utraq; parte.) suple cum eorum Pompeianorum, qui nauibus circumuecti erant, tum qui ex interioribus munitionibus pugnabant. Multum autem ab ictu lapidum (quod unum erat nostris telum) uimineæ tegumenta.) suple Pompeianorum.

eorum, defendebant scilicet eosdem ab ictu lapidum.

Vitiū munitionis, quod supra demonstratum est.) nempe quod uallus transuersus contra mare, qui reliquos duos contingeret, nondum absolutus esset. Præter principem priorem.) scilicet cohortis, qui (teste Vegetio lib. 1. cap. 8.) centuriam, & semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat: & ad quem propè omnia, quæ in legione ordinanda sunt pertinebant. Castrorum.) suple

Pompeianorum hic situs erat &c. Eo signo legionis illato.) scilicet à Pompeianis in uetera castra, ut non ita multò ante scribit. Speculatores Cæsari renuntiauerunt.) supendum, cohortes quasdam instar legionis sibi post syluam uisas. Is locus.) scilicet ubi cohortes Pompeianæ à speculatoribus Cæsareanis uisæ sunt. Erat

obiectus portis eritius &c.) Eritium hic nec pro animante bruto, nec pro hominis proprio nomine accipiendū puto sed pro instrumento ligneo multis aculeis instructo, quod etiam nostro tempore urbium portis, & castellorum mœnibus opponi uidemus, ut irruentium, & ascendētium impetum retardet, ac remoretur. Quam interpretationē uero cōsentaneam esse, sequentia coarguunt, ubi ait, excisoq; eritio &c. Munitionem, quam pertingere à castris ad

flumen supra demonstrauius &c.) Ab angulo enim sinistro, castrorum munitionem ad flumen perduxerat Pompeius circiter passus 400. Quod eam munitionem esse arbitrantur.) quod, id est, eo quod arbitrantur eam intellige portam esse munitionem, id est, cespitibus munitam & obstipatam: de quali porta supra lib. 5. de bello Gallico sub finem scribit. Porro κατ' αὐξήσις munitam portam,

munitiōem uocat, sicut Pamphilus Terentianus, ait, ubi illic scelus est. i. qui me perdidit. Ne in angustias inciderent decem pedum munitiōis. id est in munitiōem decem tantummodo pedes latam. Adeo ut cum Cæsar signa fugientium manu præhenderet, &c.) His partim consentanea, partim plura addens Plutarchus in hæc scribit uerba: Signa etiam corripienti Cæsari reiecerunt signiferi. Duo etiam & triginta in hostium potestatem uenerunt, & ipse Cæsar ne interficeretur parum absuit. Nam cum procera statura, & robustissimo corpore uirum penes se fugientem iniecta manu consistere, & in hostem conuerti iussisset, ille terrore grauissimo perturbatus, eum gladio uulnerare molitus est. Ictum autem Cæsaris scutifer occupabat, eius abscindens humerum, &c. Celebritate insequentium.) suple Pompeianorum, paulo enim ante Pompeij equites angustijs, portisque à Cæsareanis militibus occupatis, ad insequendum tardatos esse dicit.

Duobus prælijs, &c.) Vno uidelicet ad munitiōes Pompeianorum castrorum: altero in eiusdem castris.

Et notos equites Felginatem, &c.) Exemplar Beroaldi supra modum hic à Vuolffiano & Aldino uariat. Multo enim plures de Cæsaris exercitu desideratos esse commemorat illud, quàm hæc. Quoniam uero iuxta Plutarchi sententiam in Pompeio circiter duo hominum millia ex Cæsareanis occisa sunt, Beroaldi castigationem magis quàm Vuolffij, & Aldi æditionem hac in parte sequendam arbitror. Duobus inquit his unius diei prælijs, Cæsaris desiderati sunt milites 900. & 60. & noti equites Romani 400. & Tuticanus Gallus senatoris filius, & à Placentie

centia centum, & à Puteolis centum, & à Capua decem
sacراتي uiri, & decem tribuni militum, & centuriones tri-
ginta duo, & cætera. Cæterum in ista lectione per sacra-
tos uiros Capuanos nimirum deuotos, & ita morti addi-
ctos innuit Cæsar, ut impune occidi, & uiolari possent. Sic
enim ex Liuiο sacrandi urebum Budæus interpretatur in
annotationibus suis posterioribus in Iuris Pandectas.

Quo maior perfugis fides haberetur.) nam & ipse La-
bienus perfuga erat, quippe in Gallicis bellis Cæsarem se-
cutus, & postea ciuilibus ingruentibus ad Pompeium de-
ficiens. Obseruabis autem miram hominis istius sæuitiam
& iuris gentium in occidendis captiuis uiolationem.

His rebus tantum fidutiæ &c.) Pompeianorum insolentiam in rebus secundis describit, & quàm stultum sit laudes ante solidam uictoriam canere. Obiectæ religionis.) suple neglectæ. Cæsar à superioribus consilijs depul-
sus.) uidelicet ut Pompeianum equitatum ad Dyrrhachiū contineret, & pabulatione prohiberet, quemadmodum in superioribus ipse consilium suum exponit Locum securum ad dimicandum dedisse.) suple quum Pompeianis insidias strueret. Peruenerat enim Cæsar eò prius, quàm Pompeius sentire posset, & Pompeianos ex uallo deturbauit. Vti ad Gergouiam accidisset &c.) Ab exemplo ante actæ rei eos adhortatur ad animum recipiendum. Sicuti nanq; supra li. 7 de bello Gallico, de improviso rei bene gerendæ occasionē sibi oblatam scribit, ne Gergoniæ obsidionē ob Hedutorū defectionē, & alia infortunia omitteret: ita & hac in parte aliquid boni sperandū esse monet. Perro & hic in Aldi, ac V uolffij editione erratū est. quod

quod sententiā mire obscurat. Nam pro is, ijs, & pro offerret, offerrent habent: nisi forte in legendū, præsertim quando uerbū plurale offerret, sequatur. Aut nisi quis ita intelligere malit, ut Cæsar suos adhortetur, ne se ijs scilicet Pompeianis ultrò in pugna offerre detractarent, qui ante dimicare timuissent. Ante hac enim Pompeiani pugnam detractauerant. Nonnullos signiferos ignominia notauit.) Hæc ignominia nota hinc signifereis quibusdam inusta est, quod (ut supra cū ex Cæsare, tum Plutarcho didicimus) signa ex metu dimiserant. Vbi notandum boni, ac circumspecti imperatoris non tantum esse, ut bene meritos honoribus, ac premio afficiat (sicuti paulò superius Scænam) uerum etiam ut male meritos ignominia notet, ac puniat. Sic namque fit, ut ignaui excitantur, & boni alacriores reddantur ad pugnam in posterum committendam.

Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor &c.) Appianus hoc amplius addit, quod solito plus contra semetipsos incanduerint, ita ut inopinata mutatione conuersi, more patrio decimam ipsorum partem à Cæsare mulctari peterent. Cum superioris etiam ordinis nonnulli, utpote centuriones, & tribuni militum.

Conclamari iussit.) id est, ut conclamaretur, suple uasa militari more. Quid autem hoc sit, supra lib. i. bellorū Civilium enarrauimus. Veteribus suis in castris contra Asparagum &c.) Supra in hoc libro Cæsar refert se castra statua ad Apsum flumē habuisse, & Pompeiū quoque: sed hunc inde digressum omnibus copijs ad Asparagum Dyrrhachianorum peruenisse, atque ibi idoneo loco castra posuisse, posteaquā audiuerat Cæsarem Antonio coniunctum

iunctum esse. Vnde iam facile colligitur uetera Caesaris castra contra Pompeij sita fuisse. Propinquitate superiorum castrorum.)supplendum ad Dyrrhachium fixorum.

Caesari ad saucios deponendos, socios confirmandos.) Causas aliquot reddit, propter quas Apolloniam cum exercitu festinauerit. Timensq; Domitio.)scilicet Calpurnio, quem cum legionibus duabus undecima, & duodecima, & equitibus quingentis in Macedoniam proficisci iusserat. Vterq; eorum celeritati studebat, ut suis esset

auxilio.) Caesar uidelicet Domitio, & Pompeius Scipioni. Sed Caesarem Apollonia directo itinere auerterat.)suple quò minus rectà ex castris Dyrrhachianis in Macedoniam contenderet: de qua re decimam Europæ pieturam apud Ptolemæum consulito. Cur autem per istas ambages in Macedoniam Caesar profectus sit, ipse paulò ante nonnullas causas reddidit. Per Candauiam.)id est, monteis Candauiae regionis, de quibus antea Plinium allegauimus. Heracleam Senticam.)scilicet quæ ad Strimonem fluuium sita est. Nam altera ad Erigonis fluenta in eadem Macedonia est: de quibus legito Volaterranum lib. 8. Geographiæ in Macedonia descriptione.

Hæc.)suple inflata Pompeij scripta. Vt pluribus dimissis itineribus.) Vide num rectius dimissi legatur Statim namq; sequitur, iter conficere possent suple dimissi.

Larissam.)suple Thessaliæ urbem, unde Achilles oriundus fuit, & Larissæus à Virgilio uocatur. Iamq; inter se palam de præmijs.) Plutarchus in Pompeio addit, Pompeianos quosdam adeò nihil de summa rerum potièda post prælium Dyrrhachianū dubitasse. ut seruos alij, amicosq; Romam

Romam destinarent ad domos iuxta forum conducendas
ueluti confestim magistratus inituri. Voluntarios etiam
multos Lesbum ad Corneliam nauigasse dicit, nuntiatus
ros bellū finem habere. Iam de sacerdotio Cæsaris.)

Sallustius in Catilinario refert Iulium Cæsarem, & Q.
Catulum Pontificatus competitores fuisse, sed hunc ab
illo superatum suffragijs. De Pontificum autem officio ui
detur Fenestellam. Scipio affinitate Pompeij confide
ret &c.) Plutarchus in Pompeio narrat, Corneliam Me
telli Scipionis filiam à Pompeio in uxorem esse ductam.
Vnde colligitur Scipionem Pompeij socerum fuisse.

Et L. Domitius in concilio dixit, &c.) Etiam iste locus
misere corruptus est in Basiliensi, Lugdunensi, & Vene
tiano libro: sic namq; secundum Florentinam æditionem
rectius legitur: placere sibi, bello confecto, ternas tabellas
dari ad iudicandum de ijs, qui ordinis essent senatorij, bel
loq; unā cum ipsis nō interfuissent, &c. Quod autem duas
istas particulas de, & non, in alijs codicibus desideratas
ex Beroaldi lectione addendas censeo, Plutarchi locus in
Pompeio me cōmonefacit: ubi scribitur, omnes patres con
scriptos ipsum sequi iussos, dum Roma discederet, qui uero
illic remansisset eum pro hoste habendum. Id quod cum
præsenti lectione imprimis facit. Cæterum quid sibi tres
tabellæ uelint (quarum L. Domitius meminit) ex prioribus
Budæi in Pandectas annotationibus liquet, ubi asse
rit hunc ueteribus Romanis morem in iudicijs fuisse: ut iu
dices sententiam suam in tabellis scribentes in urnam mit
terent, ita ut alter alterius, & omnes omnium sententiam
ignorarent. Idem in posterioribus annotationibus, eundē
morem

morem adhuc planius explanat in hæc uerba. Olim etiam duæ tabellæ dabantur à prætore iudicibus, in quibus sententiam suam scriberent: aut enim reum planè absolvere, aut planè damnare oportebat. Deinde locum Suetonij in in Augusto adducit (qui sanè multum ad hunc Cæsaris intelligendum ualet) sic inquit. Cum de falso testamento ageretur, omnesq; senatores lege Cornelia tenerentur, nō tantum duas tabulas damnatoriam, & absolutoriam simul cognoscentibus dedit: sed tertiam quoq; qua ignosceretur ijs, quos fraude ad signandum, aut errore inductos constitisset. Re frumentaria præparata.) suple à Cæsare. Non enim multò ante dixit, se idoneum segetis locum nactum in agris, quæ propè iam matura erat. Confirmatisq; militibus.) scilicet ex detrimento, quod ex duobus prælijs ad Dyrrhachium acceperant, ut mox sequitur. Tametsi nanq; plerorumq; animi non multò post acceptum in duobus prælijs Dyrrhachinis damnum ad pugnandum promptissimi essent: tamen Cæsar (ut in superioribus ipse declarat) militibus perturbatis non satis confidebat, spaciumq; interponendum ut se refocillarent, existimabat.

Superius tamen institutū in equitibus, quod demonstrauimus.) scilicet ante treis pagellas, ubi ait: Cæsare Pompeiano equitatu ipsius agmen carpenti, suos equites ita opposuisse, ut expeditos antesignanos 400 admisceret. Quod sanè institutū Cæsar à Germanis ab ipso deuictis mutuatus esse uidetur. Supra enim sub calcē lib. 1. & à ca. li. 4. de bello Gal. hunc pugnandi morē tanq; propriū Germanis adscribit. Pompeius quia castra in colle habebat.) Appianus Alexandrinus lib. 2. bellorum Ciuiliū refert Pompeium

peium non longe à Pharsalo Theſſaliæ loco iuxta Cæſarem caſtra locaſſe ita, ut non ultra triginta ſtadia inter ſe uterq; abeſſet. Tabernaculisq; detenſisq;) id eſt, amoris, ut ſit compoſitum à de, & tendo, & opponatur tendendi uerbo. Quanquàm Beroaldus incenſis legit, & fortaiſſis emendatius. Sicut ſemper depoposimus.) nec hoc loco regula Grammaticorū ſaluari poteſt, quando docent, compoſitorum uerborum præterita non geminari.

Suorum omniū hortatu, prælio decertare ſtatuerat.) Plutarchus in Pompeij uita recenset, eum non niſi ſuorum dictarijs, & improbis inſtigationibus motū: ut omiſſa optima ſua bellandi ratione, pugnam indipiſceretur ac extremam belli aleam experiretur. Quum enim (inquit) uideret Cæſarem exercitatiſſimis militibus præditum, & ſumma annonæ penuria laborare, ſe uerò inexercitato exercitui laborum inſueto, & ſumma rerū copia abundare: multò ſatius eſſe decernebat, hoſtem cunctando uincere, quàm incertam Martis aleam in conſerendis manibus experiri.

Simul denuntiavit.) ſuple equitibus. Reliquorum utpote peditum. Siquidem Pompeius (ut Cæſar modò retulit) ſuis pollicitus erat, ſtrenua, & gnaua equitum opera futurum eſſe, ut reliqua exercitus pars ſine puluere, ac uulnere uictoria potiretur. Multos autumnī peſtilentia in Italia conſumpſit &c.) Hæc Labieni dicta uera eſſe Cæſar ipſe ſupra ab exordio lib. huius in hæc uerba comprobat. Atq; eæ copię ipſæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumq; iter ex Hiſpania magnum numerum diminuerat, & grauis autumnus in Apulia, circumq; Brundusiū ex ſaluberrimis Gallicæ,

lica, & Hispaniae regionibus omnem exercitum ualitudi-
 ne tentauerat. Multi sunt relictī in continente.) Hoc
 nimirum tum factum est, quū Cæsar ē Brundisio in Græ-
 tiam traiecit, & deinde quosdam tardius subsecutos in iti-
 nere Italico transportādos curauit. Illic nanq̃ multos ab
 eo defecisse, & in continenti remansisse. hinc uero simile
 uidetur: quod (ut Plutarchus in Cæsaris uita author est)
 etiam ij, qui secundo ipsius commeatu transportati sunt,
 Cæsarem diris inter nauigandum deuouerunt. Cæsar
 superius institutum seruans &c.) Cæsar ipse supra lib. 1. de
 bello Gallico se legioni decimæ multum indulsisse: & pro-
 pter singularem eius uirtutem, ac fidem ea maxime confis-
 sum esse commonstrat. Ipse contra Pompeium consis-
 tit.) suple in cornu sinistro. Modò enim dixit, Pompeium
 apud suos in sinistro cornu constitisse. Vexillo signum
 daturum &c.) De hoc signo supra lib. 2. de bello Gallico
 diximus. Porro uexillum diminutiuum est à uelum teste
 Prisciano Grammatico nobilissimo. Tuba signum
 dat.) id est, classicum cani iubet, hoc est, ad arma, & ad
 pugnandum uocat. Primum pilum duxerat.) id est,
 centurio primi pili fuerat, aquilamq̃ gestauerat. De quo in
 superioribus ex Vegetio locum allegauimus. Signa
 undiq̃ cōcinerent.) scilicet semiuocalia, quæ per tubam,
 cornu, aut buccinam dantur: De quibus antea Vegetium
 lib. 3. cap. 5. citauimus. Dato signo.) scilicet concurren-
 di per uexillum, sicuti antea constituerat. Eodem
 tempore equites à sinistro cornu &c.) Non ita multò ante
 Cæsar causam reddidit. Cur Pompeius equites, sagittas-
 rios, ac funditores in sinistro cornu statuerit: nimirū quod
 T RINUS

rius impeditis ripis dextrum cornu muni ret. A late-
re aperto.) Hoc est, quod Pompeius suis ante pugna præ-
dixerat. Quam instituerat.) scilicet in hoc, ut Pompe-
iano equitatu opponeret. Infestisq; signis.) Lau. Vala-
la lib. elegantiarum 4. cap. 293. hanc esse differentiam in-
ter uocem infensus, & infestus esse tradit: ut illa uehemen-
ter iratum, & odium gerentem, hæc uero uehementer mo-
lestum, atq; in aduersum hostem uadentem uirum signifi-
cet. Inde q; infestare incursibus crebris molestia afficere,
& signa infesta, quæ in aduersum tendunt, hoc est, uexilla
in hostem tendentia ut molestiam inferant, dici. Sine
præsidio.) suple equitum interfecti sunt. Quorum cædem
Lucanus lib. 7. in hæc uerba depingit.

Vt primum sonipes transfixus pectora ferro,
In caput effusi calcauit membra regentis:
Omnes eques cessit campis, glomerataq; pubes
In sua conuersis præcepit ruit agmine frenis.
Perdidit inde modum cædes, ac nulla secuta est
Pugna: sed hinc iugulis, hinc ferro bella geruntur.
Nec ualet hæc acies tantum prosternere, quantum
Inde perire potest.

Cohortes.) supplendum Cæsareanæ ex quarta acie, quæ
ex reliquis tribus collecta erat. Cui maximè cōfidebat, ut
pote qui ante pugna initia iactasset, equitatus sui opera fu-
turū esse, ut Cæsaris exercitus pelleretur antea q̃ ullū te-
lū à Cæsareanis in hostes mitti posset. Cū uero dicit, atq;
eam partem, etiam Cilicensem, atq; Hispanicam legionem
innuere uidetur. Siquidem Pompeius (ut Cesar paulo su-
perius meminit) has tanquàm firmissimas in dextro col-
locauerat

locauerat cornu. Ad prætoriam portam posuerat.) Vegetius lib. 1. cap. 21. huius portæ situm in hæc uerba describit. Porta, quæ appellatur Prætoriana aut orientem spectare debet, aut illum locum, qui ad hosteis respicit: aut si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est perfecturus exercitus. In castris Pompeij uidere licuit triclinia strata, magnū argenti pondus expositum &c.) Maximā luxuriam, fastū, superbiam, insolentiā, & oscitantiā in Pompeianis castris uiguisse demonstrat. Talis omnino facies castrorū Dornachensium fuit apud aduersarios nostros, dum à nato Christo numeraretur annus 1499: in cuius exitu ego natus sum. Quemadmodum enim Pompeiani magna securitate nō nisi de honoribus, & uoluptatibus suis cogitabant, & de hostibus uincendis nulla cogitatio erat: sic & nostri aduersarij crepidati in tentorio obambulabāt, & se argenteis, & aureis crateribus, ac pateris proluiebant, donec nostri complureis eorum in castris suis oppresserunt. Porro (ut ad institutum redeamus) per argenti pondus, argenteorum uasorū uim κατὰ μετὰ τὴν οὐσίαν intellege, ut materia pro materiato sumatur. Id quod ex Plutarchi descriptione, quæ sic habet, facile liquet. Castris direptis, hostium ignorantiam, leuitatemq; admirari fuit. Omne enim contubernium myrto coronabatur, omne stratum floribus plenum, mensæ uasis graues, crateres uino undiq; spumantes: apparatus, ornatusq; litantiū, ac festa ducentiū magis is erat, quàm uirorū ad certamen se præparantiū. Hæc ille. Vnde aut tantam luxuriæ materiā ecceperint Pōpeiani, Luc. in paulò ante citato li. & multis, & elegantibus uersibus prosequitur. Quos qui, uolet, legat.

IN LIB. III. DE BEL. CIV.

Detractis insignibus imperatorijs .) ut paludamento de quo idem Plutarchus in Cæsaris uita. Querens tantum se opinionem fecerit, ut à quo genere hominum uictori un expectasset .) nempe ab equitibus, qui (ut supra scribit Cæsar) Pompeio confirmauerant, se Cæsaris exercitum dissipaturos antequàm acies utrunq; inter se cõcurrerent. At hi tandem pollicitis suis parũ stantes, fugæ initium fecerunt: cohortibus Cæsareanis ex quarta acie fortiter rem gerentibus. Montem opere circummunire .) sic enim pro circumuenire Beroaldina recognitio legendum monet. Quia uerò supra dixerat, eos, qui uallo Pompeiano constiterant ducibus centurionibus, & tribunis, in altissimos montes fugisse, qui ad castra Pompeiana pertingebant: ideo nunc ostendit, quo pacto eos Cæsar illinc deiecerit, & sibi uictoriã emanitus labi non siuerit. Quod si Pompeius antea post duo praelia ad Dyrrhachium commissa fecisset, ipso Cæsare hoste pronuntiante, uictor illo die euasisset. Et pauca apud eos de lenitate sua &c .) Salustius in Catilinario bello, Catonis ingenium cum Cæsaris conferens, ait: hunc mansuetudine, & misericordia clarum esse factum. D. Lelius .) scilicet quem ab exordio istius libri unã cū C. Triario Asiaticis nauibus à Pompeio præfectũ esse scribit. Cassius cū classe Syrorũ .) suple quibus à Pompeio præfectus erat. Vibone .) scilicet Italiae oppido, quod (Mela li. 2. testante) olim Hippodicebatur. Ad Messanã .) suple Siciliae urbem. Amphipoli .) suple in Maced. oppido, ut author est Pl. li. 4. ca. 10. Ipse .) suple Pompeius ad ancoram una nocte constitit .) id est in navi ad ancoram ligata. Et Mytilenas, panice

paucis diebus uenit.) scilicet in *Lesbi* insulae clarissimam urbem, ut testatur *Mela* li. 2. & *Plinius* li. 5. ca. 31. Porro *Lucanus* lib. 8. hanc causam *Pompeio* fuisse dicit, ut *Mitylenas* adiret: quod ante *Pharsalicum* praelium, *Corneliam* uxorem suam illic deposuisset, ut à bellorum tumultibus tuta esset. Idemque *Lucanus* testatur, *Mitylenæos* maximis precibus à *Pompeio* contendisse, ut uel unam noctem apud ipsos maneret: in superque omnes facultates, & uires suas ei obtulisse: ita ut uel soli *Mitylenæi* *Pompeium* uictum non deseruerint. *Antiochensum*.) aut populorum *Antiochenæ* in *Syria* regionis, uel oppidi eiusdem regionis auctore *Plinio* lib. 5. cap. 51. Qui superiori anno consul fuerat.) de quo uide caput istius libri. *Rhodi*.) scilicet quæ *Lytia* insula est, scribente *Mela* li. 2. Deposito adeundæ *Syriæ* consilio &c.) *Lucanus* in ante citato libro asserit, *Pompeium* constituisse se orientalibus hominibus (ut *Partis*, & *Medis*) credere, & isthinc noua auxilia contra *Cæsarem* comparare: sed *Lentuli* consulis sententia in concilio uictum, iter ad *Ptolemæum* *Aegypti* regem instituuisse. Tantum ille. Cæterum per pecuniam societatis nimirum eam intelligit *Cæsar*, quam *Syri* ex societatis iure de publico pendebant. Nam statim sequitur etiam à priuatis quibusdam pecuniam esse sumptam à *Pompeio*. *Pelusium* peruenit.) scilicet oppidum, quod (teste *Pomponio Mela*) ipsas *Arabia* oras secatur. Quos ex eius.) supple *Pompeij* exercitu acceptos *Cabinius* *Alexandriam* traduxerat &c.) *Appianus* lib. 5. de ciuilibus Ro. bellis ait, *Pompeio* *Syriam* Romanis uendicante, & *Scaurum* prætorem in ea statuente, à senatu post *Scaurum*, *Gabinium* prætorem

prætores institutū esse, illumq; Alexandrinis bellum intulisse.

Quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat.) Per prædones piratas intelligit, à quibus mare Pompeius prius repugnauerat, quàm Mithridatem Ponti regem debellauit. De quo lege Plutarchum, & Appianū. Quod uero ait Septimium duxisse ordinem sub Pompeio duce: ex eodem Plutarcho discimus, tribunum militum illius fuisse.

Ibi ab Achilla, & Septimio interficitur.) quibus modis Pompeius interfectus sit, Plutarchus, Appianus, & Lucanus copiosius describunt. Cæsar quum in Asiam uenisset &c.) nimirum Pompeij insequendi causa Cæsar in Asiam concesserat. Sic enim Appianus lib. 2. bellorum Ciuiliū scribit. Tertia die Orientem uersus castra mouit Cæsar, fidem Pompeianæ persecutus fugæ.

Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ &c.) Supra enim in hoc eodē libro Scipionē Ephesiæ Dianæ templum expilare conantem à se prohibitū esse cōmonstrat. Item constabat Elide.) Prodigia, quæ sub Pharsalicæ pugnae tempus ædita sunt enumerat. De quibus legito Lucanum lib. 7. Plutarchum, & Appianum, qui pluribus hanc rem describunt. Porro Elis oppidum Elidis regionis Grætiæ est, authore Mela lib. 2. & Strabone lib. 8.

Ptolemai de.) Ptolemais, Pergamus, & Tralles Asiæ urbes sunt. Porro Græca uox ἄδυστρον secretum, & penetrale sacrum dicitur ἀπὸ τῆς α privandi particula, καὶ δύμι, id est, non ingredior, seu subeo.

Propter necessitudines regni &c.) Ptolemæi nanq; pater per Pompeium regno suo pristino restitutus erat.

Reliquasq; eius loci opportunitates.) Quippe quod finitima regio, principatu ingenti prædita, felix præterea, nauibus, frumento, pecunijsq; potens esset.

Quod

Quod fasces anteferrentur.) suple Cæsari, utpote cōsuli. Cum P. enim Seruilio consul creatus erat, ut ipse à capite huius libri testatur. Porro (si Fenestellæ credimus) duod. cum numero lictores consulem antecedeabant: qui cum fascibus uirgarū securim præferebant. Ipse enim necessario Etesijs tenebatur &c.) Cæsar disertis uerbis ait: Etesias uentos ab Alexandria nauigantibus aduersos esse. Etenim Cicero lib. 2. de natura deorum, uentos illos admodum salubres & nauigantibus cōmodos esse dicit: quippe quorum flatu nimij temperetur calores, & à quibus etiam maritimi cursus celeres ac certi dirigantur. Cui & Strabo lib. 17. assentitur dicens: Etesias Alexandrinis ineunte æstate à borealibus partibus, & pelago ita spirare, ut æstatem optimè transigere queant. Hactenus illi de Etesiarum effectu. Quo aut anni tempore ijdē oriantur, ex Aulo Gellio & Plinio didicerimus. Ille namq; lib. 1. cap. 22. ait eos certo anni tēpore (Eamq; ob causam οἱ ἑταῖοι ἀπὸ τῶν ἑταῖων id est, anno nomen sortiti sunt) quando uidelicet canis exoritur, ex alia, atq; alia cœli parte spirare. Hic uero li. 2. ca. 49. illi cōsentiēs, asserit, biduo post canis exortū aquilones cōtinuis quadraginta diebus perflare, quos Etesias, inquit uocāt: mollireq; creditur eos Solis uapor geminatus ardore syderis. Et paulo inferius in eodē capite, Etesia, inqt, noctu desinunt flare, & à tertia diei hora oriuntur. In Hispania, & Asia ab oriente est eorū flatus. In Ponto ab Aquilone. Reliquis in partibus à Meridie. Tantum illi. Ex quorū posteriore, & Africa tabula apud Ptol. nūc facile conijci potest, cur nam Alexandria nauiganteis, Etesias uentos diuersos habeāt. Quū enim Alexandria Aegypti

metropolis partim uersus occasum Solis, partim contra æquilonem sita sit: siue quis in Hispaniam, & Asiam (quo haud dubie Cæsar ipse nauigaturus fuerat, si secundos nauis esset uentos) siue in Pontum regionem, siue in parteis meridionaleis nauigio aliquis ueheretur: Etesijs Flantiabus, cum iisdem luctandum erat. Vt in ærario poneretur.)

Observabis apud uetustos Romanos in more fuisse, publica instrumenta, & diplomata in ærario unà cum thesauris conseruare: quum apud nos in archiuis, & cameris, hoc est testudinibus, alijs cōseruentur. Altera eodem exemplo &c.) Annotabis & hoc, quod Valla recte docuerit exemplum etiam pro exemplari (quam copiam uulgus scribarum nunc uocat) apud probatos authores usurpari.

Pro communi amico.) id est, pro ut communis amicus cum regis Ptolemæi, tum sororis eius erat. Nam quum pater eorum rex, & amicus à populo Romano uocaretur, & Cæsar eiusdem populi consulem ageret: consentaneum est, illum utriusq; communem amicum fuisse. Subito exercitus regius &c.) Belli Alexandrini semina describere incipit. Per quos.) alij melius per suos legunt.

Hæ constabant ex Gabinianis militibus &c.) Plutarchus in Antonij uita refert Ptolemæi precibus Gabinium adductum, ut exercitum, quem in Syria habebat, in Aegyptum traduceret. Cuius rei paulò superius quoq; sed ex Apiano, & paulò aliter meminimus. Atq; licentiæ uenerant &c.) Strabo lib. 17. tradit Alexandriam duobus maribus allui, uno à septentrione, quod Aegyptium dicitur: altero à meridie, quod Mariæ lacus, & Maræotis appellatur. Hinc procul dubio factum est, ut ex omnium re-

rum copia, luxus, ingluuies, ac totius uitæ licentia orta sit
 qua & Gabiniani milites ex diutino commertio iam infe-
 cti erant. Nec Gabinianis solummodo hoc accidit, quin
 etiam mercenarijs Nechaonis regis Aegyptiaci militibus
 id multò ante acciderat. Quo fit ut ijdē appositissima trās-
 latione, vituli saginati à propheta uocentur. Ille.) suple
 Achilles. Hi.) uidelicet Cæsareani. Sed rem obti-
 nuit Cæsar, omneisq; eas naueis, & reliquas, quæ erant in
 naualibus incēdit &c.) Paulus Orosius lib. 6. ca. 15. refert
 nauium istarum incendio urbis partem flammis correptā,
 quadragintaq; librorū millia proximis forte ædibus con-
 dita exusta esse. Pharos est in insula turris &c.)

Strabo hanc turrim in præcitato loco ad hunc describit
 modum: Ipsumq; insula promontorium est petra quædam
 mari circumdata, quæ turrim habet multis tabulatis excel-
 sam, & albo lapide mirifice extractam, eodem nomine, quo
 insula. Eam Sostratus Gnidius regum amicus posuit ob
 nauigantium salutem &c. De quo uide Lucianum in ra-
 tione com. historia: & Herodianum ab initio lib. 4. Hic
 namq; ædificij forma in similitudine graphica Phari cuius
 slibet (appellatiuū enim non proprium nomen) describit.

In mare iactis molibus &c.) Idem Strabo paulo post
 precedentia, has moles ita describit: Agger autem est pons
 quidam à cōtinente in insulam, ad occidentalem eius par-
 tem porrectus, duos tantum aditus relinquens in Eunosti
 portū, atq; ipsos ponte iunctos: quod opus non modò pons
 erat in insulam, sed etiam aquæ ductus quū habitaretur.

* * IN

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM III DE BELLO

Alexandrino Argumentum Io:
annis Rhellicani.

Primum Cæsaris auxilia describuntur. Dein Alexandrinorum ædificiorum structura, & totius Alexandriæ situs. Tertiò, prælium nauale, ex quo Alexandrini tandem inferiores discesserunt. Quarto, pugna cum Pharitis facta, ac eorundem fuga. Quintò, Alexandrina legatio, eiusdè, ac regis Ptolemæi fallax oratio. Sextò, regis interitus, Alexandria, adeoq; totius Aegypti deditio. Septimò, Res Asiaticæ describuntur, quo pacto Pharnaces rex Domitianum Cæsaris legatum prælio superauerit. Octauò, res Illyricæ. Nonò, res Hispanæ, ubi mira Cassij Longini insolentia, & auaritia depingitur. Decimò, quum Cæsar Asiæ prouintias ab externo hoste tutas reddidisset, quo modo easdem ab intestinis dissensionibus liberauerit. Postremò, res Ponticæ, ubi & Cæsaris uictoria de Pharnace describitur.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LI

BRVM DE BELLO ALEXAN

drino Annotationes.

B R E G E Nabataeorum Malcho.) Plinius lib. 6. ca. 8. & Strabon lib. 16. asserunt Nabataeos populos Arabibus uicinos esse. Ac sine materia. id est, ligno, unde prius in Cæsare materiari proli gnari habuimus. Tectaq; sunt rudere.) supplendū nouo. Teste nanq; Vitruuioli. 7. de Architectura cap. 1. & Francisco Mario Crapaldo, materia pauimenti saxa scilicet contusa, siue testæ fractæ, & glarea cum calce rudus nouū uocatur. Nam & disrupti pauimenti postea rudus uetus nuncupatur: Plinius, Complanatæ erant uetere rudere uiæ. De nouo Vitruuius architectus: Tunc super stratum duces rudus, hoc est saxa contusa duabus partibus, & una calcis temperatæ constitues. Vnde rudetū plenum rudere locum dicimus, & erudare rudera asportare. Quarū alterius rei copiā exiguā.) Ex sequentibus intelligi potest, Cæsare per alterius rei tenuē copiam aquā innuere. Paulò enim inferius inquit, nullum omnino Alexandriae fontē fuisse: & partē fluminis Nili in ea urbis parte exiitisse, quā aduersarij obtinebant. Quodq; utrūq; palus large præbere poterat.) Hanc paludem modò ipse Hirtius à meridie angustissimā oppidi partē efficere dixit

& nos

& nos ad finem superioris lib. locum ex Strabone allegauimus, ubi hanc paludem Mariæ lacum, uel Maræotim appellare uidetur. *Urbs fertilissima &c.*) Locus iste exigere uidetur, ut oppidi istius primordia, situm, & fertilitatem ex bonis indicemus authoribus. Quod ergo Curtius lib. 4. de gestis Alexandri Magni refert, ab illo muris ambitum destinatum quicquid loci est inter paludem, & mare, circiter octoginta stadia. Plinius uero lib. 5. ca. 10. illud ad hunc modum describit: Sed iure laudetur in litore Aegyptij maris Alexandria à Magno Alexandro condita in Africae parte, ab ostio Canopico M. P. iuxta Maræotim lacum. Meatus est eam Dinocrates architectus pluribus modis memorabili ingenio, quindecim millium passuum laxitate inserta ad effigiem Macedonicæ chlamydis, orbe gytrato, laciniosam dextra, leuamque, anguloso procursu, iam tum tamen quinta situs parte regi dicata. Hæc illi de urbis conditore, & situ. Strabo autem lib. 17. eius positum & ubertatem ita describit: Quum Alexander eo uenisset, loci opportunitas te perspecta, statuit urbem ad portam collocare. Opulentia, quæ postmodum secuta est, signum referunt, quod in fabricæ designatione contigit. Nam quum architecti ambitus lineam gypso designarent, & aduentante rege terra defecisset qui farinam operarijs dispensabant, partem illis præbuere, qua uias in plures diuiserunt: atque id (ut mihi uidetur) in bonum omen acceptum est. Opportunitas quidem multiplex est. Nam duo maria locum undique alluunt, alterum à Septentrione, quod Aegyptium dicitur: alterum à meridie, quod Mariæ lacus, & Maræotis appellatur. Hunc Nilus multis fossis tum è superioribus partibus, tum è lateribus

geribus adauget: per quæ multò plura importantur, quàm
 è mari. Quare portus qui in lacu est, ditior est maritimo.
 Quæ hac exportantur ex Alexandria plura sunt, quàm
 quæ importantur. Quod qui Alexandria fuit, & dicæ ar-
 chiam exercuit, probè tenet: cum onerarias naues uiderit,
 & uenientes, & recedentes quantò grauiores, ac leuiore
 utrò, citròq; nauigent: ac diuitias, quæ ex utraq; parte &
 in maris, & in lacus portum aduehantur. Propter
 anni tempus.) suple hybernum. uero nanq; simile est, plæ-
 ramq; æstatis partem iam transactam fuisse: quippe quum
 tã diu Pompeius, & Cæsar inter se in Macedonia, & Thes-
 salia pugnassent. Transmarina auxilia.) ut ex Rhodo,
 Syria, Ciliciâq; item Creta: unde nimirum audierant Cæ-
 sarem auxilia postulare. Vt supra demonstratum est.)
 scilicet in calce lib. 3. de bellis ciuilibus. Natura.) scilicet
 callida. Supra enim Hirtius ait, Alexandrinos ho-
 mines esse ingeniosissimos, & acutissimos. A Parto-
 nio.) scilicet portu, de quo Mela lib. 1. in Cyrenaicæ regio-
 nis descriptione. Ab insula.) suplendum Pharo, de
 qua in fine superioris libri. Atque hætenus Cæsar suos
 consolatus est: nunc uero quando subiungit fugæ uero &c.
 aliquot rationibus dissuadet, fugam nō esse adornandam.
 Et primum quidem per argumentum à maiori ad minus:
 quod si inquit hostium impetus aduersos uix ex munitioni-
 bus sustinemus, quo pacto fugientes eorum insultum susti-
 neremus? Deinde à Romanorū difficultate, & Alexandri-
 norum facilitate argumenta sumit. Proinde eius consi-
 lij obliuiscerentur &c.) Epilogus dissuasionis. Vt res
 quæ operibus intermissis.) suple munitionibus eius para-
 tis Alex

tis Alexandria, quam Cæsar tenebat. Cumq; ad eum locū accessisset, qui appellatur Cherrhonesus.) Quatuor insignes Cherrhonesi à Geographis memorantur Taurica, Cymbrica, Aurea, & Græca illa inter mare Adriaticum, & Creticum sita. At de nulla istarum Hirtius hic mentionem facit. Solus Ptolemæus (quantum ego scio) li. 4. cap. 5. tabula Africa, magnam Cherrhonesum supra Alexandriam, uersus occasum ponit: de qua nimirum Hirtius hic loquitur. Merito casurum indicabat.) Quod scilicet longius à reliquis nauibus discesserat.

ἐπιβάτης epibabates.) Græcis non tantum is dicitur, qui in naui uehitur, & remigat, sed etiam pugnat. Vnde & uerbum ἐπιβατεύω, id est, aggredior. Quo fit, ut quum Hirtius ait, naues omnibus epibatis nudatas, simul cum remigibus etiam propugnatores innuat. Sed scientia classiariorum.) suple Rhodiensium, quos modo Hirtius tanta nauigandi scientia, ac uirtute in pugnando fuisse commemorat, ut in nauali illo prælio totum onus sustinere non recusarent. Quibus, & superioribus locis.) id est, à quibus scilicet classiarijs Cæsareanis subleuebantur, scilicet Alexandrini locis superioribus, id est, eminentioribus. Vt uix ædifijs defendi possent.) Pro uix, scribendum est ex. Omnibus ostijs Nili.) Quorū (testante Plinio lib. 5. ca. 10.) septem sunt. Et in portu periclitati remigio.) id est, remigando periculum facientes. In fronte collogant 22.) id est, in dextro, ac sinistro cornu, quorum utrunq; frons μεταφορικῶς appellatur ab Aeliano de struendis aciebus, ubi sic inquit. Phalanx seorsum in primas, summāsq; partes duos à fronte per totam sui altitudinem

mem secatur: quarū altera cornu dextrum, & caput uocatur, altera cornu læuū, & pes dicitur, & cætera. Cum malleolis.) Qualia instrumēta muralia malleoli sint cum ex Vegetio, tum ex Ammiano Marcellino doceri possumus: quorū ille li. 4. ca. 18. sic ait: Malleoli uelut sagittæ, & ubi adhæserint (quia ardentes sunt) uniuerſa conflagrant. Hic uero li. 23. in hæc uerba. Malleoli teli genus figuratur hac specie, sagitta est cannea inter spiculū, & arundinem multifido ferro coagmētata: quæ in muliebris coli formā, quo uertuntur lintea stamina, cōcauatur uenter subtiliter, & plurifariā patens, atq; in alueo ipso ignē cum aliquo suscipit alimento. Et emissa lentius arcu inualido ignitur, ictu enim rapido reextinguitur, si hæserit usquā, tenaciter cremat, & in quæq; conspersa acrior: excitat æstus incendiorū, nec remedio ullo quā superiaculo puluere consopitur. Partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ.) Pomponius Mela li. 1. ait eam in maris Aegyptiaci littore sitam, & Africæ conterminā esse. Vnde colligitur Alexandriam dimidia ex parte ad Asiaticam oram, & altera medietate ad Africam pertinere. Siquidem Asiæ prima pars Aegyptus est, ut idem Mela tradit. Qua de re; Africæ tabulam consulito. Detergerentur.) id est, amouerentur aut reprimuntur ut supra lib. 1. de bello Ciuili. Discessum ab arte est.) scilicet regendarum nauium. Neq; mari effugiū dabatur uictis.) uidelicet quod plures essent hostes, q̄ amici. Omniaq; uictoribus.) suple Cesareanis erant futura in incerto, scilicet propter Alexandrinorum perfidiam. Etenim Hirtius ipse supra ab initio istius lib. testatur, eos esse genus hominum ad prodicionem natum.

Perpaucos

Perpaucos.) scilicet Cæsareanos, decertare de summa
 suple rei, ac salute omnium. Hoc inde fortassis eueniebat,
 quod uiderent cum gloriam, tum uictoriæ commodum nō
 ad singulos, sed ad unū Cæsarem peruenire. Adhæc quod
 non pro patria, sed aliena, & externa terra, & regno ad-
 piscendo decertarent. Quum è contra Alexandrinorum
 quisq; pro focis, & aris, liberis, & uxoribus suis pugnaret.

Quibus pro se facultas pugnandi non fuisset.) nimirū
 quod remigando armis decertare non possent. Mari-
 timis, nauticisq;.) suple Alexandrinis. Hac enim in re ad-
 modum solertes fuisse & loci situs, & Hirtius supra ostendit.
 Ut insulam, molemq;.) de quibus superius partim
 ad finem lib. 3. de bello Ciuili: partim in hoc libro quædam
 annotauimus. Et illam.) suple to insulam. Alteram
 insulæ.) scilicet Phari partem, quæ adhuc ab hostibus tene-
 batur. Etenim quando sub calcem superioris libri Cæsar
 scribit, Pharū à se occupatam: uero simile est alteram in-
 sulæ partem, eiusdem Cæsaris præsidio munitam fuisse, al-
 teram uerò ab hostibus obtentam. Id quod & in sequentia
 declarant uerba, ubi Pharitas oppugnatos fugam dedisse,
 atq; à portu pulsos esse meminit. Et scienter angustias
 loci tuebantur.) Has nimirum angustias innuit, quas Cæ-
 sar in ipso calce superioris libri ita describit, ut angustum
 iter uocet, quod à superioribus regionibus insulæ Phari, in
 longitudinem passuum nongentorum moles in salum ias-
 tæ efficiant. Ad pontem, qui propior erat Pharo.)
 Cæsar quoq; in modò allegato loco ait, Pharium insulam
 ponte cum oppido nimirum Alexandria coniungi. Itaq;
 Hirtius hic refert Cæsarem in ea pontis parte prædiū pos-
 uisse.

fuisse, quæ Pharo propior erat. Iamq; eos, qui præsidio eū locum tenebant, eum locum suple pontem, hoc est, partem pontis, quæ Alexandria magis erat affinis. Et cohortium trium instar.) id est, circiter tres, quæ locutio Latinis (quantum ego iudicare possum) infrequens est.

Quorum altero opere effecto.) uidelicet pontis fornice lapidibus oppleto. Altero.) scilicet ut pons aduersum hostes præuallaretur. Ad incendia onerariarum.) suple Romanarū. Paulò enim superius meminit Hirtius magnum numerum minorum nauigiorum, & scapharum cum malleolis, ignibusq; ab Alexandrinis contra Romanos instructum esse. Simul qui in nauibus longis remanserant.) suple Alexandrini. Modò enim ait, quosdam ex eis nauibus egressos: & paulò superius scaphis, nauibusq; longis quinq; loci angustias scienter ab eisdem defensas esse commemorat. Milites nostri cohortium trium qui in ponte &c.) Paulò superius inquit Hirtius circiter treis cohortes à Cæsare in terram expositas fuisse. Vnde Hirtiū hic de iisdem loqui puto. Munitionem in pontem institutam reliquerunt.) Non ita multò antè Hirtius commemorat, castellum ad pontem, quì Pharo propior erat, à Cæsare munitum, atq; inib præsidium esse positum.

In operibus hostium.) Specubus uidelicet, à Ganymede Arsinoës nutritio interseptis, atq; omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur: ut aquæ magnam uim ex mari rotis, ac machinationibus exprimere posset.

Manum compræhendi multum operibus, & ardentibus studijs militū.) Locus iste in omnibus exemplaribus (quæ mihi uidere cōtiguit) corruptissimus est. Sic enim (ut modo

uerba apposui) Vuolffianum, Aldinum & Gryphianum adiecta stellula legit. Solus Beroaldi codex absq; ullo asterisco ita, sed aquæ hianter: & erumpentibus Alexandrinis manibus comprehendendi multum operibus, & ardentibus studiis militum &c. Quæ sanè uerba Delio natatore opus haberent, non Rhellicano in huiusmodi uoraginibus, ac uorticibus natandi imperitissimo. Puellæ fidutiariorum regno.) Puellæ supplendum Arsinoës, fidutiariorum regno, quod scilicet certis haud dubie conditionibus à Ganymede aliquandiu puellæ creditum erat, ut reposcenti restitueret. Qua de re supra quoq; nonnihil annotauimus lib. 5. de bello Gallico. Quod si quo facto sentirent ea, quæ postulabant.) id est, si uerba cum animo consentirent, hoc fructus Cæsar inde se reportaturum sperabat, ut rex dimissus, in fide ipsius permaneret. Sin uerò sui similes esse pergerent Alexandrini, dolum quoq; eorum sibi magno emolumento futurum confidebat: quippe quod non amplius contra hominum colluiem, ac fecem bellum gesturus esset, sed aduersus regium exercitum. Atq; ita Hirtius Cæsarem dilemmate, hoc est, bicipiti argumento in consultatione usum esse commonstrat: ut utrocunq; res caderet, rectè sibi consuluisse uideretur. Vt ex carceribus in liberum cursum emissus.) μεταφορά sumpta est à carceribus, id est, septis, unde equi ad currendum mittebantur apud Romanos ueteres. Eludentibusq; militibus.) scilicet Romanis. Ad Canopum.) scilicet insulam Aegypti, de qua Pomponius Mela lib. 2, ac Plinius li. 5. cap. 31. De Pelusio in superiori li. diximus. Delta, de qua Mela in eodem lib. & Ptolemæus in 3. Africæ tabula.

Cui loco cum appropinquare Mithridatē rex sensisset.)
Quandoquidē Iosephus hanc historiam fusius describens,
ostendit, cuiusnam beneficio Mithridates Alexandrinos
superauerit: eius uerba huc transcribere non incōmodum
est uisum. Sic ergo lib. antiquitatum 14. ca. 16. totum istud
negotium de Mithridatis ingressu in Aegyptum descri-
bit. Post mortem Pompeij, dum Cæsar contra Aegyptum
pugnaret, Antipater Iudæorum potentissimus, mandatis
Hyrcani obediens, dum per Corycū transiret, & minimē
potuisset per Pelusiū uia conficere, sed in Ascalone mora
retur: Antipater ei tria millia armatos Iudæos adduxit,
necnon & Arabum nobilissimos auxiliares ei parauit:
& propter eum omnes Syri propēsius Cæsaris partis ad-
iuuabant. Verum etiam Blicus potentissimus, & Ptole-
mæus filius eius Libanum montem habitantes, cum omni-
bus ciuitatibus eandem pro Cæsare mentem habebant.
Mithridates autem surgens ē Syria, quum ad Pelusium
peruenisset, & eum non suscepissent, ciuitatem obsidebat:
cuius maxima uirtute Antipater primus partem muri de-
iecit, & reliquis uiam ingredi ciuitatem parauit & Pelu-
sium quidem ita deuastatur. Antipatrū autem, & Mithri-
datē euntes ad Cæsarem, quum Aegyptij Iudæi transire
provincia uetarent, quæ Oniæ dicitur, Antipater eos fle-
xit ad Cæsaris amicitia, principis sacerdotū literas ei ostē-
dens. Quod quū audissent Memphitidem habitātes, simili
modo Mithridatē ad se inuitauerūt. Ad quos quū pfectus
fuiisset, & ad locū, qui dicitur Delta peruenisset, cōfligit cū
hostibus, circa locum, qui dicitur Iudæorū expeditio. Ha-
bebat aut dextrū cornu Mithridates, laeuū aut Antipater

Sed commissso prælio, inclinatur cornu, quo Mithridates pugnabat: qui periclitatus esset, nisi per ripam fluuij cum suis militibus Antipater currens, deuictis iam aduersarijs mortis eum periculo liberasset. Nam uictores Aegyptios ad fugam conuertens, & persecutus, castra eorum deuasauit: Mithridatemq; fugientem retinuit. Sed circa

cumuectus eo mari, quod Africae partis &c.) Supra enim ex aliorum sententia Hirtius ait, partem esse Alexandriae dimidiam Africae. Eminus ex ripis prælium impar

inirent.) Caesareanis erat impar eò quod ex locis inferioribus pugnandum illis erat aduersus regios milites, qui in ædiori loco constituti erant. Modo namq; dixit Hirtius inter castra, ac Caesaris iter, angustum flumen intercessisse, quod altissimis ripis impeditum esset. Brachijsq;

cum opere castrorum coniunxerat &c.) Brachia hic *ἄρματα* pro curuis munitionibus in brachiorum humanorum similitudinem formatis accipi uidentur, ut in illo Virgiliano libro 3. Aen. gemino demittunt brachia muro Turriti scopuli. Quod Donatus ita exponit, cautes sunt in formam brachiorum. Liberum accessum haberi.) scilicet à planitie, quæ ex omni parte regiae munitioni subiecta erat. Proximo terrestri itinere.) suple quo ex Pedusio pedestri itinere contenditur. In suam partem oppidi.) scilicet quam ante bellum confectum tenuerat.

Vt quos Ptolemæus testamento scripserat.) nempe ut ex duobus filiis maior, & ex duabus filiabus ea, quæ ætate antecedebat, hæres fieret. Nam maiori ex duobus pueris &c.) Eadem Tranquillus in Caesare in hæc scribit uerba addens consilij Caesareanirationem. Regnum, inquit,

Aegypti

Aegypti uictor Cleopatrae, fratriq; eius minori permisit, ueritus prouintiam facere: ne quandoq; uiolentio rem nas-
 eta praesidem, nouarum rerum materia esset. Dum
 haec in Aegypto geruntur &c.) Occasionem, & causam
 belli cum Pharnace gesti describit. Porro Pharnaces Mi-
 thridatis illius magni filius, & rex Ponti regionis Asiatis-
 cae erat: autoribus Suetonio, & Appiano. Fuit autem (tes-
 te Paulo Orosio li. 6. ca. 5.) mire in patre impius. Quum
 enim Mithridates ira percitus duos filios interfecisset,
 Pharnaces exercitum in eum mouit, & adeo in patre obs-
 sessum inexorabilem se praebuit, ut pater ex altissimis moe-
 nijs prospectans, exclamauerit: Quoniam Pharnaces, in-
 quit, me mori iubet, uos si estis Dii patrij, precor ut quan-
 doq; & ipse hanc uocem a liberis suis audiat. Coma-
 na conuenerunt.) scilicet Cappodociae oppidum, quod (tes-
 te Plinio lib. 7. ca. 3.) Sarus amnis praeterfluit. Id
 enim esse integrum.) id est, oportuisse Pharnacem ex mino-
 re Armenia omnino decedere, si rem integram ad Caesaris
 aduentum differre uoluisset. Castraq; oppido contu-
 lit.) id est, e regione oppidi fixit. Moenibus oppidi suple
 Nicopolis. At Pontica ex altera parte legio scilicet quae
 in sinistro cornu erat posita. In Asiam recepit.) scilicet
 proprie dictam, quae in duas ab Agrippa (teste Pli. lib. 5.
 ca. 27.) diuisa est partes. Nam alioquin & Cappadotia (per
 quam Domitius iter fecit) Asiae generaliter dictae regio
 est. Porro Asia proprie sic uocata terminatur a Septentri-
 one Bithynia: Ab occasu reliqua Propontidis parte, Hel-
 lesponto, Aegeo, Cario, Myrtooq; pelago. Qua de re li-
 brum 5. Ptolemæi, ca. 2. tabula Asiae prima Paulum Oro-
 sum

sum lib. 1: & D. Ioachimum Vadianum, Heluetiae nostrae ciuitatis in bonis artibus, & literis humanioribus, Theologia denique omnium scientiarum regina Phernicem, ἐν ἑσπερίῳ τομῇ trium orbis partium, ubi hoc negotium erudite, copiose, & luculenter tractatur, consule.

Hiadertinorum.) suple Illyridis regionis populorum ab Iadera, nimirum colonia in continente sita sic nominata, auctore Plinio lib. 3. cap. 21.

Cum diuersissima parte orbis terrarum &c.) Ex Thesalia enim Europae parte in Asiam, ac inde Alexandriam usque Caesar Pompeium fugientem persecutus est: ut supra sub finem libro 3. bellorum ciuilium patet.

Propter Macedoniae propinquitatem &c.) Plinius lib. 4. naturalis historiae, cap. 23. à Lyssso (quod Liburniae oppidum est) Macedoniae incipere refert. Quum ergo Pompeiani se ex fuga in Macedonia collegissent, facilem, & compendiarium aditum in Illyridem habebant. Quod ut rectius intelligas, uide Ptolemaeum lib. 3. cap. 13. tabula Europae decima. Vt Salonam se recipiens.)

De eadem urbe, & colonia sermo haberi uidetur, quam supra Caesar ab exordio 3. lib. bellorum ciuilium Salonas uocat, & nos isthic ex Melae sententia eam in Istria (quam Plinius Liburniam uocat) locauimus. Porro quoniam Hirtius paulo ante meminit magnum incommodum à Caesarianis in Illyrico acceptum, & hic in itinere Salonam uersus id factum commemorat: uero non dissimile est, Pyraeos, Liburnos, ac Istros inter Illyrios recensendos esse.

In agmine.) id est, ita ut aciem instruere nequiret.

Literas

Literas ad Achaiam.) Beroaldinus codex in Achaiā,
ad Calenum legit, idq; meo iudicio & rectius, & latinius
Nemo nanq; latine uel mediocriter doctus dicit, scribo
literas ad Germaniam, uel Italiam.

Epidaurum suple Romanorum coloniam in Liburnia
sitam.) De qua Plinius lib. 3. cap. 22.

In angusto mari praelium factum est.) scilicet Illyrico,
de quo r Europæ picturam conspicio.

Adnatat ad suum myoparonem.) Budæus in prioribus
suis in Pandectas annotationibus piraticum, Brigantinum,
seu Galionem hoc nauigij genus nunc uocari testatur.
Capit ex eo praelio pentiremem unam &c.)

Duæ istæ uoces pentiremis, triremis κατὰ βαρβαράληξιν
compositæ uidentur ἀπὸ πέντε τρισι, & remus: quarum
prioris Græcæ, posterior autem Latina est. Nam Græcè
πέντερις, καὶ τριρίς uocantur. Ideò autem sic dictæ sunt,
quod illa quinque remorum ordinibus, hæc uero tribus im-
pelleretur: id quod Virgilius li. 5. Aen. hisce uersibus pla-
uissimum facit.

Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram

Urbis opus: triplici pubes quam Dardana uersu

Impellunt, terno consurgunt ordine remi. Hæc ille.

Fuit autem πῦρ τὸ πλοῖον πολεμικόν, si Hesychio Gram-
matico credimus. Porro quale nauigij genus sit Dieros,
ingenuè fateor me ignorare. Nihil enim tale apud gram-
maticos, ac neque apud Pollucem (qui tamen nauium plera-
rumq; species recēset) inueni. Nisi forte Dieros id nauigij
genus sit, quod Græci alio nomine δίηρις hoc est, biremem

uocant: quod uidelicet duplici remorum ordine agatur.

Contendit in insulam Issam.) suple maris Adriatici, de qua Pomponius Mela lib. 2. Regionum earum.) scilicet quæ in insula erant, ita ut fortassis oppidū eodem nomine cum insula uocaretur. Et ut largitionis postulat cōsuetudo & c.) Causam liberalitatis uocat, quod Cassius liberalis uideri uolebat, quum re uera prodigus, & iniustus largitor esset: quippe qui alijs iniuste auferret, quod alijs ad licentiam, & luxuriam fouēdam largiretur. Quæ res quàm pestilens semper in omnibus rebus publicis fuerit, nō tantū Longini istius, sed etiam Cæsaris largitas testimonio est. De qua lege plura apud Ci. in officijs. Quin aut uadimonio teneretur, aut in reos referretur.) Vadimonium (autor Budæo in prioribus suis in Pandectas annotationibus) sponsio est, sistēdi se in iudicio. Quid autem sit tenere uadimonio, paulò post idem Budæus ostendere uidetur, quum ait: Vadimonio obstricti hodie dici possunt, qui ob crimina in iudiciū uocati, à iudicibus (ut fit) impetrauerunt: ut aut sua, aut sponsorum fide dimittantur ea lege, ut in diem certum, aut quandocunq; iudici uisum fuerit, ad iudiciū sistantur, quos elargitos uocant, id est, ἐξασπασμένοι. Hæc ille. Porro non in, sed inter reos legendum est, ut Beroaldinus codex habet. Aut erat interpellatum.) id est, prolongatum, productum. Præterquàm enim quod interpellare, sermonē alicuius abrumpere, etiam ducere significat teste Nonio Marcello. Cum in Basilicam iret.) Basilicam (inquit Cælius lib. antiquarum lectionum 15. cap. 11.) principio fuisse locum constat, quo sub lectum ad ius dicendū principes conuenirent. Cui loco dignitatis

gnitatis gratia additum erat tribunal. Post id quo esset ea quidem laxior, primarijs tectis non sufficientibus, circumaddidère porticus patulas intrinsecus, hinc atq; hinc primum simplices, mox etiam duplices. Addidère insuper alijs secundum tribunal, transuersamq; alteram ambulati-
onem, quam causidicam nuncupamus: quod illic rhetorũ turmæ, causidiciq; uersarentur. Erat porro persimilis tem-
plo Basilica, proinde compari fermè modo exornabatur. Hactenus ille. Ad quæ sequentia Hirtiij uerba plurimum faciunt, quando ait: Silo libellum, quasi aliquid ab eo postu-
laret ut miles, ei tradit. Porro Budæus in paulò antè cita-
tis annotationibus refert, libellum à Suetonio schedulam supplicem uocari: qua populares postulata sua principibus exponere solebant. Erant enim omnes Italicena-
ses.) Hoc est, ex Italica Hispaniæ oppido (de quo ni fallor & supra diximus) oriundi. Semper enim Berones, compluresq; euocatos.) Sic Aldus, Gryphius, & Vuolffius legunt, Beroaldus autem Varrones, quorum lectio utraq; constare potest. Quum enim Ptolem. lib. 2. cosmo-
graphiæ cap. 6. tabula Europæ 2 Berones Hispaniæ Tarraconensis populos esse dicat, quorum hæ sint ciuitates: Tritium, Metallum, Olibar, & Varra: prior haud dubiè Berones in genere, posterior autem Varrones speciatim Cassij satellites, corporis custodes, adeoq; ei prætoriae co-
hortis loco fuisse indicat. Aut diuturnitate iam fa-
ctus prouintialis.) textus hic male distinctus est, & muti-
lus. Proinde eum sic distinguendum, & hiatum supplendum autumo (quo in numero erat secunda legio) qui non cum omni prouintia consenserat in odio Cassij.

De gradu
deiecto

deiecta est.)id est, animum despondit, consternata, ac uelut à statu mentis dimota est. Prouerbialem enim (ut inquit Erasmus) allegoriam sapit hæc locutio. Accersit omneis, qui sibi pecunias expensas tulerant.)Idem Budaus in iisdem enarrationibus quas paulò ante citavi ait: expensas pecunias ferre idem esse, quod acceptum ferre. Duas enim rationum partes esse, priorem accepti, & posteriorem expensi. Ni malis expensas accipi pro appensas supple ad libellam. Ad sacramenti redemptionem uocabat.)id est, prouocabat eos, qui sacramento militari conscripti erant ad militiam, ut se pecunia redimerent. Nam alioquin ante uigesimum quintum annũ absq; periurio, ac noxa, militiã deferere nullus poterat. Hispalim.)supple Romanorũ coloniam, de qua superius lib. bellorum Ciuiliũ Quã Q. Cassius legatus.)suppleto Q. Cassij Longini prætoris, simul ducebat.)nimirũ cum L. Titio, quẽ modò tribunum militũ legionis uernaculã fuisse cõmonstrauit.

Cum ad oppidũ Leptim castra haberet.)Beroaldina le Etio nõ Leptim, sed Leptum habet. Vnde non friuolis rationibus à rei circumstantia ductis colligi posse autumo. Hirtium hic non de Lepti minoris Africæ: sed potius de ulterioris Hispaniæ (cuius tamen nomẽ clatura apud Geographos quantum ego scio, nõ extat) oppido uerba facere. Quamuis enim Hirtius modo dixerit, exercitum à Longino lustratũ, legionesq; & auxilia, quæ in Africam ab eodem ducenda erant, ad traiectum esse missa: nusquam tamẽ meminit illa in Aphricam transportata. Imò uero inferius ait: Longinum in Ibero flumine aquis suffocatum. Ad hæc quum sequatur in Hirtio, Longinum noctu cum

quinq;

quinque cohortibus egressum (nimirum Corduba ut ex præcedentibus colligitur) mane Leptum peruenisse: qui constat tantum iter ab eo una nocte confectum, si non Hispanica, sed Africana Leptis intelligenda est. Carbonam contendit.) Et hic mendā esse puto, etiamsi omnia quæ uiderim exemplaria ita habeāt. Nam pro Carbonā, Carmo nam legendum existimo, quæ Betica Hispaniæ urbs est: in qua prouintia & Obucula, & Corduba (de quibus mox in textu à Ptolemæo in secunda Europæ tabula ponuntur.

A uernaculis oppressum ad Obuculam.) Hirtius superius scribit uernaculam legionem tanto Cassij odio laborasse, adeoque infenso in eum animo fuisse: ut quum reliquæ legiones, quæ in eum conspirauerant, patefacta conspiratione, ei supplicarent: sola in sententia permanserit, neque ullo timore de gradu deiecta sit. Ideoque uero non dissimile est eos in tanto erga illam odio perseuerasse, quem admodum Hirtius hoc loco narrat.

Prouintia.) suple Hispaniæ ulterior, in qua Cordubensis conuentus) qui iam à Cassio defecerat) celeberrimus erat, ut supra ex Plinio locum adduximus. Nam ex sequentibus apparet, citeriorem Hispaniam in Cæsaris fide permansisse: ubi ait, Lepidum eius prouintiæ prætorem ad lites dirimendas inter Marcellum, & Cassium, Cordubam uenisse.

Quas M. Varro scilicet Pompeij legatus obtinuerat.

Certe hoc præ se Torius ferebat.) id est, ita se gerebat, ut facile agnosci posset, eum magno Cæsaris odio, & Pompeij amore flagrare. Id quod & rei exitus declarauit. Si namque Cæsaris parteis sequi uoluisset, milites eum
potius

potius retinuisſent quàm Marcellum prætorem nouum e-
legiſſent. Ac prætextatorum.) id eſt, puerorum, qui

prætexta adhuc, & bulla utebantur: quod (teſte Budæo in
prioribus annotationibus in Pandeſtas) fiebat uſq; ad an-
num 17, quo tempore togã uirilem ſumebant, depoſita præ-
textu puerili. Idem Budæus in poſterioribus ſuis annotati-
onibus rationem reddit, unde prætexta dicta ſit: Toga au-
tẽ, inquit, prætexta ideò dicitur, quia togæ puerili purpu-
ra prætexta erat. Idem eodem loci indicat, nobileis tantũ
pueros prætextu, & bulla uti ſolitos: idq; ad omen, & uota
conciliandæ uirtutis. Hæc ille. Porro ſi quis plura hac de
re diſcere cupit, Aul. Gellium lib. 1. cap. 23. & Macrobi-
um lib. 1. Saturnalium, cap. 6. legat: ubi prætextæ, ac bullæ ori-
ginem copioſe enarrant. Citra flumen Betim.) ſuple

quod toti adiacenti prouintiæ nomen dedit. Se recia-

pientes.) ſcilicet per Betim fluuium. Statim nanq; ſequi-
tur complures in fluuij ripis occiſos. Propter locorũ

difficultates.) ſcilicet quod Betis alterum ducem ab alte-
ro ita ſeiungeret, ut uterq; nõ ſine magno periculo flumen
traijceret: idq; propter riparum altitudinem, crepidines,
& amfractus. Caſſius fidei magis quàm uirtuti legio-

num confiſcebat.) Fidei ſupplendum erga Cæſarem. Paulõ
enim ſuperius ſcribit, Caſſium Segoniæ ad Sicilienſe flu-
men contionem habuiſſe, & comperiſſe: non ſua, ſed Cæſa-
ris abſentis cauſa ſibi fidiffimos eſſe milites, nullumq; peri-
culum deprecaturus, dum per eos Cæſari prouintia reſti-
tueretur. Vllam contendit.) ſcilicet Hiſpaniæ ulterio-

ris, ſeu Betici oppidum, ut in ſecunda Europæ tabula
apud Claudium Ptolemæum apparet. Interim Le-

pidus

pidus ex citeriore prouintia &c.) Cassius (ut Hirtius paulò superius commemorat) ubi intellexerat Cordubenses, & exercitum Marcelli ab ipso defecisse, literas ad regē Mauritaniae Bogudem, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem miserat. Nunc ergo quid literis illis Cassius effecerit, idem prosequitur. Ad exeundum

Cassium inuitat.) id est, ut ex castris, & munitionibus quibus tantum nō à Marcello clausus erat, ad colloquiū haud dubie cum ipso, & Marcello habendum prodiret. Quod quò facilius Cassio persuaderet, fidem suam in re omni interposuit Lepidus, id est, fidem publicam ultrò citroq; cōmeandi Cassio dedit, Germanicè er hat im ein gleit dar, und dannen gegeben. Si permaneret.) suple Lepidus

in sententia, id est, si seriò lites inter se, & Marcellum dirēptas flagitaret. Sed propè iam constituta opera

cum complanarent.) suple Marcellini milites eas munitiones, quas Cassius disijciendos postulauerat. Si tamen in omnibus fuit Cassius.) id est, si modo Cassio minime opē nanti, & de improviso illa perfidia, & indutiarum uiolatio à Bogude rege facta est. Mox enim subnectitur. Nam de eius conscientia dubitabatur, scilicet utrū fida an perfida esset. Nisi accipere manus conscientia pro conspiratione, ut sit sensus: Nam dubitabatur, utrū Cassius cū rege colluderet, ac rem ita ex composito inter se gererent, necne.

Narbonem sub idem tempus Trebonius consul &c.) Sic quotquot ego exemplaria uidi, legunt, sed uitiiosissimè. Neq; enim Hirtius hic ad Gallicas res describendas digreditur, id quod secundum uitiatam lectionem lectori uidetur. Siquidem Narbo colonia Romanorum toti prouintiae Gala

tiae Gallicanae nomen dedit. At dices, quo modo igitur legendum autumas? pro Narbonem, Norbam, quam Ptolemaeus lib. 2. cap. 5. tabula Europae cognomento Caesarream uocat: eamque in Lusitania ulterioris Hispaniae prouintia ponit. Quod autem sic lego, in causa est circumstantiarum ratio: ex qua colligi potest Hirtium etiamnum in rebus Hispanicis enarrandis occupatum esse, Cassij uidelicet gesta usque ad finem prosequens. Mox enim subiungit, Cassum cognito Trebonij aduentu Malacam petisse, ibique aduerso nauigandi tempore, Ibero se commisisse fluuiio: atque in eo fluctibus obrutum uitam cum morte commutasse. Porro Malaca ignobile Hispaniae ulterioris oppidum est, si Melae ita scribenti lib. 2. credimus. Si autem Plinio lib. 3. naturalis historiae cap. 1. Salduba, uel Malacha oppidum modo dictae Hispaniae idem nomen cum fluuiio foederatarum habet. Sin uero secundae picturae Europae apud Ptolemaeum, Salduba supra Malacam ponitur singulari nomine: & Malaca maritimum oppidum est, longissime a fluuiio Besola distans, nec ullum aliud flumen propinquius habens.

Ne per eam prouintiam.) suple ulteriorem Hispaniam.

Progressus secunda (ut hyberna tempestate.) id est. Ut hyberna scilicet tempestas secunda esse potest.

Iberum flumen.) Vnde autore Plinio li. 3. cap. 3. Graeci totam Hispaniam Iberiam uocauerunt.

Cum in Syria Caesar ex Aegypto uenisset.) Quoniam Hirtius supra in hoc libro scripserat, Caesarem subacta Aegypto, & regibus in ea constitutis, in Syriam terrestri itinere profectum esse, nec quicquam subiunxerat rerum inibi gestarum: ideo nunc quid in Syria per eundem actum

sit pro

sit prosequitur. Quæ dissoluendæ disciplinæ, seu-
ritatisq; essent.) Priscanus lib. 18. Grammatices ait, Latī-
nos Atticismo in huiusmodi locutionibus uti. Quemad-
modum enim inquit, Attici δὲ ἔνθα omitunt, dicentes, ἔ-
ναθεν ὁ δὲ πρὸς ὡς περ, id est, dormiendi adsum scilicet causa:
ita Romani frequenter hac prætermissione utuntur in ge-
nitivo nominum, quæ supinorum terminationes habent,
ut populi seruandi laborat, Reip. defendendæ periclitatur,
deest causa, & cætera. Ad hunc ergo modum & Aulus Hir-
tius hic locutus uidetur, dicens: quæ dissoluendæ discipli-
næ essent, scilicet causa. Hæc in Syria, Cilitia, Asia.)
id est, suplendum propriè sic dicta, de qua iam antea satis
diximus. Tyrannos.) Quid tyrannus à rege differat
cum ex hac Hesichij definitione cognosci potest, τύραννος
παράνομος βασιλεύς, ἢ ἄρχων ἀπὸ νόμου, ἢ ἀπὸ ἀνθρώπου, id est,
Tyrannus est iniquus rex, aut princeps immitis, & inhu-
manus: tum ex Nabidis tyranni oratione apud Liuium
lib. 4. belli Macedonici, ubi ait se primum à Romanis re-
gem, mox tyrannum uocatum esse. Omnium uero rectis-
simè discrimen horum positum uidetur à doctissimo, &
pietissimo uiro D. Philippo Melanchihone præceptore
meo in Græca literatura, Theologia, & artibus rectè dis-
serendi, dicendiq; mihi semper obseruando. Cuius uerba
ex ; genere definitionis ex effectibus, seu officijs subijce-
re non grauabor. Rex, inquit, est qui unus rerum po-
titur, & ius dicit ex certis legibus. Tyrannus uero est,
qui unus rerum potitur, & ius dicit ex suo arbitrio sine
legibus. Cæterum Dynastæ Græcis à potentia nomen ha-
bent, & regnorū Domini, optimates, & magnates uocantur.
Quæ

Qua uoce (ni fallor) & Cicero in familiaribus epistolis utitur aliubi. Prouintia.) scilicet Asiaticæ, Supra enim in hoc eodem lib. ait Hirtius Domitium Caluinum Asiæ, & finitimis regionibus præfectum esse. Euocat Tarsum.) Hoc oppidum quamuis alia multa eximia habeat, tamen unum hos maxime eximium est: quod de diuo Paulo electo Dei instrumento, ac Gentium apostolo primario alumno suo gloriari potest. Prouintia.) supple Cilitia. Cupiditate proficiscendi ad bellum.) supple cum Pharnace in Ponto gerendum, uel paulò inferius cernere licet. Ne aut regni hæreditas Ariaratem sollicitaret.) nimirum quod Ariobarzanes natu maior Cappadotiæ regnum iure hæreditario adiret. Supra enim Hirtius narrat, Deiotarum Armeniæ regem ad Domitium scripsisse, eiq; supplicasse: ne Cappadotiam regnum Ariobarzonis possideri, uastariq; pateretur à Pharnace. Hic ergo nunc ait, Cæsarem ita negotium temperasse, dum regnum Ariobarzani attribueret, ut minorem natu fratrum, regni hæreditas non sollicitaret: & maior regni hæres alterum minorem potentia regali terrere, & concutere nequiret. Hoc autem ita demum esse confectum, ut Ariobarzanes sub Cæsaris imperio, ac ditione esset. Deiotarus tetrarches Gallogratiæ.) Quæ & Galatia uocatur, de qua Plinius li. naturalis historiæ 5. cap. ultimò: & Strabo lib. 12. Sicuti & supra lib. 3. de bello Ciuili nonnihil meminimus. Repræsentaturus esset.) .i. re ipsa præstaturus hoc, quod polliceretur. Sic enim Hirtius hic usurpare uidetur, ut sint fortassis duæ dictiones non una. Alioquin me non fugit, repræsentor rursus præsentor, hoc est offero, ac
in momo.

in memoriam reuoco significare. Qui non fuissent in se officiosi.) Ita Aldinum, Vuolffianum, Beroaldinum, & Gryphianum exemplar legit, sed meo iudicio mendose. Cū enim Pharnaces offitium suum erga Cæsarem commemorasset, quod uidelicet Pompeianas partes non esset secutus, & per hoc Cæsari purgatus esse uellet: Cæsar respondet, se purgationem illam non accipere. Neque enim inquit, satis est, si quis in me officiosus, & interim in prouintias, & socios populi Romani iniuriosus sit, ut tu fuisti. Proinde aduerbium negandi, non, expungendum in textu arbitror. Cæterum schema hoc inuersio, siue ἀντίστροφον à Rhetoribus uocatur: de quo Gellius lib. 5. cap. 10. Q. D. Cæsar, imò non mihi gratificatus es in eo, quod Pompeio te non adiunxisti: sed timetipsi. Quod enim illius partes non es secutus, hoc lucrifecisti, ne à me uincereris. Infelicitate Triarii.) Plutarchus in Luculli uita testatur, Triariū non expectato Luculli exercitu, conferto prælio, ingentem accepisse cladem. Supra namque septem Ro. millia occubuerunt, centuriones centum, & 50. tribuni militū plusquam 24: & quod omnium ignominiosissimum erat, Mithridates Ponti rex Romanorum castris potitus est. Milites ab operibus reuocat.) supra enim ait, militibus præceptum fuisse, ne quis ab opere comportandi aggerem è castris in eum locum quem hostibus præriperat, discederet.

Falcatae regiae quadrigae &c.) Quæ forma fac altarum quadrigarum fuerit, ex 7. Liuiano libro de bello Macedonico discere possumus: ubi Antiochi quadrigas in hæc describit uerba. Armatae autem in hunc maximè modū erant, cuspides circa temonem, ab iugo decem cubitos extantes,

t

uelut

uelut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent, & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior ad terrā deuexa: illa ut quicquid ab latere obijceretur, abscinderet, hæc ut prolapsos, subeuntesq; contingeret. Item ab axibus rotarū utrinq; binæ eodē modo diuersæ deligabātur falces. Multū adiuuante natura loci, suple Casareanos.) Paulò nanq; superius narrat Hirtius editissimū collē oppido Zelæ coniunctū & à Cæsare occupatū esse: & modò ait, Pharnacē in primo congressu uallē aduersus arduū collē ascendisse, ita, ut Cæsar hominis cōfidentiam, ne dicam temeritatem admiratus sit. Legionē sextam decedere ad præmia.) De ueterana emerita, beneq; de Cæsare merita loquitur: quippe cuius uirtute uictoriæ initiū modo natū erat. In Italiam celerius omnium opinione uenit.) Appianus li. 2. bellorum Ciuium refert, præter urbanos motus, grauissimam militum seditionem à Cæsare Romæ sedatam esse: ac deinde expeditionem Africanam factam.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM V. DE BELLO

Africano, Argumentum Io.
annis Rhellicani.

Quum ad finem superioris libri Hirtius Cæsaris aduentum in Italiam descripsisset: nunc ab huius libri initio, quibus modis inde in Africam nauigauerit prosequitur. Deinde quo pacto Scipionem, Sextum Pompeium Magni Pompeij filium M. Portium Catonem cognomento Vicensensem

censum Afranium, & Petreium unâ cum rege Iuba inibi deuiciruit: atq; ex huius regno prouintiam fecerit, commemorat.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LIBRUM

DE BELLO AFRICA

no Annotationes.

LINERIBVS iustis confectis.) scilicet ex Italia Siciliam uersus. Ad 14 Kalen. Ianuarij, id est, 19. Decembris. In Lilybæum.) splendens Siciliae insulae promontorium, quod (teste Pomponio Mela lib. 2.) Africam spectat: ideoq; Cæsar illam petiturus, commodissime ad hoc littus appulit. Ab incolis eius prouinciæ.) scilicet Siculae. Interim in dies & naues longæ adaugebantur, & onerariæ complures eodem concurrere, id est, in Lilybæum, concurrebant. Est namq; modi uerborum ἱερὰ. Et insulam petere Aponianam, quæ abest à Lilybæo. Quandoquidem nihil apud Geographos de Aponiana insula inuenio, mendum in quatuor prænominatis exemplaribus esse suspicor: & pro Aponianam, Pacioniam legendū arbitror: Ratio autem cur sic legā est, quod in septima Europæ tabula apud Ptolemæum, Pacioniam insulam uideo à regione Siciliae

poni uersus Africam: Quod autem Hirtius ait, quæ abest à Lilybeo, ideò factum est: ne quis insulam Paeoniam promontorio Siculo coniunctam putaret. Quamq; Beroaldina castigatio Florentiæ (ni fallor) excusa, nō abest, sed uitiōssimè habet. Ad 6 Kalendarum Ianuarij. id est, 27 die Decembris. In conspectum Africae, id est, adeò propè Africam, ut eam cernere posset. Clupeam præteruehitur.) scilicet oppidum minoris Africae, uti supra lib. 2. bellorum Ciuiliū annotauimus. Neapolim.) supple liberum Africae oppidum, autore Plinio lib. 5. cap. 4. quod (Volaterrano teste) etiam Leptis parua alio nomine dicitur, inter duas Syrtes, ubi hospitaes homines Lothophagi habitant, posita. Postquam Adrumetum accessit.) Quam Plinius in modò allegato loco liberam Libyphœnices urbem esse tradit. Oppidani interim.) supple Adrumetini. Gubernatoribus, præfectisq;.) supple nauium. In oppidum.) scilicet Adrumetum, ubi præsidium erat, cui C. Considius præerat. Literasq; nondum perlectas, sicut erant signatæ &c.) Hinc primum Considij fides imperatori suo data, & seruata elucescit. Deinde Ro. disciplina militaris obseruanda, qua haud dubie cautum erat: ne quis quid cum hoste, imperatoris iniussu aut colloqueretur, aut alio modo ageret. Neq; responsum ullū dabatur.) scilicet L. Planco. Neq; ei.) scilicet Casari reliquæ copiae succurrebant, paulò namq; superius Aulus dicit, Casarem Allieno prætori Siciliae in mādatis dedisse, de reliquo exercitu nauibus imponēdo: quod nimirum nondum erat factum. Inferius namq; Hirtius ait Rabirium Posthumium in Siciliam ad secundū comē-

atum

atum accersendum, à Cæsare missum. *Easq; tyronum.*) scilicet copias. Ab exordio huius libri ait, Cæsari legionē unam tyronū fuisse, quum Lilybæū attigisset, & iam iam nauim conscensurus esset. Iter constitutum ire contendit.) Figurata locutio est, qualis illa Pamphili Terentiani: Hunc scio solum solide mea gaudia gauisurum.

Quæ imperasset fecere.) Facere legendum est. *Ad oppidum Ruspina.*) Ruspina, & Leptis eiusdem Libyæ phœnices (de qua modò diximus) libera oppida sunt, teste Plinio in præallegato loco. In Sardiniam. suple insulam maris nostri. Ad Cercinnam insulam uersus.) scilicet Africæ, contra minoris syrtis promontoria sita, autore Mela lib. 2. Miserari.) id est, miseratur,

Regium equitatum.) Iubæ uidelicet regis Mauritanicæ.

Cum Sulpitio, & Vatinio rem gesserant.) id est, militauerant, & sub illorū ducum auspicijs meruerant. De Vatinio classis Brundusinae præfecto supra lib. 4. bellorum Ciuiliū

Cum ea copia conscendit.) Grammatici docent copiam in singulari numero abundantiam, in plurali uero autem exercitus manum significare: at hic eam differentiam non seruata esse uides. Insidiosæ nationis.) supleto Numidicæ, & Mauricæ. Non enim multò ante dicit Mauris in more esse, ut in insidijs cum equis inter conuallē lateant: & subito erumpant, non ut in campo iusta acie decertēt. De Numidis uerò (quos Herodianus à Græcis Maurusios uocari tradit) Procopius li. 4. de bello Vandilico ita scriptum reliquit, ubi de fœderis cum Ro. Imperatoris duce icti, et uiolati agit. Maurusij interea quotquot apud Byzacium, & in Numidia habitabant ad defectionē

nem ex nulla penitus causa tendebant: ac statim fœdere soluto arma contra Romæos parare decreuerunt, & hoc quidem ex more patrio faciebant. Illis enim neq; Dei metus est ullus, neq; hominum reuerentia, neq; item iurisiurandū aut obsidum ulla cura, etiamsi filios, aut fratres ipsorum ducentium exercitum eos esse contingeret: deniq; cum nullo pacem habent, nisi cum his, quorum metu coërceantur. Hæc ille: A quibus non dissentanea Polybius lib. 3. de iisdem, scribens. Est hic, inquit, Numidarum mos, ut primo statim congressu dantes terga, passim fugiant: mox uerò ubi uisum fuerit, gradum rursus sistant, hostemq; incredibili audacia, ac robore adgrediātur. Nauiū pars, de qua timebat.) nimirū de ea nauiū parte loquitur, quæ Vticam uersus ante a nauigare uisa erat. Atq; ordinati signa se leniter consequi. (V uolffianū, Aldinū & Gryphianū exemplar corrupte legūt, ordinati: illa tamē corruptius quā hoc, quod addit in. Hinc nanq; cōjicio Beroaldinā æditionem, pro ordinati in signa, rectius habere, ordinatim, ut sit sensus: Cæsar iussit equitatū, & sagittarios accersi, atq; ordinatim signa se leniter cōsequi. Milites in campo iubet galeari.) .i. armari, ut κατὰ οὐρανὸν ὅλην pars pro toto accipiatur. Acies interim mediæ.) scilicet utriusq; exercitus. Vnde apparet, illud superius, ubi ait: Duo Pacidiū aciem dirigunt, ita intelligendum, ut de media potissimū acie loquatur: præsertim quum paulò post ibidem sequatur dexteri, ac sinistri cornu instructio, & hic Numidas leuis armaturæ inter equites mediæ aciei procurrisse commemorat. Latere.) scilicet aciei nudato. Equites Iuliani.) id est, Cesareani. Intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebātur.) Syponatinus ait, cancellos opus esse subtili

est materia in tranuersum compacto, ad rhetis similitudinem factum: quod frequentia foramina habeat. At Hirtius (si quid ego iudicare possim) simpliciter pro sepiis hic accipere uidetur: ut sit metaphora à nocentibus sumpta, qui feris intra septa cōclusis obijciuntur, ut cum eis pugnent. Vel saltem ab ijs, qui etiam intra septa: seu circum singulari certamine inter se congregiuntur. Signa Decumanorum. id est, decimæ legionis. Cæsar interim consilio hostium cognito.) Quod scilicet exercitus ipsius prælonga hostium acie ita circumuentus esset, ut in orbem cōcluderetur: ut huic malo occurreret, ipse quoque aciem suam in longitudinem porrexit. Conuersis cohortibus.) scilicet ex orbe in longitudinem. Vt una post alteram ante signa tēderet. id est extēderet se, ut sit ἀπὸ πρὸς, simplex uerbum pro cōposito. Ita coronam. id est, aciem hostium coronæ instar condensatam, sicuti dicimus uerba facere in corona doctissimorum uirorum. i. in cœtu, seu consessu frequenti. Superius enim modò dixerat Hirtius aciem hostium equestrem leuis armaturæ Numidis, & sagittarijs ita confertam, & condensatam à Labieno, & Pacidio fuisse, ut procul Cæsariani pedestres copias arbitrarētur: præterea dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copijs firmatū.

Cum equitibus Numidis M. C.) Beroaldina castigatio (si modo typographus Florētinus nō errauit in excudēdo) CCC duntaxat legit. At cohortes suis terrore firmatis.) Beroaldi editio pro, at cohortes, Hostes, & ni totus fallar, rectius legit. Iā. i. Hirtius ostēdit, quo pacto animus hostibus infugā uersis sit, redditus, nimirum M. Petrei & C. Pisonis aduentu: quorum auxilijs adeò recreati sunt, ut nouissimū

Cæsaris agmen sese in castra recipiens carpsent. Et ita Labienum dixisse pro contione.) Florentinus codex à Beroaldo emendatus, pro Labienum, Iubam legit, sed perperam: id quod sequentia liquido commonstrant. Ut etiam cædendo.) id est, feriendo, in ipsa uictoria. id est, quamuis contingeret Cæsareanos uincere, tamen fore, ut cædendo inferiores fierent hostibus, quos non omneis cedere, & occidere possent. Quippe non illorum.) Et hic erratum est in Aldino, & Vuolfiano codice pro quibus Beroaldus, & Gryphius rectè habent. Quippe qui in nullo illorum sibi confideret: Hoc est, Labienus ideo hæc gloriabundus pro contione dicebat, quod in nullo illorum scilicet aduersariorum ullam salutis spem poneret. Cuius consilij Labienici circiter sex rationes Hirtius subiungit.

Ibiq; postea ex hybridis.) id est, ex ijs, qui partim ex ingenuis, partim ex seruis nati erant: tracta metaphora à semiferis suis, ut docet Plinius lib. naturalis historie 8. ca. 13. Præterea regia auxilia.) scilicet Iubæ regis Mauritanie. Quæ sanè nota inter alias complures, quas hoc loco uides, certissima est, priora uerba in concione non Iubæ, sed Labieno tribuenda esse. Hippotoxotisq; compluribus.) Hoc est, equitibus ijs, qui arcu iaculantur: composita enim uox apud Græcos est ἵππος, καὶ τόξον. De qua uoce & supra lib. 3. de bello Ciuili nonnihil annotauimus. Pridie nonarum Ianuarij.) id est, quarto die Ianuarij. Epibatarumq;.) id est, classiariorum, hoc est, militum in nauibus merentium, autore Budæo in prioribus Pandectarum annotationibus. Vnde autem Græcè dicantur, supra admonuimus. Sagittarijsq; ex omnibus nauibus

bus nauibus Ithyreis.) suple populis Cœle Syriae regionis, de quibus Plinius lib. 5. cap. 23. Frequentabat.) id est, augebat suas copias. Officinas ferrarias instrere.) Pro instruebat suple Cæsar. Debebat autem hic nouæ sententiæ initium esse. Reddita enim iam causa, cur exercitum suum Cæsar militibus undiq; aduocatis auxerit: nunc quo pacto bellica instrumenta, & tormenta parauerit, & de comœatu prospexerit, persequitur. Id quod sequentia uerba in contextu haud obscure præferunt.

Ab audacibus, sceleratisq; ciuibus.) Vt pote Cinna, & Carbone: de quibus, & alijs rebus gestis, quæ hic recensentur, uide Plutarchum in uita Pompeij, & Appianum lib. 1. bellorum Ciuiliū. Ad insulas Baleares.) scilicet in Hispania aduersus Tarraconensia littora sitas, autore Mela lib. 2. de quibus uideto plura superius lib. 2. de bello Gallico à nobis annotata. Neq; per anni tempus.) suple hybernū. Nam non ita multo antè Hirtius ait, Cæsarem ad; Nonarum Ianuarij castra mouisse, Lepiūq; sex cohortium præsidio relicto, in Ruspinam oppidum reuersum esse. Et paulo inferius tradit, Cæsarem cum Labieno pridie nonas Ianuarij in cāpis planissimis, purissimisq; decertasse. P. Sittius interim, & rex Bogud &c.) Quo nam pacto Sittius in Africam uenerit, & Bogudi regi se coniunxerit, Appianus lib. 4. de ciuilibus Ro. bellis ita describit. Sittius (sic enim inibi legitur) Romæ accusationem propriam ferre non ausus, arrepta fuga, exercitum in unum cōparauit. Deinde ex Italia, & Iberia in Libyam enauigauit. Libycis porro regibus ad inuicem contendentibus bello, per partis opem attulit. Quibus autem attu-

lisset continue uictoria exultantibus, Sittij nomen adeptus
 est. Nam exercitus eius splendide armis depugnabat. Caio
 demum Caesari in Libya persequenti Pom. auxilium impen-
 dit, & Soborram Iubæ praefectum perillustre occidit. Hæc
 ille. Porro quæ Libya partem Bogud rex tenuerit, supra ex
 Hirij li. conijcere possumus, ubi ait: Cassium ex Hispania
 literas ad regem Bogudem in Mauritania misisse. Unde con-
 stat eum Maurorum regem fuisse. Verum enim uero quoniam
 & Iuba Bochi filius Mauritaniae rex fuisse scribitur: uero
 simile est, utrumque obtinuisse aliquam Mauritaniae partem. Cu-
 ius sanè rei idoneum testem Plinium habeo, qui li. 5. ca. 2. na-
 turalis historiae duplicem Mauritania ita describit: Namque
 diu regum nomina obtinuere, ut Bogudiana appellaretur
 extima, itemque Bochi, quæ nunc Caesariensis. Quo fit, ut &
 Bogud coniunctis copiis suis cum Sittio, tanto celerius in
 Iubæ regnum incursionem facere potuerit. Suppetias
 profectus est.) scilicet ferre, ad ferendum uel laturus. Ali-
 quid enim tale omnino subaudiendum est, quæ oratio ellip-
 tica sit. Aestate inita.) In Ianuario hæc, quæ hic descri-
 buntur facta esse nihil dubito. Ex præcedentibus enim cir-
 citer tres istius rei notas inuenire est: quarum unam & alte-
 ram modo adduximus. Ex sequentibus uero una quidem,
 sed omnium certissima hæc est, quod Hirtius tradit, Cæsa-
 rem post naues onerarias ad tertium commeatum trans-
 portandum ex Sicilia ordinatas, 6 Kalendas Februarij
 ad Ruspina oppidum cum exercitu profectum. Unde
 conijci potest, ea de quibus hic sermo est, in Ianuarij ferme
 medio facta esse. Propè igitur aestas erat, præsertim in
 Africa, ubi Cæsar tum agebat: quippe quæ Solis nimis ma-
 iorem

tozem habeat, quàm nostra regio. Illa enim inter cancrì tropicum, & æquatorem magna ex parte sita est: hæc uerò inter tropicum cancri, & circulum arcticum, in quo plus pars aliqua uersus Aquilonem porrigitur, eò tardius æstatem sentit.

Ad Allienum.) scilicet Siciliæ

prætorem.

Et Rabirium Posthumium.) scilicet

quem antea in Siciliam miserat ad secundum cōmeatum transportandum.

Hyemis.) id est, tempestatis, seu

hyberni temporis, quia (ut modò diximus) Ianuarius nondum exactus erat. Vnde & modò dictus sensus noster de Africana æstate comprobari potest.

Et elephanti

perterriti se ad suos reciperent.) Plinius lib. 8. cap. 8. his consentanea scribit, nempe elephantes minimo suis stridore terreri: uulneratosq; & territòs retrò semper cedere nō sine magna partium suarum pernitie. Quod Scipio ut uir prudens, & solertissimus imperator præsciens, hoc stratagemate eos in hostes cōuertere docuit.

Audere enim scilicet solent. Cui præerat Saserna.) Supra Hirtius tradit, Cæsare ad terciū Nonarū Ianuarij castra mouisse, & Sasernam cum sex cohortium præsidio Lepti præfecisse. Ergo quando hic additur cum cohortibus tribus, non de Sasernæ præsidio, sed Labieni cohortibus intelligendū est.

Ideoq; post uocem Saserna cōmatis distinctio ponenda.

Ante portum, portam scribendū est.

Et ad decuma

nam defixo.) Hæc lectio Aldi, Gryphij, & Volfij est, secundū quam Hirtius significare uult, decurionē illū ita percussū esse: ut ad decumanā. i. scutū suū amplissimū defixus sit. Sic namq; Festus Pom. de uerborū ueterū significatione li. 1. inquit, Albesia scuta dicebātur, quibus Alconses,

qui

qui sunt Marfi generis, usi sunt. Hæc eadem Decumana vocabatur, quod essent amplissima, ut Decumani fluctus. Cæterum Beroaldi castigatio legit, ad terram de fixo, quorum utrunq; non inepte huc quadrat. In prætorio sedens. id est, in prætoris, hoc est cōsulis, & imperatoris tenatorio. Qui enim posteris temporibus consules, antiquitus prætores vocabantur. Vnde & proprætores, qui procul in prouintia aliqua ius dicebant, eamq; totā administrabant, dicebantur. Qui mos etiā nunc in Heluetijs apud Lucernanos, Vituduranos, Bernates, Solaturēseis ac Eriburgēseis in Nuichthonibus durat. Qui enim in Tigurina, Basiliensi, Sangallensi, & Scaphusana reip. cōsules: illi in prædictis Heluetiorū urbibus prætores appellantur. Et concessam uitam, & ignota peccata.) ut post captam Massiliam, prælia ad Ilerdam & pugnam in campo Pharsalico factam. Et extra uallum stili cæci mirabilem in modum consiti.) Supra lib. 7. de bello Gallico admonuimus, taleas, & stimulos à Cæsare uocari, quos Hirtius hoc loco stilos cæcos appellat, eò quod terræ ita inferti essent, ut præ cæcitate, id est, obscuritate, prima fronte uix cernerentur. Cæcum enim tam de animatis, quàm inanimatis dicitur quod aut non uidet, aut quod uideri nequit. Scorpionum, catapultarum.) De scorpionibus supra diximus. Catapultarum autem inuentio à quibusdam Syris, à quibusdam uerò posteriori Dionysio Syracusanorum tyranno accepta fertur. Et si Grammaticis credimus à de pellen: do nomen habent: & Nonio Marcello de sermonum proprietate expositore, catapultæ iacula, uel sagittæ celeres sunt. Quæ autem catapultarum effigies sit, consulito Vitru-

uium li. 10. de Architectura cap. 19. In secundo com-
meatu.) qui per Rabirium Posthumium accersendus erat
ut non multò antè ex superioribus (ni fallor) admonuimus.

Vt antè dixi.) Modò enim dixerat, Scipionem instru-
ctissima acie, haud ita longè à Cæsaris castris in campo cō-
stitisse. De terrore suo.) scilicet quem ipse Cæsarea-
nis incussisset. Beneficio C. Marij usi fuissent.) Hoc
nimirum tum factum est, quum Marius cōsul unà cum L.
Sylla quæstore suo, Iugurtham Numidarum regem deuic-
cit. De quo uide Plutarchum in Marij uita, & Salustium
in bello Iugurthino. Cæsaremq; eius affinem audie-
bant.) Idem Plutarchus statim ab initio uitæ Cæsareanæ
docet, Iuliam Cæsaris amitam uxorem maioris Marij fu-
isse: ex qua Cæsaris consobrinus creatus sit Marius minor.

Vt manu.) id est, militum caterua facta, & inter se con-
spirante, se suosq; defenderent. Considius Longus.)
De quo supra ab initio istius libri. Missum à Cæsare cum
classe demonstrauius. Superius nanq; in hoc eòdem li-
bro narrat C. Salustium Crispum prætorem ad Cercina-
nam insulam uersus (quam aduersarij tenebant cum par-
te nauium ire iussum, quod ibi magnum numerum frumē-
ti esse audierat. Allienus interim proconsul.) Suplen-
dum Siciliae, quem supra à capite huius libri prætorem
uocat. Vnde colligitur, me paulò antè rectè sensisse, quādo
dixi proprætores antiquitus eos Romanis dictos, qui po-
steris temporibus proconsules nuncupabātur. Porro quē-
admodum Cæsar (ut Hirtius supra testatur) per Catasco-
pum Allieno significauerat, ut primo quoq; tempore exer-
cicum (qui adhuc in Sicilia uentū prosperum expectabat)
in Africa

in Africam transportandū curaret: ita hic à proconsule
eodem factum uides. Atq; sub manum, id est, in pote-
statem Scipionis submittere non intermittebat. In quo
trici modia milia CCC. Sic multoties iam dicta exem-
plaria omnia legunt, sed haud dubie deprauatissime. Nam
primum in uoce modia manifestus est barbarismus. Dein-
de ut maxime in pluratiuo numero modia diceretur, ceu
alicubi apud Iurecōsultos denaria: tamen duo substantiua
ita constructa solœcismum sapiunt. Proinde nihil dubito,
quin Hirtius pro modia, modiū scripserit: sicuti & alij
historici numūm pro numerum sæpe dicunt. P. Sili-
tius interim.) Quem antea coniunctis suis copijs cum re-
ge Bogude, in Iubæ regis ditionē fecisse incursionē Hir-
tius meminit. Ipse sexto Calendarum Februarij.)
id est, 17. Ianuarij. Adparitores.) Quos Cicero in
familiaribus epistolis statores uocat: qui alio nomine & li-
ctores, & uiatores Latine appellantur. Vigilia tertia
iubet omnes legiones ex castris educi.) scilicet quæ non
procul à Lepti libera urbe secundum littus facta erant: ut
scribit Hirtius supra. Velut theatri efficit spe-
ciem.) Syponthinus refert, theatrum hemicycli formam
habuisse atq; ita dispositum, ut à fronte inter duo cornua
scena esset. Cuius rei si figuram cognoscere cupis, Virru-
uium li. 5. de Architectura, cap. 6. & 8. uide. Vnde appa-
ret campū istum (de quo hic loquitur Hirtius) semicircu-
lū fuisse: ac iugum inter duas extremitates eius, ueluti
scenam quandam præse tulisse. Equestremq; co-
piam.) En rursus Grammaticorum differentiā inter co-
pias, & copiam non seruatam. Nam & hic in singulari nu-
mero

mero pro exercitu pedestri, uel turma copiam usurpauit. Etenim exemplaria uariant. *Vuolffianū* enim, *Aldinū* ac *Gryphianū*, pedestrem: *Beroaldi* autem castigatio *Florentiæ* ædita, equestrem legit. Præsidiumq; inde deurbarent.) scilicet *Scipionis*. *Paulò* enim superius scribitur, in campi iugo colles excelsos paucos fuisse, in quibus singulis quum turres, speculæq; antiquæ essent: apud ultimam præsidium, stationemq; *Scipionis* collocatam esse.

A' mane diei.) Mane hoc loci nomen est, sicut & apud poëtas sæpe legitur mane nouū, & clarū: & ueluti dicimus sponte mea, & satis pecuniæ. Qua de re consulto *Priscianum* lib. 11, Ieiuni sub armis.) Pro in armis stetissent.

Subito nuntio de equestri prælio allato.) scilicet in quo *Scipioniani* pessimè accepti, fusi, & trucidati erant à *Cæsaris* equitatu. Belli iure capto.) utpote in quos non amplius sæuere ius gentium, & militare prohibebat. Vnde facile colligitur, centurionem istum ideò noluisse *Scipionem* imperatoris titulo salutare: quod ius bellicum non seruaret. Supra namq; legimus duos *Titos* capiuos ab eo interemptos. *Vergiliarū* signo confecto.) id est, completo, hoc est, quū non amplius apparerent *Vergiliæ*: utpote hyberno tempore. *Plinius* namq; lib. 18. ca. 29. ait *Vergiliarum* exortu æstatem: & earundem occasu hyemem incipere. Quales autē stellæ sint *Vergiliæ*, idem auctor li. 2. ca. 42. hisce ostendit uerbis. In cauda tauri septē sunt stellæ, quas appellauere *Vergilias*. Eadem *Higinus* li. 3. astronomiæ poëticiæ scribit. Hanc constellationē *Germani* ob situs similitudinem, gallinam pullos suos sub alis fouentem appellant, uulgò apud *Heluetios* ein gluggeri. *Cæterum*

Cæterum quia insolitū est, hyberno grandinare, ideo Hirtius inquit: rem Cæsari auditu incredibilem accidisse.

Oppidō perquā pauci sub pellibus acquiescebant.) Sub pellibus, id est, tabernaculis ex pellibus confectis. Mox enim sequitur, alios tenuiores milites tentoriola ex uestibus, & arundinibus construxisse. Cæterum oppidō hic ad uerbum est, non nomen: ideoq; cum graui accentu scribendum. Contra Sitium relicto.) Qui scilicet ipsius re-

gnum simul cum Bogude inuaserat, & iam castellum cum loci natura munitum, tum omnium rerum copia abundās cœperat. Exercitus Scipionis à terrore Cæsaris.) Hiulca, & mutila oratio cum in Aldi, Gryphij, tum Vuolphij exemplo est: Beroaldi autem æditio hiatum, & mutilationem complens, uerbum liberaretur, addit, & ὠνόμαζεν appinigit. Erat in Castris Scipionis &c.) Beroaldus Cæs-

aris legit, & circumstantiarum ratio eam lectionem magis natiuam esse comprobat. Qui enim constarent sibi ea quæ sequuntur: nullo modo. Nam statim sequitur, despectis regijs copijs, omnē terrorē exercitui excussū. Quod si de Scipionis exercitu intelligendum est, non cohæret cū eo, quod statim subiungitur: nempe Scipioni animum ex Iubæ aduentu additum. At nec ista pericopa, quæ incipit, Quo facto &c.) menda caret. Pro, illatum, nanq; legendum est, intellectu: ad quem modum & Beroaldina lectio habet. Is hac ratione opus instruebat.) Et hic locus mendosus est. Primum enim superuacaneum esset re-

latium is, quum alioquin nondum finita pericopa, antea credens cuius obuium sit. Deinde quod Beroaldina castigatio, pro is, hoc legit. Vnde coniectura adducor, ut credam,

dam, librariorum incuria pro his, aut salté id, is esse scriptum. Nam si legas his, durius cum præcedentibus cōueniret.

Itemque equites Curiani.) Eos nimirum equites innuit, qui sub Curione in Africa meruerant: & tandem imperatore suo interempto, alijs Siciliam repetentibus, in Iubæ regnum dimissi erant. De quo uide supra calcem libri secundi de bello Ciuili. Nauius onerarijs.) suppleto sex. Sic enim Hirtius de hoc tertio comœatu transportando superius narrat. Cæsar postquàm legionibus ueteranis duabus, equitatu, leuiq; armatura copias suas ex secundo comœatu auxerat: naueis sex onerarias statim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficisci.

Quod cæteri dissimiliter se gerant.) Hoc est, illorum exemplo edocti melius se gerant. Habes hic egregiū exemplum in Cæsare alioquin natura lenissimo, quando in maleficos animaduertendum sit: nimirum tum, (ut Cicero in officijs suis docet) quū nulla spes est, fore, ut in melius mutantur: aut si impunes dimitterentur, uerendum esset, ne alijs peccandi licentiam augerēt. Quantū enim præpostera illa lenitas, & misericordia omnibus rebus pub. semper obsit, luculentissima C. Memmij tribuni plebis oratio apud Salustium in bello Iugurthino declarat: Porro Beatoaldinum exemplar plures ignominia notatos, & ab exercitu Cæsaris dimissos commemorat. Ante T. namq; Alienum, Tuscium Salienum ponit. Triplici bello.) scilicet uno aduersus P. Sittum, altero aduersus Cæsarem, tertio contra Getulos, qui ab ipso defecerant. Cæsar brachijs perfectis.) Redit ad Cæsaris munitiones describendas. Quum namq; supra duo brachia ita ab eo duci, & erigi

erigi cœpta esse commemorasset: ut ad angulum dextrum, sinistrumq; oppidi Vzitæ conuenirent, nunc quo pacto eadem perfecta sint, narrat. Quid autem brachij nomine intelligendum sit, superius libro quarto bellorum Ciuiliū coniecturam nostram aperuimus. Sub Hyempsalis

regis.) scilicet Numidiæ, qui Masinissæ ex Micipsa filio nepos fuit, ut scribit Sallustius à principio belli Iugurthini.

Cum C. Saserna.) suple, qui antea Leptino præsidio à Cæsare præfectus fuerat. Cum nihilominus eius ser-

monem nuntius ad se referret.) id est quum adeò nihil Scipio suo mandato effecisset, ut nuntius, quem ad Aquinium miserat, eius hoc est Aquinij sermonem ad se referret, id est, in se reciperet, si quid incommodi inde accipiendum foret: idemq; diceret, ut Aquinius quæ uellet dicendo perageret. Neq; enim puto Hirtium tam ineruditum, & male grammaticum fuisse ut reciproco pronomen, se, ad Scipionem retulerit: q. d. quum nihilominus eius, id est, Aquinij sermonem ad se, suple Scipionem nuntius referret, diceretq; ut, id est, quomodo reliqua quæ uellet scilicet Aquinius perageret, uidelicet cum Saserna. Deducunt.)

suple Scipioniani. Supercilium quoddam excelsum.) id est collis eminentiam: metaphora ab oculorum supercilijs ducta. Quanquàm longè diuersa lectio in Beroaldi codice est. Nam sic, & meo quidem iudicio rectius legit, & super alium quendam excelsum natura locum. Etenim quoniam supra legimus Labieni præsidium ex colle decussum, &c.

Locus quidam perimpeditus.) supercilium illud, seu præaltum illum locum haud dubiè innuit, quem Scipioniani occupauerant. Nunc ostendere uidetur Hirtius quo pacto Scipioniani alium æditum locum obtinuerint

nuerint. Post autem elephantos armaturas leueis &c.) Leuis armaturæ milites eam haud dubiè ob causam post elephantos collocauit: ut si lapilli in eorū terrorem ab hostibus eijcerentur, illi quoq; lapillis emissis eos in hostē conuerterent. Sic enim à Scipione instructos antea ex Hirtio didicimus. Habuit legionem nonam &c.) Quoniam hic locus perperam distinctus est, & nonnihil obscuritatis habet, eum cōmatis, colis, & periodis distinguam: simulq; eidē (si potuero) aliquid lucis asseram. Habuit legionē nonam, septimam in sinistro cornu. Trigesimā, uigesimam nonam, tertiam decimam, quartā decimam, uigesimam octauam, uigesimam sextam in media acie scilicet habuit. Ipsum autē dextrum cornu, secundam aciem, appositue. i. quod cornu dextrum erat secunda acies: ferè in earū legionum, scilicet mediæ aciei (de quibus modò dixerat) parte cohortiū collocauerat. Præterea ex tyronū legionibus paucas adiecerat. Tertiam autē acie in sinistrū suū cornu contulerat.) Quandoquidē non nisi tres principales aciei partes ab Aeliano (ut supra quoq; nonnihil attigimus) recensentur: nihil absurdi me adferre putauerim, si per terciā acie, mediā acie partem intelligendam existimē. Etenim quū ipse Hirtius modò dextrū cornu secundā uocet acie: dubio procul lauiū cornu prima uocabatur acies. Vt sit sensus, mediā aciem à Cæsare in sinistrum cornu (in quo ipse uersabatur) reflexā. Quo autē consilio id fecerit, Hirtius in textu exponit. Ad uersariorumq; excursionibus iter efficere nō intermitit.) Hoc est, efficiebat, ut aduersarij excurrere possent. Atq; ita Beroaldina, & Vuolffiana lectio habet: sed dubio procul quàm mendosissime. Non enim uerò consentaneum est

hosteis

hosteis à Cæsare ad pugnandū prouocatos: quippe qui nus-
per inferior ex pugna equestri discesserat. Nam quod mo-
dò eius equites frumentatū missi Numidas, ac Getûlos ali-
quā multos de improviso occiderāt: respectu prioris pugnae
parū momenti habebat. Aldinus autem, & Gryphianus
codex pro efficere rectius officere, legit: Sed nec illa lectio
mendo uacat: pro iter namq; interim legendū cēsuerim, ut
sit sensus: Cæsarem nō intermisisse hostium excursionibus
officere. Modò enim excursionum hostiliū meminit Hir-
tius. Legionis septimae, & octauae.) suple Cæsaris com-
meatus sui, id est, transportationis tertiae ex Sicilia, de qua
ante aliquot paginas in hoc eodem libro. De hac uoce &
supra lib. 5. de bello Gallico annotauimus nonnihil.

Ex Cothone egressus.) Cothon hic nauium stationem
significare uidetur, quæ in angusto maris sinu erat: qualis
in Cumensi lacu circa castrum Lect (unde Mysitanus
ille regulus, alter Viriatus ab Heluctijs non ita pridē eie-
ctus est) uisitur. Eiusmodi nauium receptacula nostrates
μυταφορικῶς ollas uocant, hafēn. Quemadmodū enim olla
liquoris, & carniū: sic Cothon nauium receptaculum est
Et sicut illa in summo angusta, & in imo lata: sic & Cotho-
nis forma est. Quanquam si quis inferiorum Germanorū
dialectum consideret, Vernacula uox hafēn in isto signifi-
catu non ab olla hafēn, (quæ illis top) sed ab habendo, siue
retinendo dicitur. Quod receptaculum superioribus Ger-
manis ein hab uocatur. Illi ergo b in f, seu β mutantes, haf,
& mollius quidem quàm nos pronuntiant. Cuius sanè rei
Benedictus Vmslerus Tigurinus homo naris non obesse,
summaq; mihi necessitudine iunctus me commonefecit. Si
quis

quis autem translationem uel ab olla uel à Cothone Spartanorum poculo sumptam esse putauerit: cū illo nulla mihi pugna erit. Hesychio nanq; exponente, κόθων μόνωρον ποτήριον, κρημνέον ἔδλθ ποτηρίον βε, hoc est, poculū unius ansæ, figulina poculi species est. Et P. Ligarius Afranianus.) Ligarium ideò Afranianum uocat, quod in Hispanijs sub Afranio, & Petreio meruerat. Quem ob periuriū, perfidiamq; Cæsar iussit necari &c.) Ligarium ideò perfidum, ac periurum indubiè uocat, quod fidem, & iusiurandum uiolasset, quo se in Hispania obstrinxerat. Nam (ut Cæsar ipse lib. 1. de bello Ciuili memoriæ prodidit) Afraniani, & Petreiani milites ita dimissi erant, ut posthac à neutris partibus in bello Ciuili starent. Suam causam Cæsari probauerat. id est, se sufficienter expurgauerat, quo autem pacto, in orationis contextu sequitur.

Est in Africa consuetudo incolarum &c.) Eadem cōsuetudo Italici (ut audio) rusticis, Africanorum consuetudo in recondendis frumentis & superioribus, & inferioribus Pannonijs iam est: ut hi non tantum frumentum, uerum etiam uina, & pretiosissimas quasq; res suas in subterraneis terræ meatibus condant: & adeò humilibus casulis super eos structis habitent, ut non admodum laborent, etiam si incendio conflagrent. Si quando enim incendiū earum forte fortuna fit, iocularibus illud dictis prosequuntur dicentes: aranearum telas tandem expurgatas esse. Eandem consuetudinem ueteribus Germanis fuisse Cornelius Tacitus in libello de illorū moribus in hæc asserit uerba. Solent & subterraneos specus aperire, eosq; multo in super fimo onerant, suffugium hyemi, & receptaculū frugibus:

quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt, & si quando hostis aduenit, aperta populatur, abdita autem, & de fossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt quod quærenda sunt. Postero die Iuba Numidas eos, qui loco amisso.) Eos nimirum à Iuba in crucem aëtos innuit, quos supra in hoc libro à turma Hispanica ex collis præsidio, qui ad Ruspinam est, deturbatos legimus, & in fugam coniectos. Ipse castris incensis.) suple quæ propter Vxitam posita erant. Et peruenit ad oppidū Agar.) De hoc oppido nihil apud Geographos inuenio. Nā quod Plī. & alij Agræ in Arabia sitæ meminerunt: nihil ad hunc locū facit. Neque enim hic de Arabico oppido ab Agaris D. Abrahami ancillæ, & concubinæ nomenclatura nominato, sed de Africano sermonem haberi contextus circumstantia satis ostendit. Statim namque subiungit, id à Getūlis diu, multumque opugnatum. At illi non ita pridem (ut Hirtius paulo ante testatur) à Iuba defecerāt, & proxima quæque ipsius loca inuasferant. Per iugum Cæsarem subsequi cœpit.) id haud dubie iugum innuit, quod ingens à mari propè Ruspinam ortum in campo planissimo ueluti theatri speciem efficiebat. In huius namque iugi colle quodam Scipionianum præsidium fuisse, & utriusque partis castra non procul à iugo superius commemoratur. Iis legionibus.) supplendum, quæ frumentatum profectæ erant. Occurrere suppetias.) id est auxilio uenire. Quam loquendi formam ut infrequentem, & mutilam obseruabis. Decst enim, adferendum: aut simile quiddam. Ac iumenta sibi perirent.) Aldi, Gryphij, & Beroaldi exemplar sibi, & meo iudicio rectius legunt quàm Vuolsfianum. Cæsar contra eiusmodi

eiusmodi hostium genera.) suple qui per insidias tantummodo, & tumultarijs pugnis cum ipso congredierentur.

Anxium exercitum nostrum, atq; sollicitum habebat.) id est, reddebat. Quæ locutio Latinis perfrequens est, ut quum dicunt: hæc res me sollicitum habet. Grauis armaturæ.) id est, grauibus armis induti Cæsareani uidelicet, simulatq; id est, postquam, ab his scilicet leuis armaturæ Numidis, insectatus.) hoc est, impetitus. Passiue nanq; hoc loco participium deponentale accipitur, sicuti apud uetustos plura alia uerba huiusmodi Elephantos in Italiam transportari iusserat.) Plinius lib. 8. naturalis historiae cap. 6. tradit elephantes Pyrrhi regis Epirotarum bello primum in Italia uisos. Quæ pars eius corporis nuda.) Idem eodẽ lib. 1. ca. 7. docet, ex prælijs cum eodem Pyrrho cõmissis cognitum esse: elephantorũ promuscidem facillimè amputari posse. Largiter erat consecutus.) id est, uoti compos factus. Equitesq; in eos pila præpilata conijciebant.) Idem autor in præcitato loco cap. 6. refert, Elephantos à L. Pisone in circum Romæ ductos esse: atq; ut eorũ cõtemptus incresceret, ab operarijs hastas præpilatas tenentibus per totum actos circũ. Cæterũ præpilata pila (si Grapaldo credimus) hastæ sunt, quæ ferreas habent cuspides: aut quæ absq; ferro in mucronẽ ut sudes exactæ sunt. Transfuga suos ciues.) Nimirũ Vaccenses, qui cũ rege Iuba militabant. At 12 Calendarũ Aprilis.) Hoc est, 21 die Martij. Processus à suis castris.) Processus aut participiũ præteritũ uerbi deponẽtalis à procedor est: aut mendũ in omnibus exemplaribus (quæ mihi saltem uidere contigit, est: & uice processus, progressus legendũ.

Signorum conspectu perterritus.) suple expeditorum
 Cæsaris militum. Atq; in antiqua castra copias redu-
 cit.) suplendum quæ non procul ab Agare millia passuum
 sex longe à Cæsaris castris posuerat ita, ut dispersis co-
 pijs, trinis in castris confederit. Aut commeatu dato.)
 id est iure commeandi, hoc est, proficiscendi ad suos : quod
 & missionem Latini uocant. Ad hunc modum Liuius li.
 2. secundi belli Punici in oratione Hannibalis ad Hispa-
 nos usurpauit: ubi Hannibal sic inquit. Itaq; quum longin-
 qua à domo instet militia, incertumq; sit, quādo domos ue-
 stras, & quæcumq; ibi sunt chara uisuri sitis: si quis uestrū
 suos uisere uult, commeatum do. Obseruabis itaq; commea-
 tus uocabulo tria significari, missionem uulgò ein urlab,
 seu passport: cibum publicum, quo milites in expeditione u-
 tuntur: & transportationē. Minutatimq; cædebant.)
 Sic Vuolffij exemplar cædebant cum diphthongo, Aldi
 uero, & Gryphij cum e simplici legitur. Beroaldus autem
 cædebantur & ni fallor rectius habet. Modò enim uerbum
 passuum uulnerabantur etiam positum est. Cæsar
 alteram alam mittit, qui satagentibus.) Alam scilicet equi-
 tum, satagentibus, hoc est laborantibus, anxijis : & ut nos-
 trum uulgus loquitur, satis quod agerent habentibus.

Stagnum salinarum.) id est, fossarum, in quibus sal sit
 in maritimis locis. De quo lege Plinium lib. 31. cap. 7.

Lunatis castris.) id est, in lunæ formam positis, quem-
 admodum & lunati uocantur calcei. Sic & Virgilius pel-
 tas lunatas uocat, quod (ut Seruius exponit) in modū Lu-
 næ mediæ essent formatae. A' castris.) suple Iulianis,

præsidioq; quod supra memorauimus. In prima naq; pa-
 gillæ

gellæ istius facie ait, Vergilium Thapsensi præsidio à Scipione præfectum esse. Et animaduertit aciem pro uallo Scipionis, castris elephantisq; dextro, sinistroq; cornu collocatis.) Sic uulgata exemplaria habent, sed Beroaldina castigatio ad hunc modum: aciem pro uallo Scipionis contra elephantos dextro, sinistroq; cornu collocatâ. Quarum lectionum posterior geminam ob causam mihi magis arridet. Primo quod absurdum esset, si quis castra in sinistro, aut dextero cornu locaret. Id quod tamen prior lectio præferre uidetur. Deinde quod supra etiam in hoc libro legimus, aciem à Scipione ita instructam esse, ut ante eam triginta elephantos turritos constitueret. Quam sententiam & sequentia astruunt, si modò rectè cum distinguas, tum intelligas. Cæsar namq; triplici Scipionis aciei, triplicem quoq; suam opposuit, decima uidelicet legione, secundaq; dextro: octaua, & nona sinistro suple Scipionis cornu oppositis, (Sic enim Beroaldus distinguit) quinque legionibus in quarta acie ante ipsa cornua scilicet dextrum & sinistrum, suple Scipionis aciei oppositis: quinque cohortibus contra bestias collocatis, id est ita, ut quinque cohortes ex singulis quinque legionibus, elephantis opponerentur. Cænere cœpit.) suple classicum. Contra principes ire contendit &c.) De legionum principibus superius (nisi me fallat memoria) annotauimus locū ex Vegetij lib. 2. cap. 6.

Interim Thapso qui erant præsidio.) Redit ad Thapsensem Cæsaris obsidionem. Umbilici fine.) id est, usq; ad finem umbilici. Significare enim uult Thapsensibus mare ingressis aquam ad umbilicum usq; pertigisse. Ducem aliquem requirunt &c.) Scipio enim (testante Appiano lib. 2.

lib. 2. de bellis Ciuilibus) per mare duodecim cathaphrat-
tis nauibus aufugerat. Salutationem more militari fa-
ciunt. id est, Facta salutatione, admonent aduersarios ui-
cissitudinis rerum humanarū: quippe quod ea calamitas,
qua ipsi tunc premebantur, alijs quoq; accidere posset. Ide-
oq; quemadmodū secū in simili casu agi uellent, idem cum
ipsis nunc agant: atq; ultrò ipsos armis abiectis in deditio-
nem accipiant. Namq; milites Veterani ira, & dolore
īncensi &c.) Veteranorū isthæc siue inclementia, siue cru-
delitas inde orta est, quod Scipio ante commilitones ipso-
rum crudeliter necauerat. Quum enim ex secundo Cæsa-
ris commeatu duæ naues forte fortuna in Scipionianos
duces incidissent, militesq; Veterani in illis uecti ad Sci-
pionem deducti essent: ad unum omnes ab eodem interfecti
sunt, eo quod Cæsari imperatori suo fidem datam seruans-
tes, in illius uerba iurare nollent. Porro quod in textu se-
quitur, tantum abfuisse, ut Cæsareani Scipionianis par-
cerent, uti etiam urbanos quosdam de suo exercitu, quos
autores appellabant, interfecerint, hunc habet sensum: eos
etiam in Iuliano exercitu in capitis discrimen coniectos,
qui alijs autores erant, ut Scipioniani in deditionem ac-
ciperentur, eisq; parceretur. Quod si iuxta Beroaldinum
codicem legas actores, in eundem sensum cum superiore
exponi potest. Actores enim inter alia significata, ij quoq;
dicuntur, qui aliorum causas agunt, eosq; defendunt.

Cæsar trinis castris potitus. id est, tripertis: nempe Sci-
pionis, Iubæ, & Labieni castris. Re diuina fa-
cta. id est, quum Dīs suis sacrificasset, & ut Papistici lo-
quuntur sacrifici, quum missasset.

Legis

Legis Iuliae.) Iulius Cæsar multas leges tulit, at Hirtius de ea nimirum hic loquitur, qua cautum erat: ut liberis populis libertas non auferretur. De qua consule M. Ciceronem in 38 oratione, quam in L. Pisonem habuit. Quum ergo & Vticeses suam, hoc est, civium Romanorum libertatem Cæsaris beneficio retinuissent: ad illius partes eo facilius declinabant. Eorum castra L.

equites.) suppleto Scipioniani è fuga (ut modo dixit) Vticam delati Singulis centum.) scilicet numerum diuisit. Idem Sylla, Faustus fecit &c.) Sylla Fau-

stus (ut Cæsar supra lib. 1. bellorum Ciuium testatur) inter belli initia ex senatusconsulto in Mauritaniam missus erat. Atq; in regnum ire contendit.) Beroaldus legit, atq; in regnum Iubæ tendit. Quæ lectio uel ob hoc mihi magis probatur, quod in iam citato Cæsaris libro, & loco, statim superioribus annectitur: nempe quod ad eundem senatum extra urbem coactum relatum sit de rege Iuba, ut populi Romani socius esset, atq; amicus.

Vnà cum trecentis, qui pecuniam Scipioni &c.) Ex Plutarchi Catone minore constat trecentos illos Romanos ciues fuisse, ac Vticæ negociatos esse: eosque Catoni adeò familiares, ut de rebus grauib; deliberaturus, eosdem in consilium adhiberet.

Et sine suspitione, uultu, atque sermone &c.) Quo uultu Cato apparuerit, & quem sermonem ante obitum suum habuerit: item quo pacto sibi mortem conscierit cum Plutarchus, tum Appianus Alexandrinus luculenter describunt. Et quia ad hæc Hirtij uerba intelligenda non parum faciunt, idcirco illius (utpote breuius

breuius totum negotium complectentis) huc transcribere uisum est. Circa uesperam, inquit, à balneo ad coenam transiit. Discumbens porrò conuiuatus est eo more, quo à Pompeij nece consueuerat, nihil solitæ conuersationis omittebat: neque plura, aut pauca conuiuio inferens. Cum astantibus etiam de his, qui enauigauerant, sermonem protulit, rogans an prospero uterentur uento. Postremo in cubiculum delatus, cæteros omnes, filio excepto, à se dimisit: quem solito arctius complexus est. Posthæc ensẽ lecto assidere solito minime intuens, exclamare cœpit: se hostibus ab domesticis inermem prodi. Amicis autem illum adhortantibus, et se nihil in eum machinari profitentibus, uerum ut sine ense quiescere uellet suadentibus, apertius hæc inquit: non mihi mori cupienti, ense opus est, facillime quidem uel ueste spiritum licet opprimere, uel caput parieti ultrò impingere, uel in collum præcipitare me ipsum, ut peream, uel retento spiritu obire mortem. Multaque alia elocutus, ut ensẽ perferrent, exorauit. Quo allato, Platonis librum, qui de anima inscribitur, ab illis poscens, legere perseuerauit. Cum à lectione desisset, qui portis præsidebant, quieti indulgere monuit. Ipse autem se sub pectore impresso ense uulnerauit. Effluentibus itaque uisceribus, cum strepitus insecutus esset, qui ad portas morabantur subito accurrunt. Medici quoque adhuc uiscera illæsa reducere, et uulnus colligare tentabant. Ille reassumpto spiritu, dissimulare iterum, ac seipsum increpans, quod minus altè uulnus impressisset, gratias illis ueluti salutis suæ autoribus ultrò reddere, demum se quiete indigere dixit. Illi arrepto ense discessere, et quasi quieturo præcluserunt portas. Cato dormientis

mientis similitudine praelata obligationes uulneris silens ipse manibus diripuit ambabus, & suturas corporis perfregit feræ in modum. Vultus præterea & uentrem unguibus, digitisq; lacerauit, uisceraq; disiecit: quoad tandem extinctus est, annum iam quinquagesimum ætatis agens.

Messala ut erat imperatum &c.) Hirtius paulo superius meminit, M. Messalam à Cæsare Vticam esse præmissum.

Bonorum uenditionem indicturum. id est, se denuntiaturum, quando bona ipsorum uenditurus esset: sicuti indicimus bellum, comitia, & iustitium. Vtrobique.) supplendum, & Vticæ, & Zamæ. C. interim Virgilius.) scilicet qui Thapsensi præsidio præfectus erat. Saburam.) scilicet regis Iubæ præfectum, ut supra habuimus, & statim sequitur. In Faustum.) supple Syllam, quem paulo ante Hirtius in Mauritaniam ex Vtica profectum scribit.

Qua Vticam diripuerant &c.) Quinquaginta indubie equites innuit, qui & Vticensium castra extra oppidum posita oppugnauerant, & deinde etiam oppidanorum bona diripuerant. Hipponem regium deferuntur.) supple oppidum minoris Africæ, de quo Mela lib. i. Quod sanè uel hinc maximè nobilitatum est, quod D. Aurelium Augustinum inter ecclesiasticos Latinorum doctores facile principem pastorem, ac episcopum integerrimum, doctissimumq; habuit. Triginta centenis millibus ponderis olei &c.) Hinc illud Plutarchi in Cæsaris uita, quod tantum agri ab eo in ditionem subactum sit, ut annuo prouentu percepturus esset fiscus tritici quidem ducenta millia modium Atticorum: olei uerò pondo trities cetera millia. Caraleis.) scilicet oppidum, de quo Strabo lib. 5. Cæterum
si Melæ

si Melæ, & Plinij lectio mendis uacat, pro Caroleis, Calaris legendum est. Ille naq; li. 2. urbium in Sardinia, inquit, antiquissimæ sunt Calaris, & Sulchi: hic uero libro tertio cap. 7. Calaritanos, & Sulchitanos populos eiusdem insulæ uocat.

Et ante diem tertium calendarum Quintilis.) Hoc est, 29 Iunij.

Ad urbem Romã uenit.) Plutarchus in Iulij uita asserit eum, de Alexandrinis, Pharnace, & rege Iuba triumphasse postquam ex Africa domum redierat.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM VI. DE BELLO
HISPANIENSI AR.

gumentum Ioannis
Rhellicani.

Libri istius summa in tribus consistit. Primum belli Hispaniensis occasio describitur. Dein prælium ad Munda, in quo Pompeiani inferiores facti sunt. Postremo quum Corduba, & Hispalis à Cæsare essent captæ, quo pacto Sextus Pompeius hinc inde fugiens tandem in spelunca quadã latitans interfectus sit. Porro quia de libri istius autore cum ueteres tum recentiores dubitant: ego quæstionis nodum ita enodandum censuerim. Primum quando Suetonius Tranquillus in Cæsaris uita inquit, belli Alexandrini, Africani, & Hispaniensis incertum autorem esse ac non

ac non tantum Aldi, sed omnium eruditorum, qui Sextum hunc librum perlegerunt calculo, ultimi libri stilus à reliquis *δ'is δ'ια πρῶτον* distat: quid si dicamus, Hirtiū quartū, & quinti de bello Ciuili historiam scripsisse, & sexti ab Oppio descriptam? Tametsi nanq; Hirtius in octauī librī de bello Gal. præfatiuncula meminerit, se ab rebus gestis Alexandria usq; ad finem uitæ Cæsaris historiam persecutum: tamen quia posteriores libri de uitæ exitu desiderantur, uero simile est, & illum sextum Hirtiū librum de rebus Hispanicis iniuria temporis interijisse, aut quod uero magis consentaneum est, nusquā esse scriptum, eumq; ab Oppio qualicunq; dicendi genere seu de nouo compositum seu amissum esse restitutum. Etenim quando C. Oppius Cæsaris in bello Africano legatus fuit, ab eoq; (ut in superiori libro legimus) Zetensi præsidio præfectus est: apparet eum nominis Iuliani, & laudum eius promouendarum æque studiosum fuisse, ut Hirtius. A qua sententia nec Volaterranus longe abesse uidetur. Quum enim in libris suis *περὶ τῆς ἀνθρωπολογίας* inscriptis Gn. Oppij tribunī plebis, & Q. Oppij Asiæ proconsulis meminisset, lib. 17. inquit, C. Oppium uerum Iulij Cæsaris amicissimum fuisse, ab eoq; commentarium de bello Hispaniensi scriptum. At dixerit aliquis, probabile non esse, quenquā aut Iulij, aut Octauiani Cæsaris seculo tanta barbarie usum, quanta in hoc commentario depræhenditur. Cui responderim, Oppio illi in Latinè scribendo idem accidere potuisse, quod multis alijs in sua uernacula cōtingit. Qui enim ab adulescentia se in commentando, & stilo exercendo in quacunque tandem lingua non exercuerunt:

dum

dum id in matura iam ætate tentant, præter unum, eundemq; sermonis colorem, innumeros barbarismos, & solæcismos cōmittunt, orationemq; crebris hyperbatis, & à vav rawedlérois obscurant, & hiulcam reddunt. Id quod huic auctori (quippe magis exercitato in militia quàm in foro, & historia scribenda) usu uenisse in aliquot infra locis indicabimus.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LIB.

BRVM DE BELLO HISP.

niensi Annotationes.

V M Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur.) Quibus Cæsar munera dederit, ac quæ spectacula post uarios triumphos Romæ ediderit: Cum Plutarchus, tum Apianus declarant. Quorum ille in Cæsaris uita sic inquit. Post triumphos ingentia militibus donaria dedit. Ad conciliendum sibi plebem spectacula ædidi, conuiuiaq; celebravit: uno die in duobus, ac uiginti millibus triclinijs epulū præbens uniuersis. Hic uerò lib. 2. bel. Ciuium ad hunc modum. Militi drachmas quinque mille Atticas, turmæ ductoribus totidem: tribunis milium, equitibusq; in duplo maius. Adhæc singulis ex populo minā unam Atticam. Spectacula quoq; multifariam ædidi equorum, & musici, pedestrisq;

destrisq; certaminis: uirorū mille ad totidem certantium,
 & equestres pugnas ducentorū pariter: & aliud ex pediti-
 bus, equisq; præludium subinde immiscens, elephantorum
 uiginti bellum utrinq; locatorum. Naualem præterea pu-
 gnam remigum quater millium: mille bellatoribus utraq;
 ex parte insidentibus. Hæc illi. Vnde apparet, quibusnam
 artibus, & cuniculis homines ambitiosi remp. circumue-
 niant ac suffodiant: nimirum ut primum omnium plebis
 animos muneribus, & spectaculis sibi deuinciant, ac deina-
 de oppressa libertate, eis medium ostendant digitū. Quod
 tandem à Cæsare quoq; factū esse, supra in eius uita osten-
 dimus. Aliqua ei inferebatur causa.) id est, alicuius
 criminis accusabatur, græca dicendi forma. Græci nanq;
 dicunt, ἐπιφέρειν τὴν αἰτίαν, id est, intentare crimen. La-
 tronum largitio fieret.) id est, ut latronibus suis inde satis-
 faceret Cn. Pompeius quorum opera adiutus (ut modò au-
 tor meminit) prouintiam Hispanicam uastabat. Ita
 paucis commodis hoste hortato. id est, latronibus reip. Ro-
 manæ hostibus lucri spe allectis. Atq; hæc prima barba-
 rismi species est, qua autor iste utitur. Deponētali nanq;
 participio pro passiuo abusus est, ueterum tamen more.

C. Cæsar dictator tertio, designatus quarto.) Plutar-
 chus ait, Cæsarem quarto consulem, non dictatorem desi-
 gnatum in Hispaniam contra Pompeij liberos profectum.

Prouintia.) supplendum ulteriores Hispaniæ, quæ eadem
 & à fluuio Bethi Bethica uocatur: cuius metropolis Cor-
 duba (ut autor iste infra scribit) erat. Qua de re supra li. i.
 bellorum Ciuiiliū plura si quis uolet, legere potest. Ibi enim
 totius Hispaniæ diuisionem ex Plinij sententia annotaui-

mus: & ex textu inibi patet, ulteriorem Hispaniam Pompeij partibus fauisse. Qui certiores Cn. Pompeium arcerent. Et hæc ταυτολογία satis indicat, scriptorem istum parum exercitatum in scribendo fuisse. Quum enim relativa pronomina in hoc reperta sint, ut eandem rem modo dictam sine ambiguitate, & fastidio referant: ille Battologum magis quam Brachylogum agere uoluit. Ex prouintia.) suple citerioris Hispaniæ, quam Cæsar supra lib. 1. bellorum Ciuium ab ipso stetisse commemorat. Clam præsidia.) Sic Aldus, & Vuolfius legunt: Gryphius autem clam præsidio, & Beroaldus legati clam præter præsidia. Et priorum quidem duorum lectio uitiosa est, posteriorum uero tametsi utraq; ferri queat: tamen huius lectionem illi ob hoc anteposuerim, quod uideam in Aldinis, & Vuolfianis exemplaribus lectionis germanæ uestigia adhuc superesse, ita ut non nisi præpositio præter omissa sit. Illa enim si addatur, clam non præpositio, sed aduerbiū est, & constructio grammatica belle habet. Sextus Pompeius frater.) scilicet Cneo iunior, autore Appiano lib. 2. bellorum Ciuium. Ad equitatum concidendum cum exisset. id est, quum putaret multitudo ex oppido egressa sibi cum equitibus solummodo rem fore. Ad Cordubam.) Et hic parum latine præpositionem nomini loci minoris autor noster adiunxit. Cæsar quum ad flumen Betim &c.) Hic fluuius (ut supra quoq; nonnihil annotauimus) toti prouintiæ nomen dedit, & Hispanice nunc Guadachibir uocatur. Tenebant aduersus oppidum è regione pontis trabes.) aduersus oppidum suple Cordubam, quæ non longe à Beti fluuio sita est, ut in secunda Europæ tabula cer-
nere

vere licet. Cæterū quia ambigū est, utrum trabes accusan-
t i, an nominandi casus sit: oratio quoq; ambigua redditur.
Nescias enim an castra tenuerint trabes, an trabes castra.
Constructionem ergo impeditam, huiusmodi coniectura
expedire tentabimus, ut quum modò dixerit autor, Cæsa-
ris copias tripartitò ad castra per pontem traductas esse,
in uerbo tenebant, subaudiendum sit castra, & sit sensus:
castra Cæsaris tenebant, hoc est, pertingebant trabes è re-
gione pontis aduersus oppidum. Siquidem & Cæsar supra
libro primo de bellis Gallicis non dissimili forma loquen-
di utitur (nisi quod hic simplex, illic uerò compositum uer-
bum ponitur) quando ait: pontem ex Genéua oppido ad
Heluetios pertinuisse, hoc est, pertigisse. Quod autem sibi
cum hoc uelit, quod addit: ut supra scripsimus, bipartitò,
ingenuè fateor me ignorare. Nusquam enim neq; hoc, neq;
in alijs libris (quantū ego memini) huius traiectionis, &
castrametationis recordatur. Nisi forte pro bipertitò, tri-
pertitò legendum sit, & supra aduerbio usus sit autor pro
modò. Atq; hanc expositionē quæ sequuntur non friuolam
esse comprobant, quando ait pari ratione à Pompeio cis
Betim castra esse fixa.

Sed tumulos tumulis exe-
quabant, id est, quantum aceruum & stragem cæsarum
unus faciebat exercitus, tantum & alter. Circumclu-
dunt Cæsaris equites.) Et hic ambiguum est, utrum Pom-
peiani Cæsaris equites circluserint, & cōciderint: an Cæ-
sareani equites Pompeianos. At cum præcedentia tum
subsequentia magis arguunt Pompeianos à Cæsareanis
cōcisos esse. Modò enim ait, aliquot castella in hoc à Cæsa-
re occupata, ut Pompeij aduentū, & insultū reprimeret:

Et mox subiungitur, post cædem illam, Pompeiū in sequenti nocte trans flumen Salsum fugisse. Quod minime facturus fuerat indubie, si qualicumq; uictoria ad Ateguam positus esset. Propter terræ fecunditatem inopem &c.) Ante inopem comma ponendum est, non post, ut Vuolfianum, & Gryphianum exemplar distinguit. Grummus est excellens natura.) Grūmus, expositore Nonio Marcello, agger à cōgerie dicitur. Accius Enomao, Quemcunq; institeram grumum, aut præcisum iugum. Is signa Saguntinorum retulit quinq;.) Saguntini à Sagunto Hispaniæ citerioris oppido dicuntur, ut apud Plinium lib. 3. ca. 3. patet. De quorū indubitata erga Romanos cōfœderatos suos uide Liuium, consulito li. 1. secundi belli Punici: & prouerbiū apud Erasmus, Saguntina fames.

Rex nomine Indo &c.) Plutarchus in uita Alexandri Magni tradit, Cæsarem Athenis comitem quendam habuisse nomine Indum. In oppido acerrimè pugnatum est.) Ateguam haud dubie intelligit. Hanc enim supra munitionibus, & brachijs à Cæsare circumdatam: aggeres, uineasq; ab eodem actas esse legimus ad oppidū oppugnandum. Quibus ignis per iactus solitus est mitti.) Vt scilicet in cupis pice, ac seuo completis: quemadmodum supra lib. 8. de bello Gallico legitur. Pari consuetudine uigilia secunda &c.) Redit ad Ateguæ oppugnationem, ac propugnationem. Quiq; præsidij causa præpositi oppido à Pompeio orabant.) supplendum, ut Cæsaris pace liceret cū suis impune decedere. Statim nāq; sequitur, à Cæsare responsum: uictoris esse conditiones dare uictis nō ab eis accipere. Hospites, qui in oppido erant.) scilicet

Ateguæ

Ategua. Sic enim Sabellicus intellexit, eumque non falsum esse cum sequentia tum præcedentia accuratè perpensa declarant. Quum bene magnam partem muri.) scilicet munitionum Cæsareanarum consumpsissent. Siquidem murus (teste Lau. Valla) non tantum lapideus urbis ambitus est, sed urbis quoque similium, ut munitionum, castrorumque. Præterea argentum, & uestimenta.) scilicet extulerunt. Hoc enim uerbum ex superioribus repetendum est. Nam quod existimabat eos posse conatum efficere.) Existimabat scilicet tabellarius, de quo iam dixit. Eos.) suple milites, cum quibus in Pompeij castra perrupturus erat. Oppido represserunt.) id est in oppidum, ut sit septimus casus iuxta Seruij expositionem in illo Vergilij carmine: Inferretque Deos Latio. Et hominem.) scilicet C. Antonium. Apprehendit.) suple Tiberius Tullius. Refugerunt ad Cæsarem.) scilicet Tullius, & Cato Lusitanus. Et qui uitam sibi peteret) scilicet aliquis ex tabellarijs depræhensis. Ita factus rus de ligno.) id est, lignea turri, uti modo præcessit, ut sit *πυρ τῶν πυρίων* materia pro materiato. Turris lignea, quæ nostra fuisset ab imo uitium fecit.) id est, ruinam minata est, seu hostili incendio corruit. Sic enim Boetius philosophus, & orator Christianus cum pius, tum disertus illud Ciceronis exemplum in Topicis ex iure Ciuili sumptum: Si ædes exesæ corruerint, uitium uero fecerunt &c.) interpretatur. Vnde mirari haud immeritò quispiam posset, quoniam pacto tam elegans Iureconsulorum dicendi forma putido illi scriptori in mentem uenerit. Reliquos in oppidam iussit deduci.) In oppidum scilicet. V. cubim. Modò

namque

namque dixit, castra à Pompeio Vcubim mota esse, ac deinde de Vcubensibus conuocatis, ab eodem edictum, ut diligentia adhibita expiscarentur: quinam suis, & qui hostiū partibus studerent. Qui quum ad oppidum uenissent.) scilicet Ateguam, id quod ex præcedentibus, & consequentibus colligi potest. Oppidanorū bona uendere.) Iupleum, qui legatos Casareanos iugulauerat. Profugere in Behuriam.) Pli. li. 3. naturalis historiae ca. 1. Beturiam in duas partes, totidemque gentibus diuidit: Celticos, qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conuentus: & Turdulos, qui Lusitaniam, & Terraconensem accolunt. Nostri cessare parumper.) μέωσις est, profugam dederunt. Hic fertur Achilles, Memnonisque cong.) Quo pacto Achilles cum Memnone congressus sit, nusquam me legisse fateor. At quantum ex Cælio coniectare licet, hoc prouerbum ex antiqua Ennii tragædia citatum est. Li. enim 14 lectionum antiquarū cap. 48. ait se ex Pompeii Festi fragmentis collegisse, quandā Ennii Tragædiam fuisse, cui titulus Achilles Aristarchi. Vnde (quantum ex huius quoque cōtextus Oppiani circumstantia depræhendi potest) non diuersum ab eo adagio esse uidetur, quod Erasmus ex Virgilio, & D. Hieronymo annotauit: nempe Dares contra Entellū. Dū enim Turpionem uiribus corporis fidentem, & quemlibet prouocantē Oppius tradit: necessū est, ab Ennio, aut alio quocunque tandē poëta, Achillē contra Memnonem introduci, sicuti, à Marone Dares aduersus Entellum. Quamuis autem Achilles ποδὰς ὤκνῃ ab Homero, hoc est uiribus præstans fingatur: nihilominus tamen Memnone inferior putandus est. Quippe de cuius fortitudine passim tam

multa

multa prisce sermone omnes commententur. Qua de re consulto eundem Cælium li. antiquarum lectionum 12. ca. 4.

Equites Romani hastenses.) Et Sabellicus, & Beroaldus Astenses absque aspiratione legunt: & si quid ego iudicare possim, melius. Siquidem Pomponius Mela lib. 3. Astam procul à littore dissitam coloniam in Hispania ponit. Quod huc maximè quadrat. Quippe quum & Oppius eos hic Romanos equites uocet, & paulo inferius equitum Ro. ex Hispaniensibus coloniis, & oppidi Astæ meminerit. Nostrisque adhuc freti præsidij.) Vt Ateguæ, unde Pompeianum præsidium deiectum est à Iulianis.

Bellum ducunt.) id est, producunt, quæ à prætoris perquam familiaris est Liuius, & alijs historicis. Equites.) Indubie Cæsareani. Serui.) supple Pompeiani transfugerunt scilicet ad Cæsarem. Vexillum proposuit.) Hoc est, pugnae signum dedit. Etenim (sicuti ex superioribus de bello Gallico libris, & ex Plutarcho discimus) quoties Cæsar pugnam indepturus erat, rubro proposito vexillo suis pugnam denuntiabat.

Idcirco enim copias eduxerat, quod Versaonensium ciuitati fuissent fautores.) Eandem ciuitatem nunc Versaonem appellare uidetur: quam paulò superius Saonem uocat. Idque ex eo collegi, quod mox subiungit, Fausto (sic enim Beroaldus legit) antea literas esse missas, in quibus continebatur: Cæsarem nolle in conuallem descendere. Apparet autem. Faustum illum (ad quem Pompeius hæc scripserat) Saoni præfuisse: etiamsi hoc in superioribus literis non deprehendatur. Quum ergo Cæsarem audiuiisset in campestris se contulisse, Pompeius

æquum dimicandi cum eo locum nactus: ea, quæ Saonensibus pollicitus erat, præstare uoluit, dum copias in aciem eduxit. Etenim & natura loci defendebatur.) suple Pompeius. Et ipsius oppidi.) scilicet Mundæ. Vt superius demonstraui.) Ab exordio fermè istius libri Oppius narrat, ulterioris Hispaniæ regionem, propter ædita loca, & ad castrorum munitiones non parum idonea, difficilem oppugnatu esse. Nonnulli etiam timere.) Apparet historicū illum historiæ Cæsareanæ de hoc prælio Mundensi aut non peritum fuisse: aut maligne eam, infideliterq; ne dicam insulse literis mandasse. Plutarchus namq; , & Appianus tantum terrorem exercitui incussum esse scribunt, ut pugna etiam incepta, eis excuti nequiret: donec Cæsar militis cuiusdā clypeo arrepto, duces circumfidentes in hunc modū affatus est. Erit hic mihi uitæ finis, uobis aut rei militaris dies ultima. Causam autem tanti timoris multitudinem, experientiam, desperationemq; hostiū fuisse perhibent. Quo fit ut non pauci (ut Oppius hic ait) sed magna exercitus pars adeò perculsa fuerit, ut Cæsar post pugnam ad familiares suos cōuersus dixerit: sæpe numero pro uictoria, nunc autem primum pro uita dimicauit. Eum locum definire cœpit.) nimirum ut milites ipsius nossent quatenus progrediendum esset, dum hostem insequerentur. Vt magno tamen periculo accessus eorum haberetur.) id est, ut tamen non sine magno Cæsareanorum periculo aditus pateret. Hic decumani.) Hoc est, milites decimæ legionis, quam Cæsar (ut in bellis Gallicis uidere est) maximo semper amore prosecutus est. Quibus oppidū fuit subsidio.) Mundam innuit. Supra enim

enim ait Pompeij castra huic oppido propinqua fuisse.

Ita ipsis liberalibus.) id est, ijs, qui liberaliter, ingenue, ac fortiter pugnantes occubuerant. Quum oppidum Mundam sibi constituissent praesidium.) Appianus refert Pompeianos fugientes Cordubā se recepisse: eamq; à Cæsareanis tandem expugnatam esse. Atq; quominus eius variationem miremur: antea tradit, pugnam illam non procul à Corduba esse factam. Cæsar ex prælio munitio ne circundata.) supplendum Mundæ oppido: quod modo hostium cadaueribus, pilis, & scutis loco cespitum à Cæsareanis circumuallatum esse dixit. Cæsar flumen traiecit.) Betim haud dubie, supra nanq; ex secūda Europæ tabula Ptolemaica diximus, Cordubam nō longe à Beti distitam. Scapula totius seditionis &c.) Appianus Scapulam unum ex Pompeij ducibus fuisse tradit. Ipse de tempore cœnauit.) Et hic auctoris barbaries elucet, quando inquit, de tempore, pro in tempore. Vinum, & nardum identidem sibi infundit.) Beroaldus uinum, resinam, & nardum legit. Ne cui autem mirum uideatur resinam Romanis olim in delitijs fuisse, Plinius lib. 14. naturalis historiae autor est: uina asperiora in aliqua Italiae parte rabulana, pice, ac resina mitigata esse. Porro per nardum uel unguentum nardinum, uel factitiū uinum ex nardo intelligere possumus. De quo uideto eundem Plinium.

Quos circummunitos superius demonstrauius, Mundense praesidium innuit. Supra enim ait eos, qui ex prælio effugerant, se Mundam recepisse: eamq; dein à Cæsare circumuallatam.

Erat bene magnum intra Pompeianas partes.) Apparet locutionem istam alioquin non ille-

pidam aut plus satis auctori huic arrisisse: aut cum præ nimia uerborum inopia nequiuisset alia ad uitandam ὁμοιοταγίαν uti. Nunc enim decies & infra aliquoties illā usurpauit, & quod maiorem nauseam facit, aliquoties in duabus periodis per pusillo spatio inter se distantibus: ut hic luce clarius cernitur.

Clam cuidam Philoni in &c.) Beroaldus aliter ad hunc legit modum, clam erga quendam Philonem illum: sed (nisi totus fallor) utraq; lectio uitiosa est. Si namq; priorem sequamur, constructio grammatica parum obseruata est. Clam enim non cum Dandi sed auferendi casu construitur. Sin posteriorem, æque inepta fermè uestrorum structura, & oratio imperfecta est. Quo circa illam sic emendauerim, clam quidam Philone illo. Nam quidem etiam pro quodam secundum Donati grammaticā dicitur. Hanc uerò (quam etiam magis probabo) ad hunc modū: clam ergo Philonem illum, supplendum præsidium Pom. amandat, ut clam aduerbialiter ponatur. Hic clam præsidio.) suple Cæsareano. Lusitaniam proficiscitur, Beroaldinus codex, præpositionē in additam habet. Quod Pompeium in potestate haberent.) Cnæum innuit Pompeium. Supra namq; refert. Oppius, Cnæum cum equitibus paucis, nonnullisq; peditibus ad nauale præsidium Carteiam contendisse. Saucius Pompeius.) suple Cnæus. Appianus namq; scribit illum à Cartheis lætica ablatum esse. Pompeius humero, & sinistro crure uehementer erat saucius.) De eodem adhuc loquitur Cnæo. Cæterum quo maior lux obscuræ huic descriptioni addatur, dilucidiora Appiani uerba de illo sautiat eo huc adscribam. Cum autem, inquit, & eos, qui ipsum
in læ-

in lectica portabant desperantes intueretur, ueritus ne ab illis traderetur hostibus, fuga denuò in ita scapham ingressus est: pede casu à funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscidit &c. Vnde iam facile etiam Vuolffianæ æditionis mendum tolli potest, quæ pro talum, telum intorsisset, legit. Nam quemadmodum & Sabellicus interpretatur, nihil aliud Oppius significare uult, quàm pedem Pompeij luxatum esse.

Lusitanus more militari.) Hoc est, quum Pompeius Lusitani militis habitu à Iuliano præsidio conspectus esset.

Exclusa munitione, amissisq; auxilijs &c.) Et hunc locum, Appiani uerba planiorem facere possunt: quæ sic habent. Quum denuò quæreretur ab hostibus, per iter profundum, dumisq; obsitum, fuga elabatur: sentibus uulnus stimulantibus, sub arbore tandem fessus, constitit. Depræhensus itaq; ab his, qui illum inquirebant, non ignaue se protegens interfectus est.

Pridie Iduum Aprilis caput.) scilicet Cnæi Pompeij allatum suple à Didio ut Plutarchus scribit. Vt autem Appianus addit, Cæsar illius caput ad se perlatum humanandum curauit. Interfecto Cnæo Pompeio adolescente.) suplegendum maiore natum ut supra ex Appiano citauimus. Nam (eodem autore) eius frater adulescentior fugæ reliquias in unum cōgregabat: & ipse Pompeius appellabatur Sextus prænomine, uerum idem latitans, & fugiens prædabatur.

Lusitani qui ex pugna.) suple tumultuaria ad Hispalim commissa superfuerunt. Erant parati.) scilicet Lusitani.

Incensisq; qui subsidium repeterent.) id est, qui se in subsidium suum reciperent.

Ac de:

Ac deinde *Vrsaonem* proficiscuntur.) Idem oppidum esse uidetur, quod autor supra cum *Saonem*, tum *Versaonem*, & *Plinius* *Versonē* appellat. Nam & isthic exemplaria quædam pro *Verſo* *Vrſo* habēt. Ponitur autem in *Hispania Betica*. Commemorat initio quæsturæ suæ.) Oratio hæc expostulatorij generis est. Primum nanq; ingentia beneficia non solum in *Hispalenseis*, uerumetiam totam ulterioris *Hispaniæ* prouintiam *Cæsar* commemorat: ac deinde eorundem maleficia uicissim recenset, atq; immanem ingratitude eis exprobrat. Cæterum quod *Oppius* *Quæsturæ*, ac *Præturæ* eiusdem apud *Iberos* gestæ mentionem esse factam tradit, non friuolum, & commentitium est. Siquidem *Plutarchus* in illius uita recenset, *Cæsarem* *Quæstorem* cum *Tuberone* prætore in *Iberiā* profectum esse: & postea ipsum quoq; inibi præturam gessisse. Multis legibus abs se in senatum inductis.) *Beroaldina* repastinatio legationibus (& ni fallor) rectius habet. Quanquàm enim multæ leges à *Iulio* latæ sint: melius tamen, & cōuenientius dicitur legationes in senatum introductas, & earum causas à *Cæsare* susceptas esse. Tales nanq; leges non ad senatum tantum, sed etiam ad populum ferebantur. Vos iure gentium, & ciuium *Rhomanorum* institutis cognitis &c.) Quoniam hic locus cum in *Vuolffianis* tum *Aldinis*, & *Gryphianis* exēplaribus deprauatissimus est: idcirco historiæ istius studiosis haud ingratum fore arbitror, si eum ex *Beroaldi* castigatione rectiorem fecero. Sic ergo ea, quæ modò adduxit continuanda sunt, more barbarorum populi *Romani* magistratibus sacrosanctis uim semel, & sæpius attulistis &c. Quando
autem

autem luce clara Ro. magistratum ab eis internitioni destinatum dicit: haud dubie illam taxat perfidiam, quæ à Pompeiano præsidio orta, eò euasit, ut Lusitanis Hispalim Philonis opera receptis, magna clades à Cæsareano præsidio accepta sit. Quanquàm id non interdiu, sed nocturnum factum esse superior Oppij descriptio ostendat.

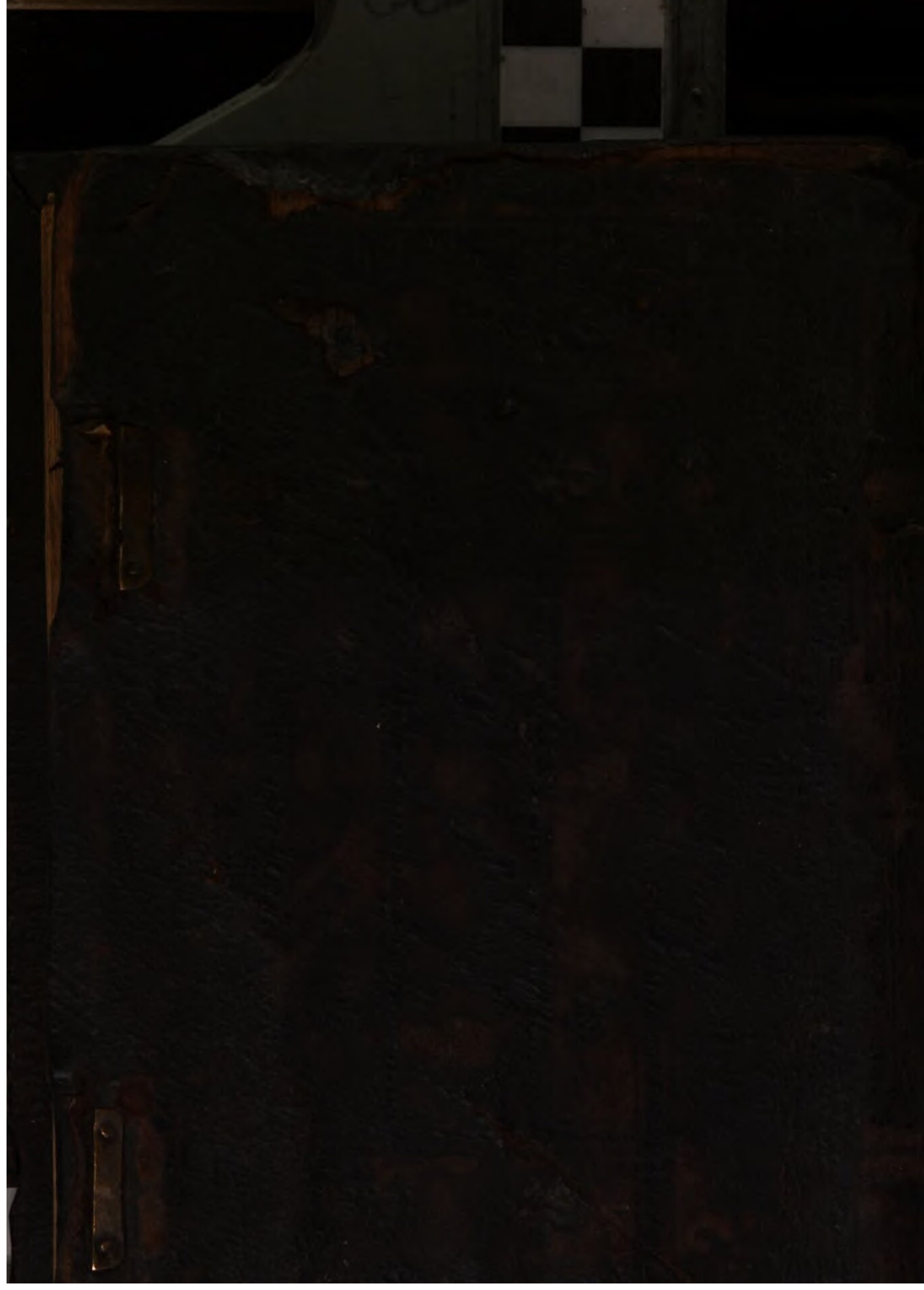
Quarum laudibus, ac uirtute.) Nemo non uidet orationem illam, & totum librum mutilum esse. Neque enim illa perfecta est, neque hic ut decebat finitur.

FINIS.

BASILEAE PER HIERONIMUM
CURIONEM MEN-
SE FEB. ANNO
M. D. XLIII.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
IN TWO VOLUMES
BY NATHANIEL BENTLEY
VOL. I.
BOSTON: PUBLISHED BY
J. B. BENTLEY, 1822.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
IN TWO VOLUMES
BY NATHANIEL BENTLEY
VOL. II.
BOSTON: PUBLISHED BY
J. B. BENTLEY, 1822.

Müller, Johannes,

In C. J. Caesaris ... Commentaria de Bello gallico ... Annotationes

Basilea 1543

A.lat.b. 199

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10995699-8

VD16 M 6588